

Economische ontwikkelingen in de cultuursector, 2009-2015

In opdracht van:

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Project:

2016.030

Publicatienummer:

2016.030.1628

Datum:

Utrecht, 3 november 2016

Auteurs:

dr. Frank Bongers
Maartje Gielen MSc
David van Kerkhof MSc
Jasper Veldman MSc
drs. Maaike van Asselt
Dionne Faber MSc
Nils Ellwanger MSc
Stefan van der Veen MSc

Inhoudsopgave

Managementsamenvatting	5
1 Inleiding en methodologie	17
1.1 Aanleiding.....	17
1.2 Onderzochte sectoren.....	17
1.3 Ketenperspectief op de cultuursectoren	18
1.4 Methodiek.....	19
1.5 Selectie van instellingen	20
1.6 Veranderingen ten opzichte van de vorige monitor.....	21
1.7 Leeswijzer	21
2 Trends filmsector	23
2.1 Aanpak.....	23
2.2 De markt op hoofdlijnen 2015	24
2.3 Productie en creatie 2009-2015.....	25
2.4 Distributie en vertoning/presentatie 2009-2015.....	28
2.5 Conclusies	44
3 Trends podiumkunsten.....	49
3.1 Aanpak.....	49
3.2 De markt op hoofdlijnen 2015	49
3.3 Productie en creatie 2009-2015.....	55
3.4 Distributie en vertoning/presentatie 2009-2015.....	64
3.5 Conclusies	109
4 Trends musea	113
4.1 Aanpak.....	113
4.2 De markt op hoofdlijnen 2015	114
4.3 Musea 2009-2015.....	117
4.4 Conclusie.....	148
5 Trends beeldende kunst.....	151
5.1 Aanpak.....	151
5.2 De markt op hoofdlijnen 2015	153
5.3 Productie en creatie 2009-2015.....	154
5.4 Distributie en presentatie/vertoning 2012-2015.....	156
5.5 Conclusies	166

Managementsamenvatting

Aanleiding voor het onderzoek

Het ministerie van OCW wil structureel meer zicht krijgen op de economische ontwikkelingen in de cultuursector met betrekking tot productie/creatie, distributie en vertoning/presentatie van cultuurgoed. Allerlei ontwikkelingen, bijvoorbeeld de economische situatie, de bezuinigingen en de beschikbaarheid van talentvol 'human capital', beïnvloeden mede het ondernemend vermogen en de verdien capaciteit van gesubsidieerde en niet-gesubsidieerde instellingen. Om beter zicht te krijgen, wordt in 2016 en 2017 (net als in voorgaande jaren¹) een jaarlijkse monitor gepubliceerd over de ontwikkelingen in de voorafgaande jaren. De monitor dient zowel algemene sectorale ontwikkelingen inzichtelijk te maken, als ook inzicht te geven in trends in de cultuursector. Dit rapport is het verslag van de vierde uitvoering van de monitor en richt zich op de jaren 2009-2015.

Om de uitkomsten van de monitor goed te kunnen interpreteren, is het belangrijk om rekening te houden met de context van het jaar 2015. De Nederlandse bevolking groeide met 0,4%. De Nederlandse economie is in 2015 met 2,0% gegroeid ten opzichte van een jaar eerder. Hiermee zette het gematigde herstel, dat halverwege 2013 begon, door. De consumptie door huishoudens vertoonde een lichte stijging ten opzichte van 2014; deze kwam in 2015 uit op 1,7%. Het beschikbaar inkomen van huishoudens steeg daarnaast met 2,1% ten opzichte van 2014 (deze cijfers zijn afkomstig van het CBS).

Onderzochte sectoren

Het onderzoek geeft een beschrijving van de economische ontwikkelingen in de cultuursector. Deze monitor dekt echter niet de gehele sector af: de deelsectoren archieven, letteren, creatieve industrieën, monumenten, archeologie, bibliotheken en cultuureducatie komen namelijk niet aan bod. Bovendien is binnen een aantal deelsectoren die in deze monitor wel aan bod komen nog onvoldoende informatie beschikbaar om een volledig beeld te schetsen. De volgende deelsectoren komen in het rapport uitgebreid aan de orde:

- Film:
  - Bioscopen en filmtheaters aangesloten bij de Nederlandse Vereniging van Bioscoopexploitanten en Filmtheaters (NVBF).
  - Filmdistributeurs aangesloten bij Filmdistributeurs Nederland (FDN).
  - De (gesubsidieerde) filmproductie en ontwikkelingen in de sector (Nederlands Filmfonds).
  - Door de rijksoverheid (OCW, Filmfonds) gesubsidieerde filmfestivals.
- Podiumkunsten:
  - Podia aangesloten bij de Vereniging van Schouwburg- en Concertgebouwdirecties (VSCD-podia).
  - Podia aangesloten bij de Vereniging Nederlandse Poppodia en -Festivals (VNPF-poppodia).
  - Vrije theaterproducenten aangesloten bij de Vereniging Vrije Theater Producenten (VVTP).

---

¹ APE & Rebel (2015), *Economische ontwikkelingen in de cultuursector, 2009 - 2014*, Den Haag. APE & Rebel (2014), *Economische ontwikkelingen in de cultuursector, 2009 - 2013*, Den Haag. APE, Kwink Groep en Rebel (2103), *Economische ontwikkelingen in de cultuursector, 2005 - 2012*, Den Haag.

- Instellingen voor podiumkunsten die structureel door het rijk worden gesubsidieerd en deel uitmaken van de culturele basisinfrastructuur (BIS-instellingen voor podiumkunsten).
  - Instellingen voor podiumkunsten die meerjarig door het Fonds Podiumkunsten worden gesubsidieerd (FPK-instellingen voor podiumkunsten).
  - Door de rijksoverheid (OCW, FPK) gesubsidieerde podiumkunstfestivals.
  - Podiumkunstfestivals met meer dan 3.000 bezoekers, zoals in kaart gebracht door onderzoeksbureau Respons in opdracht van de VVEM.
- Musea
    - Rijksgesubsidieerde musea en musea uit het museumregister en niet-geregistreerde musea (CBS).
  - Beeldende kunst:
    - De ontwikkeling van het aantal beeldend kunstenaars (CBS).
    - Een panel van presentatie-instellingen, bestaand uit meerjarig door OCW en het Mondriaan Fondsgesubsidieerde instellingen, en aangevuld met een data-uitvraag onder leden van brancheorganisatie De Zaak Nu.

De analyses hebben, voor zover mogelijk, betrekking op de jaren 2009-2015. Voor deze periode is gekozen omdat ze de volledige cultuurnotaperiode 2009-2012 bevat, alsmede de eerste drie jaren van de cultuurnotaperiode 2013-2016.

Ketenperspectief op cultuursectoren

In navolging van de behoefte die geuit is bij het opstellen van de vorige edities van de Cultuurmonitor is besloten een *ketenperspectief* op cultuursectoren te hanteren. Dit perspectief benadrukt dat cultuurgoederen ontwikkeld en verspreid worden via een aantal schakels die samen een keten vormen. Deze benaderingswijze veronderstelt dat door samenwerking tussen onafhankelijke partijen die samen een keten vormen een cultuurgoed gerealiseerd en verspreid wordt, bijvoorbeeld via een festival of een tentoonstelling. Deze keten loopt – in het kader van deze Cultuurmonitor – van de schakels productie via distributie naar presentatie.

In het kader van deze Cultuurmonitor is een relatief eenvoudige keten gedefinieerd, namelijk een keten die bestaat uit twee schakels: (1) productie en creatie; en (2) distributie en vertoning/presentatie. Onder deze twee schakels zijn de bestaande indicatoren (uit vorige edities van de Cultuurmonitor) geordend en waar mogelijk nieuwe indicatoren toegevoegd. Nieuwe indicatoren zijn bij voorkeur beschikbaar voor meerdere sectoren tegelijk en omvatten meerdere jaren. Deze aanpassing is te beschouwen als een eerste poging om een meer economisch / organisatiekundig perspectief in de Cultuurmonitor te hanteren.

Wij onderkennen dat het ketenperspectief beperkingen heeft (waarvan een deel op termijn opgelost kan worden). De gekozen ketenafbakening dekt (nog) *niet alle schakels*. Onderzoek en ontwikkeling en innovatie in de deelsectoren zijn bijvoorbeeld nog ontbrekende schakels die geheel aan het begin van de keten staan. Ook worden de makers van sommige cultuurgoederen nog niet in alle deelsectoren meegenomen. Verder is het ketenperspectief nogal *traditioneel en lineair* en doet daarom onvoldoende recht aan ontwikkelingen in de cultuursector. De Raad voor Cultuur wijst er volgens ons terecht op dat allerlei ontwikkelingen in de cultuursector maken dat de traditionele keten wordt opengeboken, bijvoorbeeld gezelschappen die zelf een speelplek regelen of het publiek dat zich online meer laat leiden door

tips van gelijkgestemden in een smaakgemeenschap.² De ontwikkeling van uniforme indicatoren voor de deelsectoren staat op dit punt nog in de kinderschoenen.

Opbouw van het onderzoek

Methodiek

Voor de verschillende deelsectoren hanteren we zoveel mogelijk dezelfde aanpak. Dat is echter niet in alle gevallen mogelijk. Voor de ene deelsector beschikken we nu eenmaal over meer informatie dan voor de andere deelsector. Zo kunnen we van een aantal sectoren trends over de jaren 2009-2015 presenteren terwijl bij andere sectoren er over een beperktere periode informatie beschikbaar is.

De omvang van de verschillende delen van de cultuursector verschilt ook. Dat geldt ook voor de onderliggende cijfers. Maar omdat we ons vooral op trends in de tijd richten, wordt in de presentatie van de resultaten vooral gebruik gemaakt van *indexcijfers* of *jaarlijkse groeipercentages*.

Bij analyses in de tijd corrigeren we in de meeste gevallen voor *inflatie*. De in geld uitgedrukte kenmerken, zoals de publieksinkomsten of recettes per bezoek, het beschikbare inkomen en de eigen inkomsten, worden gedeeld door de consumentenprijsindex (CPI). De voor inflatie gecorrigeerde cijfers duiden we dan aan via de toevoeging *reëel*. Zo geven de *reële* publieksinkomsten per bezoek aan of deze sneller zijn gestegen dan het algemeen prijspeil.³

Voor het bezoek aan culturele activiteiten is het niet alleen van belang hoe de publieksinkomsten per bezoek zich ontwikkelen, maar ook hoe de prijzen van *concurrerende vrijetijdsactiviteiten* en het beschikbare inkomen van huishoudens zich ontwikkelen (na correctie voor de algemene inflatie). Daarom schenken we bij de analyse van de ontwikkeling van de reële publieksinkomsten per bezoek ook aandacht aan de (reële) inkomensontwikkeling en de (reële) prijsontwikkeling van concurrerende vrijetijdsactiviteiten. Deze concurrerende vrijetijdsactiviteiten worden doorgaans als *substituten* aangeduid.

Selectie van instellingen

Culturele instellingen vormen geen stabiele populatie. Instellingen kunnen worden opgeheven, bijvoorbeeld omdat ze niet genoeg inkomsten hebben, of om andere redenen. Instellingen kunnen ook failliet gaan. Daarnaast komen er soms ook weer nieuwe instellingen bij. Hetzelfde geldt voor fluctuerende lidmaatschappen van brancheverenigingen. Soms is een podium of een museum één of meer jaren (of seizoenen) gesloten wegens een verbouwing. Dergelijke incidenten geven aanleiding tot trendbreuken en kunnen het zicht op de structurele ontwikkeling vertroebelen.

Gezien het voorgaande streven we ernaar om in onze analyses zoveel mogelijk uit te gaan van een vaste populatie van instellingen in de tijd. Dan kunnen we de structurele ontwikkeling van de individuele instellingen in de tijd volgen. Deze aanpak vereenvoudigt de interpretatie van de trends. Doordat we - waar mogelijk - een vaste populatie van instellingen in de tijd volgen, wijken de cijfers in het voorliggende rapport soms af van de cijfers die

---

² Raad voor Cultuur (2014), *De cultuurverkenning. Ontwikkelingen en trends in het culturele leven in Nederland*, Den Haag, blz. 36.

³ Als alle prijzen en het inkomen met hetzelfde percentage stijgen, verandert er immers niets, omdat alle prijsverhoudingen ongewijzigd blijven. Consumenten bezoeken in dat geval niet vaker of minder vaak een culturele activiteit als gevolg van een prijsverandering.

de brancheverenigingen zelf publiceren. Die cijfers richten zich vooral op een goede beschrijving van de situatie van een branche in een bepaald jaar, en wat minder op de structurele trends.

Voor een enkele sector geldt dat we niet werken met een samengesteld panel, maar met totaalcijfers over de gehele sector. Dat doen we indien de desbetreffende brancheorganisatie over deze cijfers beschikt en het voor deze sector lastig is om met een panel te werken in verband met uitschieters bij instellingen die de resultaten beïnvloeden. Dit kan bijvoorbeeld het geval zijn als er een nieuwe grote bioscoop wordt geopend.

Veranderingen ten opzichte van de vorige monitor

We zetten de belangrijkste veranderingen ten opzichte van eerdere edities van de Cultuurmonitor op een rij:

- De indicatoren in de monitor worden gepresenteerd conform het *ketenperspectief*.
- Waar mogelijk worden *nieuwe indicatoren* gepresenteerd die nog beter inzicht geven in de (economische) ontwikkeling van een deelsector. Het gaat dan bijvoorbeeld om indicatoren over werkgelegenheid (FTE).
- Er is in 2015 voor het eerst gebruik gemaakt van een *geïntegreerde vragenlijst* voor musea via het CBS. Deze vragenlijst bevat onderwerpen en vragen die eerst via een aparte vragenlijst (Museana enquête) werden voorgelegd aan musea.
- De vertegenwoordigers van de afzonderlijke deelsectoren hebben in *aparte deelsessies* gereageerd op eerste versies van concepthoofdstukken. Dit ter verificatie en om eventuele trends en trendbreuken te duiden.

Hierna presenteren we de belangrijkste resultaten geordend conform de twee onderscheiden schakels in de keten, namelijk (1) productie en creatie; en (2) distributie en vertoning. De resultaten voor publieksinkomsten en recette per bezoek behandelen we apart. Hetzelfde geldt voor de financieringsmix en de regionale spreiding. In deze samenvatting volgen tabellen met resultaten voor de vier deelsectoren samen. We maken beperkt vergelijkingen tussen de deelsectoren, omdat zij zich vanwege unieke eigenschappen niet makkelijk laten vergelijken. Daar staat tegenover dat deelsectoren wel te maken hebben met vergelijkbare ontwikkelingen (economische conjunctuur, bezuinigingen, etc.).

Resultaten: productie en creatie, 2009 - 2015

De volgende tabel geeft een overzicht van de belangrijkste kerncijfers voor productie en creatie in de periode 2009 - 2015. We tonen daarbij telkens de mutatie over de periode 2009 tot 2015 en de mutatie tussen 2014 en 2015 (hetzelfde geldt voor de overige tabellen in de samenvatting). Merk op dat er voor de deelsector museums kerncijfers voor productie en creatie niet gelden.

Kenmerk - Productie en creatie in 2015	Vershil t.o.v. 2014	Vershil t.o.v. 2009
Productie van aantal Nederlandse speelfilms	+3,1%	+61,5%
Productiekosten van Nederlandse films (excl. minor co-producties)	+34,8%	+34,8%
Aantal producties van VVTP-leden	-4,9%	Niet bekend
Reële subsidies rijks gesubsidieerde podiumkunsten	+2,2%	-19,7%
Reële opbrengsten rijks gesubsidieerde podiumkunsten	+5,0%	+12,8%
Reële totale lasten rijks gesubsidieerde podiumkunsten	+0,7%	-4,7%
Reële totale lasten VVTP-leden	-10,3%	Niet bekend
Werkgelegenheid in productie van films	+5,3%	+19,0%
Aantal beeldend kunstenaars	-6%	-21,0%

Het aantal geproduceerde Nederlandse (fondsgesteunde) films verloopt wisselend per jaar, maar vertoont over de gehele periode een stijging. Het aantal producties van VVTP-leden is ten opzichte van 2014 met 4,9% gedaald. De reële subsidies aan de rijks gesubsidieerde podiumkunsten zijn sinds 2009 met 19,7% gedaald, maar ten opzichte van het laatste peiljaar is er sprake van een lichte groei van 2,2%. De reële totale lasten zijn bij de VVTP-leden gedaald in het laatste peiljaar. Bij de rijks gesubsidieerde podiumkunstinstanties zijn de lasten in het laatste peiljaar vrijwel gelijk gebleven, maar ten opzichte van 2009 zijn de reële totale lasten met 4,7% afgenomen. Deze ontwikkeling verschilt voor de FPK- en BIS-instellingen (niet opgenomen in de tabel): bij de FPK-instellingen zijn de reële lasten in deze periode licht toegenomen met 4%, en bij de BIS-instellingen zijn ze juist afgenomen met 7%.

De werkgelegenheid in de productie van films (voor zover die onder de betreffende SBI-codes⁴ vallen) is in de afgelopen jaren met 19% toegenomen. In totaal werken er nu ongeveer 10.500 mensen full- of part-time in de productie van films. Daarentegen is het aantal beeldend kunstenaars in dezelfde periode afgenomen met 21%.

Resultaten: distributie en vertoning, 2009 - 2015

De volgende twee tabellen geven een overzicht van de belangrijkste kerncijfers voor distributie en vertoning in de periode 2009 - 2015. Het bezoek hebben we met oog op leesbaarheid in een aparte tabel gezet. De publieksinkomsten en recette per bezoek – in het hoofdrapport ook onderdeel van distributie en vertoningen – evenals de financieringsmix behandelen we hierna apart.

⁴ SBI staat voor Standaard Bedrijfsindeling.

Samenvatting van de ontwikkelingen in de Nederlandse cultuursector (distributie en vertoning/presentatie; exclusief bezoek)

Kenmerk - Distributie en vertoning/presentatie in 2015	Vershil t.o.v. 2014	Vershil t.o.v. 2009
Totaal aantal uitgekomen films	+2,5%	+6,9%
Aantal uitgekomen Nederlandse films	+7,0%	+64,9%
Capaciteit bioscopen (in aantal stoelen)	+3,8%	+15,4%
Capaciteit filmtheaters (in aantal stoelen)	+3,0%	+51,5%
Totale markt voor VOD en DVD/Blu-ray omzet	+9,6%	-21,7%
Aantal uitvoeringen rijks gesubsidieerde podiumkunsten	+6,2%	+ 19,8%
Aantal uitvoeringen VVTP-leden	+5,4%	Niet bekend
Aantal uitvoeringen VSCD-podia	+4,7%	-2,2%
Aantal betaalde muziekactiviteiten VNPF-poppodia	-5,3%	-4,7%
Reële totale lasten VSCD-podia	+7,7%	-6,0%
Reële totale lasten VNPF-poppodia	+11,6%	+19,7%
Tijdelijke tentoonstellingen musea totaal (in eigen museum)	-9,3%	-23,9%
Tijdelijke tentoonstellingen BIS-musea (in eigen museum)	-4,0%	+11,8%
Aantal presentaties ⁵	+23%	+28%
Werkgelegenheid in distributie van films en tv-producties	-4,7%	+18,5%
Werkgelegenheid in de bioscoopsector	-5,2%	+1,0%
FTE totaal rijks gesubsidieerde musea	+2,4%	+5,0%

Het aantal uitgekomen Nederlandse films in bioscopen vertoont logischerwijs vrijwel hetzelfde patroon als de productie van Nederlandse films. Er is sprake van een groei in uitbreng van bijna 65% over de gehele periode. De capaciteit van de bioscopen (in aantal stoelen) is met ruim 50% toegenomen in de afgelopen periode. In het afgelopen jaar heeft de markt voor DVD/Blu-ray voor het eerst een lichte groei getoond, nadat deze in de voorbije jaren aan krimp onderhevig was. De groei komt vooral op conto van Video On Demand.

Het totaal aantal uitvoeringen van rijks gesubsidieerde instellingen is in 2015 gestegen met 19,8% ten opzichte van 2009. De stijging in het aantal uitvoeringen en bezoeken zien we in alle genres terug, behalve opera en muziektheater (staat niet in de tabel). Bij de VSCD-podia is het aantal producties licht gestegen met 3% in 2015 ten opzichte van 2009 en het aantal uitvoeringen licht gedaald met 2%. In alle genres behalve pop en overig is het aantal uitvoeringen gedaald. Bij de VNPF-poppodia is het aantal betaalde muziekactiviteiten tussen

⁵ Er zijn geen integrale, meerjarige gegevens van alle presentatie-instellingen. Op basis van verschillende bronnen is door ons een dataset samengesteld die zoveel mogelijk de diversiteit en dynamiek van de sector representeert. Bij het aantal presentaties gaat het om 28 instellingen met meerjarige gegevens over het aantal presentaties. Deze gegevens zijn afkomstig van de instellingen zelf, uitgevraagd via een enquête, maar ook van OCW en het Mondriaan Fonds. Van de in totaal 28 instellingen in dit panel ontvangen 15 subsidie van het Mondriaan Fonds en 3 van OCW. Dit panel bevat 3 instellingen met meer dan 40 presentaties en 12 instellingen met minder dan 11 presentaties in 2015.

2009 en 2015 gedaald met 5%. Bij de concerten was er in deze periode een lichte stijging te zien van 3%, bij de clubavonden een daling van 17%.

Bovenop de vaste opstelling organiseren musea tijdelijke tentoonstellingen in het eigen museum. Het gaat hierbij om tentoonstellingen die worden georganiseerd in het eigen museum, niet om tentoonstellingen van de eigen collectie die tentoon wordt gesteld in een ander museum. Het aantal tijdelijke tentoonstellingen in het eigen museum is sinds 2009 met bijna een kwart gedaald, terwijl het aantal tijdelijke tentoonstellingen in BIS-musea in diezelfde periode met 11,8% is gestegen (hoewel er in het laatste peiljaar weer sprake is van een daling van 4%). Ook bij de presentatie-instellingen is sprake van een forse groei in het aantal presentaties.

De werkgelegenheid bij de rijksgesubsidieerde musea is in deze periode licht toegenomen (5%) waarbij bijna de helft van deze toename plaatsvindt in het laatste peiljaar 2015. De werkgelegenheid in de distributie van films en tv-producties en de bioscoopsector is over de gehele periode gegroeid, maar in het afgelopen jaar is er sprake van krimp. Faillissementen en krimp bij distributeurs is hier debet aan, met name veroorzaakt door de krimp in de markt voor DVD/Blu-ray.

Samenvatting van bezoeken in de Nederlandse cultuursector (distributie en vertoning/presentatie)

Kenmerk - Distributie en vertoning/presentatie in 2015	Vershil t.o.v. 2014	Vershil t.o.v. 2009
Bezoek Nederlandse films in bioscopen en filmtheaters	-3,7%	+30,9%
Totaal bezoek films in bioscopen en filmtheaters	+6,9%	+20,8%
<ul style="list-style-type: none"> • <i>Filmtheaterbezoeken</i> • <i>Bioscoopbezoeken</i> 	-7,1%	+50,1%
Bezoeken aan filmfestivals ⁶	+3,1%	+21,9%
Aantal bezoeken rijksgesubsidieerde podiumkunsten	+1,7%	+13,5%
Aantal bezoeken VVTP-leden	+2,9%	Niet bekend
Aantal bezoeken VSCD-podia	+7,4%	-10,0%
Aantal betaalde bezoeken VNPF-poppodia	+4,5%	+4,1%
Bezoeken aan musea totaal	+5,2%	+32,9%
Bezoeken aan BIS-musea	+3,8%	+62,4%
Bezoeken aan presentatie-instellingen ⁷	+4%	+70%

Het bezoek aan Nederlandse films is in de afgelopen periode met 30,9% gestegen, en dat is in verhouding een grotere groei dan het bezoek aan alle films in bioscopen (20,8%). Het

⁶ Het gaat hierbij om de volgende zes filmfestivals: Cinekid, Holland Animation Film Festival (HAFF), Imagine Film Festival, International Documentary Film Festival Amsterdam (IDFA), International Film Festival Rotterdam (IFFR), Nederlands Film Festival (NFF).

⁷ Het gaat hier om 22 instellingen met meerjarige gegevens over het aantal bezoeken. Ook deze gegevens zijn afkomstig van de instellingen, van OCW, het Mondriaan Fonds en gemeenten. Van de in totaal 22 instellingen in dit panel ontvangen 13 een subsidie van het Mondriaan Fonds en 5 van OCW. Dit panel bevat 5 grote instellingen met meer dan 50 duizend bezoeken en 6 instellingen met minder dan 10 duizend bezoeken in 2015.

aantal bezoeken aan uitvoeringen van rijksgesubsidieerde instellingen is sinds 2009 toegenomen met 13,5% (terwijl het aantal uitvoeringen steeg met 19,8%). Een mogelijke oorzaak hiervan is dat door de bezuinigingen er een verschuiving is van minder uitvoeringen in grote zalen naar meer uitvoeringen in kleine zalen. Bij de VSCD-podia zijn de bezoeken tussen 2009 en 2015 gedaald met 10%. Het bezoek per uitvoering daalde met 8%. De daling van de bezoeken is zichtbaar in alle genres behalve pop, klassiek en overig (dit laatste staat niet in deze tabel). De bezoeken aan musea en aan BIS-musea in het bijzonder zijn sinds 2009 fors gestegen (32,9% resp. 62,4%). Ook bij bezoeken aan presentatie-instellingen is sprake van een forse toename sinds 2009 (+70%).

Resultaten: publieksinkomsten en recette per bezoek 2009 - 2015

Ter benadering van de toegangsprijzen worden evenals in eerdere studies in alle deelsectoren publieksinkomsten en de recettes gedeeld door het aantal bezoeken. In deze maatstaf zijn onder meer de effecten van kortingsregelingen en gratis toegang verwerkt, evenals het effect van verschuivingen in de publieke belangstelling tussen de verschillende producerende instellingen of podia (met uiteenlopende toegangsprijzen). De berekende gemiddelde toegangsprijs is primair geschikt om prijsveranderingen (en de effecten daarvan) in de tijd te analyseren. De gemiddelde publieksinkomsten of recette per bezoek kunnen in ieder geval qua niveau duidelijk afstaan van de prijs die men voor een toegangskaartje aan de kassa betaalt; bijvoorbeeld wanneer producerende instellingen of orkesten uitkoopsommen ontvangen. Dat is voor de analyses geen probleem wanneer de verhouding tussen de prijs aan de kassa en het bedrag dat de gezelschappen ontvangen in de tijd relatief constant blijft.

We hebben de toegangsprijzen gecorrigeerd voor de inflatie. Dit noemen we 'reële prijzen'. Reëel slaat in dit rapport niet op de daadwerkelijke prijs die aan de kassa wordt betaald. De prijsontwikkeling bij presentatie-instellingen wordt niet gepresenteerd. Presentaties zijn vaak gratis toegankelijk.

Kenmerk – Publieksinkomsten en recettes in 2015	Vershil t.o.v. 2014	Vershil t.o.v. 2009
Reële prijs Nederlandse films in bioscopen en filmtheaters	+2,4%	+2,7%
Reële prijs films in bioscopen en filmtheaters totaal	+2,5%	+2,7%
Reële publieksinkomsten per bezoek rijksgesubsidieerde podiumkunsten	+1,2%	-9,6%
Reële publieksinkomsten per bezoek VVTP-leden	-10,0%	Niet bekend
Reële publieksinkomsten per bezoek VSCD-podia	-1,6%	-7,3%
Reële publieksinkomsten per bezoek VNPF-poppodia	+3,1%	+24,6%
Reële publieksinkomsten per bezoek musea totaal	+0,9%	+28,7%
Reële publieksinkomsten per bezoek BIS-musea totaal	+8,8%	+44,0%
Prijswontwikkeling presentatie-instellingen	n.v.t.	n.v.t.
Prijswontwikkeling van substituten	+0,9%	+5,0%

De prijs van bioscoopkaartjes is na enkele jaren van daling sinds 2014 weer gestegen. Dat geldt zowel voor bioscoopkaartjes voor Nederlandse als voor buitenlandse films. De reële publieksinkomsten zijn in de breedte sinds 2009 behoorlijk gestegen (van 24,6% voor VNPF-podia tot 44,0% voor BIS-musea). Een uitzondering vormen de reële publieksinkomsten voor VSCD-podia die in deze periode met ruim 7% zijn gedaald. We zien dat de prijzen voor bioscoopkaartjes minder hard gestegen zijn dan de prijs voor substituten.

Resultaten: Financieringsmix 2009 - 2015

Eén van de strategieën bij afnemende subsidies om nog steeds een vergelijkbaar aanbod te kunnen bieden, is de verandering van de financieringsmix. Kort gezegd gaat het erom dat subsidies van overheden vervangen worden door andere inkomstenbronnen. In het kader van dit onderzoek maken we net als in de vorige edities van de monitor een onderscheid tussen drie financieringsbronnen:

- Subsidies: dit zijn bijdragen van het ministerie van OCW of een ander ministerie, van een cultuurfonds, van een decentrale overheid of van de Europese Unie. Hieronder vallen zowel exploitatie- als huursubsidies, en zowel structurele als incidentele subsidies.
- Opbrengsten: dit zijn bijdragen van private partijen waar een tegenprestatie tegenover staat. Voorbeelden zijn publieksinkomsten (tegenprestatie: toegang tot culturele activiteiten), sponsorinkomsten (tegenprestatie: zichtbaarheid van een merk) en inkomsten uit horeca en merchandising.
- Bijdragen uit private middelen: dit zijn bijdragen van private partijen (personen of bedrijven) waar geen (directe) tegenprestatie tegenover staat. Voorbeelden hiervoor zijn bijdragen van private fondsen en giften van bedrijven of vriendenverenigingen.

De volgende tabel presenteert percentages. Een gelijkblijvend percentage betekent niet dat het absoluut bedrag gelijk is gebleven.

Financieringsmix in de verschillende deelsectoren

		2012	2013	2014	2015
Nederlandse filmproductie	Opbrengsten	17%	27%	24%	25%
	Subsidies	56%	49%	52%	49%
	(Private) bijdragen	27%	34%	25%	26%
Rijksgesubsidieerde musea	Opbrengsten	Niet bekend	31%	Niet bekend	36%
	Subsidies		57%		51%
	(private) bijdragen		11%		13%
Bredere selectie musea	Opbrengsten	Niet bekend	34%	Niet bekend	37%
	Subsidies		55%		52%
	(private) bijdragen		11%		11%
Presentatie-instellingen (BIS) ⁸	Opbrengsten	8%	14%	17%	21%
	Subsidies	91%	85%	77%	74%
	(private) bijdragen	1%	1%	6%	5%
Presentatie-instellingen (niet-BIS)	Opbrengsten	16%	14%	17%	16%
	Subsidies	78%	76%	74%	77%
	(private) bijdragen	6%	10%	9%	7%
Rijksgesubsidieerde podium-kunstgezelschappen (BIS en FPK)	Opbrengsten	25%	29%	29%	29%
	Subsidies	74%	68%	66%	65%
	(private) bijdragen	2%	3%	5%	5%
VSCD-podia	Opbrengsten	49%	50%	52%	54%
	Subsidies	44%	43%	43%	41%
	(private) bijdragen	7%	7%	5%	4%
VNPF-podia	Opbrengsten	76%	76%	74%	71%
	Subsidies	23%	23%	26%	29%
	(private) bijdragen	0%	0%	0%	0%
Vrije theaterproducenten ⁹	Opbrengsten	89%	84%	83%	79%
	Subsidies	0%	0%	0%	0%
	(private) bijdragen	11%	16%	17%	21%
Rijksgesubsidieerde podium-kunsthoeven (BIS en FPK)	Opbrengsten	28%	38%	38%	40%
	Subsidies	60%	49%	45%	45%
	(private) bijdragen	13%	14%	16%	16%
Festivals totaal (> 3.000 bezoekers) (geen panel)	Opbrengsten	Niet bekend	70%	71%	71%
	Subsidies		17%	17%	17%
	(private) bijdragen		13%	12%	12%

⁸ Inclusief twee postacademische instellingen.

Om te beginnen gaan we in op de ontwikkeling van het relatieve gewicht van de financieringsbronnen tussen 2012 en 2015. We zien dat het aandeel subsidies in de deelsectoren grofweg tussen de helft tot driekwart van de bekostiging is (de VSCD- en VNPF-podia, vrije theaterproducenten en festivals uitgezonderd). Op de VNPF-podia na zien we in alle deelsectoren dat het aandeel subsidies in de financieringsmix is gedaald (of gelijk is gebleven) in de afgelopen drie jaren. Bij de prestatie-instellingen (niet-BIS) en de festivals totaal (geen panel) is het aandeel subsidies in de financieringsmix ongeveer gelijk gebleven.

De twee andere financieringsbronnen (opbrengsten en private bijdragen) tonen een wisselend beeld. Opbrengsten zijn vooral procentueel toegenomen in de Nederlandse filmproductie, presentatie-instellingen (BIS), rijksgesubsidieerde podiumkunsthoeven (BIS en FPK) en in iets minder mate bij rijksgesubsidieerde musea, bredere selectie musea, rijksgesubsidieerde podiumkunstgezelschappen (BIS en FPK) en VSCD-podia. Een daling van het aandeel van deze opbrengsten zien we vooral bij vrije theaterproducenten. Het aandeel van private bijdragen is bij de meeste sectoren stabiel gebleven in de afgelopen jaren. De grootste stijging is waarneembaar bij de vrije theaterproducenten en de presentatie-instellingen (BIS). De opbrengsten vormen bij de VSCD-podia meer dan de helft van de financiering. Bij de VNPF-podia en de vrije theaterproducenten zijn de opbrengsten veruit de belangrijkste bron van bekostiging. De private bijdragen spelen een beperkte rol in alle deelsectoren. De filmproductie uitgezonderd, is dit aandeel niet hoger dan 21%. Bij de filmproductie is het aandeel 26%. In vergelijking met voorgaande jaren is dit aandeel wel stijgend.

Resultaten: regionale spreiding 2009 - 2015

De ambitie in het cultuurbeleid bestaat niet alleen uit het garanderen van een pluriform cultuuraanbod, maar ook uit het bevorderen van een geografische verspreiding van dit aanbod over het gehele land. Zodoende kan elke Nederlander relatief eenvoudig een bezoek brengen aan een theatervoorstelling, een popconcert of een film. Een belangrijke rol is hiervoor weggelegd aan de zgn. G9-gemeenten¹⁰. Dat zijn steden – verspreid over het land – met een herkenbare regionale (en soms zelfs landelijke) kunst- en cultuurprofiel (faciliteiten, aanbod, etc.). In het kader van deze Cultuurmonitor hebben we net als in voorgaande jaren cijfers over regionale spreiding verzameld:

- De provincie Groningen heeft met 11,86 bioscoopstoelen per 1.000 inwoners in 2015 het hoogste aantal, terwijl de provincie Drenthe met 6,50 bioscoopstoelen per 1.000 inwoners het laagste aantal heeft.
- In Noord-Holland worden – uitgedrukt in bezoeken per 1.000 inwoners – ruim het meest bezoeken aan de bioscoop afgelegd (bijna 2.900 bezoeken per 1.000 inwoners in 2015). In Friesland is dit met bijna 1.100 bezoeken per 1.000 inwoners het laagst. Er bestaat een klein verband tussen capaciteit en bezoek. Twee van de drie provincies met de grootste capaciteit aan bioscoopstoelen per 1.000 inwoners trekken ook de meeste bezoekers per 1.000 inwoners (provincies Noord-Holland en Groningen).

---

⁹ Binnen de overige inkomsten vallen bij de VVTP ook subsidies maar deze zijn verwaarloosbaar. Van de producenten die in het panel zitten heeft slechts één in 2014 subsidie ontvangen. Deze bedroeg minder dan € 50.000. In de overige jaren zijn de subsidie-inkomsten gelijk aan nul.

¹⁰ Dat zijn Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht, Eindhoven, Maastricht, Arnhem, Enschede en Groningen. Dit betreffen stedelijke conglomeraties die vanwege hun landelijke betekenis door het rijk zijn aangewezen als nationale stedelijke netwerken. Deze stedelijke netwerken hebben een landelijke betekenis, omdat zij gunstig liggen in het infrastructuurnetwerk, kansrijke bedrijfssectoren huisvesten en al beschikken over een (redelijk) hoog voorzieningenniveau met bijbehorend draagvlak, ook op het gebied van kunst en cultuur (Kamerstuk 32820, Nieuwe visie cultuurbeleid, 8 maart 2016). Deze steden subsidiëren in totaal meer dan 500 culturele instellingen.

- In het westen van het land vinden de meeste activiteiten plaats van de rijksgesubsidieerde podiumkunstgezelschappen, met 1,03 uitvoeringen per 1.000 inwoners. De minste vinden plaats in het zuiden met 0,56 uitvoeringen. Dit komt voornamelijk omdat drie van de G9 gemeenten in het westen liggen. Als we de landsdelen bekijken exclusief de G9 gemeenten dan vinden er in het westen de minste uitvoeringen plaats (0,4) en in het noorden de meeste (0,9). Binnen de G9 zijn de meeste uitvoeringen in Amsterdam (3,28). De bezoeken laten hetzelfde beeld zien.
- In het westen van het land zijn ook de meeste uitvoeringen van VSCD-podia, met 1,91 uitvoeringen per 1.000 inwoners. De minste vinden plaats in het noorden met 1,1 uitvoeringen. Binnen de G4 vinden de meeste uitvoeringen plaats in Utrecht (3,63). De bezoeken laten hetzelfde beeld zien.
- Het aantal concerten en clubavonden op VNPF-podia zijn het grootst in het midden van het land. Hier vinden per 1.000 inwoners 0,53 concerten en 0,23 clubavonden plaats. De minste activiteiten zijn in het zuiden met 0,17 concerten en 0,08 clubavonden. De bezoeken laten hetzelfde beeld zien.
- Noord-Holland heeft de meeste musea (125) gevolgd door Zuid-Holland (112) en Gelderland (104). Groningen, Zeeland en Drenthe hebben het minst aantal musea, respectievelijk 30, 26 en 24.
- Het aantal musea en tijdelijke tentoonstellingen per 1.000 inwoners is het hoogst in de provincie Friesland. In Noord-Holland waren er in 2015 na Friesland de meeste tentoonstellingen per 1.000 inwoners. In Drenthe, Overijssel, Utrecht en Flevoland en Noord-Brabant is het aantal tijdelijke tentoonstellingen per 1.000 inwoners het kleinst.
- De musea in Noord-Holland werden (relatief naar omvang van de provincie) het drukst bezocht. In 2015 trokken zij 5.360 bezoeken per 1.000 inwoners van de provincie. In het totaal waren dit 14.855.536 bezoeken. Dit heeft hoogstwaarschijnlijk te maken met grote en bekende musea in Amsterdam die bezoeken van buiten Noord-Holland en buiten Nederland trekken. De musea in Noord-Brabant werden het minst bezocht. Deze musea trokken 706 bezoeken per 1.000 inwoners van de provincie. In totaal waren dit 1.756.803 bezoeken.
- Ten aanzien van de regionale spreiding van de presentatie-instellingen aangesloten bij De Zaak Nu, kunnen we concluderen dat de meeste presentatie-instellingen zijn gevestigd in Zuid-Holland (9 in Rotterdam en 6 in Den Haag) en Noord-Holland (12 in Amsterdam). De meeste presentatie-instellingen zijn gevestigd in een G9-gemeente (43 van de 66).

1 Inleiding en methodologie

1.1 Aanleiding

Het ministerie van OCW wil structureel meer zicht krijgen op de economische ontwikkelingen in de cultuursector met betrekking tot productie/creatie, distributie en vertoning/presentatie van cultuuroed. Allerlei ontwikkelingen, bijvoorbeeld de economische situatie, de bezuinigingen en de beschikbaarheid van talentvol 'human capital', beïnvloeden mede het ondernemend vermogen en de verdien capaciteit van gesubsidieerde en niet-gesubsidieerde instellingen. Om dit doel te bereiken, wordt in 2016 en 2017 (net als in voorgaande jaren¹¹) een jaarlijkse monitor gepubliceerd over de ontwikkelingen in de voorafgaande jaren. De monitor dient zowel algemene sectorale ontwikkelingen inzichtelijk te maken, als ook inzicht te geven in trends in de cultuursector.¹² Dit rapport is het verslag van de vierde uitvoering van de monitor en richt zich op de jaren 2009-2015.

Om de uitkomsten van de monitor goed te kunnen interpreteren, is het belangrijk om rekening te houden met de context van het jaar 2015. De Nederlandse bevolking groeide met 0,4%. De Nederlandse economie is in 2015 met 2,0% gegroeid ten opzichte van een jaar eerder. Hiermee zette het gematigde herstel, dat halverwege 2013 begon, door. De consumptie door huishoudens vertoonde een lichte stijging ten opzichte van 2014; deze kwam in 2015 uit op 1,7%. Het beschikbaar inkomen van huishoudens steeg daarnaast met 2,1% ten opzichte van 2014.¹³ Deze verbeterde economische situatie heeft in 2015 weinig effect gehad op de door de overheid toegekende budgetten voor de cultuursector, waarop in 2013 (en eerder) is bezuinigd.

1.2 Onderzochte sectoren

Het onderzoek geeft een beschrijving van de economische ontwikkelingen in de cultuursector. Deze monitor dekt echter niet de gehele sector af: de deelsectoren archieven, letteren, creatieve industrieën, monumenten, archeologie, bibliotheken en cultuureducatie komen namelijk niet aan bod. Bovendien is binnen een aantal deelsectoren die in deze monitor wel aan bod komen nog onvoldoende informatie beschikbaar om een volledig beeld te schetsen. De volgende deelsectoren komen in het rapport uitgebreid aan de orde:

- Film:
  - Bioscopen en filmtheaters aangesloten bij de Nederlandse Vereniging van Bioscoopexploitanten en Filmtheaters (NVBF).
  - Filmdistributeurs aangesloten bij Filmdistributeurs Nederland (FDN).

---

¹¹ APE & Rebel (2015), *Economische ontwikkelingen in de cultuursector, 2009 - 2014*, Den Haag. APE & Rebel (2014), *Economische ontwikkelingen in de cultuursector, 2009 - 2013*, Den Haag. APE, Kwink Groep en Rebel (2103), *Economische ontwikkelingen in de cultuursector, 2005 - 2012*, Den Haag.

¹² De monitor werd begeleid door een begeleidingsgroep bestaande uit Arne Dee (Vereniging Nederlandse Poppodia en Festivals), Sara Knijff (OCW), Sarah Malko (Mondriaan Fonds), Jonathan Mees (Filmfonds), Yolande Meltser (Nederlandse Associatie voor de podiumkunsten), Ralf Moerman (VSCD), Mirjam Moll (Museumvereniging), Merijn van Os (OCW), Joost Roelofsen (OCW, later vervangen door Saskia de Geus), Neeltje Romke de Vries (Nederlandse Galerie Associatie), Jorien Scholtens (Stichting Filmonderzoek), Carlien Schrijvershof (OCW), Astrid Schumacher (De Zaak Nu), Paul Stolwijk (Fonds Podiumkunsten), Hedwig Verhoeven (VSCD), Jort Vlam (Vereniging Vrije Theater Producenten) en Willem Westermann (Vereniging van Evenementenmakers).

¹³ Alle cijfers in deze alinea zijn afkomstig van het CBS en hebben betrekking op 2015.

- De (gesubsidieerde) filmproductie en ontwikkelingen in de sector (Nederlands Filmfonds).
- Door de rijksoverheid (OCW, Filmfonds) gesubsidieerde filmfestivals.
- Podiumkunsten:
  - Podia aangesloten bij de Vereniging van Schouwburg- en Concertgebouwdirecties (VSCD-podia).
  - Podia aangesloten bij de Vereniging Nederlandse Poppodia en- Festivals (VNPF-poppodia).
  - Vrije theaterproducenten aangesloten bij de Vereniging Vrije Theater Producenten (VVTP).
  - Instellingen voor podiumkunsten die structureel door het Rijk worden gesubsidieerd en deel uitmaken van de culturele basisinfrastructuur (BIS-instellingen voor podiumkunsten).
  - Instellingen voor podiumkunsten die meerjarig door het Fonds Podiumkunsten worden gesubsidieerd (FPK-instellingen voor podiumkunsten).
  - Door de rijksoverheid (OCW, FPK) gesubsidieerde podiumkunstfestivals.
  - Podiumkunst festivals met meer dan 3.000 bezoekers, zoals in kaart gebracht door onderzoeksbureau Respons in opdracht van de VVEM.
- Musea
  - Rijksgesubsidieerde musea, musea uit het museumregister en niet-geregistreerde musea (CBS).
- Beeldende kunst:
  - De ontwikkeling van het aantal beeldend kunstenaars (CBS).
  - Een panel van presentatie-instellingen, bestaand uit meerjarig door OCW en het Mondriaan Fondsgesubsidieerde instellingen, en aangevuld met een data-uitvraag onder leden van brancheorganisatie De Zaak Nu.

Voor de analyse hebben we gebruik kunnen maken van gegevens die door de verschillende organisaties zijn aangeleverd. Aanvullend is op een enkel punt (presentatie-instellingen) gebruik gemaakt van een data-uitvraag, is soms gebruik gemaakt van gegevens die beschikbaar zijn in het datawarehouse van OCW, en is gebruik gemaakt van bestaand onderzoek.

De analyses hebben, voor zover mogelijk, betrekking op de jaren 2009-2015. Voor deze periode is gekozen omdat ze de volledige cultuurnotaperiode 2009-2012 bevat, alsmede de eerste drie jaren van de cultuurnotaperiode 2013-2016.

1.3 Ketenperspectief op de cultuursectoren

In navolging van de behoefte die geuit is bij het opstellen van de vorige edities van de Cultuurmonitor is besloten een *ketenperspectief* op cultuursectoren te hanteren.

Dit perspectief benadrukt dat cultuurgoederen ontwikkeld en verspreid worden via een aantal schakels die samen een keten vormen. Deze benaderingswijze veronderstelt dat door samenwerking tussen onafhankelijke partijen die samen een keten vormen een cultuurgoed gerealiseerd en verspreid wordt, bijvoorbeeld via een festival of een tentoonstelling. Deze keten loopt – in het kader van deze Cultuurmonitor – van de schakels productie via distributie naar presentatie. Dit ketenperspectief biedt een logisch kader om bestaande (en nieuwe) indicatoren te ordenen. Het ketenperspectief benadrukt ook dat schakels moeten samenwerken. Bioscopen (presentatie) kunnen niet functioneren zonder de release van nieuwe films (productie en distributie). Binnen een keten worden niet alleen immateriële en materiële cultuurgoederen uitgewisseld, maar ook geld, kennis en 'human capital'.

In het kader van deze Cultuurmonitor is een relatief eenvoudige keten gedefinieerd, namelijk een keten die bestaat uit twee schakels: (1) productie en creatie; en (2) distributie en vertoning/presentatie. Onder deze twee schakels zijn de bestaande indicatoren (uit vorige edities van de Cultuurmonitor) geordend en waar mogelijk nieuwe indicatoren toegevoegd. Nieuwe indicatoren zijn bij voorkeur beschikbaar voor meerdere sectoren tegelijk en omvatten meerdere jaren. Deze aanpassing is te beschouwen als een eerste poging om een meer economisch / organisatiekundig perspectief in de Cultuurmonitor te hanteren.

Wij onderkennen dat het ketenperspectief beperkingen heeft (waarvan een deel op termijn opgelost kan worden):

- De gekozen ketenafbakening dekt (nog) *niet alle schakels*. Onderzoek en ontwikkeling en innovatie in de deelsectoren zijn bijvoorbeeld nog ontbrekende schakels die geheel aan het begin van de keten staan. Ook worden de makers van sommige cultuurgoederen nog niet in alle deelsectoren meegenomen. Andersom lenen niet alle deelsectoren zich volledig voor het ketenperspectief. Musea kennen bijvoorbeeld geen productie van cultuurgoederen (tenzij tentoonstellingen of de opdrachten die zij verstrekken aan kunstenaars als productie worden beschouwd). Ook legt het ketenperspectief weinig nadruk op ketenomkering door bijvoorbeeld na te gaan in hoeverre consumenten sturing geven aan de productie van cultuurgoederen. De eindgebruiker als laatste schakel ontbreekt dus ook nog.
- Het ketenperspectief is nogal *traditioneel en lineair* en doet daarom onvoldoende recht aan ontwikkelingen in de cultuursector. De Raad voor Cultuur wijst er volgens ons terecht op dat allerlei ontwikkelingen in de cultuursector maken dat de traditionele keten wordt opengeboken: "gezelschappen regelen zelf een speelplek, makers zoeken direct contact met publiek, [...], het publiek zoekt zelf de plek uit waar het heen wil – inclusief de optie om cultuur gewoon vanachter de tablet of laptop te consumeren. [...]. Het publiek zoekt via de zoekmachines van internet naar het grote aanbod en laat zich meer leiden door tips van gelijkgestemden in een smaakgemeenschap."¹⁴ De ontwikkeling van uniforme indicatoren voor de deelsectoren staat op dit punt nog in de kinderschoenen.

De impact van het ketenperspectief op de inhoud van deze Cultuurmonitor is nog niet heel groot in vergelijking met voorgaande edities. We hanteren vooralsnog vrijwel dezelfde indicatoren, maar ze zijn in de analyse van de deelsectoren anders geclusterd. Dit kan betekenen dat voor sommige schakels weinig of geen indicatoren beschikbaar zijn (bijv. productie/creatie bij musea). Ook kunnen vanuit dit ketenperspectief sommige indicatoren gewenst zijn, maar zijn deze niet voorhanden.

1.4 Methodiek

Voor de verschillende deelsectoren hanteren we zoveel mogelijk dezelfde aanpak. Dat is echter niet in alle gevallen mogelijk. Voor de ene deelsector beschikken we nu eenmaal over meer informatie dan voor de andere deelsector. Zo kunnen we van een aantal sectoren trends over de jaren 2009-2015 presenteren terwijl bij andere sectoren er over een beperktere periode informatie beschikbaar is. Dat betekent dat de presentatie in de hoofdstukken van de onderscheiden deelsectoren soms iets verschilt, hoewel de inhoud van de hoofdstukken op hoofdlijnen steeds hetzelfde is.

---

¹⁴ Raad voor Cultuur (2014), *De cultuurverkenning. Ontwikkelingen en trends in het culturele leven in Nederland*, Den Haag, blz. 36.

In de sectorhoofdstukken gaan we telkens in op drie onderwerpen: (1) de markt op hoofdlijnen; (2) productie en creatie; (3) distributie en vertoning/presentatie. Waar mogelijk besteden we ook aandacht aan regionale spreiding. Deze indeling wijkt – als gevolg van de aandacht voor het ketenperspectief – af van voorgaande jaren, maar de getoonde indicatoren komen grosso modo overeen. Daar waar grote afwijkingen optreden, zullen we dat aangeven.

De omvang van de verschillende delen van de cultuursector verschilt. Dat geldt ook voor de onderliggende cijfers. Maar omdat we ons vooral op trends in de tijd richten, wordt in de presentatie van de resultaten vooral gebruik gemaakt van *indexcijfers* of *jaarlijkse groeipercentages*. De waarde van het kenmerk waarvan we de ontwikkeling in de tijd analyseren, bijvoorbeeld het aantal bezoeken, wordt in het basisjaar van de analyses – waar mogelijk 2009 – bij de indexcijfers op 100 gesteld. Vervolgens wordt steeds gezien hoe de waarde van het geanalyseerde kenmerk in een ander jaar zich verhoudt tot de waarde van het betreffende kenmerk in het basisjaar. Op deze wijze brengen we steeds de procentuele stijging of daling ten opzichte van het basisjaar in beeld, zonder dat het beeld wordt vertekend door een uiteenlopende grootte van de kenmerken of van de deelsectoren. Waar het gaat om onderlinge verhoudingen van bijvoorbeeld batenposten, vermelden we de relatieve verhoudingen naast of zelfs in plaats van de absolute cijfers.

Bij analyses in de tijd corrigeren we in de meeste gevallen voor *inflatie*. De in geld uitgedrukte kenmerken, zoals de publieksinkomsten of recettes per bezoek, het beschikbare inkomen en de eigen inkomsten, worden gedeeld door de consumentenprijsindex (CPI). De voor inflatie gecorrigeerde cijfers duiden we dan aan via de toevoeging *reëel*. Zo geven de *reële* publieksinkomsten per bezoek aan of deze sneller zijn gestegen dan het algemeen prijspeil.¹⁵

Voor het bezoek aan culturele activiteiten is het niet alleen van belang hoe de publieksinkomsten per bezoek zich ontwikkelen, maar ook hoe de prijzen van *concurrerende vrijetijdsactiviteiten* en het beschikbare inkomen van huishoudens zich ontwikkelen (na correctie voor de algemene inflatie). Daarom schenken we bij de analyse van de ontwikkeling van de reële publieksinkomsten per bezoek ook aandacht aan de (reële) inkomensontwikkeling en de (reële) prijsontwikkeling van concurrerende vrijetijdsactiviteiten. Deze concurrerende vrijetijdsactiviteiten worden doorgaans als *substituten* aangeduid. De prijs van substituten wordt steeds gemeten via de door het CBS gepubliceerde consumentenprijsindex van diensten cultuur en recreatie. Dat is een breed samengestelde prijsindex die een goed beeld geeft van de prijsontwikkeling van de verschillende vrijetijdsactiviteiten.

1.5 Selectie van instellingen

Culturele instellingen vormen geen stabiele populatie. Instellingen kunnen worden opgeheven, bijvoorbeeld omdat ze niet genoeg inkomsten hebben, of om andere redenen. Instellingen kunnen ook failliet gaan. Daarnaast komen er soms ook weer nieuwe instellingen bij. Hetzelfde geldt voor fluctuerende lidmaatschappen van brancheverenigingen. Soms is een podium of een museum één of meer jaren (of seizoenen) gesloten wegens een verbouwing. Dergelijke incidenten geven aanleiding tot trendbreuken en kunnen het zicht op de structurele ontwikkeling vertroebelen. Soms kunnen ze zelfs aanleiding geven tot het trekken van de verkeerde conclusies; bijvoorbeeld als het gaat om economische effecten of specifieke gebeurtenissen. Dan bestaat het risico dat bijvoorbeeld een tijdelijke sluiting van een groot

---

¹⁵ Als alle prijzen en het inkomen met hetzelfde percentage stijgen, verandert er immers niets, omdat alle prijsverhoudingen ongewijzigd blijven. Consumenten bezoeken in dat geval niet vaker of minder vaak een culturele activiteit als gevolg van een prijsverandering.

podium of museum ten onrechte wordt gezien als het effect van de economische crisis (of de afwezigheid daarvan) op het aantal bezoeken. Hetzelfde geldt voor een tijdelijke tentoonstelling die extra veel (buitenlands) publiek trekt, zoals de Jeroen Bosch tentoonstelling in het Noordbrabants Museum in het voorjaar van 2016.

Gezien het voorgaande streven we ernaar om in onze analyses zoveel mogelijk uit te gaan van een vaste populatie van instellingen in de tijd. Dan kunnen we de structurele ontwikkeling van de individuele instellingen in de tijd volgen. Deze aanpak vereenvoudigt de interpretatie van de trends. Doordat we - waar mogelijk - een vaste populatie van instellingen in de tijd volgen, wijken de cijfers in het voorliggende rapport soms af van de cijfers die de brancheverenigingen zelf publiceren. Die cijfers richten zich vooral op een goede beschrijving van de situatie van een branche in een bepaald jaar, en wat minder op de structurele trends. Deze verschillen in aanpak zijn onvermijdelijk gegeven de doelstellingen van ons onderzoek, waar de nadruk ligt op de analyse van trends. We verwachten echter niet dat onze selectie van instellingen met een volledige reeks van waarnemingen tot sterk afwijkende conclusies leidt ten opzichte van de cijfers die de brancheverenigingen zelf publiceren.

Voor een enkele sector geldt dat we niet werken met een samengesteld panel, maar met totaalcijfers over de gehele sector. Dat doen we indien de desbetreffende brancheorganisatie over deze cijfers beschikt en het voor deze sector lastig is om met een panel te werken in verband met uitschieters bij instellingen die de resultaten beïnvloeden. Dit kan bijvoorbeeld het geval zijn als er een nieuwe grote bioscoop wordt geopend.

1.6 Veranderingen ten opzichte van de vorige monitor

Aan het einde van dit hoofdstuk zetten we de belangrijkste veranderingen ten opzichte van eerdere edities van de Cultuurmonitor op een rij:

- De indicatoren in de volgende hoofdstukken worden geordend en gepresenteerd aan de hand van een nieuwe indeling die gebaseerd is op het *ketenperspectief* (zie paragraaf 1.3).
- Waar mogelijk worden *nieuwe indicatoren* gepresenteerd die nog beter inzicht geven in de (economische) ontwikkeling van een deelsector. Het gaat dan bijvoorbeeld om indicatoren over werkgelegenheid (FTE). Het is op voorhand niet te zeggen of deze indicatoren eenvoudig beschikbaar zijn, en dat bij voorkeur uniform voor alle deelsectoren. Hieronder vallen ook indicatoren die beter aansluiten bij het ketenperspectief.
- Er is in 2015 voor het eerst gebruik gemaakt van een *geïntegreerde vragenlijst* voor musea via het CBS. Deze vragenlijst bevat onderwerpen en vragen die eerst via een aparte vragenlijst (Museana enquête) werden voorgelegd aan musea.
- De vertegenwoordigers van de afzonderlijke deelsectoren hebben in *aparte deelsessies* gereageerd op eerste versies van concepthoofdstukken (over de sector die zij vertegenwoordigen). Dit ter verificatie en om eventuele trends en trendbreuken te duiden.

1.7 Leeswijzer

In het vervolg van dit rapport komen achtereenvolgende de volgende onderwerpen aan de orde:

- Trends filmsector (hoofdstuk 2).
- Trends podiumkunsten (hoofdstuk 3).
- Trends musea (hoofdstuk 4).
- Trends beeldende kunst (hoofdstuk 5).

2 Trends filmsector

2.1 Aanpak

In dit hoofdstuk geven we de ontwikkeling van de filmsector in de periode 2009 tot en met 2015 weer vanuit het ketenperspectief. Hierbij bespreken we enerzijds de productie en anderzijds de distributie en vertoning van films. Wat betreft de productie behandelen we het aantal geproduceerde Nederlandse films, alsook de bekostiging en het aantal FTE van de productie van deze films. Wat betreft de distributie en vertoning gaan we in op het aanbod van distributeurs en van bioscopen en filmtheaters, het aantal bezoeken en de toegangsprijzen van films. Bovendien bespreken we het aantal filmfestivals en de financiering daarvan. Bij capaciteit en bezoeken gaan we in op regionale spreiding. Daarnaast geven we aan hoeveel FTE er gemoeid is met distributie en vertoning. Ook beschrijven we hoe de vertoning van films in de thuismarkt zich heeft ontwikkeld, zoals het aantal vertoningen van Nederlandse films via televisiezenders en de ontwikkeling van de markt voor Video on Demand (VOD) en DVD/Blu-ray.

Voor dit hoofdstuk over de filmsector maken we gebruik van een aantal bronnen. Per bron lichten we kort toe welke data deze bevat en voor welke analyse deze als input dient. Ten eerste maken we gebruik van de jaarverslagen van de Nederlandse Vereniging van Bioscopen en Filmtheaters (NVBF) en Filmdistributeurs Nederland (FDN). Vrijwel alle bioscopen en filmtheaters zijn aangesloten bij de NVBF en een groot deel van de distributeurs zijn aangesloten bij de FDN. De data in deze jaarverslagen wordt gebaseerd op het communicatiesysteem van het NVBF en de FDN, waarin data wordt verzameld over het aantal verkochte bioscooptickets en de behaalde recette van Nederlandse bioscopen, filmtheaters en distributeurs. Ook is data beschikbaar over het aantal bioscopen, zalen en stoelen op basis van de ledenbestanden van het NVBF. Deze data geeft ook de mogelijkheid om analyses per provincie uit te voeren. Filmtheaters verschillen van bioscopen in de zin dat dit veelal non-profit of gesubsidieerde instellingen zijn, gericht op een filmaanbod voor een kleiner publiek. Daarnaast wordt er een onderscheid gemaakt tussen majors – gelieerd aan internationale studio's – en onafhankelijke distributeurs.

Ten tweede hebben we gebruik gemaakt van gegevens van het Nederlands Filmfonds. Deze cijfers worden jaarlijks gepubliceerd in 'Film Facts and Figures of The Netherlands'. Bij deze publicatie worden naast eigen data van het Nederlands Filmfonds diverse andere bronnen betrokken, zoals het CBS en de Stichting Kijkonderzoek. Het rapport geeft onder andere inzicht in de productie van Nederlandse films en de financieringsmix van Nederlandse films. De derde databron is afkomstig van het datawarehouse van OCW, waarin o.a. gegevens over rijksgesubsidieerde filmfestivals worden verzameld. De gegevens over de rijksgesubsidieerde filmfestivals zijn deels afkomstig van OCW zelf, en deels van het Filmfonds.

Tot slot maken we gebruik van het LISA-databestand. LISA staat voor Landelijk Informatiesysteem van Arbeidsplaatsen en Vestigingen en is opgebouwd uit de databestanden van verschillende registerhouders zoals provincies, regio's en gemeentes. Dit databestand bevat gegevens over alle vestigingen in Nederland waar betaald werk wordt verricht, onder andere ingedeeld in SBI-codes. LISA registreert zowel bedrijven als werkgelegenheid, waarbij de werkgelegenheid opgedeeld kan worden in mannen/vrouwen en banen van 0-12 uur en 12 uur en meer. Het LISA is gebaseerd op een vaste peildatum per jaar, die vastgesteld is op 1 april. Op basis hiervan kunnen we het aantal banen (zowel voltijd als deeltijd) aangeven dat in de filmsector werkzaam is.

2.2 De markt op hoofdlijnen 2015

Tabel 2-1 geeft een aantal kengetallen van de filmproductie en het aanbod van films, alsook van bioscopen en filmtheaters in Nederland, de markt voor VOD, DVD/Blu-ray en de vertoning van Nederlandse films op televisie. De cijfers in de tabel hebben betrekking op de situatie in 2015. In de rest van het hoofdstuk gaan we in op de trends van de afgelopen jaren. Deze tabel geeft een initiële duiding van de omvang van de markt in 2015.

Tabel 2-1. Omvang van de Nederlandse bioscoop-, VOD- en DVD/Blu-ray-markt (2015; bron: NVBF/Nederlands Filmfonds; bewerking: Dialogic/APE)

Indicator	Waarde in 2015
Aantal nieuwe geproduceerde Nederlandse films (speelfilms en documentaires inclusief minoritaire coproducties) ¹⁶	87
Aantal nieuw uitgekomen films ¹⁷	371
Aantal nieuw uitgekomen Nederlandse films ¹⁸	61
Aantal filmtheaters ¹⁹	39
Aantal bioscopen ²⁰	146
Aantal distributeurs ²¹	21
Bioscoopbezoek (in miljoenen)	33,0
Bioscoopbezoek Nederlandse films (in miljoenen)	6,2
Omzet bioscoopbezoek (in miljoenen)	€275,8
Omzet VOD (in miljoenen)	€172
Omzet DVD/Blu-ray (in miljoenen)	€102
Aantal Nederlandse films op televisie	143

Er zijn in 2015 87 nieuwe Nederlandse speelfilms (inclusief minoritaire coproducties) en documentaires geproduceerd. 21 distributeurs hebben in 2015 in totaal 371 nieuwe speelfilms uitgebracht, waarvan 61 Nederlandse films. Het verschil tussen productie en vertoning is onder andere te verklaren doordat niet alle Nederlandse films in de bioscoop worden gedraaid. Nederland telt in 2015 146 bioscopen en 39 grote filmtheaters. In totaal werden er in Nederland in 2015 33 miljoen bioscoopbezoeken afgelegd, waarvan 6,2 miljoen bezoeken aan Nederlandse films. Het totale aantal bioscoopbezoeken zorgde voor een bruto recette

¹⁶ We spreken bij deze indicator van 'geproduceerde' films. Dat wil niet zeggen dat deze films ook daadwerkelijk allemaal zijn uitgebracht.

¹⁷ Bij nieuw uitgekomen films zijn alleen de releases van leden van de Filmdistributeurs Nederland (FDN) meegeteld.

¹⁸ Bij een Nederlandse film is een Nederlandse producent hoofdverantwoordelijk en beslissingsbevoegd en brengt deze tevens meer dan vijftig procent van de financiering van de filmproductie bijeen.

¹⁹ Op basis van ledenbestand per 1 januari 2016. Exclusief filmtheaters/filmhuizen zonder weekprogramma. Dit betreft in 2015: 80 filmhuizen (incl. 11 interne filmtheaters).

²⁰ Op basis van ledenbestand per 1 januari 2016. Exclusief reis- en openluchtbioscopen. Dit betreft in 2015: 4 reis- en openluchtbioscopen.

²¹ Aangesloten bij Filmdistributeurs Nederland (FDN)

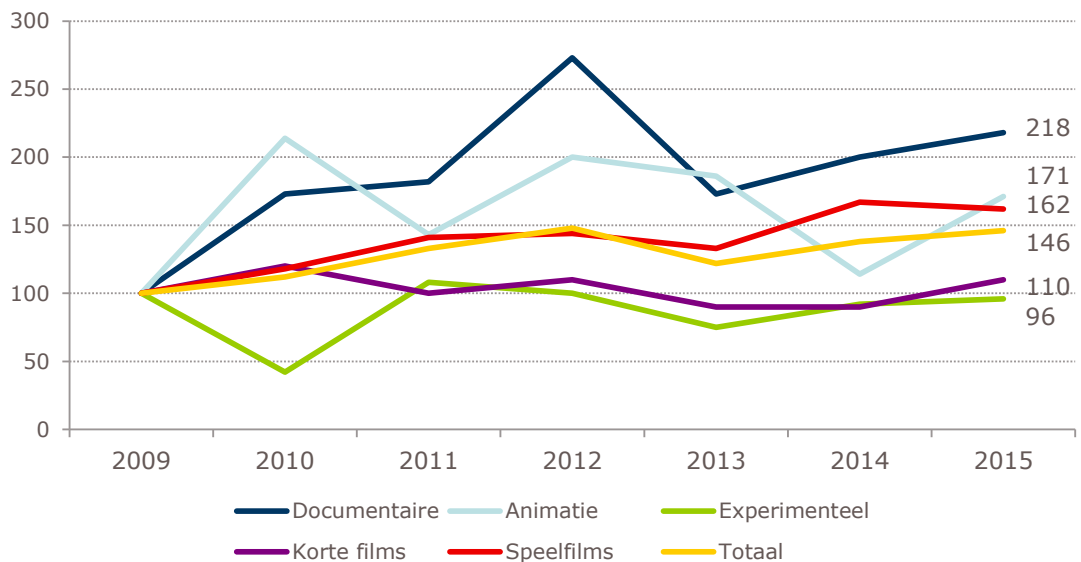
van 275,8 miljoen euro. De omzet voor VOD en DVD/Blu-ray bedroeg in 2015 resp. 172 en 102 miljoen euro. Er werden in 2015 143 Nederlandse films door de publieke en commerciële omroepen uitgezonden op televisie. De 143 vertoningen van Nederlandse films werden 43,6 miljoen keer bekeken.

2.3 Productie en creatie 2009-2015

Ten aanzien van de productie in de filmsector, behandelen wij drie categorieën: de productie van Nederlandse films, de financiering van deze productie en de werkgelegenheid in dit deel van de keten. Ten aanzien van de financiering bespreken we de manier waarop Nederlandse films worden gefinancierd.

2.3.1 Productie van Nederlandse films

In onderstaande afbeelding staat per categorie de ontwikkeling van fondsgesteunde geproduceerde films. Van de geproduceerde films zijn de speelfilms duidelijk de grootste categorie. In de figuur zijn de niet-speelfilms uitgesplitst naar documentaire, korte films, animatie en experimentele films. Bij alle vijf de categorieën rapporteren we het jaar waarin de film is geproduceerd.

Figuur 2-1. Productie van fondsgesteunde Nederlandse films, verdeling tussen categorieën (index 2009=100; bron: Nederlands Filmfonds; bewerking: Dialogic/APE)

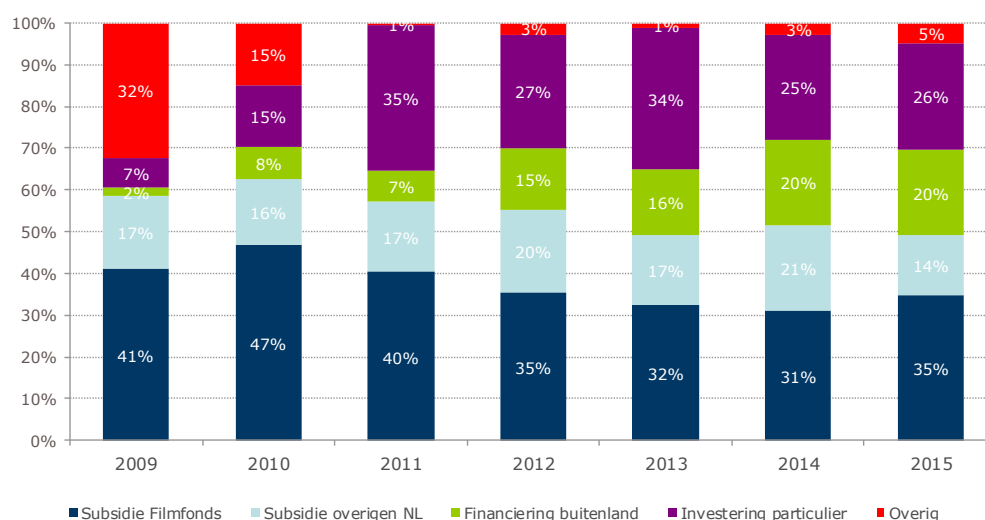
De figuur toont dat de Nederlandse productie van fondsgesteunde films in de periode 2009-2015 voor bijna elke categorie is gestegen. Enkel het aantal geproduceerde experimentele films is gedaald ten opzichte van het jaar 2009. Het aantal documentaires is procentueel het meest gestegen in deze periode, het aantal documentaires steeg namelijk van 11 in 2009 naar 24 in 2015 (118%). Het aantal geproduceerde speelfilms in 2015 is 63 (inclusief minoraire coproducties), en is daarmee ook gestegen ten opzichte van de 39 speelfilms in 2009.

De bovenstaande figuur heeft enkele beperkingen. De documentaires die worden geproduceerd door de NPO zijn niet in de data opgenomen. Dat geldt ook voor korte films die zonder (financiële) steun van het Filmfonds worden geproduceerd.

2.3.2 Financiering van de productie

De productie van Nederlandse films wordt over het algemeen voorgefinancierd door een mix van publieke en private financiering. Uiteraard is het idee van een dergelijke voorfinanciering dat deze wordt terugverdiend met onder andere de recette na het uitbrengen van de film. Wat betreft de publieke financiering gaat het daarom vaak om 'recoupable grants': een lening die wordt omgezet in een subsidie als de film niet uit de kosten komt. In de praktijk leidt dit ertoe dat een deel van de filmproductie wordt bekostigd door overheidssubsidies die niet worden terugverdiend. Het betreft immers vaak films die zonder subsidie niet tot zouden zijn geproduceerd.

Binnenlandse subsidies worden verdeeld via het Filmfonds. Ook de omroepen en zendgemachtigden stellen middelen beschikbaar, bijv. via het Mediafonds (per 1 januari 2017 stopt het Mediafonds en zal een deel van haar taken in aangepaste vorm worden overgenomen door het NPO Fonds, het Nederlandse Filmfonds en het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie²²). Daarnaast komt er financiering uit het buitenland in de vorm van Europese publieke steun en buitenlandse fiscale stimulansen. Een vierde categorie zijn de particuliere investeringen van producenten, distributeurs en sales agents. Tot slot zijn er nog overige financieringen. Binnen deze categorie vallen onder ander de middelen van het Abraham Tuschinski Fonds (ATF).

Figuur 2-2. Financiering en bekostiging van Nederlandse films exclusief minor coproducties (bron: Nederlands Filmfonds; bewerking: Dialogic/APE)

In totaal bedroegen de productiekosten van Nederlandse films in 2015 €78,3 miljoen (exclusief minor coproducties). Dat is ruim €20 miljoen meer dan de productiekosten in 2014. Deze additionele productiekosten werden voor het grootste deel door het Filmfonds voor rekening genomen: het droeg €27,3 miljoen bij, €9,2 miljoen meer dan in 2014, en is daarmee de belangrijkste financieringsbron. De bijdragen vanuit overige Nederlandse partijen (zoals omroepen en zendgemachtigden) bedroeg €11,3 miljoen en dat is een procentuele daling van 7 procentpunt ten opzichte van 2014. De buitenlandse financiering bedroeg in 2015 €15,9

²² www.mediafonds.nl.

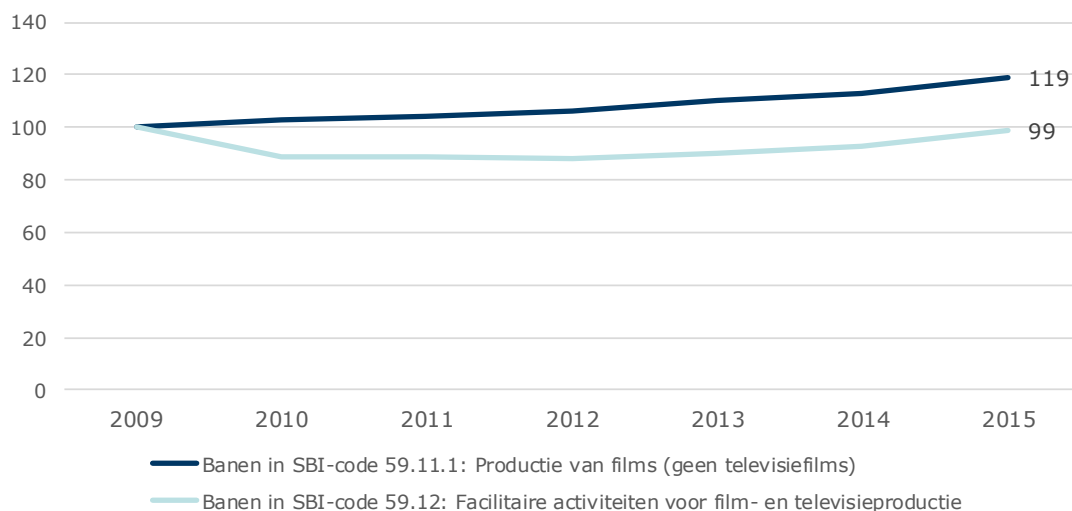
miljoen en de particuliere investeringen waren goed voor €20,1 miljoen. De overige financiering via ATF bedroeg 1,6 miljoen euro. Dit is een procentuele stijging ten opzichte van 2014 van 2 procentpunt.

Ten aanzien van stimuleringsmaatregelen is in de afgelopen jaren het een en ander gebeurd. Zo heeft het kabinet eind 2013 maatregelen genomen in de vorm van een 'cash rebate' om een gezond productieklimaat in Nederland te bevorderen. In 2014 werd de 'Film Production Incentive' geïntroduceerd. Deze maatregel biedt een financieel voordeel van maximaal 30% in productiekosten van filmproducties die in Nederland zijn besteed. De verwachting van de sector is dat door deze maatregel de weglekeffecten naar het buitenland van bestedingen aan productie van films afnemen en de productieactiviteit met het buitenland bevordert.

2.3.3 Werkgelegenheid in de productie en creatie

In de twee vorige paragrafen bespraken we het aantal films dat geproduceerd wordt en de financiering die daarvoor nodig is. In deze paragraaf gaan we in op de mensen werkzaam in dit deel van de keten. Onder de SBI-codes 59.11.1 productie van films (geen televisiefilms) en 59.12 (facilitaire activiteiten voor film- en televisieproductie) wordt hiervoor data bijgehouden. Deze SBI-codes omvatten niet de gehele werkgelegenheid van de productie en creatie in de filmsector, maar kunnen wel als indicatief worden gezien.

In de volgende figuur tonen we de ontwikkeling van het aantal banen in deze SBI-categorieën. Hierbij tonen wij de som van het aantal banen: zowel banen van 0 tot 12 uur ('part-time banen' volgens de definitie van LISA) als banen van 12 uur en meer ('full-time banen' volgens de definitie van LISA).²³

Figuur 2-3. Aantal banen in filmproductie per SBI-code (index 2009=100; bron: LISA; bewerking: Dialogic/APE)

We zien dat het aantal banen in facilitaire activiteiten voor film- en televisieproductie de laatste jaren aan het stijgen is, hoewel het aantal banen in 2015 nog niet hoger ligt dan het maximum van 2009. Het aantal banen in filmproductie is wel duidelijk gestegen sinds 2009, en ligt in 2015 negentien procentpunt hoger dan toen. Goed om te vermelden is dat er

²³ Merk op dat deze brondata verschilt van de werkgelegenheidsdata van het CBS: waar het CBS uitzendkrachten schaarst onder de categorie 'zakelijke dienstverlening', registreert LISA uitzendkrachten bij inlenende organisaties.

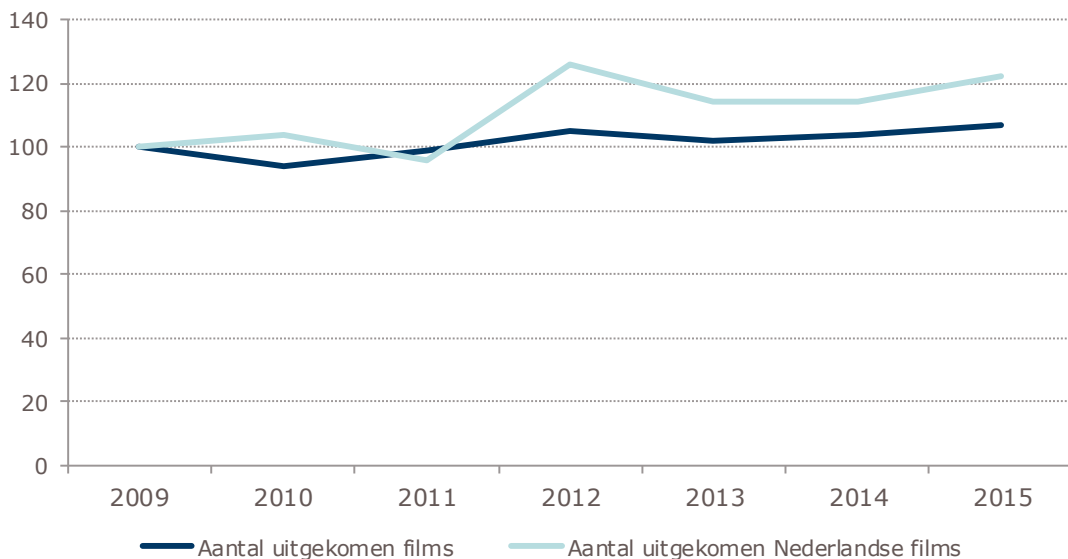
ongeveer twee keer zoveel mensen werkzaam zijn in de filmproductie (10.500 banen in 2015) dan in de facilitaire activiteiten (5.800 banen in 2015). Er is in de laatste jaren een stijging van het aantal ZZP'ers in de filmsector.²⁴ Deze banen zijn meegenomen in deze data.

2.4 Distributie en vertoning/presentatie 2009-2015

In deze paragraaf gaan we in op de distributie en vertoning van films in de periode van 2009 tot 2015. Bij de distributie van films gaan we in op het aantal uitgekomen films en het marktaandeel van de verschillende categorieën distributeurs. Hierna bespreken we capaciteit van bioscopen en filmtheaters en de regionale spreiding daarvan, om te vervolgen met de ontwikkeling van de entreprijs van bioscoopkaartjes. Vervolgens gaan we in op het bezoek aan bioscopen, filmtheaters en filmfestivals. Voor filmfestivals bespreken we tevens de financieringsmix. Tot slot bespreken we de vertoningen van Nederlandse films op televisie en VOD.

2.4.1 Distributie

Onderstaande figuur toont het aantal nieuw uitgekomen Nederlandse films, alsmede het totaal aantal nieuw uitgekomen films. Bij de nieuw uitgekomen films zijn alleen de releases van de leden van de FDN meegeteld.

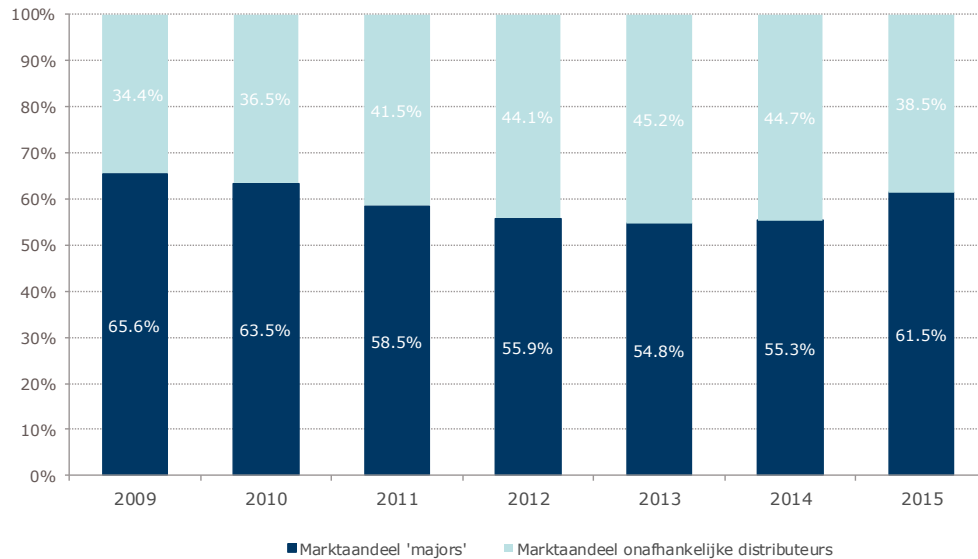

Figuur 2-4 Aantal uitgekomen (Nederlandse) films (index 2009=100; bron: NVBF; bewerking: Dialogic/APE) van leden aangesloten bij FDN

In 2015 waren er 21 distributeurs aangesloten bij FDN, waarvan drie *majors*. Het aantal nieuw uitgekomen Nederlandse films is sinds 2009 met 22% toegenomen tot 61 in 2015, en kende afgelopen jaren een lichte stijging van 7%. Het totaal aantal nieuw uitgekomen films, van distributeurs aangesloten bij FDN, is sinds 2009 met 6,9% toegenomen en staat nu op 371. Het aandeel van de Nederlandse film in het totaal aantal uitgekomen films is de afgelopen jaar stabiel gebleven rond de 16%.

²⁴ Zie Het Creatief Kapitaal (2016). *Monitor economische effecten van de stimuleringsmaatregel filmproductie in Nederland*, te vinden via <https://www.filmfonds.nl/nl/page/3815/stimuleringsmaatregel-film-werpt-vruchten-af>

Naast het aantal uitgekomen films hebben we ook gekeken naar het marktaandeel van de distributeurs. Er kan een onderscheid gemaakt worden tussen de *majors* en de onafhankelijke distributeurs. In onderstaande figuur laten we het verloop van het marktaandeel van deze twee soorten partijen zien.

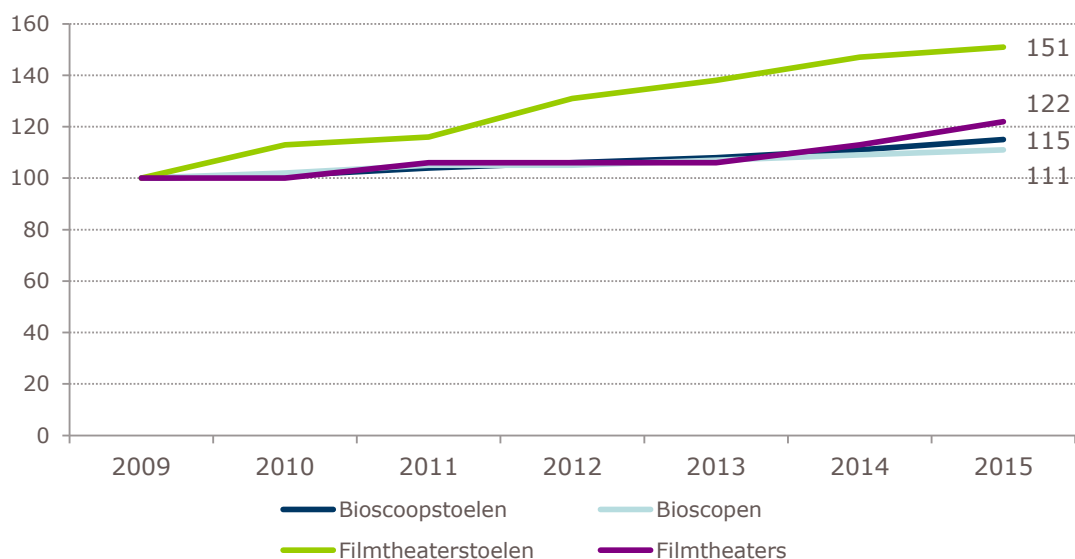
Figuur 2-5 Marktaandeel majors en onafhankelijke distributeurs (bron: NVBF; bewerking: Dialogic/APE)

Het marktaandeel van de onafhankelijke distributeurs is sinds 2009 toegenomen met 4,1 procentpunt. In 2013 was het marktaandeel van de onafhankelijke distributeurs het grootst, namelijk 45,2%. Dit heeft voornamelijk te maken met het succes van Nederlandse films, die door majors niet worden uitgebracht. In 2015 was het marktaandeel van majors het grootst sinds 2010, met een aandeel van 61,5%. Dit is een stijging van 6,2 procentpunt ten opzichte van 2014.

2.4.2 Capaciteit bioscopen en filmtheaters

In deze paragraaf beschrijven we de capaciteit van de bioscopen en filmtheaters. In 2015 waren er in totaal 146 bioscopen en 39 filmtheaters. De 39 filmtheaters zijn exclusief de 81 theaters zonder weekprogramma; het gaat dus over de grotere filmtheaters.

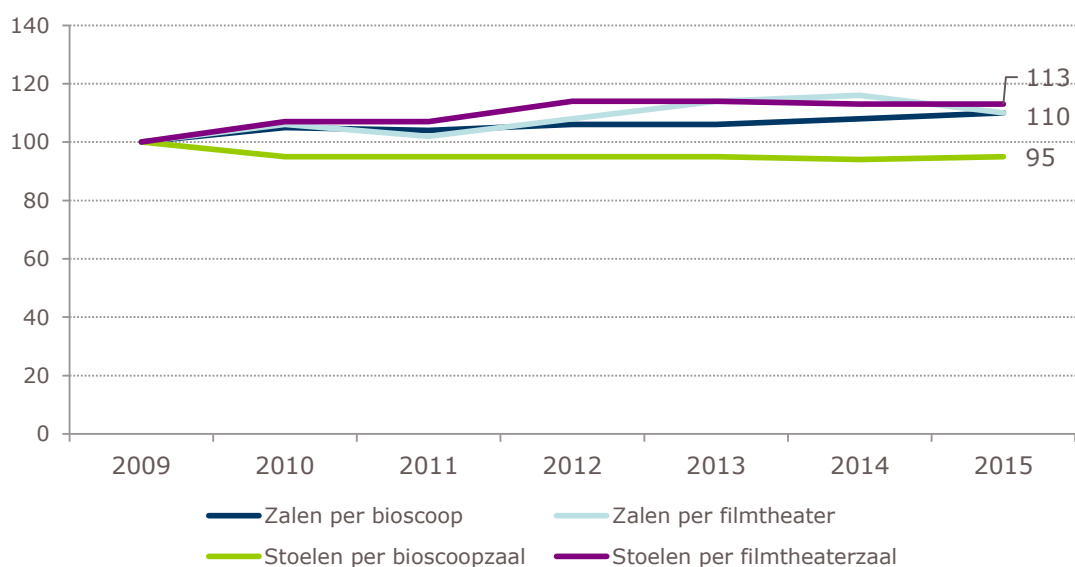
Behalve het aantal bioscopen en filmtheaters hebben we ook gekeken naar het aantal stoelen in de betreffende bioscopen en filmtheaters. Dit geeft meer inzicht in de capaciteit van de filmvertoning. De volgende figuur toont de ontwikkeling vanaf 2009.

Figuur 2-6. Capaciteitsontwikkeling in de bioscoopsector, inclusief filmtheaters (index 2009=100; bron: NVBF; bewerking: Dialogic/APE)

De capaciteit van de filmvertoning neemt nog altijd geleidelijk toe. Het aantal filmtheaterstoelen is daarbij het hardst gestegen sinds 2009, in totaal met meer dan 50 procentpunt. Ook in 2015 is het aantal stoelen wederom gestegen: het aantal filmtheaterstoelen is met 300 stoelen gestegen naar 10.300, en het aantal bioscoopstoelen is gestegen met 4.600 stoelen naar 124.500.

In de volgende figuur kijken we naar de capaciteitsontwikkeling in termen van zalen per bioscoop of filmtheater en het aantal stoelen per zaal. Een stijging van het aantal zalen per bioscoop geeft aan dat bioscopen steeds meer zalen bevatten en dat er dus schaalvergroting van de vertoning plaatsvindt. Het aantal stoelen per zaal zegt iets over schaalvergroting van de bioscopen en filmtheaters. Meer stoelen per zaal duidt op grotere zalen.

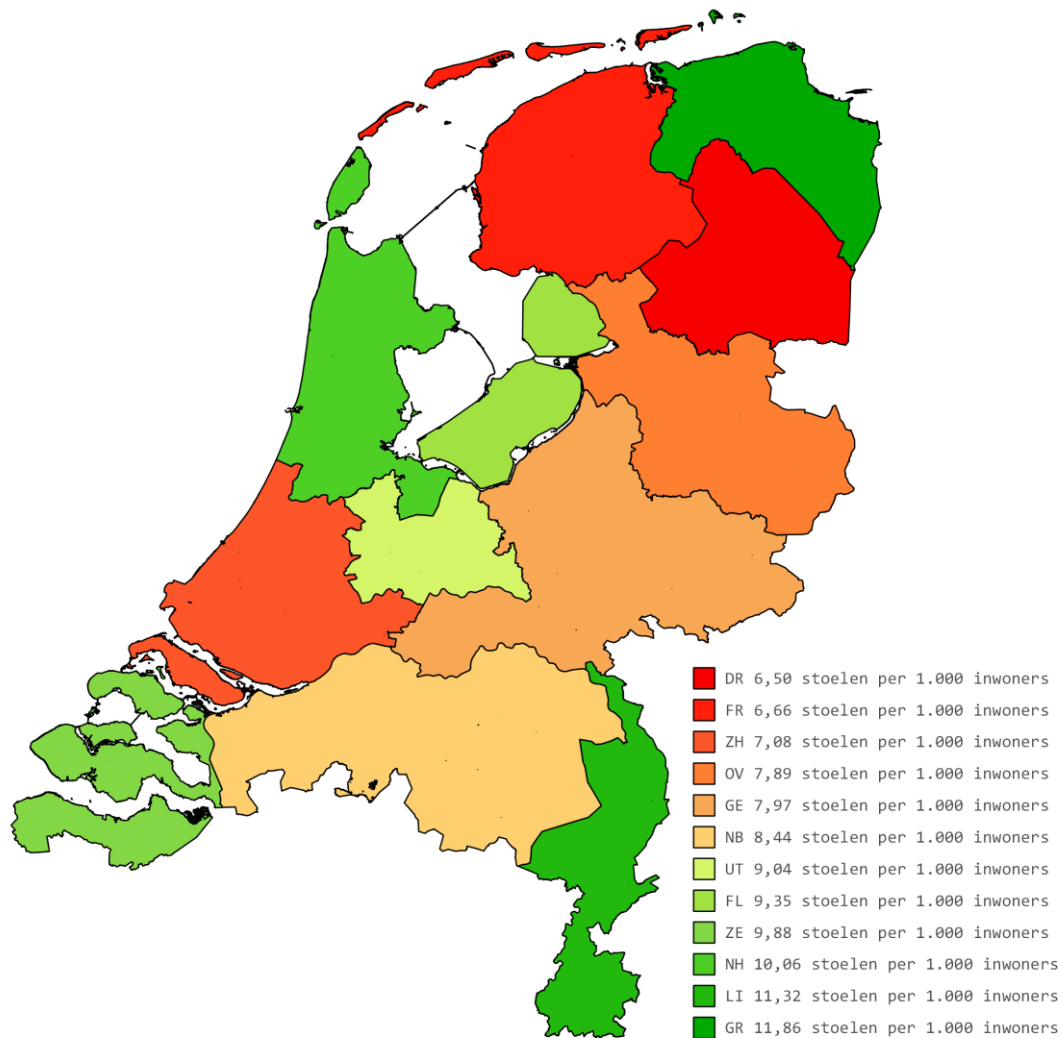
Figuur 2-7. Ontwikkeling van het aantal zalen per bioscoop/filmtheater en ontwikkeling aantal stoelen (index 2009=100; bron: NVBF; bewerking: Dialogic/APE)

In 2015 bevatte een bioscoopzaal gemiddeld 177 stoelen en een filmtheaterzaal gemiddeld 90 stoelen. Hiermee is het aantal stoelen per bioscoopzaal gelijk gebleven ten opzichte van vorig jaar, en is het aantal stoelen per filmtheaterzaal met 1 gestegen. Ten opzichte van 2009 is het aantal stoelen per bioscoopzaal wel gedaald: er zijn gemiddeld 5% minder stoelen per zaal. Het aantal zalen per filmtheater is gedaald ten opzichte van 2014: dit is van 3,1 naar 2,9 zalen per filmtheater gegaan. Hierbij moet worden opgemerkt dat door de kleinere aantallen de filmtheaters een grilliger verloop kennen.

Het aantal zalen is gemiddeld wel gestegen, wat inhoudt dat er per saldo sprake is van een schaalvergroting in de vertoning. Dit heeft te maken met de toename van het aantal films. Bioscopen bevatten steeds meer en steeds kleinere zalen, om een ruime keuze te kunnen bieden aan de consument.

Regionale spreiding

Door de gedetailleerde data van de NVBF kunnen we nader ingaan op de regionale spreiding van de capaciteit en het bezoek aan bioscopen. Dit hebben wij gedaan voor de Nederlandse provincies, waarbij we zowel gekeken hebben naar bioscopen in het algemeen als de filmtheaters.

Figuur 2-8. Bioscoopstoelen per 1.000 inwoners per provincie, in 2015 (bron: NVBF/CBS; bewerking: Dialogic/APE)

We zien in Figuur 2-8 dat het aantal bioscoopstoelen per 1.000 inwoners sterk verschilt per provincie. De provincie met het kleinste aantal stoelen per 1.000 inwoners is Drenthe, met gemiddeld 6,5 stoel per 1.000 inwoners in 2015. Groningen heeft relatief gezien het grootste aantal stoelen, met 11,86 stoelen per 1.000 inwoners. Dit zijn relatief gezien bijna twee keer zoveel stoelen als in Drenthe.

In de volgende figuur hebben we een verbijzondering gemaakt door alleen te kijken naar de filmtheaters. Wij hebben hiervoor gekozen om te kijken naar de filmtheaters met en zonder een weekprogramma. In een aantal provincies zijn er zeer weinig grote filmtheaters waardoor data te herleiden zou kunnen zijn tot individuele filmtheaters.

Figuur 2-9. Filmtheaterstoelen per 1.000 inwoners per provincie, in 2015 (bron: NVBF/CBS; bewerking: Dialogic/APE)²⁵

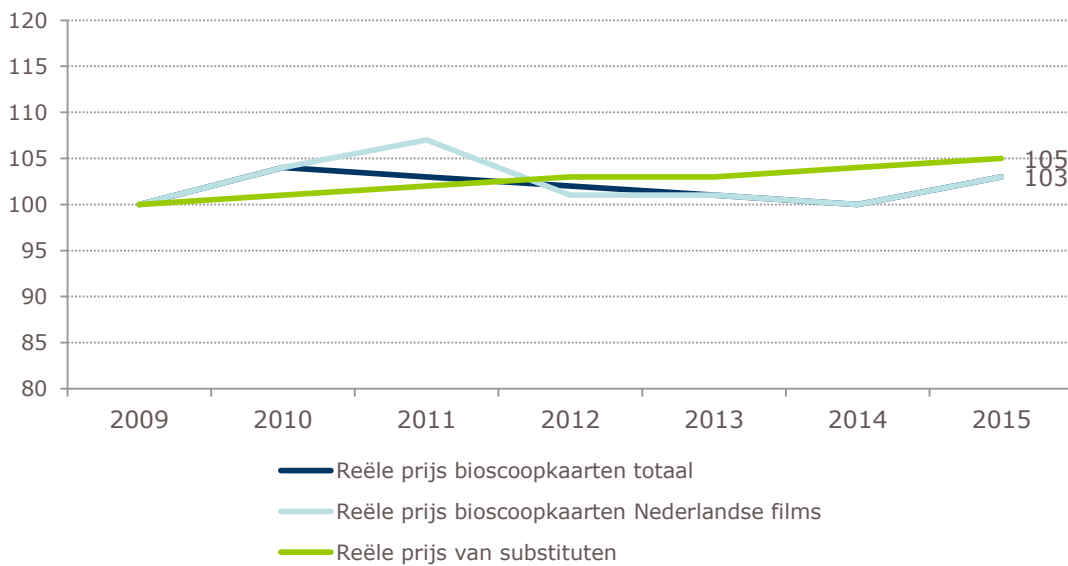
Figuur 2-9 toont dat het aantal filmtheaterstoelen per 1.000 inwoners sterk verschilt per provincie. Van de provincies waar de data van beschikbaar is, is Limburg de provincie met het laagste aantal stoelen per 1.000 inwoners, namelijk 0,70. Groningen heeft net als bij de vorige figuur het grootste aantal stoelen met 3,06 stoelen per 1.000 inwoners.

2.4.3 Recette

De volgende figuur toont de prijsontwikkeling van de toegangskaarten voor bioscopen en filmtheaters. Deze wordt uitgedrukt in de gemiddelde bruto recette per bezoek. Om de ontwikkeling van de toegangsprijzen in perspectief te plaatsen, toont Figuur 2-10 ook de prijsontwikkeling van substituten. Deze wordt beschreven door de prijsindex 'Diensten recreatie en cultuur', een indicator die samengesteld wordt door de prijsindex van verschillende culturele activiteiten. Voorbeelden van deze activiteiten zijn de entree voor attractieparken

²⁵ De data van de provincie Drenthe, Flevoland en Zeeland zijn niet weergegeven omdat door een beperkt aantal filmtheaters in deze provincie de data herleidbaar zou zijn tot individuele filmtheaters.

en stadions en muziek-, dans-, en sportlessen en andere cultuurconsumptie zoals musea en theaterbezoek. De ontwikkeling van de prijs is gecorrigeerd voor inflatie (CPI), waardoor we spreken van een reële prijsontwikkeling.

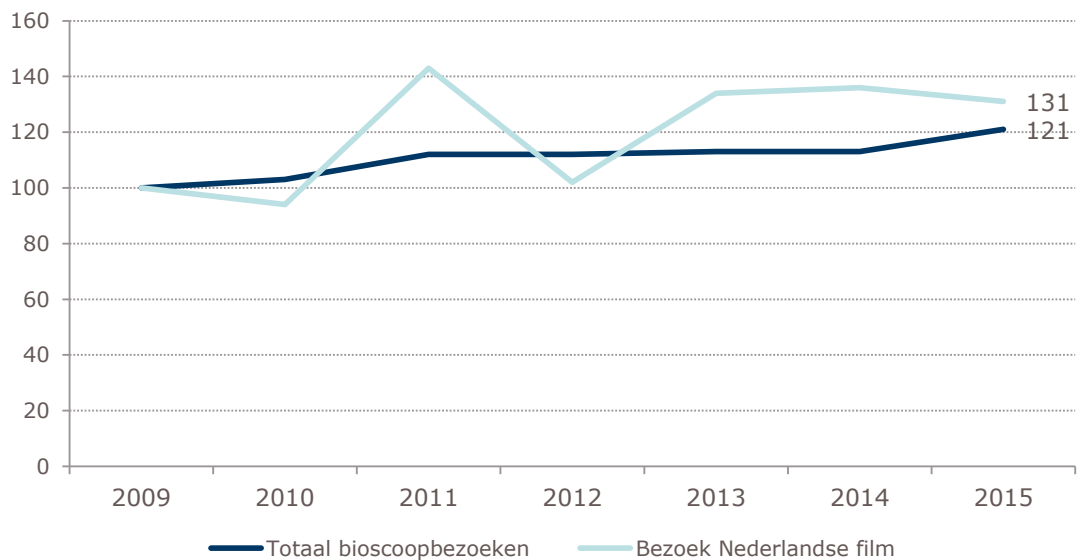
Figuur 2-10. Reële prijsontwikkeling van bioscoopkaartjes, substituten en de algemene prijsontwikkeling, gecorrigeerd voor inflatie (index 2009=100; bron: NVBF/CBS; bewerking: Dialogic/APE)

De reële prijs van een bioscoopkaartje – zowel voor Nederlandse films als voor alle films gemiddeld – is het laatste jaar gestegen met 3 procentpunt, terwijl de reële stijging in 2014 ten opzichte van 2009 nog nihil was. Dit betekent een stijging van de gemiddelde prijs van een entreekaartje met €0,26, voor Nederlandse films was die stijging €0,21. Een entreekaartje voor een Nederlandse film is met €7,87 in 2015 nog altijd goedkoper dan een gemiddeld entreekaartje (€8,37). Dit komt voornamelijk doordat bij Nederlandse films minder vaak toeslagen worden gerekend voor bijv. 3D, IMAX, et cetera. De prijs van substituten is ten opzichte van 2009 meer gestegen dan de prijs van bioscoopbezoek in 2015. In de genoemde bedragen zijn eventuele kortingen en andere acties verwerkt.

2.4.4 Bezoek aan bioscopen en filmtheaters

In deze paragraaf gaan we in op het bezoek aan bioscopen en filmtheaters. Wij kijken daarbij zowel naar het bezoek aan totale aanbod van films als voor Nederlandse films. Bovendien kijken we hoe het bezoek aan films verdeeld is over Nederland.

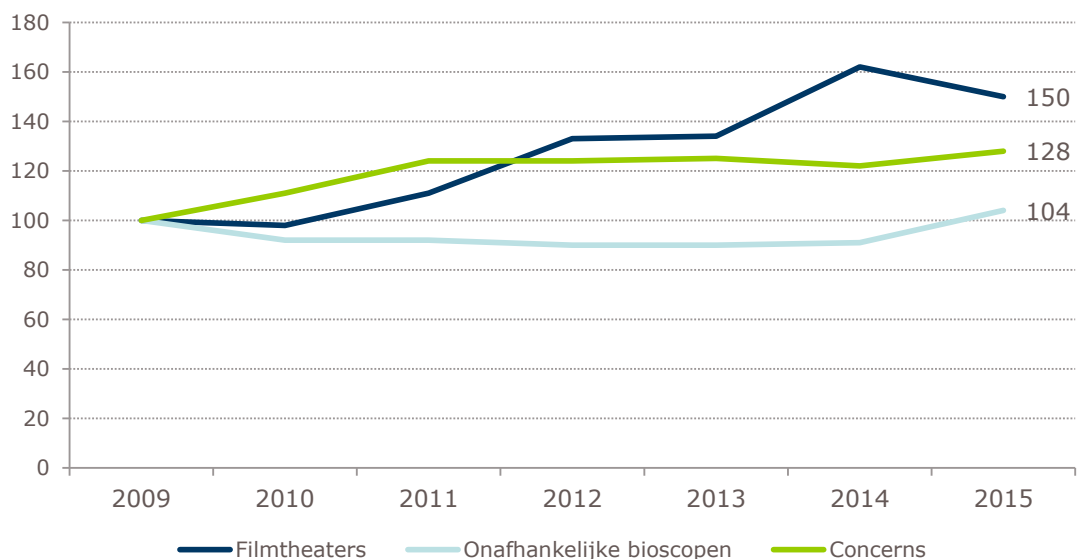
Figuur 2-11 toont om te beginnen de ontwikkeling van het bezoek aan Nederlandse films en het totaal bezoek aan films.

Figuur 2-11. Ontwikkeling van het bezoek aan Nederlandse films en ontwikkeling van het totaal bezoek (index 2009=100; bron: NVBF; bewerking: Dialogic/APE)

We zien dat zowel het totaal aantal bezoeken als het aantal bezoeken aan Nederlandse films zijn gestegen sinds 2009. Het totaal aantal bioscoopbezoeken was 33,0 miljoen in 2015, en dit is hoger dan in 2014. Het bezoek aan Nederlandse films was 6,2 miljoen, en is enigszins gedaald ten opzichte van het jaar daarvoor. In bovenstaande figuur is te zien dat er geen duidelijke trend te ontwaren is in het bezoek aan Nederlandse films. Dit komt door de wisselende productie en populariteit van Nederlandse films. Zo wordt de uitschieter in 2011 veroorzaakt door de kaskraker *Gooische Vrouwen*. Het aantal bezoeken in 2015 is 31% hoger dan het aantal bezoeken in 2009.

Als we de filmbezoeken specificeren naar filmtheaters, onafhankelijke bioscopen en bioscopen die deel uitmaken van een concern, volgt Figuur 2-12.

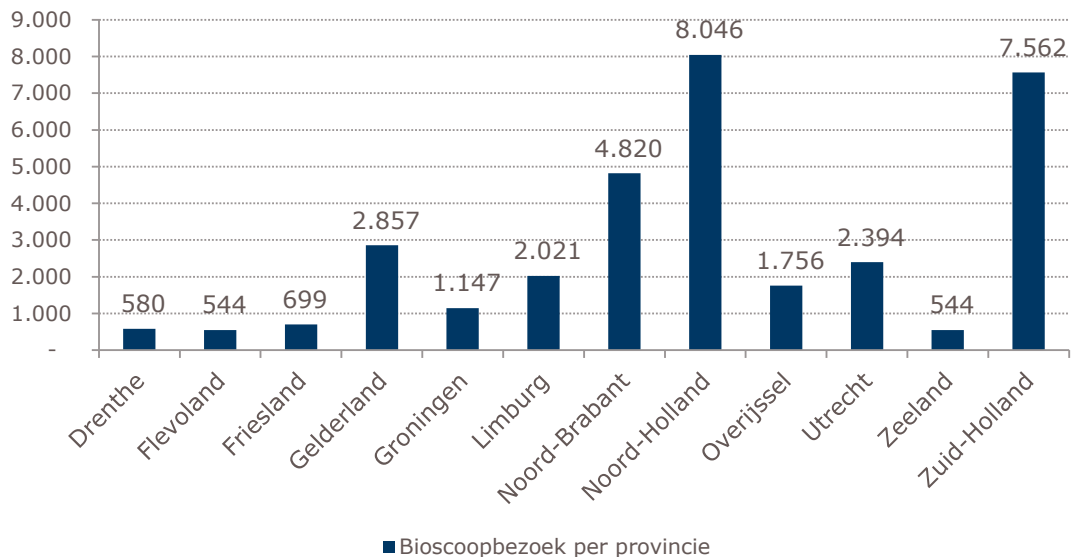
Figuur 2-12. Ontwikkeling van het bezoek aan filmtheaters, onafhankelijke bioscopen en bioscoopconcerns (index 2009=100; bron: NVBF; bewerking: Dialogic/APE)

Uit deze figuur blijkt dat de deelsector filmtheaters binnen de sector de sterkste groei door-
gemaakt heeft sinds 2009. Het aantal bezoeken is gegroeid van 1,8 miljoen in 2009 naar 2,7
miljoen in 2015. Ten opzichte van de totale groei is dat effect echter beperkt, aangezien het
aantal filmtheaters relatief klein is. Bovendien is het afgelopen jaar het bezoek aan filmthe-
aters gedaald. De bezoeken aan onafhankelijke bioscopen en de concerns zijn daarentegen
gegroeid.

Regionale spreiding

In de volgende figuren gaan we in op de regionale spreiding van het bioscoopbezoek. Wij
kijken daarbij zowel naar het totale bioscoopbezoek als specifiek naar het bezoek aan film-
theaters.

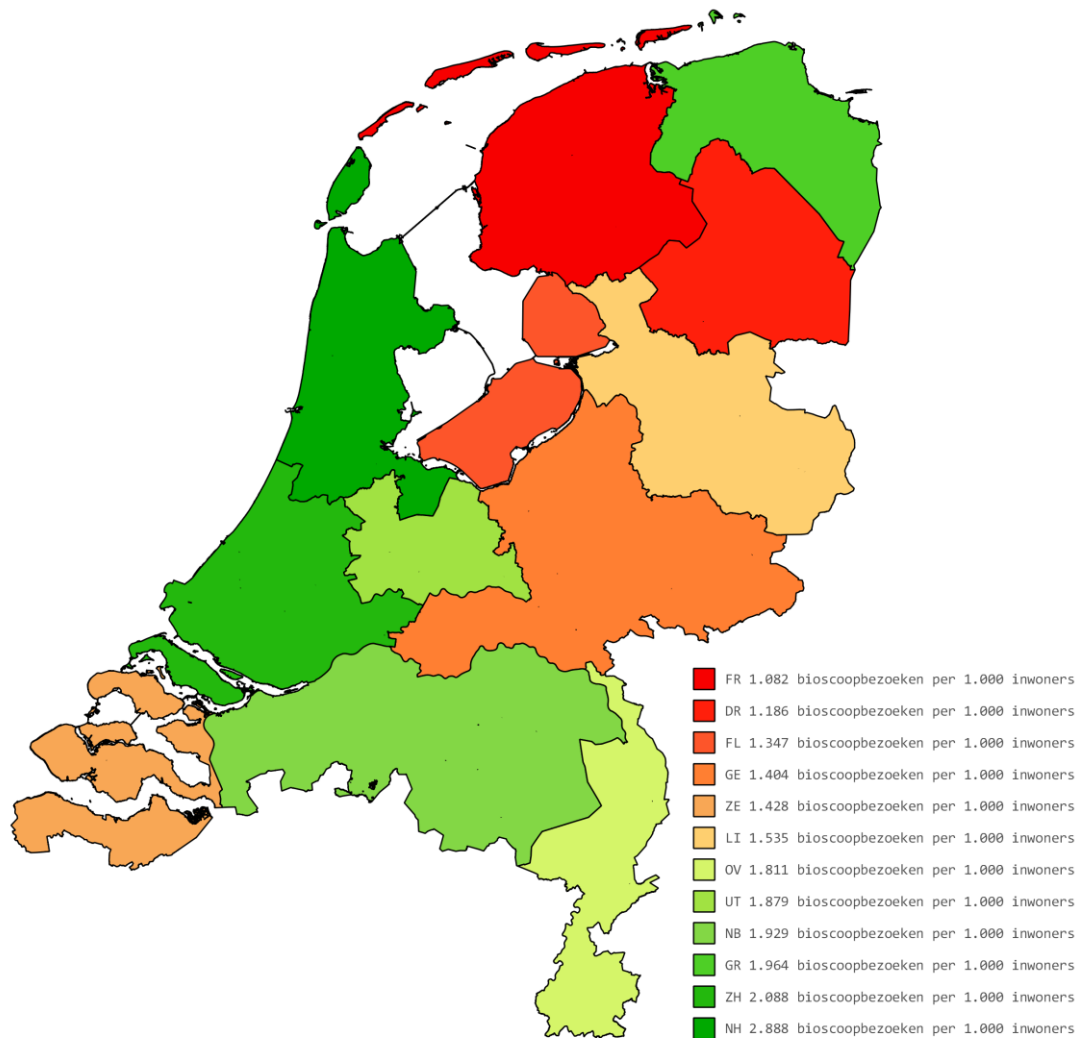
Het totale bioscoopbezoek is niet even hoog per provincie. De volgende figuur toont het
bioscoopbezoek in absolute zin voor de Nederlandse provincie, dus niet gecorrigeerd voor
het inwoneraantal. De provincie met het grootste inwonertal van Nederland, Zuid-Holland,
kent in 2015 3,6 miljoen inwoners, terwijl de provincie met het kleinste inwonertal, Zeeland,
381.000 inwoners kent. Die verhoudingen zie je ook terug in Figuur 2-13.

Figuur 2-13. Bioscoopbezoek per provincie, x1.000, 2015 (bron: NVBF; bewerking: Dialogic/APE)

Noord-Holland en Zuid-Holland blijken hier veruit de meeste bezoeken te hebben gekend in
2015. De twee provincies zijn samen goed voor bijna de helft van het totale aantal bezoeken.

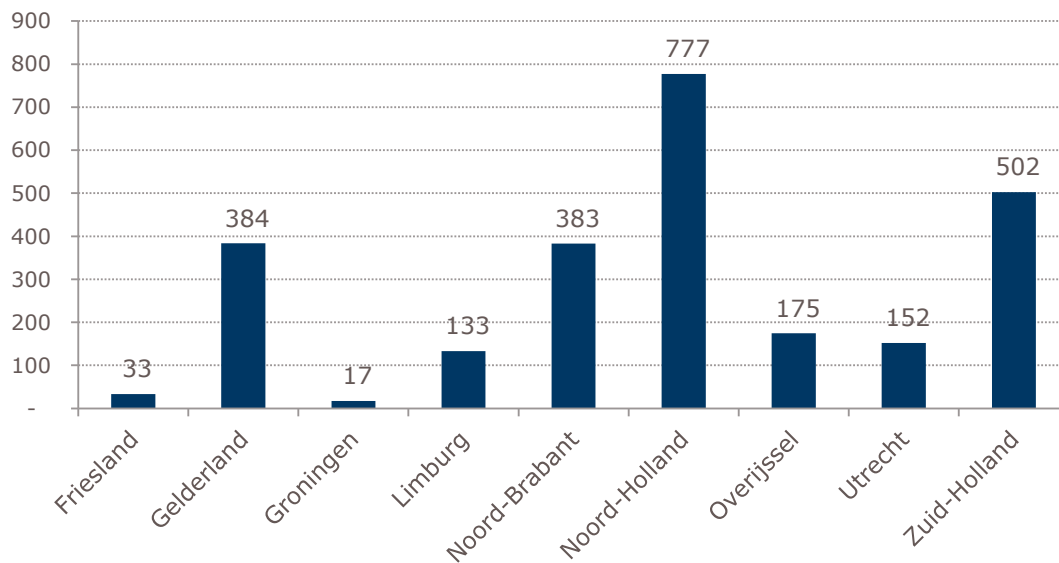
Om deze aantallen in perspectief te plaatsen, presenteren we Figuur 2-14, waarin we het
aantal bioscoopbezoeken per 1.000 inwoners per provincie tonen.

Figuur 2-14. Bioscoopbezoeken per 1.000 inwoners per provincie, in 2015 (bron: NVBF/CBS; bewerking: Dialogic/APE)

In Nederland zijn er gemiddeld 1.942 bioscoopbezoeken per 1.000 inwoners (afgerond 1,9 bezoeken per inwoner). Figuur 2-14 toont dat Noord-Holland niet alleen in absolute zin (zie Figuur 2-13), maar ook in relatieve zin de lijst met bezoekaantallen aanvoert in 2015. Om precies te zijn kent Noord-Holland 2.888 bezoeken per 1.000 inwoners. Zuid-Holland staat op plaats 2 met 2.088 bezoeken per 1.000 inwoners. Friesland kent het minste aantal bezoeken (1.082) per 1.000 inwoners.

De voorgaande analyses hebben we ook gedaan voor alleen de filmtheaters. Onderstaand figuur toont het bezoek aan filmtheaters in absolute zin, dus niet gecorrigeerd voor inwoneraantal. Wij zijn uitgegaan van het bezoek aan alle filmtheaters, dus met én zonder weekprogramma. Bij het bezoek aan bioscopen, in Figuur 2-11, worden namelijk de filmtheater zonder weekprogramma ook meegenomen.

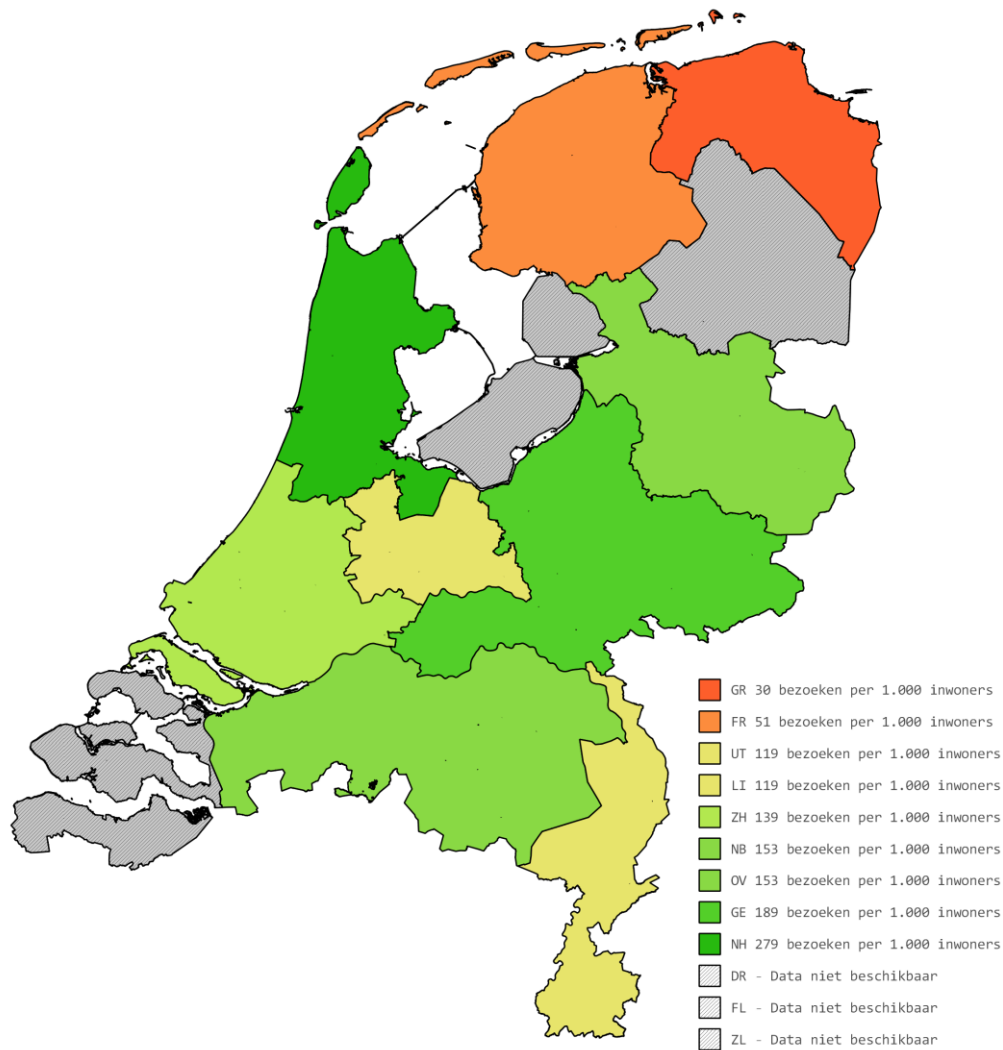

Figuur 2-15. Filmtheaterbezoek per provincie, x1.000, 2015 (bron: NVBF; bewerking: Dialogic/APE)²⁶

Net als bij het totale bioscoopbezoek zijn Noord-Holland en Zuid-Holland verantwoordelijk voor de meeste bezoeken. De twee provincies zijn samen goed voor bijna de helft van het totale aantal bezoeken.

Om deze aantallen in perspectief te plaatsen, presenteren we Figuur 2-16, waarin we het aantal bezoeken per 1.000 inwoners per provincie tonen.

²⁶ De data van de provincie Drenthe, Flevoland en Zeeland zijn niet weergegeven omdat door een beperkt aantal filmtheaters in deze provincie de data herleidbaar zou zijn tot individuele filmtheaters. Het totaal aantal bezoeken telt daarom niet op tot de eerder genoemde 2,7 miljoen bezoeken in 2015.

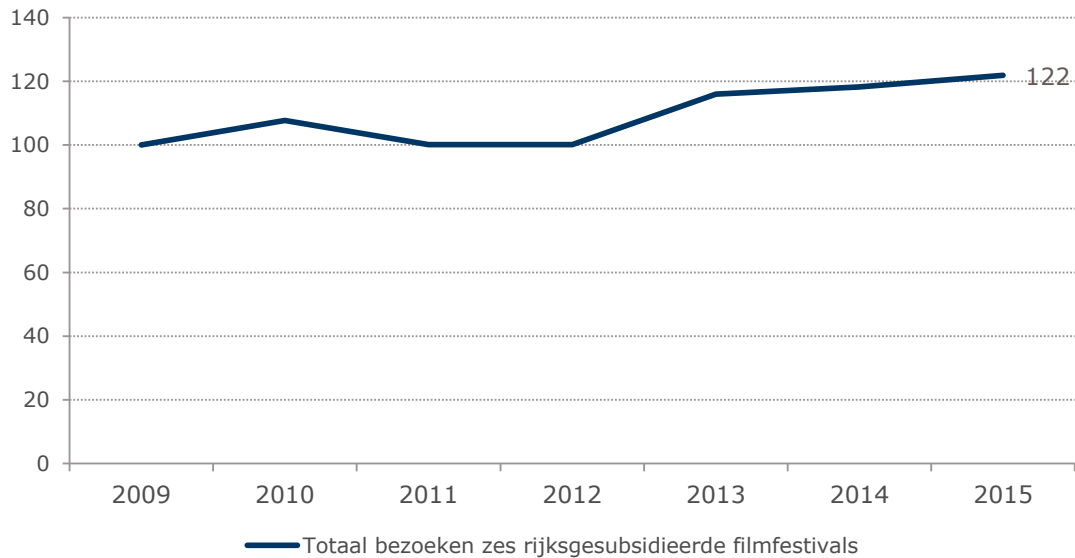
Figuur 2-16. Filmtheaterbezoeken per 1.000 inwoners per provincie, in 2015 (bron: NVBF/CBS; bewerking: Dialogic/APE)²⁷

In Nederland zijn er gemiddeld 154 bezoeken per 1.000 inwoners (afgerond 0,15 bezoeken per inwoner). Figuur 2-16 toont dat Noord-Holland niet alleen in absolute zin, maar ook in relatieve zin de lijst met bezoekaantallen aanvoert in 2015. Om precies te zijn kent Noord-Holland 279 bezoeken per 1.000 inwoners. Gelderland staat op plaats twee met 189 bezoeken per 1.000 inwoners. Van de provincies waarvan data beschikbaar is, kent Groningen het minste aantal bezoeken (30) per 1.000 inwoners.

²⁷ De data van de provincie Drenthe, Flevoland en Zeeland is niet weergegeven omdat door een beperkt aantal filmtheaters in deze provincie de data herleidbaar zou zijn tot individuele filmtheaters.

2.4.5 Filmfestivals

Naast de vertoning in bioscopen en filmtheaters, worden films ook vertoond op filmfestivals. In deze paragraaf tonen we een aantal grafieken over deze filmfestivals. Het gaat hier concreet om zes filmfestivals²⁸ die allemaal in de periode 2009 t/m 2015 rijkssubsidie kregen, ofwel van het ministerie van OCW, ofwel van het Filmfonds. In de volgende figuur tonen we het aantal bezoeken aan deze zes rijksgesubsidieerde filmfestivals.

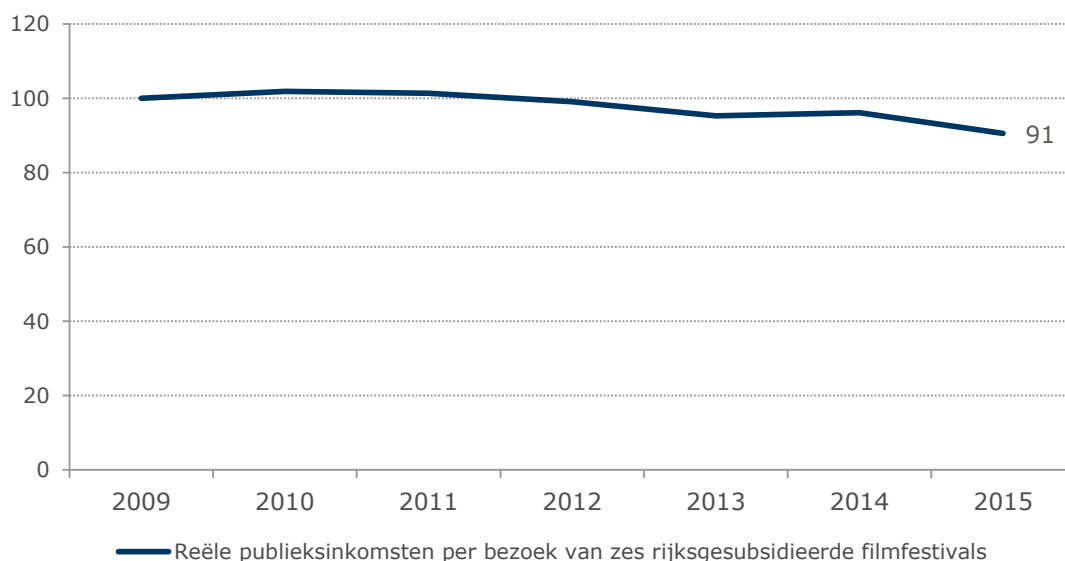
Figuur 2-17. Ontwikkeling aantal bezoeken zes rijksgesubsidieerde filmfestivals (index 2009=100; bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE)

We zien dat het aantal bezoeken de afgelopen periode is toegenomen. Waar er in 2009 704.000 bezoekers waren, waren er in 2015 858.000 bezoekers²⁹. Figuur 2-18 toont de reële publieksinkomsten per bezoek, dat wil zeggen de kosten voor een gecorrigeerd voor inflatie.

²⁸ Het gaat hierbij om de volgende zes filmfestivals: Cinekid, Holland Animation Film Festival (HAFF), Imagine Film Festival, International Documentary Film Festival Amsterdam (IDFA), International Film Festival Rotterdam (IFFR), Nederlands Film Festival (NFF).

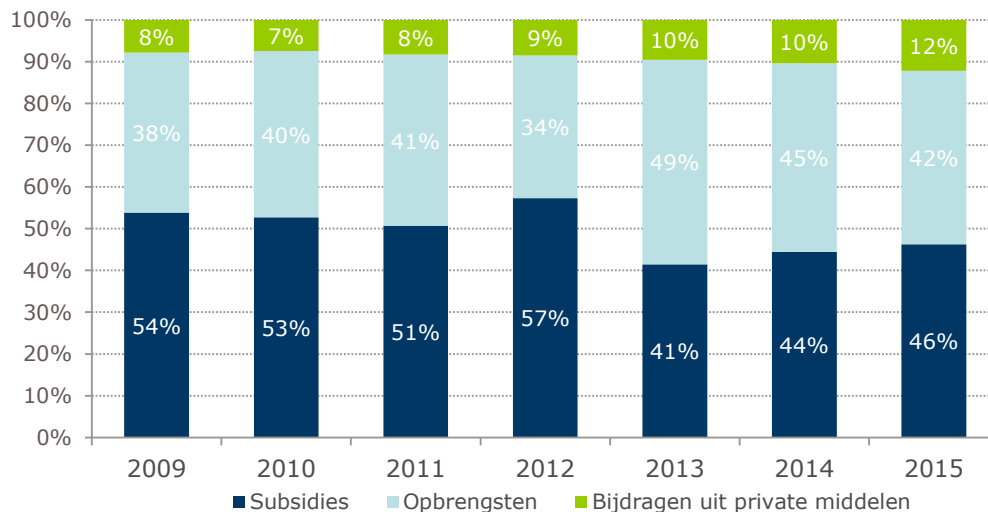
²⁹ Bij het IDFA is het bezoekersaantal inclusief digitale bezoeken via 'Docschool Online'. Hiermee kijken leerlingen in het primair en voortgezet onderwijs documentaires via hun smartboards in de klas. Het bereik hiervan was in 2015 14.240 leerlingen (Docschool is eind 2014 gestart).

Figuur 2-18. Reële publieksinkomsten per bezoek van zes rijks gesubsidieerde filmfestivals (index 2009=100; bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE)

We zien dat de publieksinkomsten per bezoek de afgelopen jaren enigszins zijn afgenomen. Waar een bezoek in 2009 nog €5,44 opleverde, is dat in 2015 nog maar €4,93. De volgende figuur toont hoe de filmfestivals gefinancierd worden. Hierbij identificeren we subsidies, opbrengsten en bijdragen uit private middelen.

Figuur 2-19. Financieringsmix rijks gesubsidieerde filmfestivals (bron: OCW, Filmfonds; bewerking: Dialogic/APE)

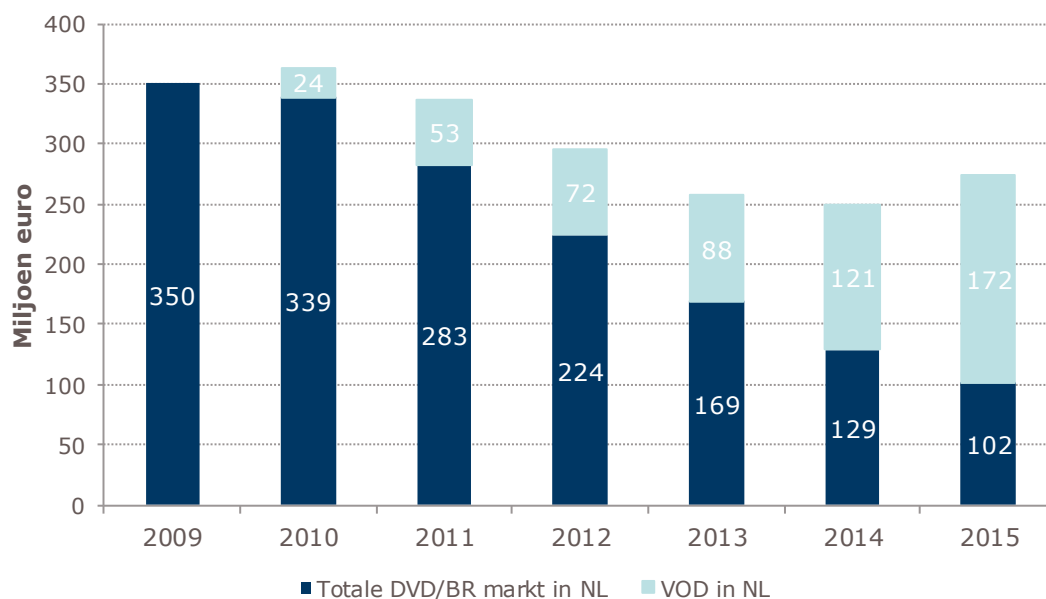
Figuur 2-19 toont dat het grootste deel van de financiering in 2015 uit subsidies bestaat, hoewel de opbrengsten nagenoeg even hoog zijn. 12% van de financiering wordt opgehaald door bijdragen uit private middelen. De verhoudingen zijn grotendeels gelijk gebleven door de jaren heen, hoewel het aandeel van private middelen en van opbrengsten wel relatief hoger zijn geworden. In totaal is er in 2015 €20,1 miljoen aan inkomsten ontvangen voor de filmfestivals. Dat is hoger dan het totaalbedrag van €18,0 miljoen in 2009.

2.4.6 Thuismarkt films

Bij de vertoning van films speelt ook de thuismarkt een prominente rol. Ten aanzien van de thuismarkt behandelen we volgende indicatoren: de ontwikkeling van de omzet van VOD en Blu-ray en het aantal vertoningen van Nederlandse films op televisie.

VOD en DVD/Blu-ray

In de volgende figuur tonen we de ontwikkeling van de omzet van VOD, alsmede de ontwikkeling van de verkoop en verhuur van DVD's en Blu-ray's.

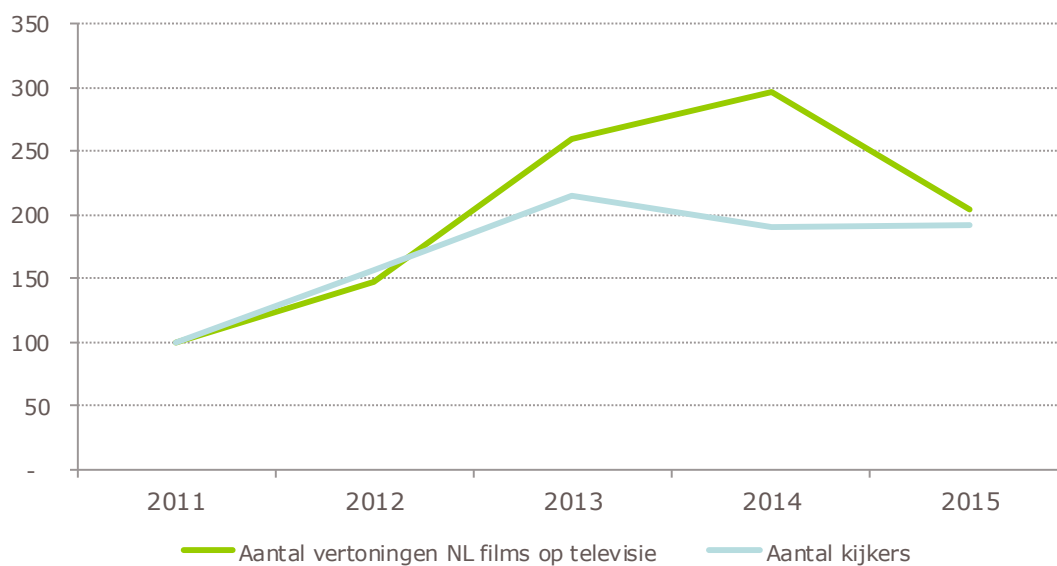

Figuur 2-20. Ontwikkeling van de omzetverdeling DVD's/Blu-ray ten opzichte van VOD in miljoenen euro's (bron: Nederlands Filmfonds; bewerking: Dialogic/APE)

Figuur 2-20 toont dat de thuismarkt sterk is gekrompen in de afgelopen jaren. VOD is sterk in opkomst, maar kan het verlies in de totale markt sinds 2009 niet compenseren. In 2015 is de markt van VOD wel voor het eerst groter dan de markt voor DVD's en Blu-ray's, en deze categorieën samen hebben in 2015 een hogere omzet dan in 2014.

Vertoning van Nederlandse films op televisie

In onderstaande figuur is zowel het aantal vertoningen van Nederlandse films op televisie te zien, alsmede het aantal kijkers naar die vertoningen. Het gaat hier specifiek om het aantal vertoningen en niet om het aantal films. Dezelfde film kan namelijk meerdere keren per jaar worden uitgezonden op televisie.

Figuur 2-21 Vertoningen van Nederlandse films op televisie (index 2011=100; bron: Nederlands Filmfonds; bewerking: Dialogic/APE)

Het aantal vertoningen van Nederlandse films op televisie³⁰ is in 2015 met bijna 31% afgenomen tot 143. In vergelijking met 2009 het aantal vertoningen echter nog wel gestegen met 104%. Ondanks de daling van het aantal vertoningen is het aantal kijkers in 2015 nagenoeg gelijk gebleven op 43,6 miljoen³¹. Ten opzichte van 2009 is dit een stijging van 92%.

2.4.7 Werkgelegenheid in distributie en vertoning

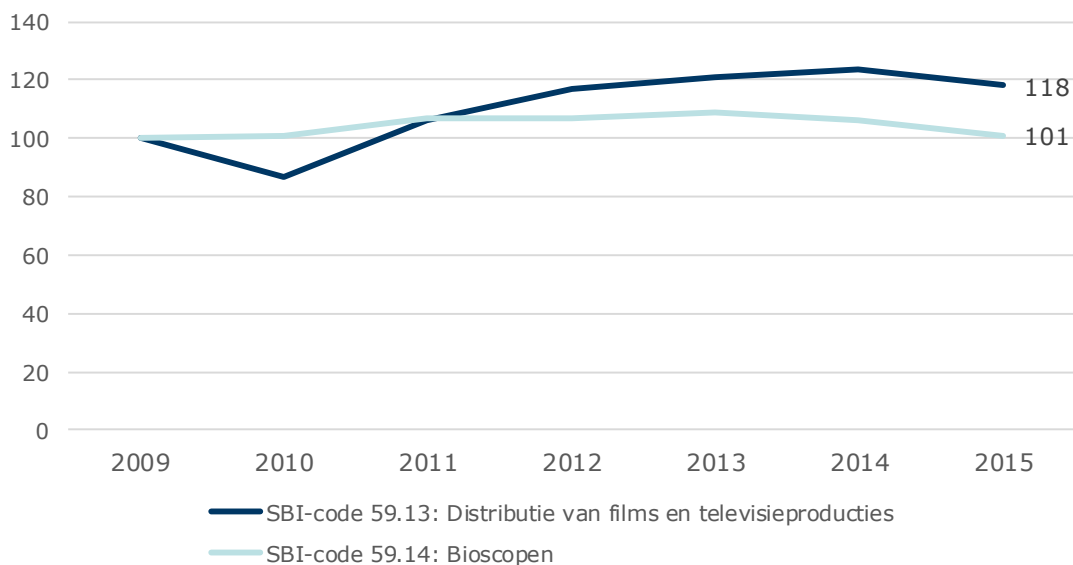
Ook de distributie en vertoning verschaft werkgelegenheid. Onder de SBI-codes 59.13 (distributie van films en televisieproducties) en 59.14 (bioscopen) wordt hiervoor data bijgehouden. Net als bij productie en creatie (paragraaf 2.3.3) omvatten deze SBI-codes niet de gehele werkgelegenheid van de distributie en vertoning in de filmsector, maar kunnen wel als indicatief worden gezien.

In de volgende figuur tonen we de ontwikkeling van het aantal banen in deze SBI-categorieën. Hierbij tonen wij de som van het aantal banen: zowel banen van 0 tot 12 uur ('part-time banen' volgens de definitie van LISA) als banen van 12 uur en meer ('full-time banen' volgens de definitie van LISA).³²

³⁰ Het gaat om uitzendingen bij zowel de publieke als de commerciële omroepen.

³¹ Vanaf 2015 is ook het aantal online streams dat wordt gestart binnen een week na de uitzending meegenomen in de kijkcijfers.

³² Zie voetnoot 23.

Figuur 2-22. Aantal banen in filmdistributie en -vertoning per SBI-code (index 2009=100; bron: LISA; bewerking: Dialogic/APE)

Het aantal banen in de bioscoopsector is ongeveer gelijk gebleven de afgelopen jaren, en staat momenteel op 1% hoger dan in 2009. Er waren in 2015 ongeveer 3.300 banen in deze SBI-categorie. Bij distributie van films en televisieproducties waren 400 mensen werkzaam. Deze categorie is wel duidelijk gestegen de afgelopen jaren, na een kleine dip te hebben gehad in 2010. Dit laat onverlet dat vorig jaar de grote filmdistributeur A-film failliet ging en dat distributeur Lumière haar werkzaamheden sterk heeft teruggebracht.³³ Dit lijkt erop te wijzen dat de markt concurrerend is geworden.

2.5 Conclusies

In dit hoofdstuk hebben we de trends in het aanbod, het aantal bezoeken en de prijzen van de bioscopen en de grotere filmtheaters in de periode 2009 tot en met 2015 geschetst. Ook zijn ontwikkelingen in de financieringsmix van films in kaart gebracht. Daarnaast zijn regionale verschillen geanalyseerd. De volgende tabel 2-2 vat de belangrijkste trends in de sector samen.

³³ Zie [\[www.cine.nl\]](http://www.cine.nl)

Tabel 2-2 Samenvatting van de ontwikkelingen in de Nederlandse filmsector

Kenmerk - Productie en creatie in 2015	Vershil t.o.v. 2014	Vershil t.o.v. 2009
Productie van aantal Nederlandse speelfilms	-3,1%	+61,5%
Productiekosten van Nederlandse films (excl. minor co-producties)	+34,8%	+34,8%
Werkgelegenheid in productie van films	+5,3%	+19,0%
Kenmerk - Distributie en vertoning/presentatie in 2015	Vershil t.o.v. 2014	Vershil t.o.v. 2009
Aantal uitgekomen Nederlandse films	+7,0%	+22,0%
Totaal aantal uitgekomen films	+2,5%	+6,9%
Capaciteit bioscopen (in aantal stoelen)	+3,8%	+15,4%
Capaciteit filmtheaters (in aantal stoelen)	+3,0%	+51,5%
Reële prijs Nederlandse films in bioscopen en filmtheaters	+2,4%	+2,7%
Reële prijs films in bioscopen en filmtheaters totaal	+2,5%	+2,7%
Reële prijsontwikkeling van substituten	+0,9%	+5,0%
Bezoek Nederlandse films in bioscopen en filmtheaters	-3,7%	+30,9%
Totaal bezoek films in bioscopen en filmtheaters	+6,9%	+20,8%
• <i>Filmtheaterbezoeken</i>	-7,1%	+50,1%
• <i>Bioscoopbezoeken</i>	+8,4%	+18,8%
Bezoeken aan zes rijksgesubsidieerde filmfestivals	+3,1%	+21,9%
Totale markt voor VOD en DVD/Blu-ray omzet	+9,6%	-21,7%
Werkgelegenheid in distributie van films en televisie-producties	-4,7%	+18,5%
Werkgelegenheid in de bioscoopsector	-5,2%	+1,0%

De belangrijkste conclusies van het hoofdstuk ten aanzien van de productie en creatie luiden:

- De productie van het aantal Nederlandse speelfilms (inclusief minor coproducties) is sinds 2009 gestegen (van 39 naar 63). Ten opzichte van 2014 is dat een lichte daling, toen zijn er namelijk 65 films geproduceerd, het hoogste aantal over de afgelopen zeven jaar.
- In de periode 2009-2014 is de financiering van de productie van Nederlandse speelfilms met subsidie van het Filmfonds ongeveer gelijk gebleven. In 2015 trad er echter een stijging van ca. €20 miljoen op. Het aandeel van subsidies in de productiefinanciering stijgt in 2014 en 2015, na een daling in 2013. Dit komt door een toename van subsidie uit het buitenland en – specifiek voor 2015 – een toename van bijdragen

van het Filmfonds. Ten opzichte van 2014 daalt in 2015 het aandeel dat andere Nederlandse partijen, zoals omroepen en zendgemachtigden, inbrengen.

- De subsidie aan Nederlandse speelfilms van het Filmfonds is in 2015 ten opzichte van 2014 met 51% gestegen, van 18,0 naar 27,3 miljoen euro mede dankzij de start van de Film Production Incentive, terwijl het in de periode 2009-2014 licht was afgenomen.
- De werkgelegenheid in de productie van films (SBI-code 59.11.1) is sterk gestegen de afgelopen jaren, en ligt in 2015 met 10.500 banen 19% hoger dan in 2009. Het aantal banen in facilitaire activiteiten voor film- en televisieproductie ligt ongeveer op hetzelfde niveau in 2015 als in 2009.

Ten aanzien van de distributie en vertoning trekken wij de volgende conclusies:

- In 2015 zijn er 371 films uitgekomen in de bioscoop bij de leden die zijn aangesloten bij de FDN. Dit is een toename van 6,9% ten opzichte van 2009. Het aantal uitgekomen Nederlandse films kent met een toename van 22,0% ten opzichte van 2009 een grotere stijging.
- De capaciteit in de sector is in de periode 2009-2015 vergroot. Het aantal bioscopen nam toe van 132 tot 146, een stijging van 10,6%. Het aantal filmtheaters steeg met 21,9% relatief gezien nog meer (van 32 naar 39). Het gaat hierbij om de filmtheaters met een weekprogramma. Ook andere indicatoren geven aan dat de capaciteit groeit. Er zijn in 2015 15,4% meer bioscoopstoelen en 10,4% meer zalen dan in 2009. Bij de filmtheaters nam het aantal stoelen met 51,5% en het aantal zalen met 9,7% toe. De groei van de filmtheaters heeft een beperkte invloed op de totale groei, aangezien de filmtheaters in capaciteit een klein deel uitmaken van de gehele sector (7,6% gemeten in aantal stoelen).
- Net als in de monitor van vorig jaar concluderen we dat over een langere termijn gemeten (in dit geval 2009-2015) de prijs van substituten harder is gestegen dan de prijs van bioscoopkaartjes, maar dat het onderlinge verschil sinds 2014 is afgenomen. Over de hele periode bezien is de prijs van bioscoopkaarten (zowel Nederlandse als buitenlandse films) met 3% gestegen, terwijl de prijs van substituten met 5% is gestegen.
- Over het algemeen vertoont het bezoek aan Nederlandse films de afgelopen jaren een positieve trend. Deze is met bijna 31% gestegen in de periode 2009-2015. In 2015 waren er in totaal 33,0 miljoen bioscoopbezoeken. In de afgelopen twee jaar nam het bezoek echter wel iets af.
- Zes rijksgesubsidieerde filmfestivals zijn de afgelopen tijd ook populairder geworden als we afgaan op het bezoek. Ten opzichte van 2009 zijn er namelijk 21,9% meer bezoeken. Deze bezoeken leveren per saldo wel minder op: €4,93 in 2015 in plaats van €5,44 in 2009.
- De thuismarkt voor films is sterk gekrompen in de afgelopen jaren. De omzet van VOD is gestegen, maar kan het verlies in de totale markt sinds 2009 niet compenseren. Wel is de markt in 2015 voor het eerst sinds 2010 weer toegenomen. De toename is toe te schrijven aan de markt voor VOD, die in 2015 met maar liefst 41% toenam ten opzichte van 2014. Het volume van de DVD/Blu-ray markt neemt nog steeds af.
- Het aantal vertoningen van Nederlandse films op televisie leek alsmaar te stijgen, maar sinds 2015 vertoont deze trend een breuk: waar er in 2014 nog 207 vertoningen van Nederlandse films waren, was dit in 2015 slechts 143. Dit is wel nog altijd duidelijk meer dan de 70 vertoningen in 2009. In 2015 werden de 143 vertoningen van Nederlandse films 43,6 miljoen keer bekeken.
- De werkgelegenheid in de distributie van films en televisieproducties is sterk gestegen sinds 2009, maar is met ongeveer 400 banen wel lager dan in 2014. Het aantal

banen in de bioscoopsector is wel nagenoeg gelijk gebleven en bedroeg in 2015 3.300 banen.

3 Trends podiumkunsten

3.1 Aanpak

In dit hoofdstuk geven we de ontwikkeling van de sector podiumkunsten in de periode 2009 tot 2015 weer vanuit het ketenperspectief. Hierbij bespreken we enerzijds de productie en anderzijds de distributie en vertoning. Wat betreft de productie behandelen we het aantal rijksgesubsidieerde gezelschappen en vrije theaterproducenten, en de bekostiging van de productie van uitvoeringen. Wat betreft de distributie en vertoning gaan we in op het aanbod van gezelschappen, vrije theaterproducenten, podia en festivals. Daarnaast laten we de ontwikkeling van de bezoeken, de financieringsmix, de totale lasten, de personeelslasten en het aantal FTE zien. Ten slotte gaan we in op regionale spreiding.

Voor dit hoofdstuk over de podiumkunsten maken we gebruik van vijf bronnen. Ten eerste maken we gebruik van verantwoordingsgegevens van rijksgesubsidieerde gezelschappen. Dit zijn gezelschappen in de culturele basisinfrastructuur van OCW (BIS) en gezelschappen die meerjarige subsidie van het Fonds Podiumkunsten (FPK) ontvangen. De gezelschappen die meerjarige subsidie ontvangen moeten hun verantwoordingsgegevens indienen. Het panel van instellingen omvat daardoor alle rijksgesubsidieerde gezelschappen die in beide subsidieperiodes subsidie ontvingen. Uitzondering hierop zijn gezelschappen die gefuseerd zijn en waarvan de gegevens niet vergelijkbaar zijn over de tijd. Ten tweede maken we gebruik van de gegevens van de producenten die lid zijn van de Vereniging Vrije Theaterproducenten (VVTP). Deze gegevens zijn verzameld met een enquête. Daarnaast maken we gebruik van de gegevens die geleverd zijn door de Vereniging van Nederlandse Poppodia en -Festivals (VNPFF) en door de Vereniging van Schouwburg en Concertgebouwdirecties (VSCD). Zij verzamelen zelf de gegevens van hun leden en leveren deze aan voor dit onderzoek. Tot slot worden aan de distributiekant de festivals getoond. Voor het in beeld brengen van de festivals gebruiken we gegevens die verzameld zijn door Respons in opdracht van de VVEM. Deze gegevens vormen in tegenstelling tot de andere gegevens geen panel maar omvatten alle festivals die in Nederland in het betreffende jaar hebben plaatsgevonden en die tenminste 3.000 bezoeken hebben gerealiseerd. Daarnaast lichten we de rijksgesubsidieerde festivals uit die in de periode 2009 t/m 2015 structureel rijkssubsidie kregen, ofwel van het ministerie van OCW ofwel van het Fonds Podiumkunsten.

3.2 De markt op hoofdlijnen 2015

Hieronder volgen een aantal kengetallen van de producenten en distributeurs van podiumkunsten in Nederland. De cijfers in de tabellen hebben betrekking op de situatie in 2015. Deze tabellen geven een initiële duiding van de omvang van de markt. In de rest van het hoofdstuk gaan we in op de trends van de afgelopen jaren. Voor de trendanalyses maken we gebruik van een panel (met uitzondering van de festivalgegevens van de VVEM/Respons). Een panel is een vaste selectie van gezelschappen, podia of festivals waarvan voor alle jaren in de onderzoeksperiode 2009-2015 gegevens beschikbaar zijn. In de onderstaande overzichten wordt ook aangegeven in hoeverre de panels representatief zijn voor de gehele markt.

Tabel 3-1. Omvang van de markt: overzicht van enkele kenmerken van de producerende BIS en FPK gezelschappen (2015; bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE)

Indicator	BIS 2015	FPK 2015	Totaal
Aantal instellingen	32	69	101
dans	4	14	18
muziek	8	17	25
opera en muziektheater	3	7	10
theater	17	31	48
Aantal uitvoeringen	8.003	8.445	16.448
Aantal producties	762	738	1.500
Aantal bezoeken (in miljoenen)	2,34	1,64	3,98
dans	17%	22%	19%
muziek	39%	30%	35%
opera en muziektheater	8%	8%	8%
theater	36%	40%	38%

In 2015 worden er 32 producerende instellingen gesubsidieerd vanuit de BIS en 69 vanuit het FPK. Dit is één meer dan in 2014. De instellingen die in 2015 gesubsidieerd worden vanuit de BIS zijn dezelfde als in 2014. Voor de instellingen die gesubsidieerd worden vanuit het FPK geldt dat er ten opzichte van 2014 één theatergezelschap geen subsidie meer ontvangt in 2015 en dat er één theater- en één opera- en muziektheatergezelschap in 2015 wel subsidie ontvangen maar in 2014 niet. Het totale aantal uitvoeringen van de producerende BIS en FPK-gezelschappen in 2015 is 16.448, waarvan iets meer dan de helft verzorgd wordt door de FPK-gezelschappen. Het aantal bezoeken bedraagt 3,98 miljoen, waarvan meer dan de helft aan uitvoeringen van BIS-gezelschappen. Bij de BIS-gezelschappen vinden de meeste bezoeken plaats bij muziekuitvoeringen, bij de FPK-gezelschappen is dit juist bij theater (Tabel 3-1).

Tabel 3-2. Omvang van de markt: overzicht van enkele kenmerken van de geselecteerde vrije theaterproducenten (seizoen 2015/2016; bron: VVTP; bewerking: Dialogic/APE)

Indicator	Vaste selectie VVTP-leden
Aantal producenten	8
Aantal producties	213
Aantal uitvoeringen	7.919
Aantal bezoeken	2.656.014
Gemiddeld aantal bezoeken per uitvoering	335
Totale inkomsten	€ 44.063.000
Publieksinkomsten per bezoek	€ 15

Van de 16 leden van de VVTP hebben er acht gegevens geleverd over het seizoen 2015/2016 (zie Tabel 3-2). Deze producenten hebben in het theaterseizoen 2015/2016 in totaal 213 producties verzorgd, waarvan zij 7.919 uitvoeringen hebben gegeven. Aan deze uitvoeringen zijn 2,656 miljoen bezoeken afgelegd. Gemiddeld komt dit op ongeveer 335 bezoeken per uitvoering. De totale inkomsten van de geselecteerde theaterproducenten bedragen in seizoen 2015/2016 ruim € 44 miljoen. De publieksinkomsten per bezoek, benaderd door de gemiddelde nette recette per bezoek bedraagt € 15.

Van de acht producenten die gegevens geleverd hebben, zijn er slechts vier waarvan de gegevens in de volledige onderzoeksperiode 2009-2015 beschikbaar zijn. Dit is een te klein aantal om betrouwbare uitspraken over te doen. Daarom hebben we bij de trendanalyses van de VVTP ervoor gekozen om deze vanaf 2012 te laten zien zodat we alle geleverde producenten kunnen meenemen. Ook met deze acht producenten is het panel bij de VVTP vrij klein, waardoor er af en toe grote schommelingen zichtbaar kunnen zijn van jaar op jaar, of bij de verdeling over de genres.

Tabel 3-3. Omvang van de markt: overzicht van enkele kenmerken van de geselecteerde VSCD-podia (2015; bron: VSCD; bewerking: Dialogic/APE)

Indicator	Vaste selectie APE (alleen podia die ten hoogste een jaar geen gegevens hebben geleverd)	Populatie VSCD (respondenten 2015)
Aantal podia	110 ³⁴	118
Aantal uitvoeringen	27.286	27.975
Aantal bezoeken	9.487.732	10.354.589
Bruto recette ³⁵	€ 146.046.450	€ 161.401.102
Opbrengsten uit theatrale verhuur ³⁶	€ 16.516.256	€ 16.972.418
Benaderde recette per bezoek ³⁷	€ 17,1	€ 15,6

118 leden van de VSCD hebben hun gegevens over 2015 aangeleverd. Bij deze podia hebben in totaal 27.975 uitvoeringen plaatsgevonden. In onze vaste selectie van 110 podia zijn dat er 27.286 (97,5% van het totaal). Het aantal betaalde bezoeken van de respondenten bedraagt in 2015 10,4 miljoen; in onze selectie zijn dit er 9,5 miljoen (91,6%). Aangezien het aandeel bezoeken in onze selectie iets lager ligt dan het aandeel uitvoeringen, kan het zijn dat onze selectie iets afwijkt van de populatie qua grootte van de podia. De gemiddelde recette per bezoek aan een VSCD-podium wordt in dit hoofdstuk benaderd door de bruto recette en de inkomsten uit theatrale verhuur te delen door het totaal aantal betaalde bezoeken. De benaderde recette per bezoek is bij onze selectie van podia iets hoger dan bij het totaal van alle respondenten.

³⁴ In de vaste selectie (het panel) zitten 8 instellingen die niet onder de respondenten 2015 vallen.

³⁵ Hier vallen recettes en partage-opbrengsten onder. Wanneer de zaal gehuurd wordt door een producent en de kaartopbrengst volledig wordt uitgekeerd aan deze producent, wordt de huuropbrengst geteld als bruto recette.

³⁶ Dit betreft de inkomsten uit verhuur van de zaal voor culturele afmonteedagen en repetitiedagen en de huur van de zaal door amateurgezelschappen, waarbij de recette volledig naar de amateurvereniging gaat.

³⁷ De benaderde recette per bezoek is de optelsom van de bruto recette en de opbrengsten uit theatrale verhuur gedeeld door het aantal betaalde bezoeken.

Tabel 3-4. Omvang van de markt: overzicht van enkele kenmerken van de geselecteerde VNPF-podia (2015; bron: VNPF; bewerking: Dialogic/APE)

Indicator	Vaste selectie APE (alleen podia die ten hoogste een jaar geen gegevens hebben ge- leverd)	Populatie VNPF (respondenten 2015)
Aantal podia	35	51
Aantal betaalde activiteiten	6.977	9.282
waarvan muziek	6.160	8.208
Aantal gratis activiteiten	1.353	1.813
waarvan muziek	970	1.319
Aantal betaalde bezoeken	2.449.900	2.994.193
waarvan muziek	2.313.638	2.798.096
Aantal gratis bezoeken	458.041	593.861
waarvan muziek	388.225	511.170
Aantal activiteiten buiten concert- zalen	1.070	1.270
Aantal bezoeken buiten concertza- len	177.735	221.383
Totaal inkomsten	€ 104.327.943	€ 133.507.777
Bruto recette per betaald bezoek	€ 14,09	€ 14,43

In 2016 zijn 58 poppodia lid van de VNPF. Hiervan hebben 51 podia gegevens geleverd over 2015. In 2015 vonden er 9.282 betaalde activiteiten plaats op de poppodia die zijn aangesloten bij de VNPF en hun gegevens hebben geleverd. Het grootste deel van de activiteiten heeft betrekking op muziek (8.208 activiteiten, 88%). Het aantal gratis activiteiten in 2015 bedraagt 1.813, waarvan 1.319 muziek (72%). Het aantal betaalde bezoeken in 2015 is bijna 3 miljoen, het aantal gratis bezoeken 593.861. Gratis bezoeken kunnen zowel aan betaalde als aan gratis activiteiten zijn. In 2015 hebben er in totaal 1.270 activiteiten plaatsgevonden buiten de concertzalen. Deze trokken 221.383 bezoeken. De totale inkomsten bedragen in 2015 ruim €133 miljoen. De bruto recette per betaald bezoek (aan zowel muziek als niet-muziek) bedraagt € 14,43.

In onze vaste selectie nemen we alleen de podia mee die over de volledige periode 2009-2015 gegevens hebben geleverd, of bij wie de gegevens van maximaal één jaar ontbreken. Deze selectie omvat 35 poppodia, dit is 68% van het totaal. De poppodia in de selectie hebben 6.977 betaalde activiteiten gehad in 2015. Dit is 75% van het totaal aantal activiteiten. Het aantal gratis activiteiten bedraagt 1.353 (75%). Het aantal betaalde bezoeken is ruim 2,4 miljoen (82%) en het aantal gratis bezoeken bedraagt 458.041 (77%). De bruto recette per betaald bezoek is met € 14,09 iets lager bij de podia in de selectie dan bij alle podia.

Tabel 3-5. Omvang van de festivalmarkt (2015; bronnen: VVEM/OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE)

Indicator	Waarde
Aantal podiumkunsthfestivals	703
Waarvan muziekfestival ³⁸	572
Waarvan theaterfestival ³⁹	131
Aantal festivalbezoeken (podiumkunst)	18,3 mln.
Rijksgesubsidieerde podiumkunsthfestivals	13

De definitie van een openbaar toegankelijk festival luidt als volgt: "Een festival is een georganiseerde, tijdelijke gebeurtenis, bijgewoond door een verzameling mensen, die zich daarvoor in een inrichting of op een terrein bevindt of beweegt. Een festival kenmerkt zich doordat een aantal (tenminste twee) evenementenvormen, zoals een voorstelling, markt en optocht – opeenvolgend en/of gelijktijdig – onder één noemer wordt gepresenteerd." (Bron: VVEM/Respons). Uit de analyse van de gegevens van Respons blijkt dat er in 2015 in Nederland in totaal 703 podiumkunsthfestivals hebben plaatsgevonden, waarvan 572 muziekfestivals en 131 theaterfestivals (zie Tabel 3-5). Gezamenlijk hadden deze festivals 18,3 miljoen bezoeken.⁴⁰

Het Rijk subsidieerde in 2015 13 podiumkunsthfestivals. Dit betekent dat zij subsidie ontvingen van OCW of het FPK.

³⁸ Country & western, EDM (Dance), Hardstyle, Hiphop, House, Jazz, Klassiek / koor, Nederlandstalig, Pop, Punk/ska, R&B, Reggae, Religieus / gospel, Rock / hardrock / metal, Salsa/merengue/zouk, Schlager, Techno, Wereldmuziek/Folklore, Muziek – overig.

³⁹ Cabaret / comedy, Circus / cirque, Dans / ballet, Locatietheater, Musical, Opera / operette, Poppentheater, Straattheater, Toneel, Theater – overig.

⁴⁰ Weekendkaarten worden als 1 bezoek per dag gerekend. Iemand met een weekendkaart voor vrij-zazo wordt dus als 3 bezoeken geteld.

3.3 Productie en creatie 2009-2015

In deze paragraaf bespreken we het aantal producties en producerende instellingen en de financiering hiervan.

3.3.1 Aantal producties en producerende instellingen

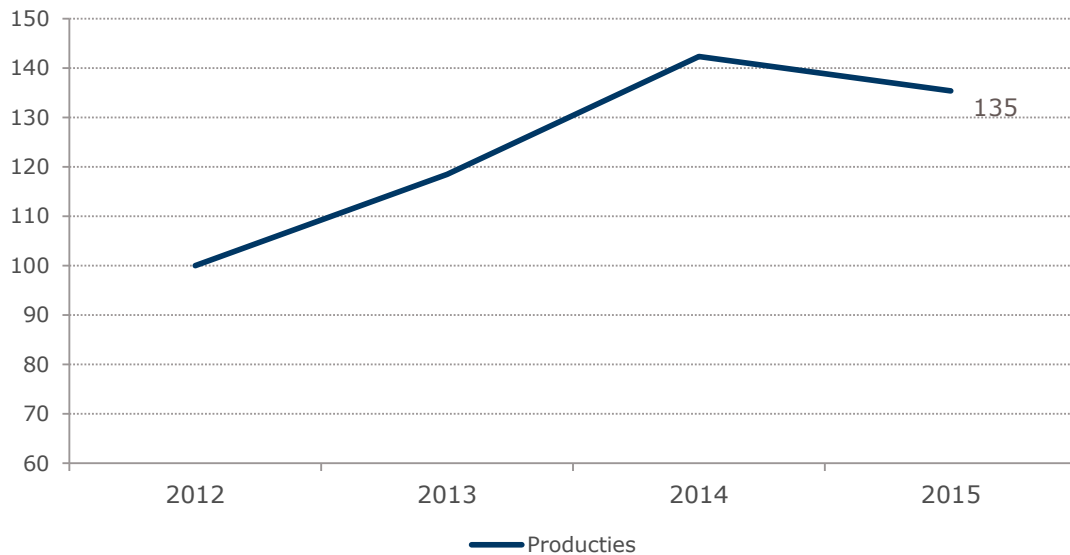
Tabel 3-6. Omvang van het panel (2009-2015): overzicht van enkele kenmerken van de producerende BIS- en FPK-gezelschappen (2015; bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE)

Indicator	BIS	FPK	Totaal
Aantal instellingen	29	47	76
Dans	4	10	14
Muziek	7	14	21
Opera en muziektheater	3	5	8
Theater	15	18	33
Aantal uitvoeringen	7.067	5.916	12.983
Aantal bezoeken (in miljoenen)	2,16	1,17	3,32
Dans	18%	24%	21%
Muziek	37%	33%	35%
Opera en muziektheater	9%	12%	10%
Theater	36%	31%	34%

Van de 32 producerende BIS-instellingen in 2015 komen er 29 in het panel terecht. Dit is hetzelfde aantal als in 2014. Er worden dus drie instellingen niet meegenomen, dit betreft één muziekinstelling, één jeugdtheatergezelschap en één theatergezelschap. Het BIS-panel bevat daarom 100% van de dansinstellingen, 88% van de muziekinstellingen, 100% van de opera-instellingen en 88% van de theaters met subsidie van de BIS in 2015.

Van de 69 producerende FPK-instellingen in 2015 komen er 47 in het panel. Dit komt omdat bijna de helft van deze instellingen pas sinds 2013 gesubsidieerd wordt door het FPK. Van de instellingen die pas sinds 2013 gesubsidieerd worden door het FPK zijn er 11 die in de periode 2009-2012 gesubsidieerd werden door de BIS. Deze instellingen kunnen wel meegenomen worden in het panel. Er zijn twee instellingen die in 2014 (en 2013) geen subsidie ontvangen, maar in 2015 wel, waardoor deze niet in het panel zitten maar wel in het totaalbestand 2015. Ook is er één instelling die zowel bij theater als bij muziektheater succesvol een aanvraag heeft ingediend. De financiële en prestatie gegevens zijn voor beide onderdelen in 2009-2012 niet te onderscheiden. Daarom nemen we deze in het panel mee als één instelling met als genre muziektheater. In het totaalbestand 2015 wordt de instelling zowel als theater als muziektheater apart meegenomen. In het panel zit daarom 71% van de dansinstellingen, 82% van de muziekinstellingen, 71% van de dans-instellingen en 58% van de theaterinstellingen.

Bij de instellingen in het panel hebben in totaal 12.983 uitvoeringen plaatsgevonden, met 3,32 miljoen bezoeken. De verdeling van de bezoeken over de vier sectoren is voor het BIS panel vergelijkbaar met het totaalbestand 2015. Bij het panel van de FPK-instellingen is vooral het aandeel van de theaterbezoeken een stuk lager. Dit komt omdat veel van de theaterinstellingen niet in het panel terechtkomen. Daarom is het raadzaam voorzichtig te zijn met de conclusies betreffende de FPK-instellingen in het panel.

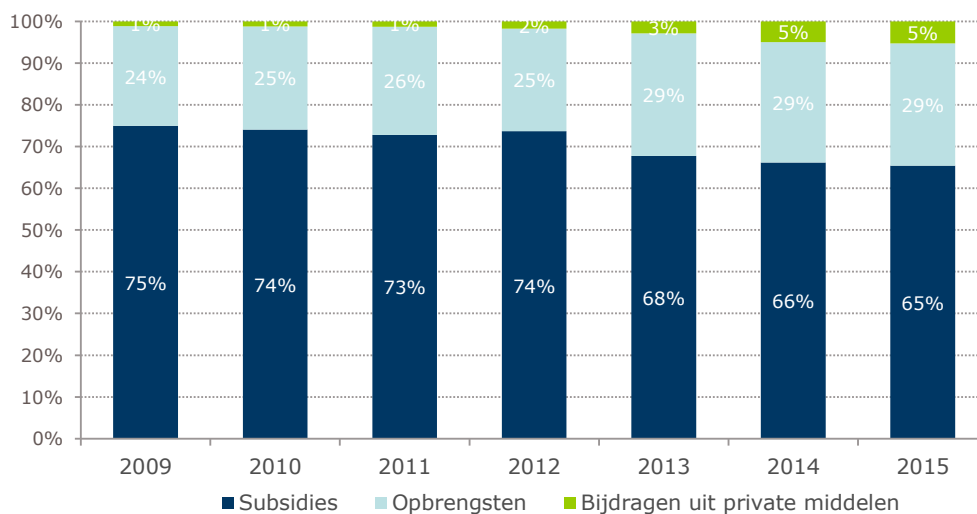

Figuur 3-1. Ontwikkeling van het aantal producties van de vrije theaterproducenten (index 2012=100; bron: VVTP; bewerking: Dialogic/APE)

In Figuur 3-1 zien we de ontwikkeling van het aantal producties in de periode 2012-2015. Tussen 2012 en 2014 is sprake van een flinke stijging van het aantal producties met ongeveer 20% per jaar. In 2015 zien we een lichte daling, waardoor het aantal producties 35% hoger ligt dan in 2012. De toename van het aantal producties zien we voornamelijk in de genres populaire muziek en cabaret, de afname in 2015 komt voor een groot deel door het genres dans en overig (niet in grafiek).

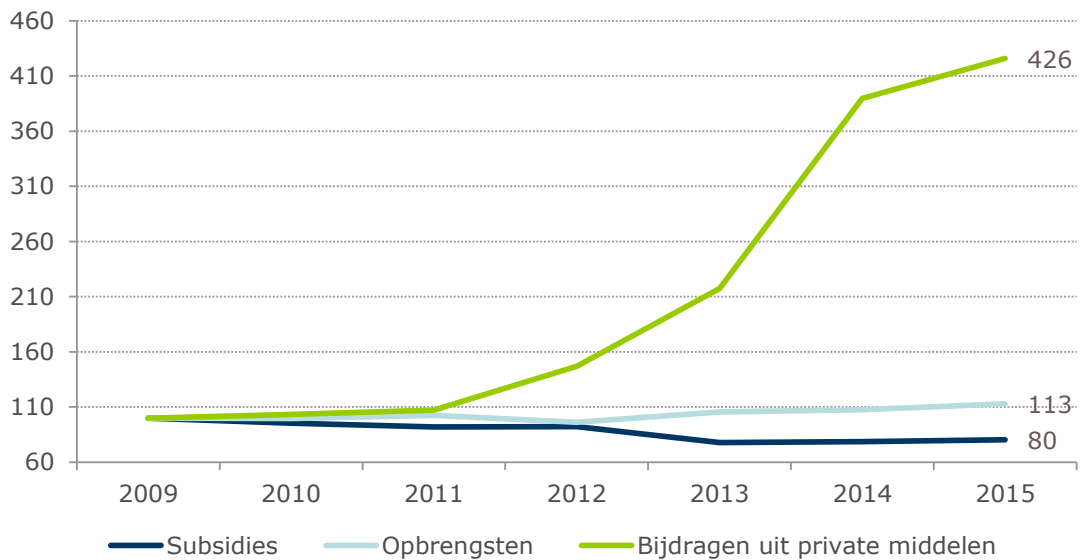

3.3.2 Financieringsmix

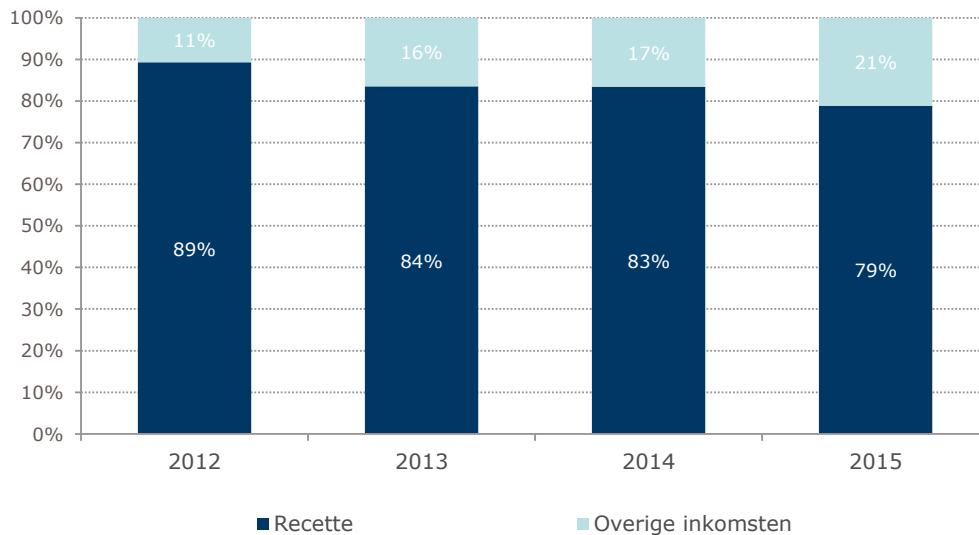
Figuur 3-2. Financieringsmix bij de rijksgesubsidieerde instellingen voor podiumkunsten 2009-2015 (bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE)

Zowel bij de BIS-instellingen als bij de FPK-instellingen is de verdeling in de financieringsmix redelijk stabiel over de jaren. Alleen tussen 2012 en 2013, bij de overgang van de nieuwe planperiode, zien we een sterke daling van het aandeel van de subsidies van 74% naar 68%, en een stijging van de opbrengsten en de bijdragen uit private middelen (zie Figuur 3-2). De subsidieafhankelijkheid is zowel bij de BIS-instellingen als de FPK-instellingen afgenomen. Voor de BIS-instellingen bedraagt de afname van het aandeel van de subsidies van 2015 ten opzichte van 2009 8%-punt, voor de FPK-instellingen is dit 12%-punt. In 2015 zijn de rijks-gesubsidieerde instellingen voor 65% afhankelijk van subsidies. Dit is nagenoeg hetzelfde aandeel als in 2014. De FPK-instellingen bekostigen hun producties in 2015 voor 52% uit subsidies, in 2009 was dit nog 64%. Het gemiddelde aandeel dat bekostigd wordt uit subsidies ligt bij de BIS-instellingen iets hoger. In 2015 wordt 69% bekostigd uit subsidies, tegen 77% in 2009.

Figuur 3-3. Reële ontwikkeling inkomensbronnen bij rijksgesubsidieerde instellingen voor podiumkunsten (index 2009=100; bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE)

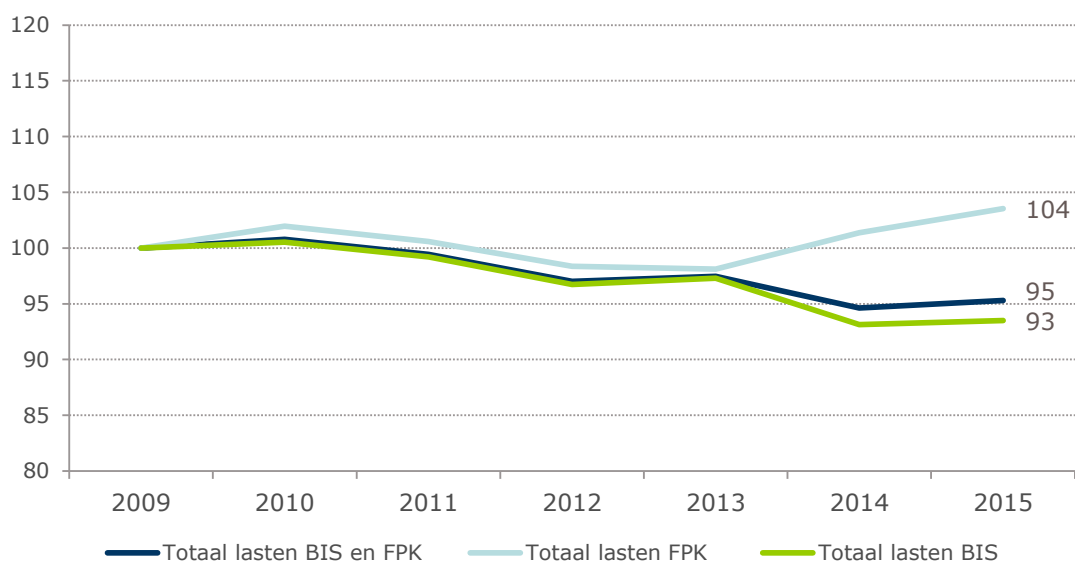
In Figuur 3-3 zien we de reële ontwikkeling van de inkomensbronnen tussen 2009 en 2015. Zoals we ook in de vorige figuur zagen lag de grootste daling in de subsidies tussen 2012 en 2013, het begin van een nieuwe subsidieperiode voor OCW en FPK. De afname in de subsidies van 2013 op 2012 bedroeg 14%. Hiervan is een deel gecompenseerd door stijgende eigen inkomsten. De opbrengsten uit sponsoring, publieksinkomsten en overige directe en indirecte opbrengsten zijn tussen 2009 en 2015 gestegen met 13%. De overige bijdragen van private partijen zonder tegenprestatie (bedrijven, vriendenverenigingen en de goede doelenloterij) zijn fors gestegen. De stijging is in 2015 ten opzichte van 2014 wel afgevlakt, maar er is sprake van een meer dan verviervoudiging ten opzichte van 2009. De stijging in percentages is zo groot omdat in euro's de bijdragen uit private middelen nog altijd vrij klein zijn. We zien ook in Figuur 3-2 dat de bijdragen uit private middelen slechts 5% van de totale inkomsten uitmaken.

Figuur 3-4. Financieringsmix van de vrije theaterproducenten 2012-2015 (bron: VVTP; bewerking: Dialogic/APE)

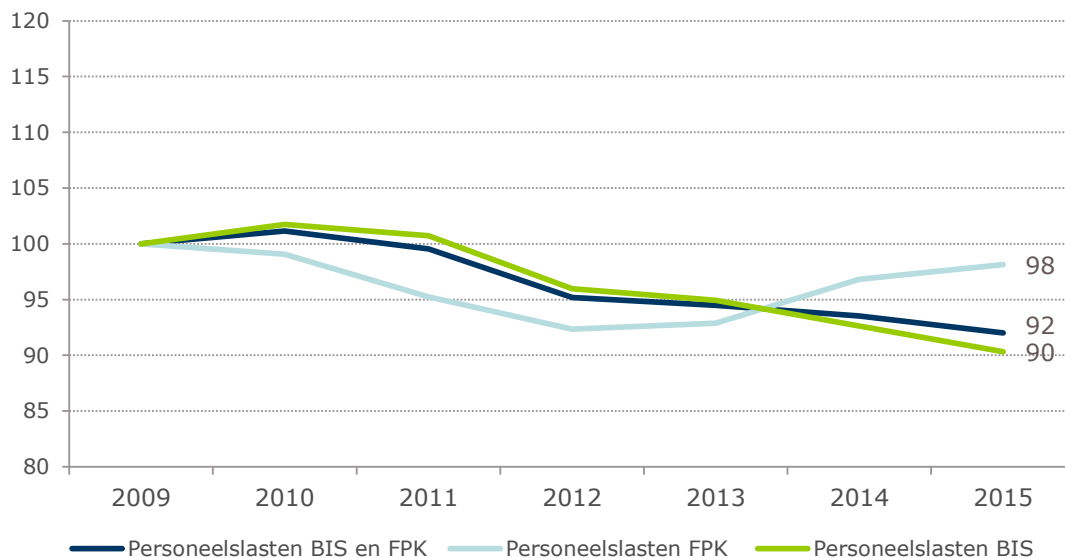
De financieringsmix van de vrije theaterproducenten is lastig vergelijkbaar met de overige bronnen die we in dit hoofdstuk meenemen. Dit zijn namelijk instellingen die (bijna) volledig commercieel opereren en niet of nauwelijks afhankelijk zijn van subsidies. In concrete getallen betekent het dat de vrije theaterproducenten tussen 2012 en 2015 tussen de 79% en de 89% van hun opbrengsten uit recettes halen. Het aandeel van de recettes is wel dalend. Binnen de overige inkomsten vallen ook subsidies maar deze zijn verwaarloosbaar. Van de producenten die in het panel zitten heeft slechts één in 2014 subsidie ontvangen. Voor de rest bestaan de overige inkomsten van de producenten die in het panel zitten uit omzet. Deze bedroeg minder dan € 50.000. In de overige jaren zijn de subsidie-inkomsten gelijk aan nul.

3.3.3 Lasten

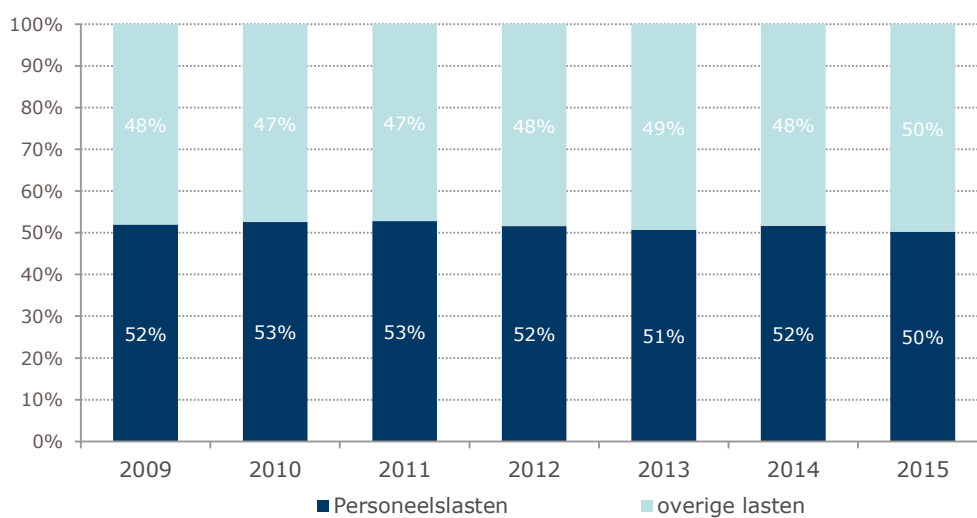
Figuur 3-5. Reële ontwikkeling totale lasten bij rijksgesubsidieerde instellingen voor podiumkunsten (index 2009=100; bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE)

In Figuur 3-5 kijken we naar de ontwikkeling van de totale lasten tussen 2009 en 2015. Deze zijn voor het FPK in deze periode licht toegenomen met 4%, en voor de BIS afgenomen met 7%. Gemiddeld komen we dan op een daling van 5%. We zien dat tot en met 2013 de trend voor de BIS en het FPK hetzelfde was, maar vanaf 2014 zijn de lasten bij de FPK-instellingen gestegen en bij de BIS-instellingen verder gedaald. In beide gevallen is dit een marktbrede beweging; meer dan de helft van de FPK-instellingen heeft stijgende lasten in 2014, en meer dan de helft van de BIS-instellingen heeft dalende lasten in 2014. Een mogelijke verklaring hiervoor kan zijn dat mogelijk bij de Fondsgezelschappen (waar op het gebied van lasten weinig te bezuinigen was in de afgelopen jaren) de stijging een gevolg is van het feit dat deze gezelschappen het grosso modo goed doen en dus met iets meer zelfvertrouwen in 2015 hun werkpraktijk hebben aangepakt. Dit is ook terug te zien in de personeelslasten die in 2015 bij deze gezelschappen stijgen tot bijna het niveau van 2009 (zie Figuur 3-6). De stijging van de lasten zou dus kunnen wijzen op enig vertrouwen in de toekomst. Bij de BIS waren er vermoedelijk meer mogelijkheden om de financiële gezondheid te verbeteren door wat te bezuinigen. Deze mogelijke verklaringen zijn niet getoetst bij de instellingen zelf.

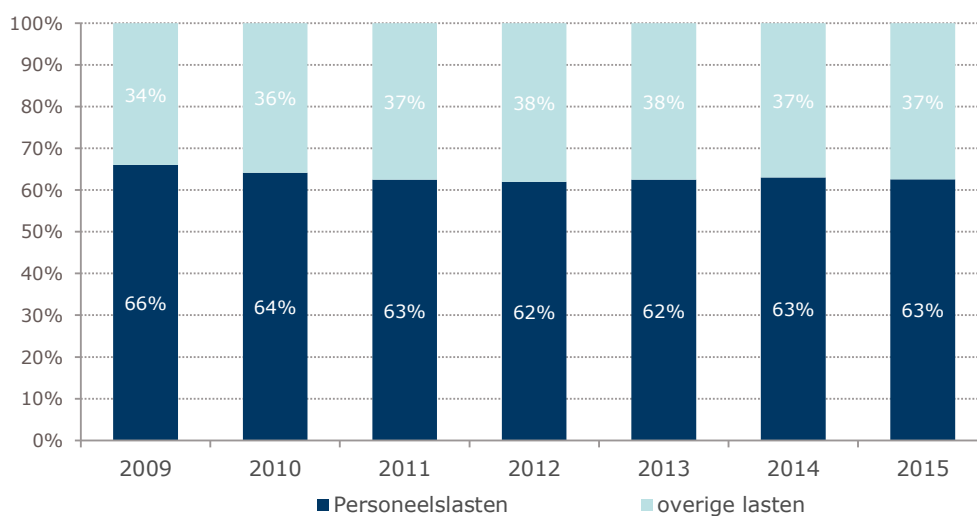
Figuur 3-6. Reële ontwikkeling personeelslasten bij rijks gesubsidieerde instellingen voor podiumkunsten (index 2009=100; bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE)

Vervolgens kijken we naar de trend in de personeelslasten bij de BIS- en FPK-instellingen. In Figuur 3-6 zien we dat hierin niet veel veranderd is tussen 2009 en 2015. De BIS-instellingen laten een geleidelijk dalende trend zien: een afname van 10% in 2015 ten opzichte van 2009. Bij de FPK-instellingen zien we eerst een sterke daling tot 2012 en daarna weer een lichte stijging. In 2015 liggen de reële personeelslasten nog 2% onder het niveau van 2009. De stijging bij de FPK-instellingen na 2012 is opnieuw een marktbrede trend.

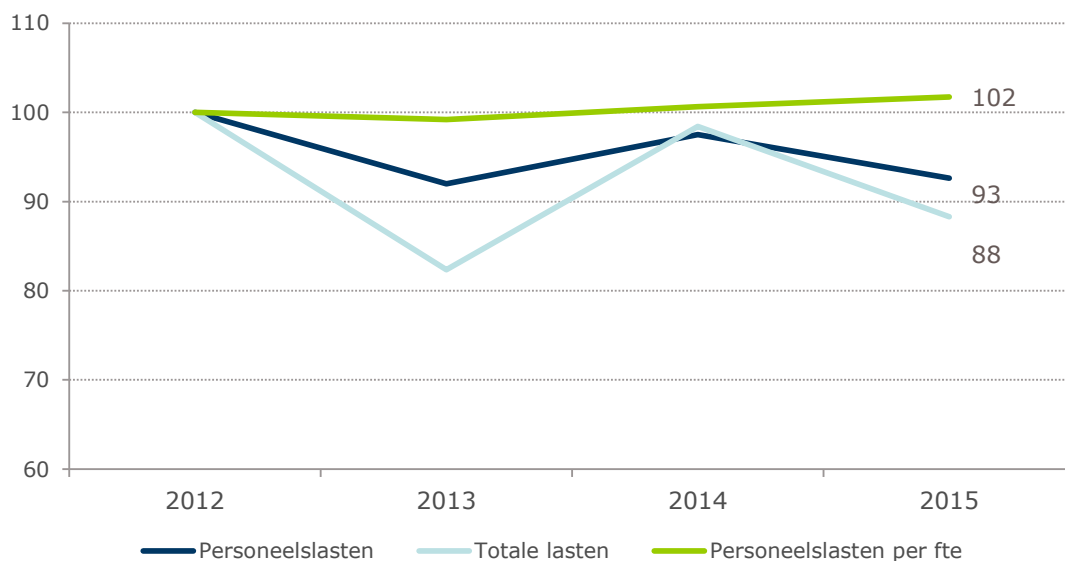
Figuur 3-7. Aandeel van de personeelslasten bij de BIS-instellingen voor podiumkunsten 2009-2015; bron: OCW; bewerking: Dialogic/APE)

In Figuur 3-7 kijken we naar het aandeel van de personeelslasten in de totale lasten voor de BIS-instellingen. Omdat zowel de totale lasten als de personeelslasten tussen 2009 en 2015 langzaam dalen blijft het aandeel van de personeelslasten vrij constant rond de 52%. De overige lasten betreffen de materiële lasten.

Figuur 3-8. Aandeel van de personeelslasten bij de FPK-instellingen voor podiumkunsten 2009-2015; bron: FPK; bewerking: Dialogic/APE

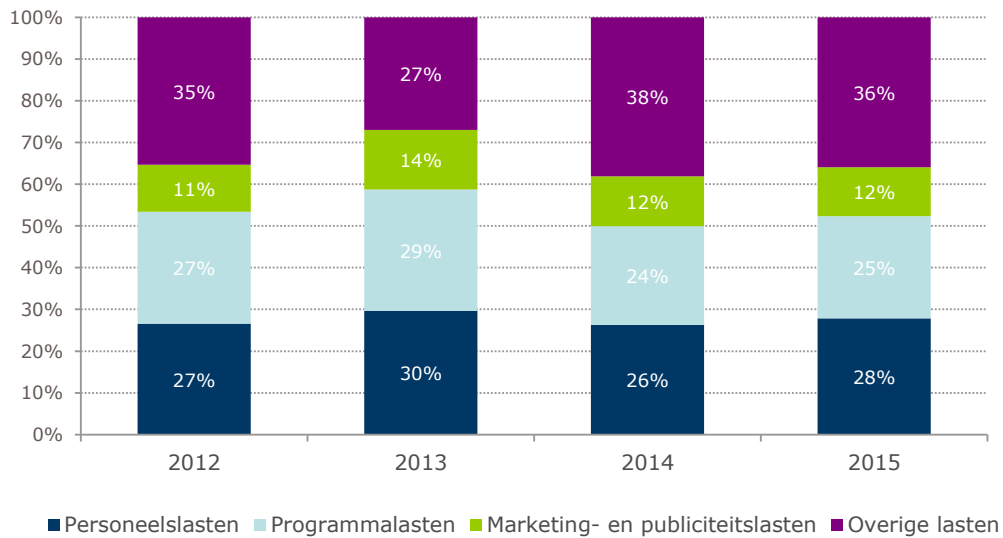
In Figuur 3-8 zien we dat het aandeel van de personeelslasten bij de FPK-instellingen wat hoger ligt dan bij de BIS-instellingen, namelijk rond de 63%. Het aandeel van de personeelslasten in de totale lasten daalde van 66% in 2009 naar 64% in 2010. In de periode 2011-2015 bleef het aandeel rond de 62-63%.

Figuur 3-9. Reële ontwikkeling lasten en personeelslasten bij vrije theaterproducenten (index 2012=100; bron: VVTP; bewerking: Dialogic/APE)

In Figuur 3-9 zien we dat de totale lasten bij de VVTP-leden tussen 2012 en 2015 gedaald zijn met 12%. Van jaar op jaar laten de lasten een grillig patroon zien. In dezelfde periode zijn de personeelslasten ook afgenomen, maar wel iets minder met 7%. De daling gaat hier wat meer geleidelijk dan bij de totale lasten. Als we kijken naar de personeelslasten per FTE dan zien we dat deze tussen 2012 en 2015 heel licht gestegen zijn met 2%. Dat betekent dat het aantal FTE iets harder gedaald is dan de personeelslasten. De cijfers in deze grafiek zijn gebaseerd op de helft van het panel, omdat de overige producenten niet alle benodigde

informatie konden aanleveren voor deze vergelijking. Deze cijfers kunnen dus niet als representatief voor de sector worden gezien.

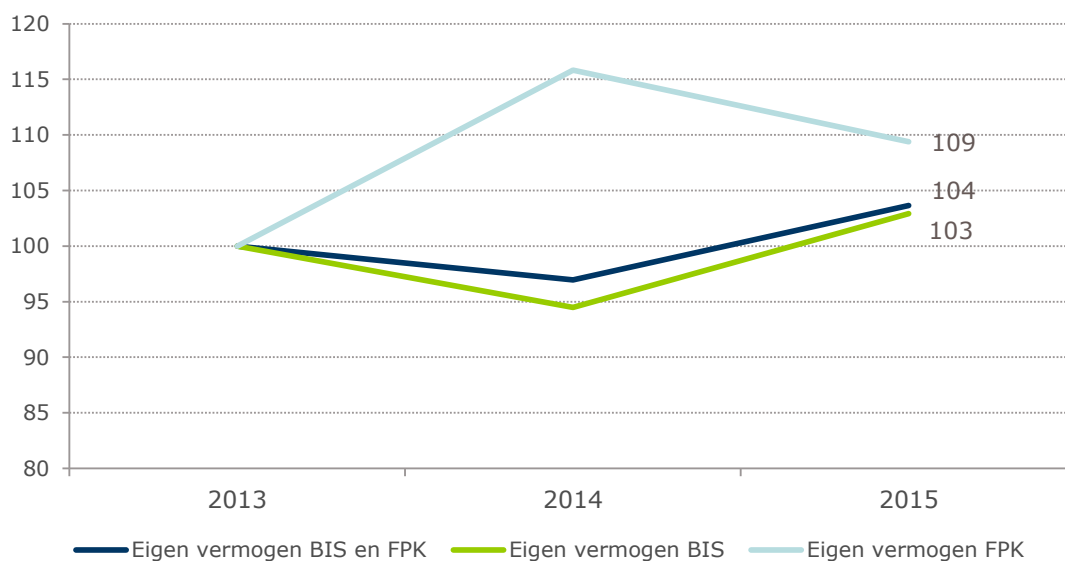

Figuur 3-10. Aandeel van de personeelslasten, directe programmalasten, marketing- en publiciteitslasten en overige lasten bij de vrije theaterproducenten 2012-2015; bron: VVTP; bewerking: Dialogic/APE)

In Figuur 3-10 zien we dat de personeelslasten en de directe programmalasten het grootste deel vormen van de totale lasten. De overige lasten bevatten onder andere de huisvestingslasten en de inkoop horeca. De sterke daling in het aandeel van de overige lasten in 2013 komt volledig voor rekening van één producent. In de overige jaren zijn de verschillende aandelen vrij stabiel.

3.3.4 Eigen vermogen

De stand van het eigen vermogen is een indicatie van de financiële gezondheid van een instelling. In Figuur 3-11 is de ontwikkeling weergegeven van het eigen vermogen van BIS-instellingen en FPK-instellingen in de nieuwe subsidie periode (2013 tot 2015). Gegevens over oudere jaren waren niet compleet genoeg om te betrekken in het onderzoek. De jaarlijkse mutaties in het eigen vermogen kunnen per instelling vrij groot zijn.

Figuur 3-11. Ontwikkeling van het eigen vermogen bij de rijksgesubsidieerde instellingen voor podiumkunsten 2013-2015 (index 2013=100; bron: OCW, FPK; bewerking: Dialogic/APE)

Het eigen vermogen is bij de FPK-instellingen sterker toegenomen dan bij de BIS-instellingen. Dit komt door een sterke stijging in 2014. We zien bij 28 van de 47 FPK-instellingen een stijging van het eigen vermogen in 2014. De twee instellingen met de grootste stijging in 2014 laten in 2015 weer een flinke afname zien van het eigen vermogen. De daling in 2015 wordt voornamelijk veroorzaakt door drie instellingen. In de drie onderzochte jaren zijn er bij de FPK-instellingen elk jaar ongeveer 10 instellingen met een negatief eigen vermogen. Dit zijn niet altijd dezelfde instellingen, maar er zijn vier instellingen met een negatief eigen vermogen in de gehele periode 2013-2015.

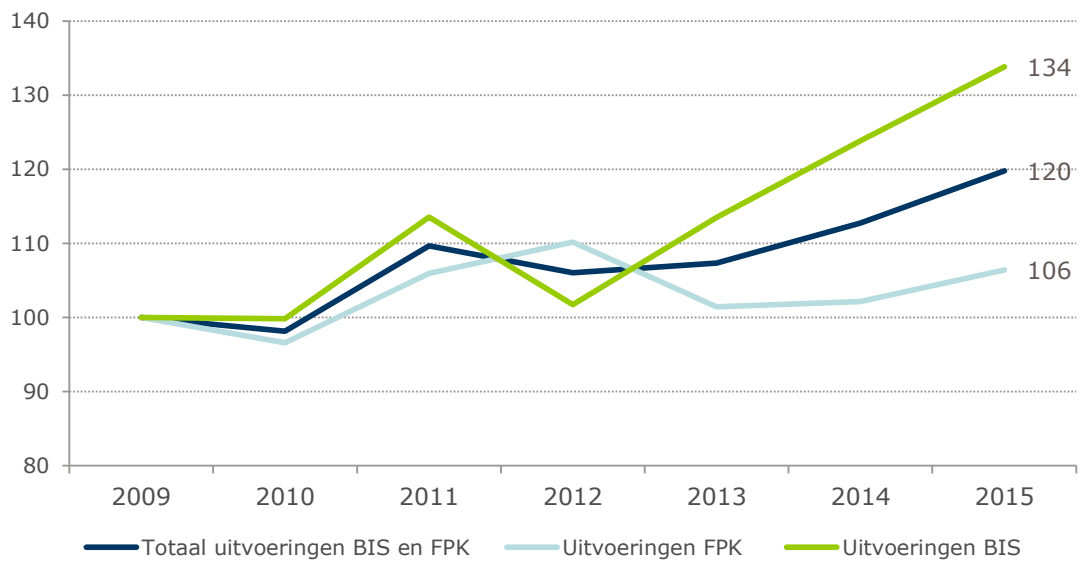
De daling bij de BIS-instellingen in 2014 zien we terug bij de helft van de instellingen in het panel. De grootste dalingen in het eigen vermogen zien we bij drie instellingen. De sterke stijging in 2015 wordt veroorzaakt door één instelling. Bij de BIS-instellingen zijn er jaarlijks maar één of twee instellingen met een negatief eigen vermogen waarvan er één in alle drie de jaren een negatief eigen vermogen heeft.

3.4 Distributie en vertoning/presentatie 2009-2015

In deze paragraaf gaan we in op de vertoning van podiumkunsten in de periode 2009-2015. We bespreken allereerst het aanbod aan podiumkunsten in deze periode, gevolgd door de bezoeken aan podiumkunstvertoningen. Daarna gaan we in op de manier waarop podiumkunstvertoningen gefinancierd worden. Vervolgens bespreken we de 'benaderde prijs per bezoek' en de (personeels-)lasten en FTE's. We sluiten deze paragraaf af met de regionale spreiding van het aanbod van en bezoek aan podiumkunstvertoningen.

3.4.1 Aanbod

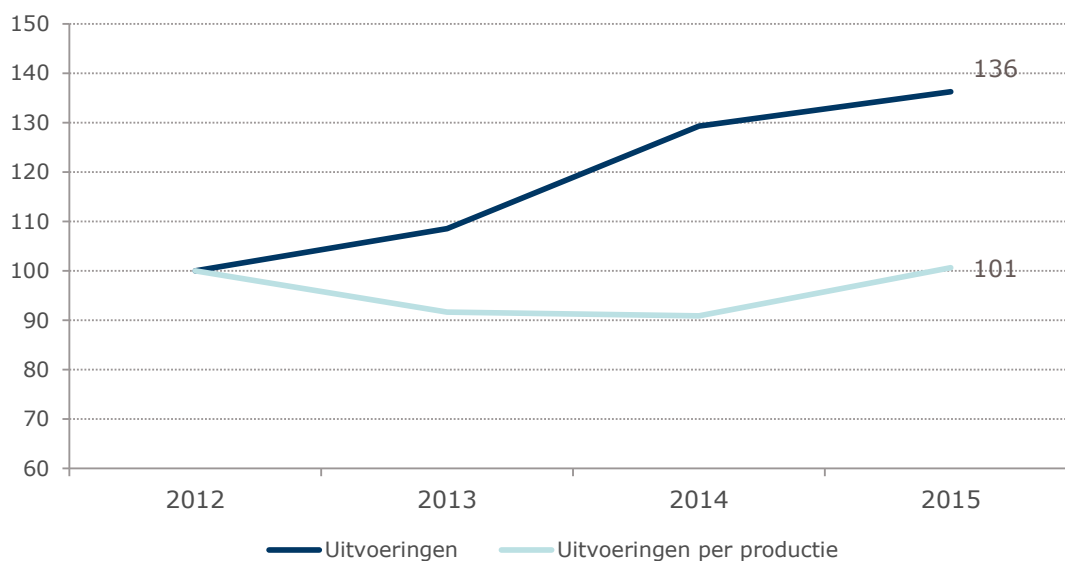

Figuur 3-12. Ontwikkeling van het totaal aantal uitvoeringen van de rijksgesubsidieerde instellingen voor podiumkunsten (index 2009=100; bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE)

In Figuur 3-12 zien we de ontwikkeling van het aantal uitvoeringen van de BIS- en FPK-gesubsidieerde instellingen voor podiumkunsten in indexvorm. Dit is inclusief uitvoeringen in het buitenland. De uitvoeringen kunnen ook betrekking hebben op coproducties. Als alle samenwerkende partijen meerjarig worden gesubsidieerd mag elke partij afzonderlijk de uitvoeringen als prestatie aanmerken. Dit leidt tot een overschatting van het aantal uitvoeringen en bezoeken in de hele onderzoeksperiode.

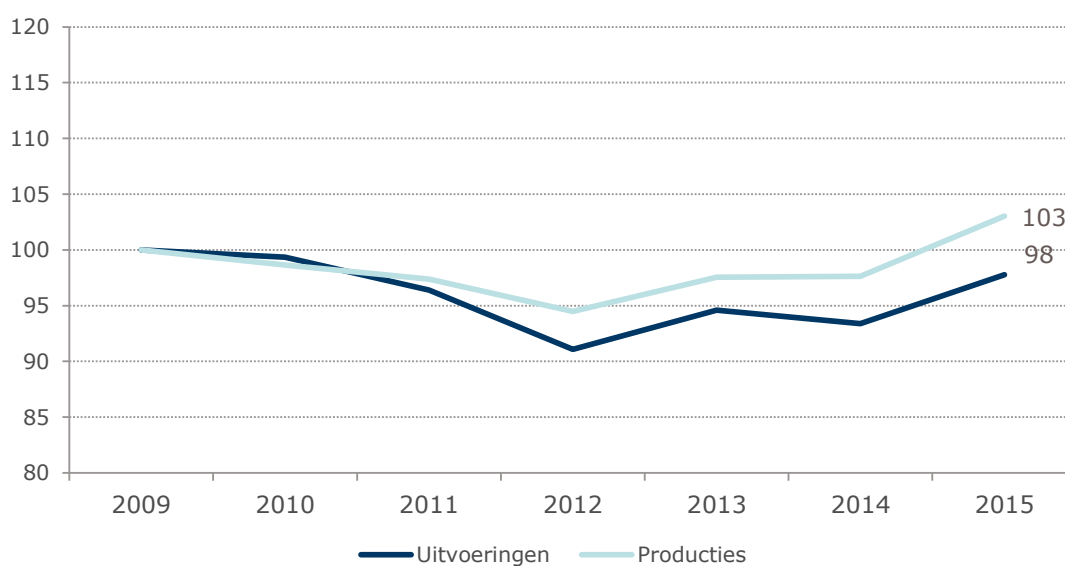
In de periode 2009-2015 is het aantal uitvoeringen van de BIS-instellingen sterk toegenomen met 34%. In 2012 was het aantal uitvoeringen nog ongeveer op het niveau van 2009, maar daarna is er jaarlijks een zeer sterke stijging te zien. Deze stijging zien we terug bij de meeste instellingen. Een mogelijke oorzaak is dat in de nieuwe subsidieperiode de BIS-instellingen die in het panel zitten taken hebben overgenomen van instellingen die niet langer door de BIS worden gesubsidieerd. Een andere oorzaak kan zijn dat door de crisis er minder uitvoeringen zijn in grote zalen maar juist meer uitvoeringen in kleinere zalen. Deze laatste mogelijke oorzaak wordt gesteund door het feit dat het aantal bezoeken bij de BIS-instellingen veel minder hard toeneemt (zie Figuur 3-20).

Het aantal uitvoeringen van de FPK-instellingen is tussen 2009 en 2015 licht toegenomen met 6%. Bij de BIS-instellingen is het aantal uitvoeringen tussen 2009 en 2015 sterker toegenomen, namelijk met 34%. Er is bij de BIS-instellingen vooral een sterke stijging zichtbaar in de nieuwe subsidieperiode. Bij de FPK-instellingen is er eerst sprake van een flinke daling van het aantal uitvoeringen (in 2013) en dan een lichte stijging (in 2014 en 2015). De daling in 2013 zien we bij de meeste instellingen van het FPK-panel terug. Mogelijk is dit het effect van de bezuinigingen die bij de FPK-instellingen in 2013 zichtbaar zijn geworden.

Figuur 3-13 Ontwikkeling van de uitvoeringen en producties bij de vrije theaterproducenten (index 2012=100; bron: VVTP; bewerking: Dialogic/APE)

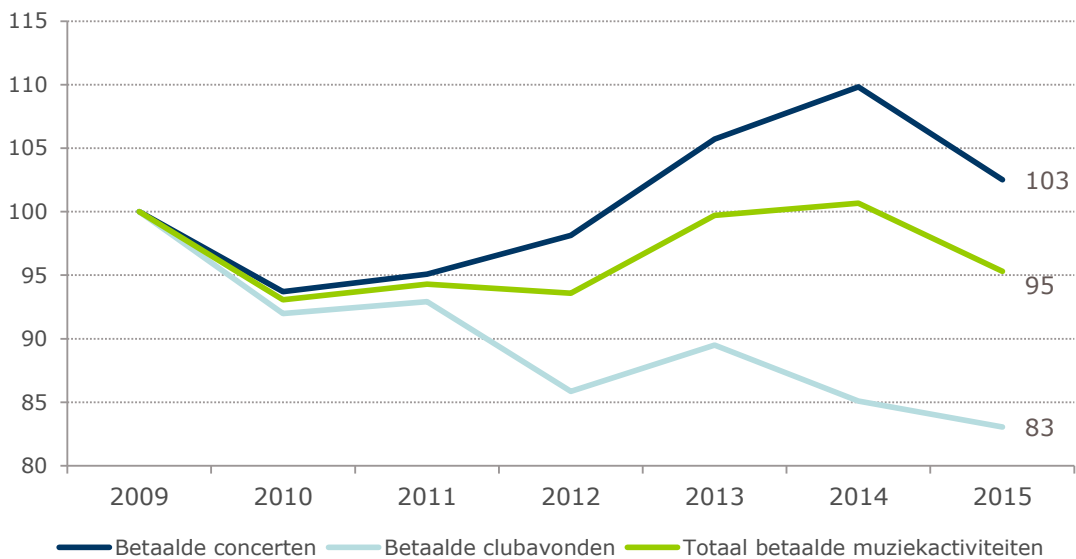
Figuur 3-13 geeft de ontwikkelingen van het aantal uitvoeringen en de uitvoeringen per productie weer. Het aantal uitvoeringen neemt tussen 2012 en 2015 toe met 36%. Dit is vergelijkbaar met de toename van het aantal producties (35%, zie Figuur 3-1) waardoor het aantal uitvoeringen per productie redelijk gelijk blijft. De toename van het aantal uitvoeringen zien we voornamelijk in de genres populaire muziek, cabaret en toneel (niet in grafiek).

Figuur 3-14 Ontwikkeling van de uitvoeringen en producties bij de VSCD-podia (index 2009=100; bron: VSCD; bewerking: Dialogic/APE)

In Figuur 3-14 is te zien dat het aantal producties en uitvoeringen bij de VSCD-podia is gedaald in de periode 2009-2012, maar vervolgens is gestegen tussen 2012-2013 en 2014-2015. Ook bij de rijksgesubsidieerde instellingen voor podiumkunsten zagen we dat het aantal uitvoeringen is toegenomen tussen 2014 en 2015 (zie Figuur 3-12). Het totale aantal producties op de VSCD-podia was 21.674 in 2015; het aantal uitvoeringen 27.286. Ten opzichte van 2009 ligt het aantal producties iets hoger in 2015 en het aantal uitvoeringen iets

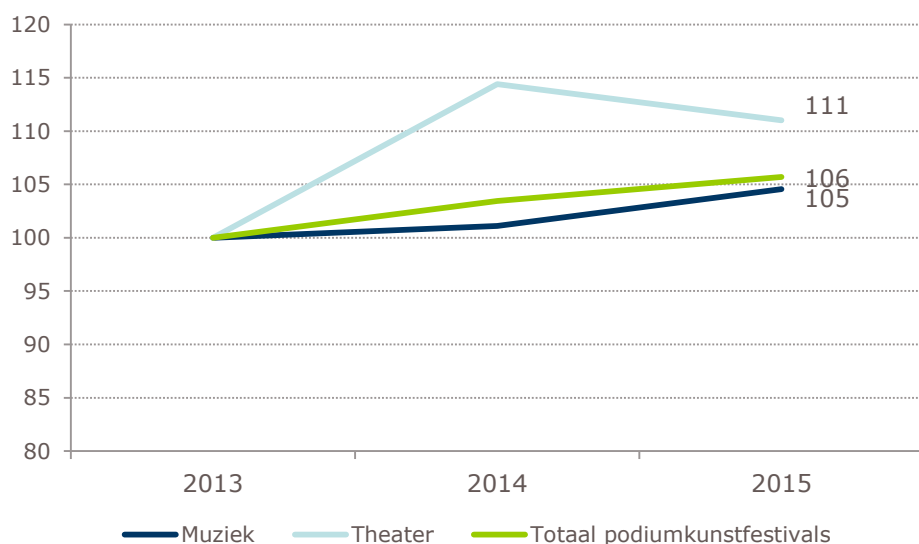
lager. Dit duidt erop dat het aantal uitvoeringen per productie licht is afgenomen tussen 2009 en 2015.

Figuur 3-15. Ontwikkeling van de betaalde muziekactiviteiten op de VNPf-poppodia (index 2009=100; bron: VNPf; bewerking: Dialogic/APE)

Figuur 3-15 toont de ontwikkeling van het aantal betaalde muziek activiteiten op de VNPf-poppodia. Een muziekactiviteit is een concert of clubavond met betaalde entree in de eigen concertzalen. Activiteiten in besloten verhuur, gratis activiteiten en activiteiten in niet-concertzalen worden hier niet meegenomen. Het aantal betaalde muziekactiviteiten is in 2015 afgenomen met 5% ten opzichte van 2009. Het aantal betaalde concerten is tussen 2009 en 2015 licht gestegen met 3%, het aantal betaalde clubavonden is gedaald met 17%.

Bij de daling van de activiteiten moeten twee kanttekeningen geplaatst worden. Ten eerste is in 2015 het aantal betaalde muziekactiviteiten gedaald met 5%. In dezelfde periode is het aantal gratis activiteiten juist toegenomen met ruim 20%. Het lijkt erop dat de daling van het aantal betaalde activiteiten deels gecompenseerd wordt met een stijging van gratis activiteiten. Ten tweede is in 2015 voor het eerst expliciet gevraagd naar de activiteiten binnen concertzalen en de activiteiten buiten concertzalen. In de jaren daarvoor is alleen gevraagd naar activiteiten binnen concertzalen. Eén podium heeft bij de invulling al aangegeven dat in de cijfers van de voorgaande jaren de activiteiten buiten de concertzalen ook meegenomen zijn. Dat kan bij meerdere podia gebeurd zijn. Door het verschil in registratie tussen 2015 en de voorgaande jaren lijkt er dan een daling te zijn.

Figuur 3-16. Ontwikkeling van het totaal aantal festivals, podiumkunsten (index 2013=100; bron: VVEM/Respons; bewerking: Dialogic/APE)

Figuur 3-16 toont de ontwikkeling van het totale aantal podiumkunsthfestivals in de periode 2013-2015. Alle typen podiumkunsthfestivals zijn toegenomen in deze periode; alleen bij de theaterfestivals is sprake van een afname van het aantal festivals tussen 2014 en 2015. In totaal zijn er in 2015 6% meer podiumkunsthfestivals gehouden dan in 2013.

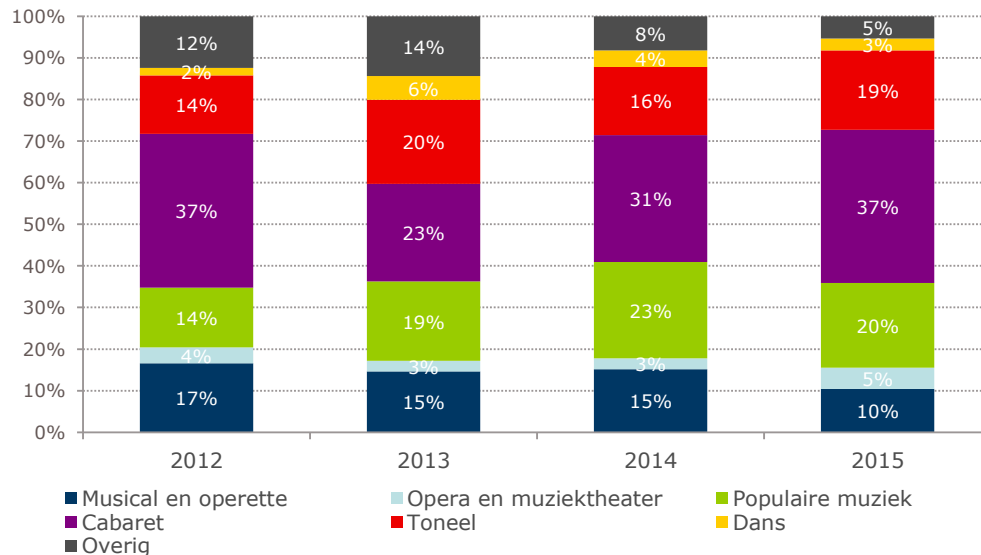
Tabel 3-7. Gemiddelde jaarlijkse mutatie van het aantal uitvoeringen van de door het Rijk gesubsidiëerde instellingen voor podiumkunsten per genre (2009-2015; bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE)

Genre	Mutatie 2009-2012 (in % per jaar)	Mutatie 2012-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2014-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2009-2015 (in % per jaar)
Totaal	2,0	4,1	6,2	3,1
Dans	6,9	-0,2	4,5	3,3
Muziek	8,6	1,1	-3,5	4,8
Opera en muziektheater	-7,8	2,4	14,1	-2,8
Theater	0,0	6,9	9,1	3,4

In Tabel 3-7 staat de mutatie in procenten per jaar weergegeven. Voor alle rijksgesubsidiëerde instellingen is er sprake van een stijging in het aantal uitvoeringen van 3,1% per jaar tussen 2009 en 2015. Per genre verschilt de ontwikkeling sterk. Het aantal muziekuitvoeringen is het sterkst gestegen met 4,8% per jaar. De dansuitvoeringen en theateruitvoeringen stijgen ongeveer even hard met 3,3% en 3,4% per jaar. Bij de uitvoeringen van opera en muziektheater zien we zelfs een daling van -2,8% per jaar. Deze daling zien we terug bij 5 van de 8 opera's en muziektheaters in de hele onderzoeksperiode.

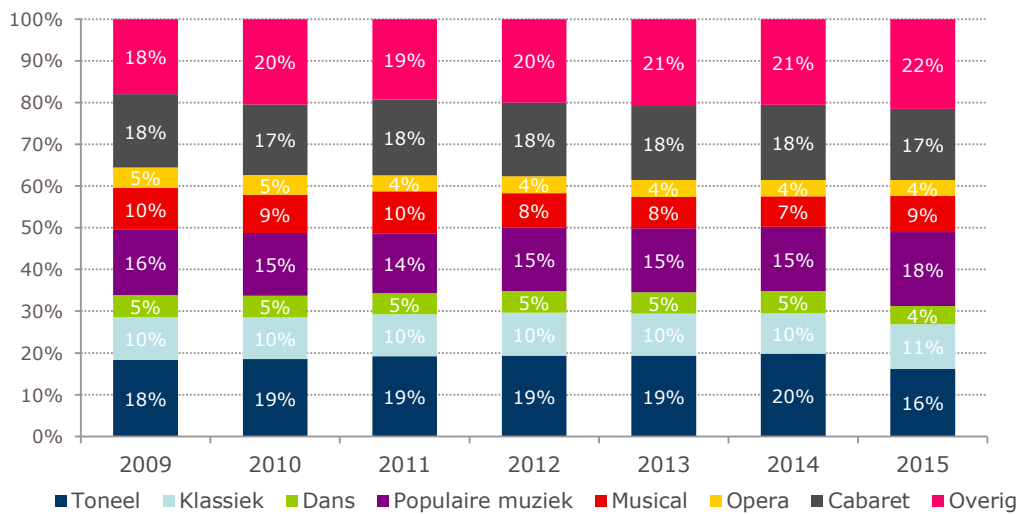
De ontwikkelingen variëren sterk tussen de oude subsidieperiode en de nieuwe subsidieperiode. In de oude subsidieperiode zien we een flinke stijging per jaar bij dansuitvoeringen en muziekuitvoeringen (resp. 6,9% en 8,6% per jaar). In de nieuwe subsidieperiode stijgen de muziekuitvoeringen nog maar met 1,1% per jaar en voor de dansuitvoeringen is er een lichte daling met -0,2% per jaar. Bij de genres theater en opera en muziektheater zien we een

tegengestelde beweging. Daar was in de oude subsidieperiode sprake van een daling (-7,8% per jaar voor opera en muziektheater uitvoeringen) of een stagnatie (0,0% per jaar voor theateruitvoeringen). In beide genres is er in de nieuwe subsidieperiode sprake van een stijging van het aantal uitvoeringen, met 2,4% per jaar voor opera en muziektheater en 6,9% per jaar voor theater.

Figuur 3-17. Aandelen van de verschillende genres in het totale aantal uitvoeringen (bron: VVTP; bewerking: Dialogic/APE)

Figuur 3-17 geeft de ontwikkeling van het aanbod per genre weer. Het grootste aandeel in het aantal uitvoeringen zien we in het genre cabaret. De daling van het aandeel cabaret in 2013 zien we bij twee van de producenten in het panel terug. Het aandeel van de uitvoeringen binnen de genres musical en operette en overig zijn gedaald in 2015 ten opzichte van 2012. Het aandeel van cabaret is in 2015 gelijk aan 2012. De overige genres laten een stijging van het aandeel zien.

Figuur 3-18. Aandelen van de verschillende genres in het totale aantal uitvoeringen (bron: VSCD; bewerking: Dialogic/APE)

In Figuur 3-18 is de samenstelling van het aanbod op de VSCD-podia per genre te zien tussen 2009 en 2015. De samenstelling van het aanbod is redelijk constant in deze periode. Het aandeel uitvoeringen van populaire muziek is in 2015 wel toegenomen ten opzichte van 2014. Dit komt mede door een fusie van een podium uit het panel met een podium van buiten het panel.

De meeste uitvoeringen vallen in 2015 onder het genre overig (22%), gevolgd door populaire muziek (18%), cabaret (17%) en toneel (16%). Klassieke muziek, dans, musical en opera hebben allemaal een kleiner aandeel in het totale aantal uitvoeringen.

Tabel 3-8. Ontwikkeling van het aantal uitvoeringen bij de VSCD-podia per genre en type uitvoering (2009-2015; bron: VSCD; bewerking: Dialogic/APE)

Genre	Mutatie 2009-2012 (in % per jaar)	Mutatie 2012-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2014-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2009-2015 (in % per jaar)
Totaal	-3,1%	2,4%	4,7%	-0,4%
Per genre				
Toneel	0,3%	-6,5%	-21,9%	-3,1%
Klassiek	-1,3%	0,3%	4,3%	-0,5%
Dans	-2,0%	-6,3%	-21,9%	-4,2%
Pop	-2,4%	4,5%	9,7%	1,0%
Musical	-7,9%	0,8%	12,5%	-3,7%
Opera	-7,0%	-3,3%	-8,3%	-5,1%
Cabaret	-1,3%	-2,0%	-10,0%	-1,7%
Overig	2,0%	1,7%	-0,1%	1,8%
Per type				
Gesubsidieerd	-1,7%	3,9%	9,8%	1,1%
Niet gesubsidieerd	-3,3%	2,1%	3,7%	-0,7%
Buitenlands	-4,6%	5,5%	4,7%	0,3%
Jeugd	-4,8%	0,1%	5,1%	-2,4%
Besloten	1,1%	-1,7%	15,1%	-0,3%

Tabel 3-8 toont de ontwikkelingen van het aantal uitvoeringen op de VSCD-podia per genre en type uitvoering. Het totale aantal uitvoeringen is afgenomen in de periode 2009-2012, maar toegenomen tussen 2012 en 2015. Met name in het jaar 2014-2015 is er een sterke stijging te zien, van 4,7%. Bij 47 podia is het aantal uitvoeringen gedaald of gelijk gebleven tussen 2014 en 2015; bij de andere podia is het aantal uitvoeringen gestegen in deze periode. Door een fusie is het aantal uitvoeringen bij 1 podium zeer sterk gestegen in de periode 2014-2015. Zonder dit podium zouden de uitvoeringen bij de VSCD-podia in dezelfde periode 2014-2015 zijn toegenomen met 2,4%.

Tussen 2009 en 2012 daalde het aantal uitvoeringen in bijna alle genres, behalve bij toneel en overig. De periode daarna, 2012-2015, toonde een ander beeld: in de genres toneel, dans, opera en cabaret was sprake van een (sterke) daling van het aantal uitvoeringen, terwijl de genres klassiek, pop, musical en overig een stijging lieten zien. Dit beeld is ook in de ontwikkeling van het laatste jaar (2014-2015) terug te zien, al zijn de stijgingen en dalingen hier groter.

Tussen 2014 en 2015 is sprake van een zeer sterke daling van het aantal toneeluitvoeringen. Bij 49 podia is het aantal toneeluitvoeringen (sterk) gedaald in deze periode; 33 podia tonen een toename. Ook het aantal dansuitvoeringen is in de periode 2014-2015 sterk afgenomen. Bij 41 instellingen is sprake van een sterke daling van het aantal dansuitvoeringen. Een

mogelijke verklaring hiervoor is dat er steeds meer op festivals en buitenplaatsen gespeeld wordt, en deze zijn geen lid van de VSCD.

Het aantal popuitvoeringen is wel toegenomen in de periode 2014-2015. Bij de meerderheid van de podia die popuitvoeringen hadden in 2014 is dit aantal toegenomen in 2015. Ook het aantal musicaluitvoeringen is gemiddeld over alle podia gestegen tussen 2014 en 2015.

Over de gehele periode 2009-2015 zijn het aantal gesubsidieerde en buitenlandse uitvoeringen bij de VSCD-podia gestegen, terwijl het aantal niet-gesubsidieerde, jeugd- en besloten uitvoeringen zijn gedaald. Tussen 2014 en 2015 zijn het aantal gesubsidieerde uitvoeringen relatief meer gestegen dan het aantal niet-gesubsidieerde uitvoeringen. Dit komt doordat bij de podia waar het aantal gesubsidieerde uitvoeringen is toegenomen, de stijging groter is dan bij de niet-gesubsidieerde uitvoeringen.

In het laatste jaar is ook het aantal buitenlandse, jeugd- en besloten uitvoeringen toegenomen⁴¹. Het aantal jeugdvoeringen is gestegen bij 52 podia en gedaald bij 42 podia. Tussen 2014 en 2015 is het aantal besloten uitvoeringen sterk toegenomen; deze toename was sterker dan de toename van het totale aantal uitvoeringen. Dit betekent dat het aandeel besloten uitvoeringen in het totaal is toegenomen in deze periode.

Tabel 3-9. Ontwikkeling van het aantal muziekactiviteiten bij de VNPF-poppodia per type (2009-2015; bron: VNPF; bewerking: Dialogic/APE)

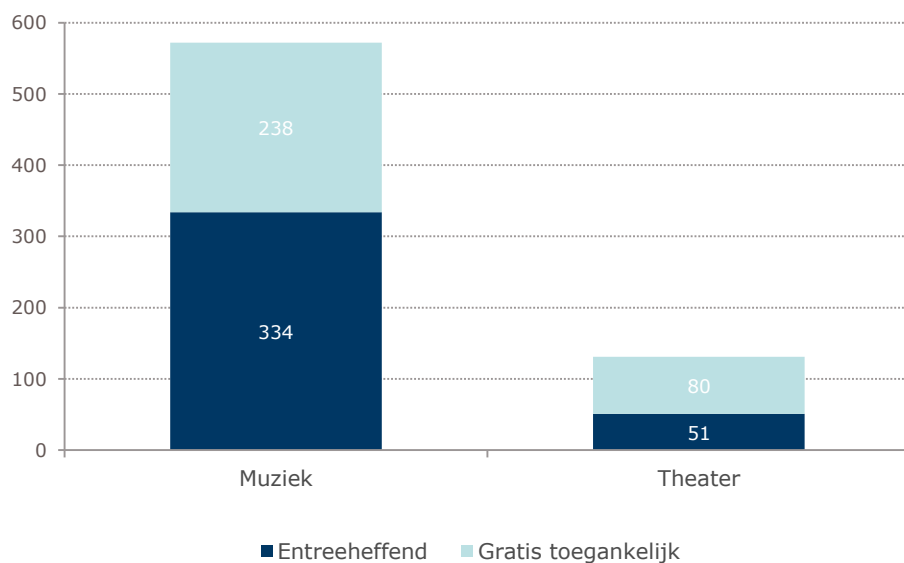
Muziekactiviteiten naar type	Mutatie 2009-2012 (in % per jaar)	Mutatie 2012-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2014-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2009-2015 (in % per jaar)
Concerten	-0,6	1,5	-6,7	0,4
Clubavonden	-5,0	-1,1	-2,4	-3,0
Totaal muziek	-2,2	0,6	-5,3	-0,8

In Tabel 3-9 zien we dat tussen 2009 en 2015 het aantal betaalde concerten jaarlijks met 0,4% gestegen is en het aantal betaalde clubavonden met -3,0% gedaald. Het totaal aantal betaalde muziekactiviteiten is jaarlijks met -0,8% gedaald.

Tussen 2012 en 2009 zijn de muziekactiviteiten met -2,2% per jaar gedaald. In de periode 2012-2015 is dit juist omgedraaid. Het aantal muziekactiviteiten is gestegen met 0,6% per jaar. In 2015 zien we bij alle activiteiten een daling. Hierbij zijn wel twee kanttekeningen te plaatsen omdat er een verschuiving lijkt te zijn naar gratis activiteiten en er een verschil is in registratie tussen 2015 en eerdere jaren (zie uitleg bij Figuur 3-15).

⁴¹ Mede veroorzaakt door de fusie van één podium met een podium dat geen lid was van de VSCD.

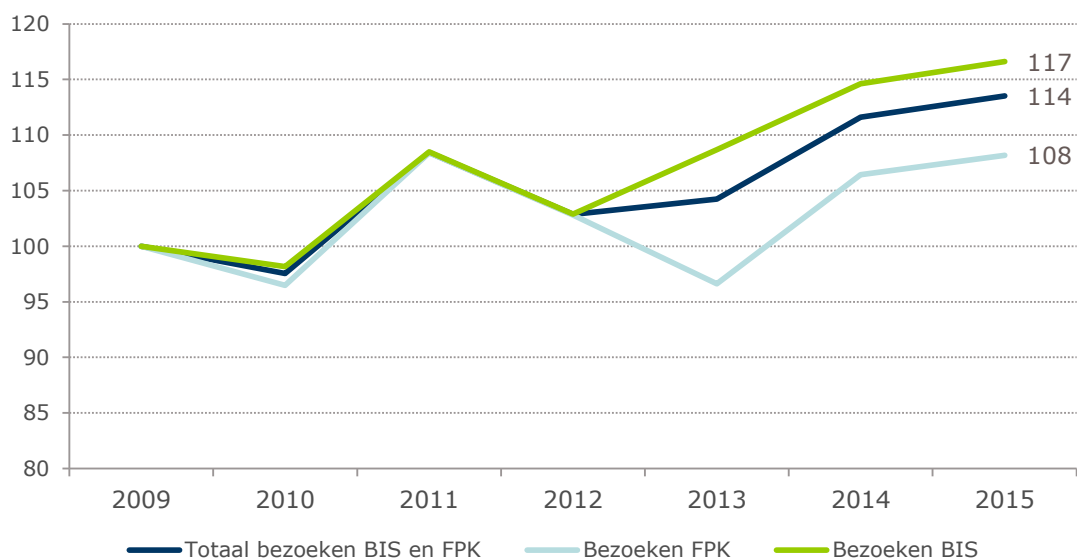

Figuur 3-19. Aantal festivals, podiumkunst per hoofdcategorie, entreeheffend en gratis toegankelijk, in 2015 (bron: VVEM/Respons; bewerking: Dialogic/APE)

Van de 703 podiumkunsthoeven die in 2015 hebben plaatsgevonden, was verreweg de grootste categorie de muziekfestivals (572 festivals). Daarnaast vonden er 131 theaterfestivals plaats (zie Figuur 3-19). Van de muziekfestivals betrof de meerderheid entreeheffende festivals (58%), terwijl de meeste theaterfestivals gratis toegankelijk waren (61%). Op een gratis toegankelijk festival kunnen wel betaalde activiteiten en voorstellingen plaatsvinden.

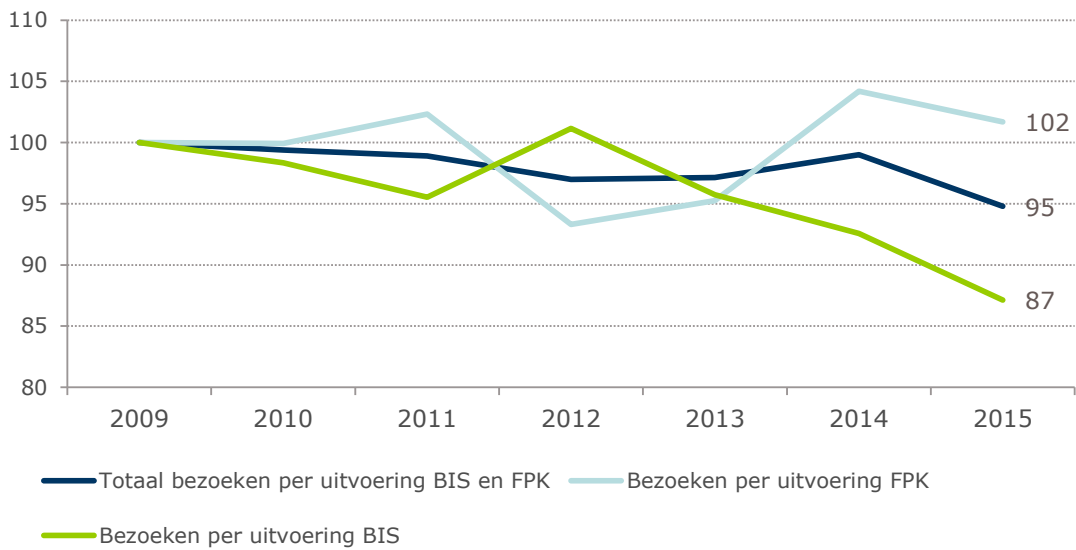
3.4.2 Bezoek

Figuur 3-20. Ontwikkeling van het totaal aantal bezoeken aan door het rijk gesubsidieerde instellingen voor podiumkunsten (index 2009=100; bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE)

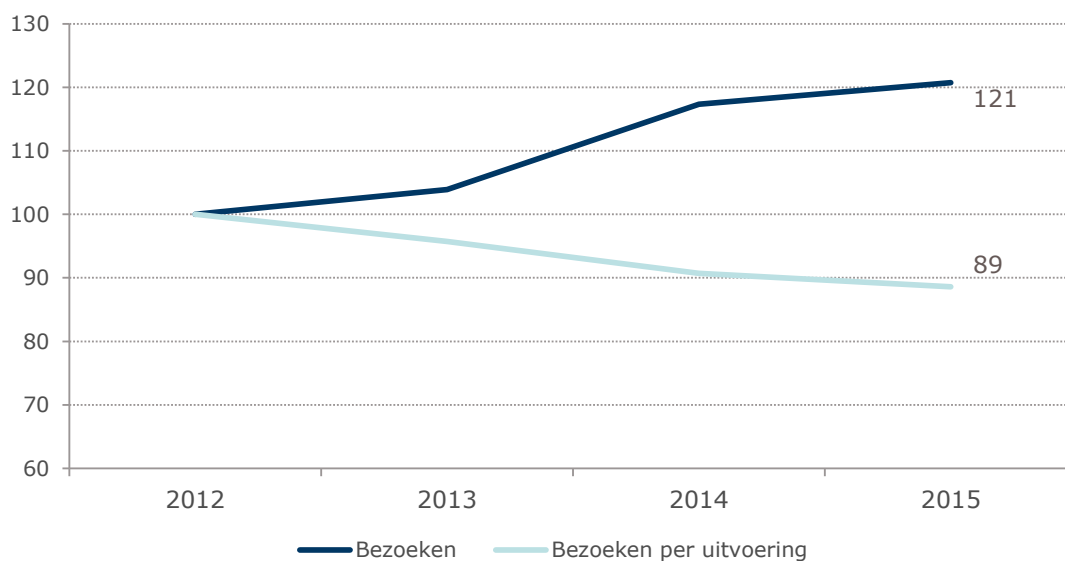
Tussen 2009 en 2015 is het aantal bezoeken aan uitvoeringen van BIS- en FPK-instellingen toegenomen met 14%. De toename ligt bij de BIS-instellingen iets hoger met 17%, en bij de FPK instellingen iets lager met 8% (zie Figuur 3-20). Tot en met 2012 zien we dezelfde

trend in het aantal bezoeken bij zowel de BIS-instellingen als de FPK-instellingen. Vanaf 2013, de nieuwe subsidieperiode, zien we dat bij FPK-instellingen het aantal bezoeken eerst daalt, terwijl het bezoek aan de BIS-instellingen juist stijgt.

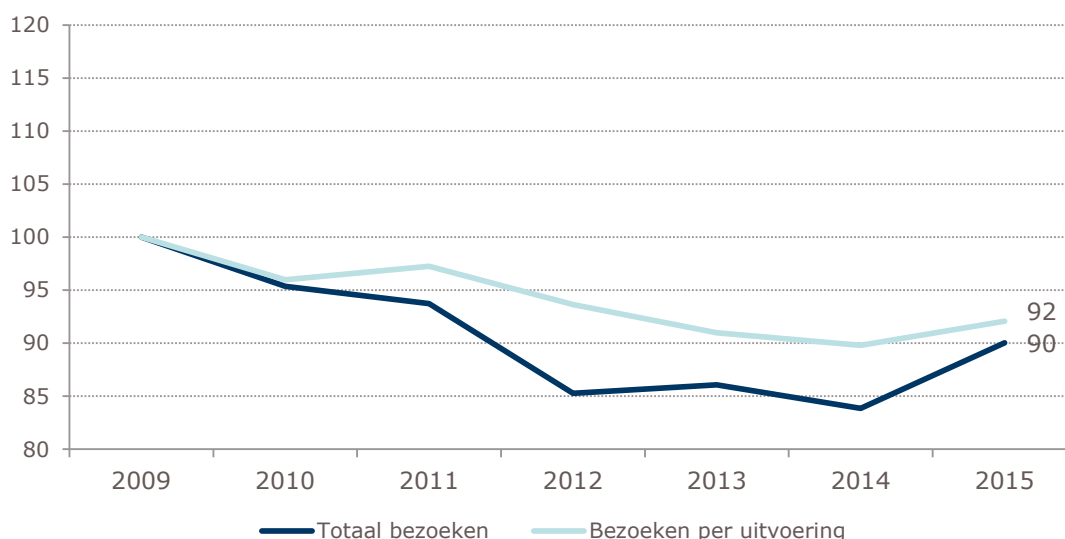
Figuur 3-21. Ontwikkeling van het totaal aantal bezoeken per uitvoering van door het rijk gesubsidieerde instellingen voor podiumkunsten (index 2009=100; bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE)

In Figuur 3-21 kijken we naar het bezoek per uitvoering voor de BIS- en FPK-instellingen. Het aantal bezoeken per uitvoering is berekend door het totaal aantal bezoeken van alle instellingen te delen door het totaal aantal uitvoeringen van alle instellingen. We zien dat voor de FPK-instellingen het aantal bezoeken per uitvoering in de onderzoeksperiode schommelt en in 2015 weer ongeveer op het niveau van 2009 is. Bij de BIS-instellingen is er een dalende trend te zien vanaf 2013. Dit kan erop wijzen dat de BIS-instellingen minder uitvoeringen laten plaatsvinden in grote zalen met veel bezoekerscapaciteit en meer uitvoeringen in kleine zalen met minder bezoekers. In 2015 is het aantal bezoeken per uitvoering voor de BIS-instellingen gedaald met 13% ten opzichte van 2009.

Figuur 3-22 Ontwikkeling van het totaal aantal bezoeken en het aantal bezoeken per uitvoering bij de vrije theaterproducenten (index 2012=100; bron: VVTP; bewerking: Dialogic/APE)

In Figuur 3-22 zien we de ontwikkeling van het aantal bezoeken aan de voorstellingen van de vrije theaterproducenten en het aantal bezoeken per uitvoering. Het aantal bezoeken is sinds 2012 jaarlijks toegenomen en ligt in 2015 21% hoger dan in 2012. De grootste toename vond plaats in 2014. Het aantal uitvoeringen is in dezelfde periode echter met 36% gestegen, waardoor het aantal bezoeken per uitvoering daalt. In 2015 ligt dit 11% lager dan in 2012. De bezoeken nemen voornamelijk toe in de genres toneel en populaire muziek (niet in grafiek). Bij de genres musical en operette, cabaret en overig is er sprake van een daling van het aantal bezoeken in 2015 ten opzichte van 2012.

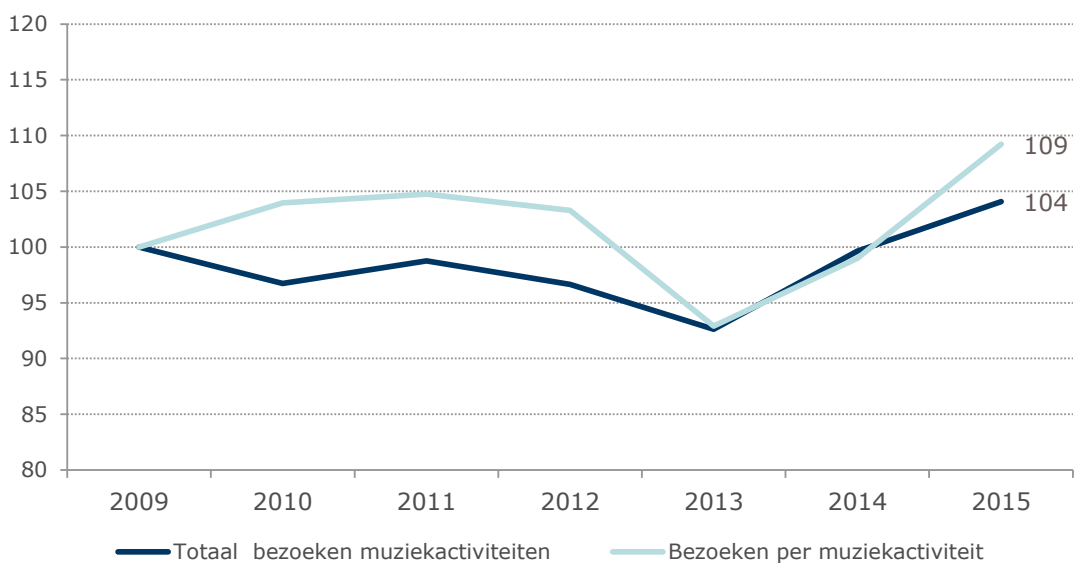

Figuur 3-23 Ontwikkeling van het totaal aantal bezoeken en het aantal bezoeken per uitvoering bij de VSCD-podia (index 2009=100; bron: VSCD; bewerking: Dialogic/APE)

Figuur 3-23 laat de ontwikkeling van het aantal bezoeken en het aantal bezoeken per uitvoering bij de VSCD-podia in de periode 2009-2015 zien. Zowel het aantal bezoeken als het aantal bezoeken per uitvoering is gedaald tussen 2009 en 2014. In het laatste jaar is echter

een sterke stijging te zien van het totale aantal bezoeken die mede veroorzaakt wordt door een fusie van één podium met een podium dat geen lid was van de VSCD. Ook het aantal bezoeken per uitvoering is tussen 2014 en 2015 toegenomen, maar minder sterk dan het totale aantal bezoeken. Dit komt doordat het aantal uitvoeringen in deze periode ook is gestegen (zoals we hebben gezien in Figuur 3-14), maar minder hard dan het aantal bezoeken. Zonder het gefuseerde podium zou het aantal bezoeken per uitvoering licht zijn afgenomen.

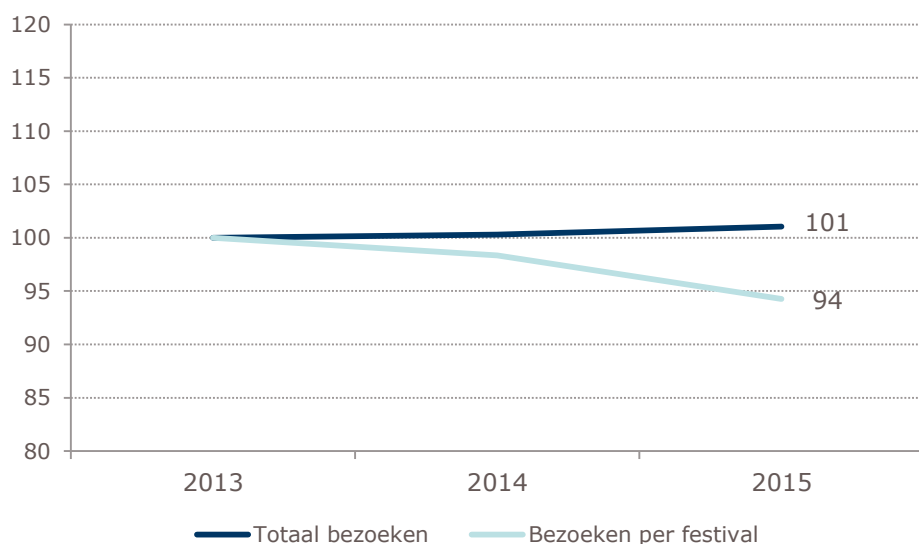
Als we de rijksgesubsidieerde instellingen (Figuur 3-20 en Figuur 3-21) vergelijken met de VSCD-podia (Figuur 3-23) dan is te zien dat het totale aantal bezoeken bij zowel de VSCD-podia als de door het rijk gesubsidieerde instellingen is toegenomen tussen 2014 en 2015, maar dat bij de rijksgesubsidieerde instellingen sprake is van een daling van het aantal bezoeken per uitvoering, terwijl dit is gestegen bij de VSCD-podia⁴².

Figuur 3-24. Ontwikkeling van het totaal aantal bezoeken en het aantal bezoeken per muziekactiviteiten op de VNPf-poppodia (index 2009=100; bron: VNPf; bewerking: Dialogic/APE)

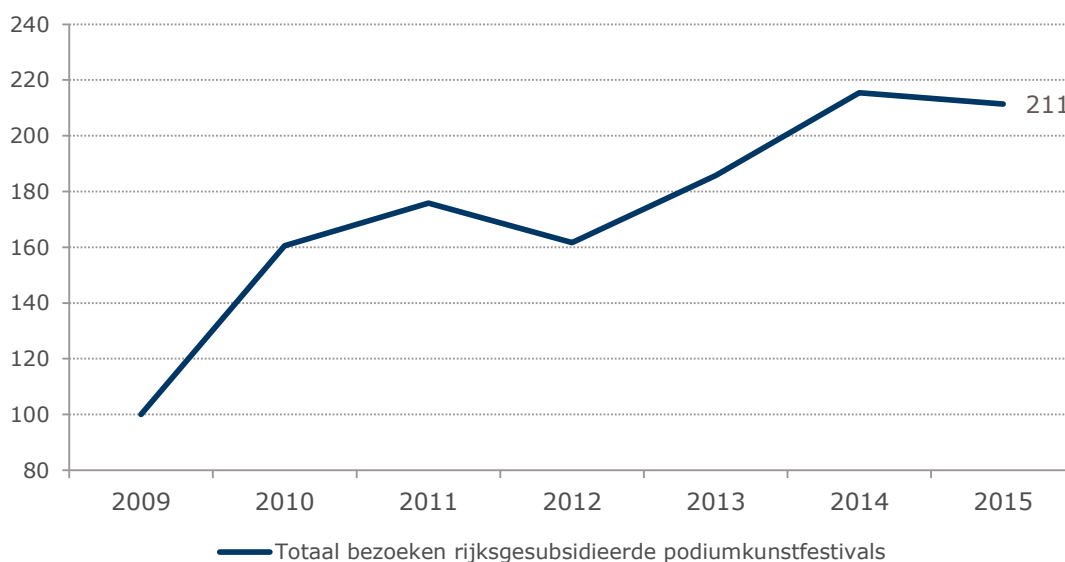
Figuur 3-24 brengt de ontwikkeling in beeld van het aantal betaalde bezoeken aan muziekactiviteiten op de VNPf-poppodia. Tot en met 2013 was er sprake van een dalende lijn in het aantal bezoeken. In 2014 en 2015 is het aantal bezoeken juist weer gestegen zodat het aantal bezoeken in 2015 4% gestegen is ten opzichte van 2009. Het aantal bezoeken per activiteit is in deze periode gestegen met 9%. Dat betekent dat het aantal bezoeken sterker gestegen is dan het aantal muziekactiviteiten. Een mogelijke oorzaak hiervoor is dat de podia door de crisis meer geneigd zijn om bekende namen te laten spelen waar meer publiek op afkomt, en minder onbekend talent. Ook is er sprake van schaalvergroting, de zalen waarin gespeeld wordt zijn groter geworden.

⁴² Exclusief het gefuseerde podium zien we ook een daling van de bezoeken per uitvoering bij de VSCD-podia.

Figuur 3-25. Ontwikkeling van het totaal aantal bezoeken en het aantal bezoeken per festival bij de podiumkunstfestivals (index 2013=100; bron: VVEM/Respons; bewerking: Dialogic/APE)

In Figuur 3-25 is de ontwikkeling van het totale aantal bezoeken en het aantal bezoeken per festival van de podiumkunstfestivals te zien voor de periode 2013-2015. Het aantal bezoeken is in deze periode stabiel. Het aantal bezoeken per podiumkunstfestival is met 6% gedaald tussen 2013 en 2015. Omdat voor deze analyses geen panel is gebruikt, kan dit komen doordat het aantal kleine podiumkunstfestivals is toegenomen. Eenzelfde trend is zichtbaar in de bezoeken per uitvoering bij de rijks gesubsidieerde podiumkunstinstellingen (zie Figuur 3-21).

Figuur 3-26. Ontwikkeling aantal bezoeken rijks gesubsidieerde festivals (index 2009=100; bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE)

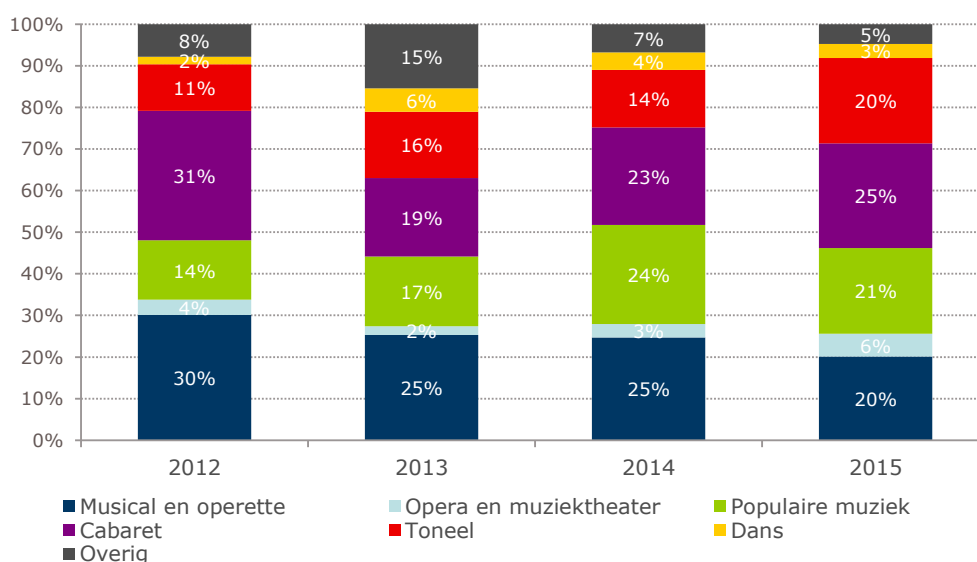
De ontwikkeling van het aantal bezoeken aan rijks gesubsidieerde podiumkunstfestivals is te zien in Figuur 3-26. Te zien is dat het aantal bezoeken sterk is toegenomen tussen 2009 en 2011. Vervolgens was sprake van een daling van het aantal bezoeken aan rijks gesubsidieerde podiumkunstfestivals, maar vanaf 2012 zijn de bezoeken weer gestegen. In het laatste

jaar zijn de bezoeken aan rijksgesubsidieerde podiumkunsthoeven weer iets afgenomen. Ten opzichte van 2009 is het aantal bezoeken in 2015 veel hoger.

Tabel 3-10. Gemiddelde jaarlijkse mutatie van het aantal bezoeken van de rijksgesubsidieerde instellingen voor podiumkunsten per genre (2009-2015; bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE)

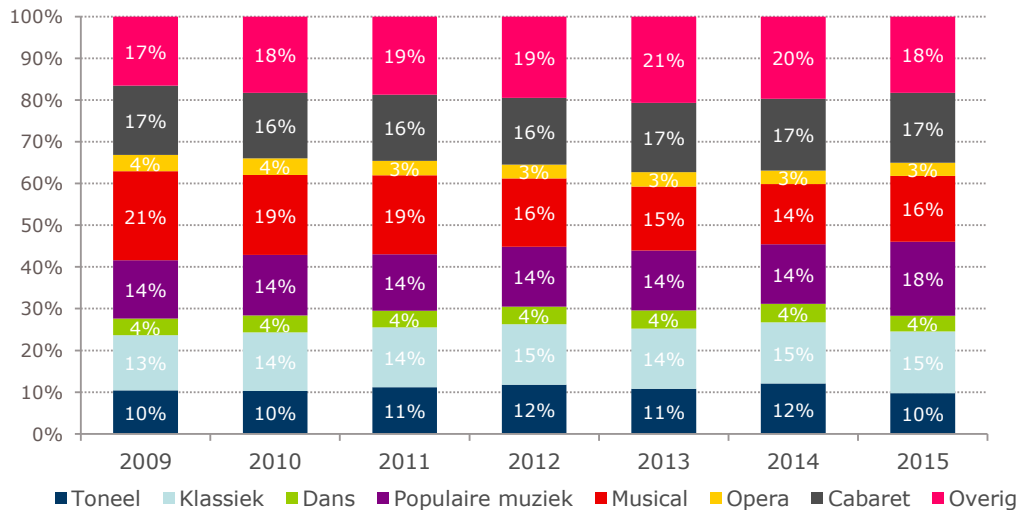
Genre	Mutatie 2009-2012 (in % per jaar)	Mutatie 2012-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2014-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2009-2015 (in % per jaar)
Totaal	0,9	3,3	1,7	2,1
Dans	4,2	3,8	-0,8	4,0
Muziek	-0,1	2,0	-10,3	0,9
Opera en muziektheater	-5,6	3,6	13,6	-1,1
Theater	2,6	4,5	16,1	3,6

In Tabel 3-10 zien we de jaarlijkse mutatie van het aantal bezoeken. Net als bij de uitvoeringen zien we hier verschillen tussen beide subsidieperiodes, maar deze zijn wel veel kleiner. De mutatie in bezoeken aan dansuitvoeringen is in beide periodes vergelijkbaar, in de oude subsidieperiode een toename van 4,2% per jaar en in de nieuwe periode een toename van 3,8% per jaar. De bezoeken aan muziekuvoeringen en opera- en muziektheateruitvoeringen namen af in de oude subsidieperiode, maar in de nieuwe periode namen beiden toe. Bezoeken aan theateruitvoeringen namen in de nieuwe subsidieperiode ook sterker toe dan in de oude periode. De sterke stijging van het aantal bezoeken bij het genre opera en muziektheater (13,6%) komt omdat het aantal instellingen binnen dit genre vrij klein is. We zien de stijging terug bij 5 van de 8 instellingen. Voor het genre theater zien we ook een sterke toename in het aantal bezoeken van 2015, met 16,2%. Dit wordt veroorzaakt door twee instellingen die allebei in 2015 een sterke toename hebben in het aantal bezoeken in het buitenland.

Figuur 3-27 Aandelen van de verschillende genres in het totale aantal bezoeken (bron: VVTP; bewerking: Dialogic/APE)

De aandelen van de verschillende genres in het aantal bezoeken aan uitvoeringen van VVTP-leden is weergegeven in Figuur 3-27. In 2012 betrof 30% van de bezoeken nog een musical of operette en 31% een cabaretvoorstelling. In 2015 zijn deze percentages flink gedaald naar 20% voor musical en operette en 25% voor cabaret. Het aandeel van populaire muziek in het aantal bezoeken is toegenomen van 14% in 2012 naar 21% in 2015, en het aandeel van toneel is toegenomen van 11% naar 20%. De overige genres hebben slechts een klein aandeel in het aantal bezoeken. In 2015 is er een eenmalige stijging van het aandeel in het genre overig. Dit wordt veroorzaakt door de cijfers van één producent.

Figuur 3-28 Aandelen van de verschillende genres in het totale aantal bezoeken (bron: VSCD; bewerking: Dialogic/APE)

In Figuur 3-28 zijn de aandelen van de verschillende genres in het totale aantal bezoeken aan VSCD-podia te zien. De aandelen zijn redelijk constant gebleven in de periode 2009-2015, al is wel een daling van het aandeel musicalbezoeken te zien tussen 2009 en 2014. Het aandeel van populaire muziek is toegenomen tussen 2014 en 2015⁴³. De meeste bezoeken worden gebracht aan uitvoeringen van het genre populaire muziek en overig (18%), gevolgd door cabaret (17%), musical (16%) en klassieke muziek (15%).

⁴³ Mede veroorzaakt door de fusie van één podium.

Tabel 3-11. Ontwikkeling van het aantal bezoeken aan de VSCD-podia per genre en type uitvoering (2009-2015; bron: VSCD; bewerking: Dialogic/APE)

Genre	Mutatie 2009-2012 (in % per jaar)	Mutatie 2012-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2014-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2009-2015 (in % per jaar)
Totaal	-5,2%	1,8%	7,4%	-1,7%
Per genre				
Toneel	-1,2%	-4,2%	-12,8%	-2,7%
Klassiek	-2,2%	2,6%	8,6%	0,2%
Dans	-3,0%	-1,9%	-7,6%	-2,4%
Pop	-4,4%	9,5%	33,8%	2,3%
Musical	-13,1%	0,6%	17,6%	-6,5%
Opera	-10,4%	0,2%	4,1%	-5,3%
Cabaret	-6,4%	3,5%	4,9%	-1,6%
Overig	0,2%	-0,2%	0,0%	0,0%
Per type				
Gesubsidieerd	-2,8%	0,7%	1,8%	-1,1%
Niet gesubsidieerd	-5,6%	2,0%	8,4%	-1,9%
Buitenlands	-10,1%	10,4%	3,6%	-0,4%
Jeugd	-10,0%	-2,6%	0,2%	-6,4%
Besloten	-2,2%	2,5%	25,5%	0,1%

Het aantal bezoeken bij de VSCD-podia is over de gehele periode afgenomen. Dit komt vooral door een daling van de bezoeken in de periode 2009-2012. In de periode daarna, van 2012 tot 2015, is het aantal bezoeken namelijk toegenomen. In het laatste jaar, tussen 2014 en 2015, zijn de bezoeken sterk toegenomen. In deze periode is bij 45 podia het aantal bezoeken afgenomen; bij 58 podia zijn de bezoeken gestegen. Bij één podium is het aantal bezoeken met bijna 780% toegenomen als gevolg van een fusie. Zonder dit podium zou het totaal aantal bezoeken slechts met 2% zijn gestegen tussen 2014 en 2015.

In de periode 2009-2012 zijn de bezoeken in alle genres afgenomen, behalve in de categorie 'overige genres'. Tussen 2012 en 2015 zijn de bezoeken echter weer toegenomen, behalve bij de genres toneel, dans en overig. In het laatste jaar zijn sterke toenames en dalingen zichtbaar bij de verschillende genres. Zo is het aantal bezoeken aan toneel sterk afgenomen, wat komt doordat het aantal toneelbezoeken bij 55 podia (van de 100 die toneeluitvoeringen hebben) is afgenomen. Ook het aantal bezoeken aan dansvoorstellingen is in deze periode afgenomen. Het aantal bezoeken aan klassieke muziek is echter met 8,6% toegenomen tussen 2014 en 2015. Dit komt voornamelijk door een sterke stijging van het aantal bezoeken aan klassieke muziek bij een aantal podia.

In de periode 2014-2015 is ook een zeer sterke stijging van 33,8% van het aantal bezoeken aan populaire muziek te zien. Zonder het podium dat gefuseerd is zouden het aantal bezoeken aan populaire muziek zijn toegenomen met 9,7%. Bij het grootste deel van de podia (67

in totaal) is het aantal bezoeken aan populaire muziek toegenomen, terwijl bij 32 podia sprake is van een afname. Het aantal bezoeken aan musicals is ook toegenomen tussen 2014 en 2015. Van de podia die musicalbezoeken hebben (84 podia), is er bij 51 sprake van een stijging van het aantal musicalbezoeken.

Zowel het aantal bezoeken aan gesubsidieerd aanbod als het aantal bezoeken aan niet-gesubsidieerd aanbod is toegenomen tussen 2014 en 2015. Het aantal niet-gesubsidieerde bezoeken is in deze periode sneller gestegen dan de gesubsidieerde bezoeken. Dit komt voornamelijk door de fusie van 1 podium, waardoor het aantal niet-gesubsidieerde bezoeken bij dit podium sterk is toegenomen. Zonder dit podium zouden de niet-gesubsidieerde bezoeken met 2% zijn toegenomen in de periode 2014-2015.

Het aantal besloten bezoeken is in het laatste jaar ook sterk toegenomen. Dit komt overeen met de stijging van het aantal besloten uitvoeringen die we in Tabel 3-11 zagen. Deze stijging is terug te zien bij 44 podia, terwijl het aantal besloten bezoeken licht is gedaald bij 33 podia.

Tabel 3-12. Ontwikkeling van het aantal bezoeken aan muziekactiviteiten bij de VNPF-poppodia per type (2009-2015; bron: VNPF; bewerking: Dialogic/APE)

Type	Mutatie 2009-2012 (in % per jaar)	Mutatie 2012-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2014-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2009-2015 (in % per jaar)
Concerten	2,1	3,4	3,0	2,7
Clubavonden	-5,5	1,1	6,9	-2,2
Totaal muziek	-1,1	2,5	4,5	0,7

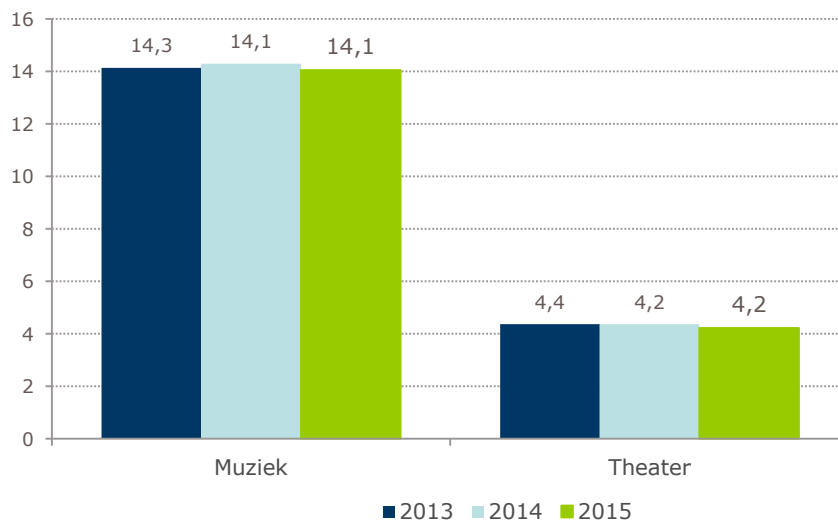
Tabel 3-12 toont de ontwikkeling van het aantal bezoeken aan clubavonden en concerten. In de periode 2009-2012 zijn de bezoeken aan concerten gestegen met 2,1% per jaar. De bezoeken aan clubavonden zijn gedaald met 5,5% per jaar. In de periode 2012-2015 is er voor beide genres een stijging in het aantal bezoeken. Deze is het grootst bij de concerten met 3,4% per jaar. Bij de clubavonden is dit 1,1% per jaar. Twee mogelijke oorzaken hiervoor zijn dat de podia door de crisis meer geneigd zijn om bekende namen te laten spelen waar meer publiek op afkomt en schaalvergroting van de zalen.

Tabel 3-13. Ontwikkeling van het aantal bezoeken aan podiumkunsthfestivals per type (2013-2015; bron: VVEM/Respons; bewerking: Dialogic/APE)

Type	Mutatie 2013-2014 (in % per jaar)	Mutatie 2014-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2013-2015 (in % per jaar)
Muziek	1,1%	-1,7%	-0,3%
Theater	4,0%	-3,3%	0,3%
Totaal podiumkunsthfestivals	1,7%	-2,1%	-0,2%

In Tabel 3-13 is de ontwikkeling van het aantal bezoeken aan verschillende typen podiumkunsthfestivals in de periode 2013-2015 te zien. Het aantal bezoeken aan zowel muziekfestivals als theaterfestivals steeg tussen 2013 en 2014, maar daalde in 2015 ten opzichte van 2014. Over de gehele periode is bij de muziekfestivals sprake van een lichte afname van het aantal bezoeken, terwijl de theaterfestivals in deze periode te maken hebben

gehad met een lichte toename van bezoeken. Het totale aantal bezoeken aan podiumkunstfestivals is stabiel in de periode 2013-2015 (zie ook Figuur 3-29).

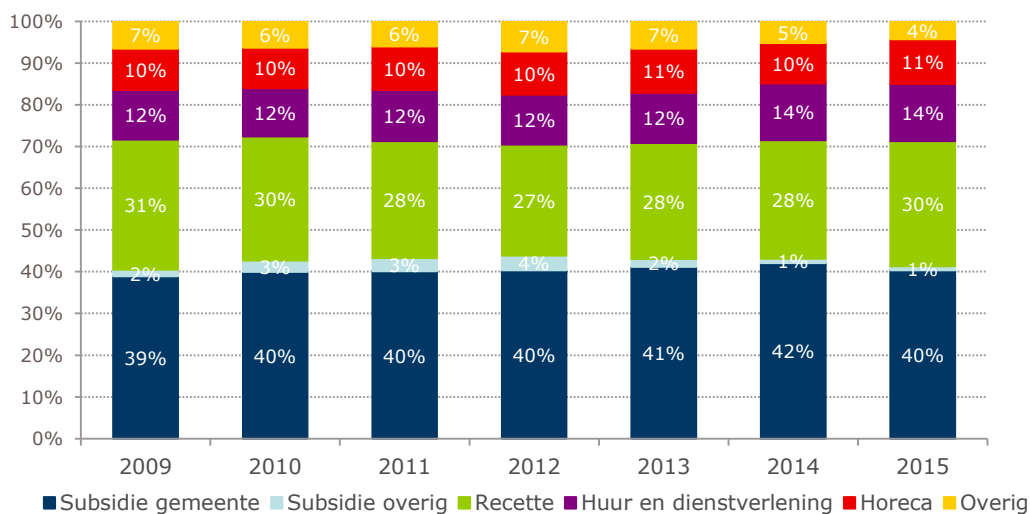
Figuur 3-29. Bezoeken festivals, podiumkunsten, in mln. (bron: VVEM/Respons; bewerking: Dialogic/APE)

Figuur 3-29 toont het aantal bezoeken aan de verschillende typen podiumkunstfestivals in miljoenen. In totaal zijn er volgens de data van Respons 18,3 miljoen bezoeken gebracht aan podiumkunstfestivals.⁴⁴ Verreweg de meeste bezoeken zijn gebracht aan muziekfestivals, zowel in 2013, 2014 als 2015.

---

⁴⁴ Weekendkaarten worden als 1 bezoek per dag gerekend. Iemand met een weekendkaart voor vrij-zaterdag wordt dus als 3 bezoeken geteld.

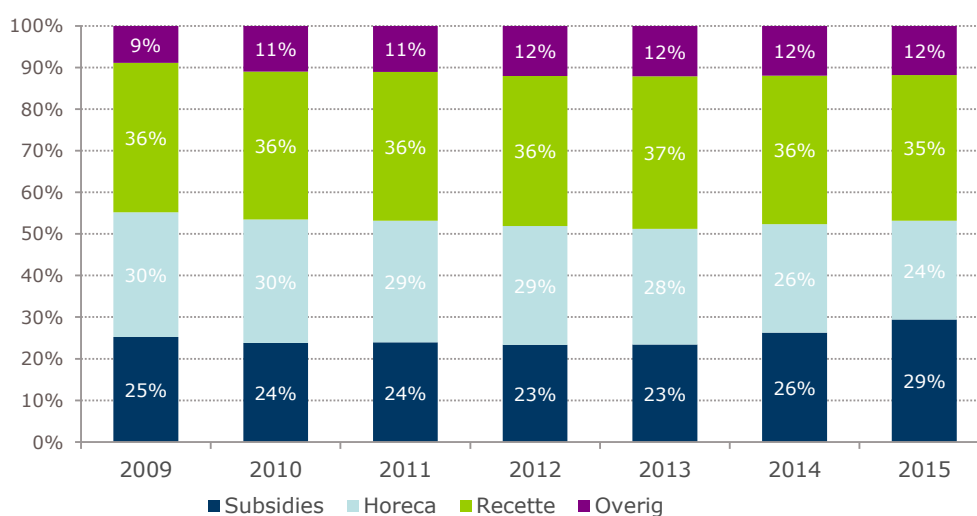
3.4.3 Financieringsmix

Figuur 3-30. Financieringsmix VSCD-podia⁴⁵ (bron: VSCD; bewerking: Dialogic/APE)

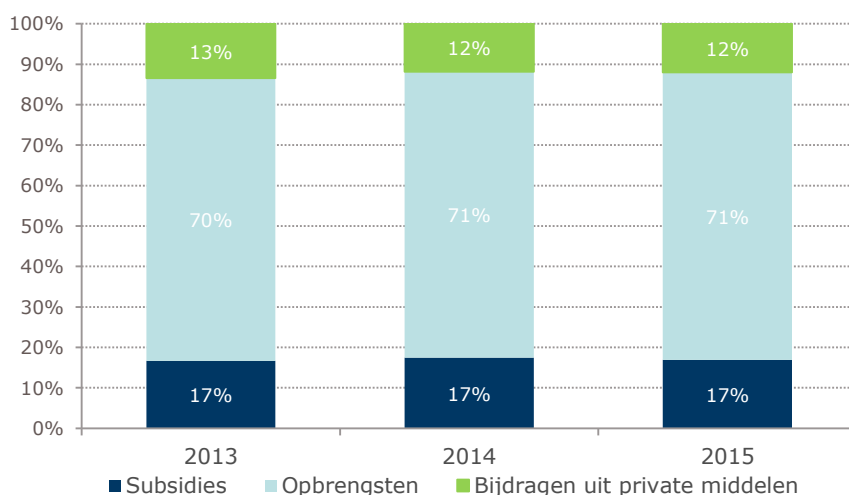
In Figuur 3-30 zien we de financieringsmix van de VSCD-podia. De financieringsmix is redelijk stabiel over de periode 2009-2015, al is in 2012 sprake van een wat lager aandeel van recettes en een hoger aandeel van overige subsidies in de totale inkomsten. De gemeentelijke subsidies zijn bij de VSCD-podia over de gehele periode de belangrijkste inkomstenbron, gevolgd door de inkomsten uit recette. In totaal bestaan de inkomsten in 2015 voor 41% uit subsidies en voor 59% uit eigen inkomsten.

⁴⁵ 'Subsidie overig' bestaat uit: loonkostensubsidies, subsidie vanuit de provincie, Rijkssubsidie, fondsen en overige subsidies. 'Overig' bestaat uit: financiële baten, bijzondere baten, andere bijdragen, inkomsten uit advertenties, inkomsten uit sponsoring en overige inkomsten.

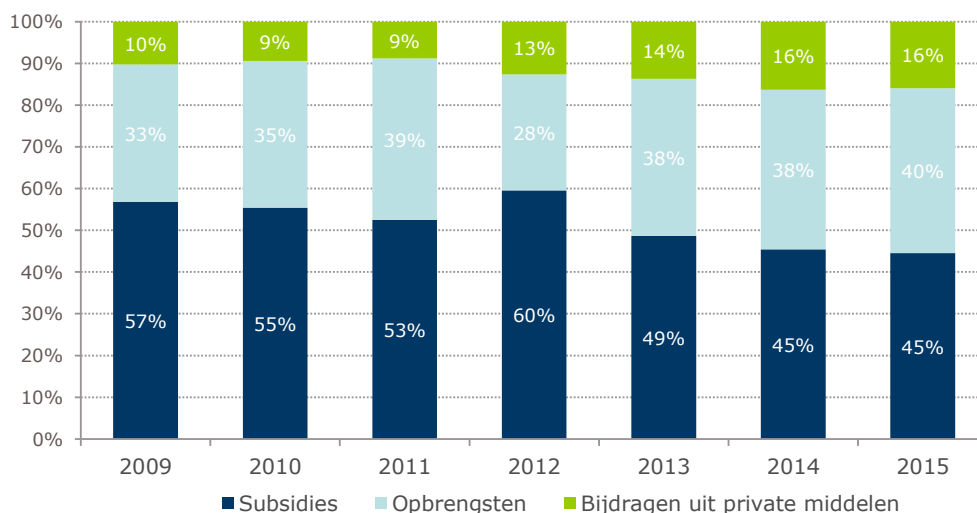
Figuur 3-31. Financieringsmix VNPf-podia (bron: VNPf; bewerking: Dialogic/APE)

In Figuur 3-31 zien we de financieringsmix van de VNPf-podia. De verdeling tussen de verschillende inkomensbronnen is vrij stabiel. In 2015 is het aandeel van de subsidie toegenomen met 4%-punt ten opzichte van 2009. Het aandeel van de horeca is gedaald met 6%-punt, en het aandeel van de recettes is gedaald met 1%-punt. In de hele periode komt het grootste deel van het inkomen uit de recette, met ongeveer 36%. Recette, horeca en subsidie zorgen jaarlijks voor bijna 90% van de inkomsten van de poppodia. De toename van het aandeel subsidie in deze periode en vooral de sterke toename van de subsidie in 2015 is grotendeels toe te schrijven aan de stijgende huisvestingssubsidies van enkele podia die in een nieuw pand zitten met hogere lasten. Ook worden steeds vaker marktconforme huren gerekend en gecompenseerd met huisvestingssubsidies. Zonder de 2 nieuwbouwpodia en 3 verbouwpodia is er een subsidiedaling van 5% in 2015 ten opzichte van 2009 (zie Figuur 3-35).

Figuur 3-32. Financieringsmix totaal festivals (inclusief beeldende kunst en overig kunst en cultuur), opbrengsten excl. overige bestedingen bezoekers (bron: VVEM/Respons; bewerking: Dialogic/APE)

Figuur 3-32 toont de financieringsmix van alle 837 festivals (inclusief beeldende kunst en overig kunst en cultuur), exclusief de overige bestedingen van bezoekers in 2014 en 2015.⁴⁶ De financieringsmix is stabiel. De inkomsten bestaan voor het grootste deel uit opbrengsten (71%), gevolgd door subsidies (17%). Daarnaast betreft 12% van de financieringsmix van de podiumkunsthfestivals bijdragen uit private middelen.

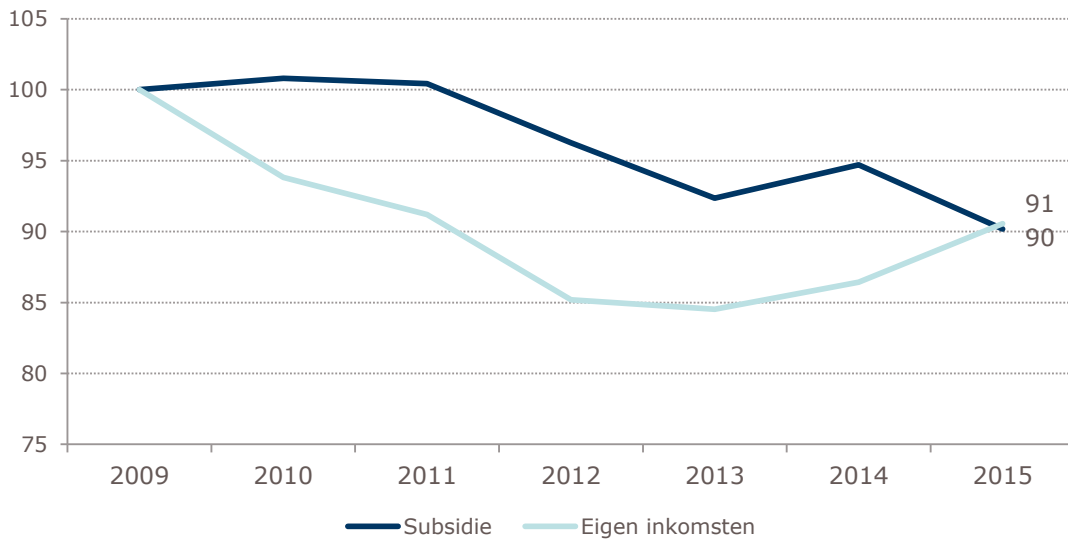

Figuur 3-33. Financieringsmix rijks gesubsidieerde podiumkunsthfestivals (bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE)

De financieringsmix van de rijks gesubsidieerde podiumkunsthfestivals is weergegeven in Figuur 3-33. Vanaf 2009 is de financieringsmix langzaam veranderd. Het aandeel van de subsidies in de totale inkomsten nam af (met als uitzondering 2012) van 57% in 2009 naar 45% in 2015. Het aandeel opbrengsten in de totale inkomsten is in deze periode toegenomen

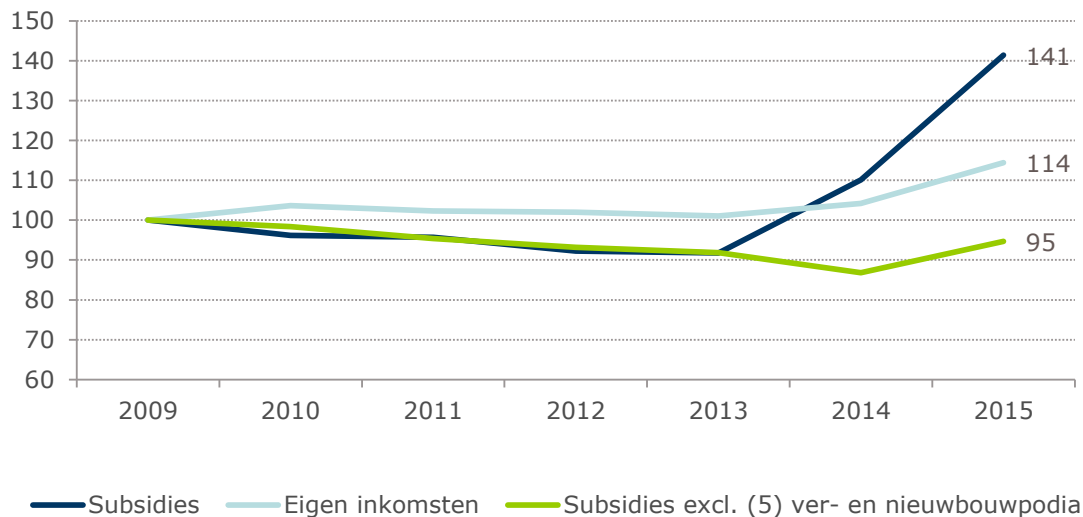
⁴⁶ Deze gegevens zijn niet beschikbaar per type festival.

naar 40% in 2015. Ook het aandeel bijdragen uit private middelen is toegenomen. Waar in 2009 het grootste deel van de opbrengsten bij de rijksgesubsidieerde podiumkunsthfestivals nog kwam uit de subsidies (57%), is dit langzaam opgeschoven naar het een groter aandeel eigen inkomsten (56% in 2015).

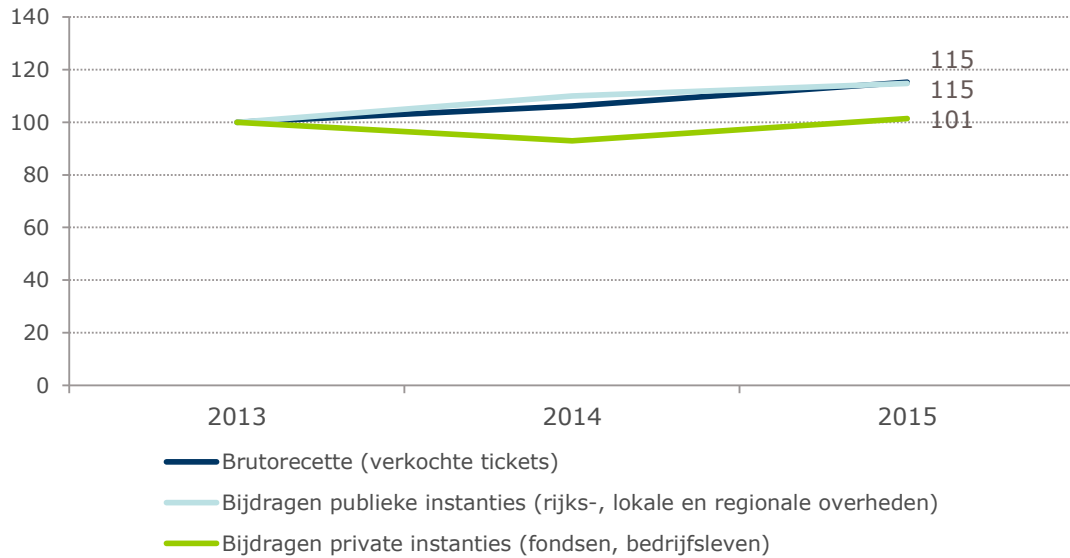
Figuur 3-34. Reële ontwikkeling inkomstenbronnen van de VSCD-podia (index 2009=100; gecorrigeerd voor algemene inflatie; bron: VSCD/CBS; bewerking: Dialogic/APE)

In Figuur 3-34 is de reële ontwikkeling van de inkomstenbronnen van de VSCD-podia te zien. De subsidies stegen iets tussen 2009 en 2010, maar daalden vervolgens in de periode 2010-2013. Ook de eigen inkomsten daalden tussen 2009 en 2013. In de periode 2013-2014 stegen zowel de subsidies als de eigen inkomsten bij de VSCD-podia. De eigen inkomsten namen verder toe in 2015 ten opzichte van 2014, terwijl de subsidies weer daalden in deze periode. Vergeleken met 2009 zijn zowel de subsidies als de eigen inkomsten een stuk lager in 2015.

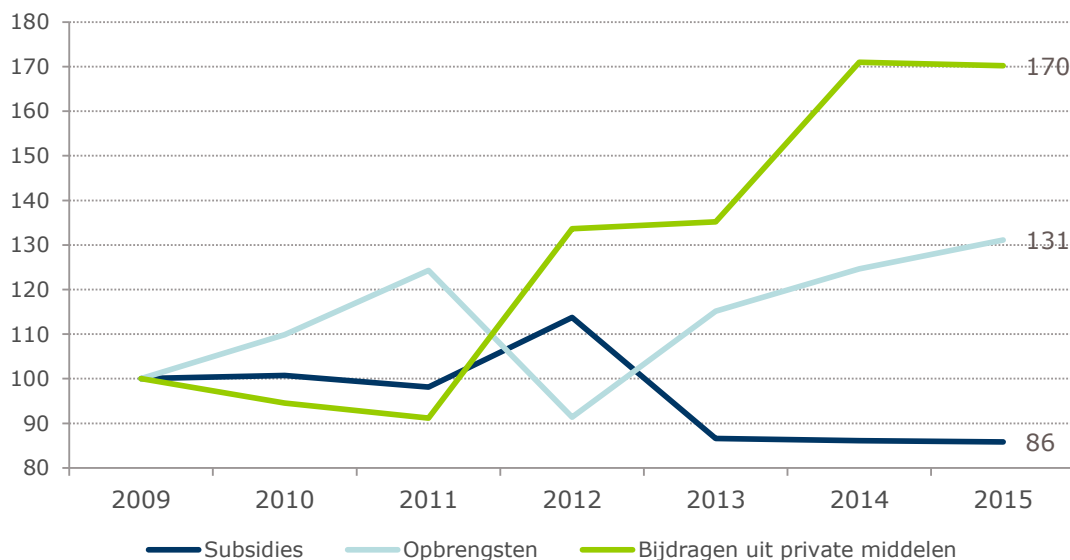
Figuur 3-35. Reële ontwikkeling inkomstenbronnen van de VNPf-podia (index 2009=100; gecorrigeerd voor algemene inflatie; bron: VNPf/CBS; bewerking: Dialogic/APE)

In Figuur 3-35 is de ontwikkeling te zien van de subsidies en eigen inkomsten van de VNPf-poppodia. De eigen inkomsten bestaan voornamelijk uit recettes en horeca. Deze zijn tussen 2009 en 2015 toegenomen met 14%, voornamelijk door een toename van de recettes. De subsidies zijn in deze periode toegenomen met 41%. De stijging in 2015 ten opzichte van 2014 was ruim 30%. Deze stijging wordt voor het grootste deel veroorzaakt door een toename van de huisvestingslasten (en daardoor hogere subsidie) bij twee podia met nieuwbouw en drie podia die verbouwd zijn in de laatste twee jaar. De huisvestingslasten van alle podia zijn in 2015 zelfs 52% hoger dan in 2009 (zie ook Figuur 3-39 en Figuur 3-48). Als we de vijf nieuwbouw en herbouwde podia buiten beschouwing laten bij de subsidies dan zien we dat deze in 2015 zelfs gedaald zijn met 5% ten opzichte van 2009.

Figuur 3-36. Reële ontwikkeling inkomstenbronnen totaal festivals (inclusief beeldende kunst en overig kunst en cultuur), excl. overige bestedingen bezoekers (index 2013=100; gecorrigeerd voor algemene inflatie; bron: VVEM/Respons/CBS; bewerking: Dialogic/APE)

De reële ontwikkeling van de inkomstenbronnen van de podiumkunsthfestivals (exclusief overige bestedingen van bezoekers) is te zien in Figuur 3-36. De bruto recette en bijdragen van publieke instanties vertonen een bijna gelijke ontwikkeling in de periode 2013-2015. De reële bijdragen van private instanties namen iets af tussen 2013 en 2014, maar waren in 2015 weer ongeveer gelijk aan de bijdragen in 2013.

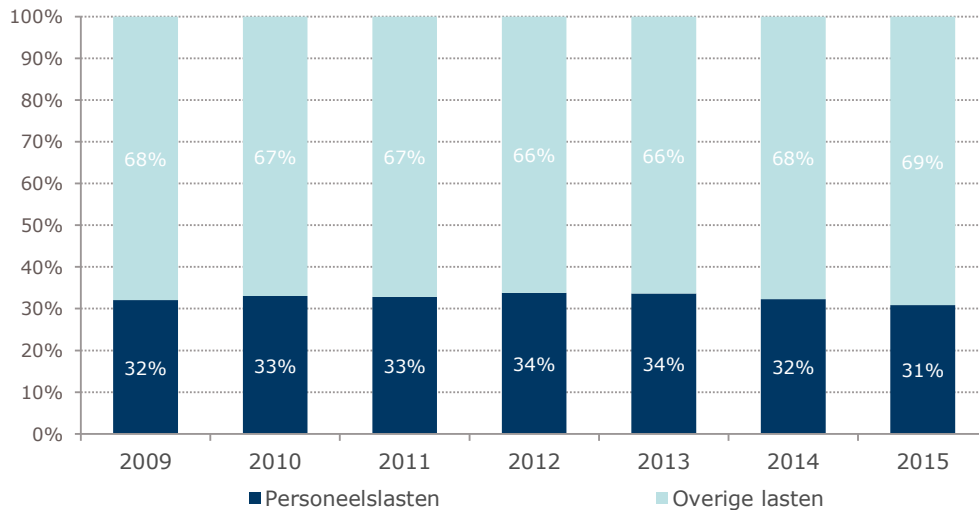

Figuur 3-37. Reële ontwikkeling inkomstenbronnen van de rijksgesubsidieerde podiumkunsthfestivals (index 2009=100; gecorrigeerd voor algemene inflatie; bron: OCW/FPK/CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Figuur 3-37 toont de ontwikkeling van de inkomstenbronnen van de rijksgesubsidieerde podiumkunsthfestivals in de periode 2009-2015. Zoals we in Figuur 3-33 ook al zagen, zijn de

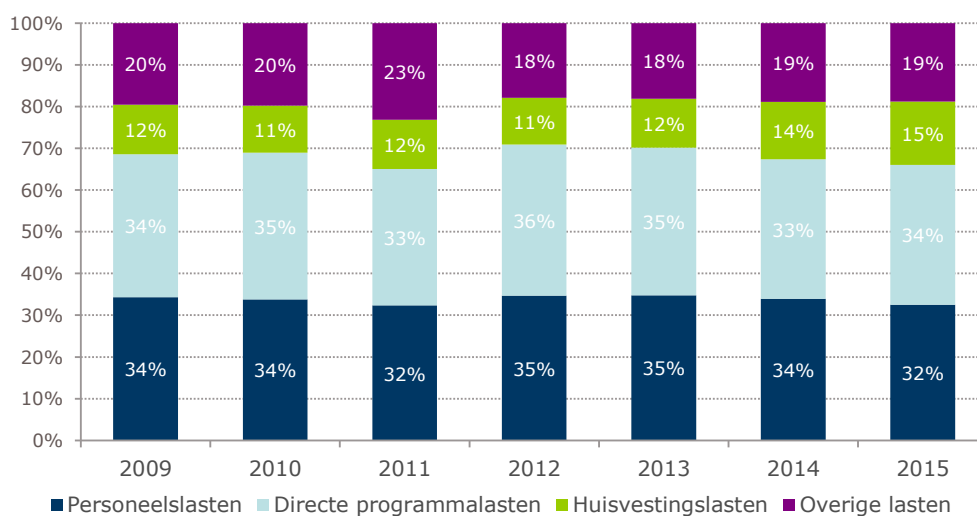

subsidies in deze periode afgenomen, met uitzondering van 2012. Daarentegen zijn de bijdragen uit private middelen vanaf 2011 tot en met 2014 sterk toegenomen. De opbrengsten namen toe tussen 2009 en 2011, en tussen 2012 en 2015. Ten opzichte van 2009 zijn de subsidies van rijksgesubsidieerde podiumkunsthfestivals in 2015 een stuk lager, terwijl de opbrengsten en bijdragen uit private middelen in 2015 een stuk hoger zijn ten opzichte van 2009. De relatief grote stijgingen en dalingen kunnen te maken hebben met het lage aantal rijksgesubsidieerde podiumkunsthfestivals, waardoor veranderingen bij één festival al veel invloed kunnen hebben op het totaal.

Figuur 3-38. Ontwikkeling aandeel personeelslasten in totale lasten VSCD-podia (bron: VSCD; bewerking: Dialogic/APE)

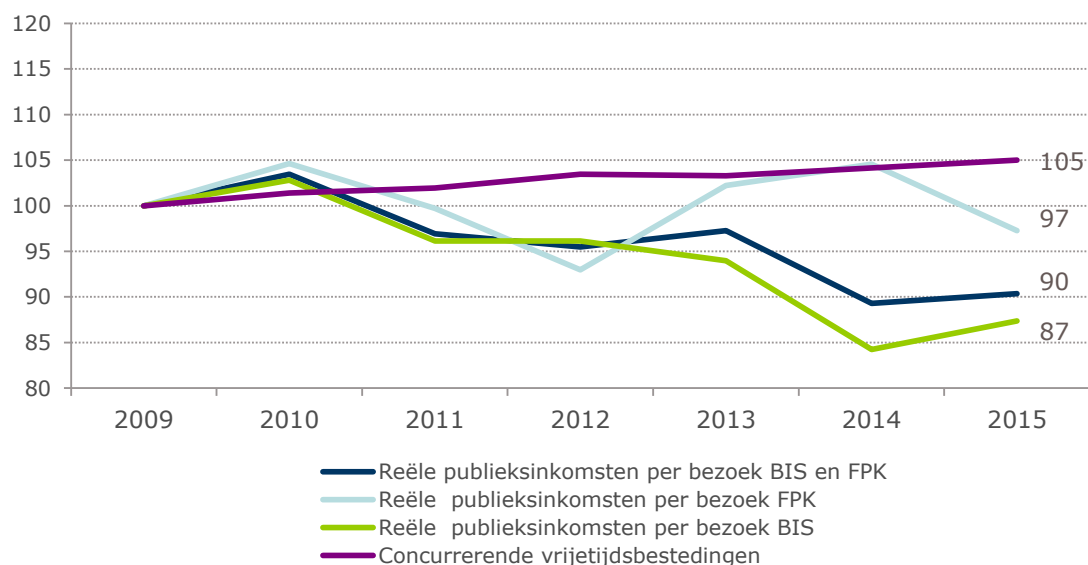
In Figuur 3-38 zien we de ontwikkeling van het aandeel personeelslasten in de totale lasten bij de VSCD-podia. Dit aandeel blijft redelijk stabiel in de periode 2009-2015. Tussen 2009 en 2012 is het aandeel van de personeelslasten in de totale lasten iets toegenomen en dit aandeel is vervolgens weer afgenomen in de periode 2013-2015. In 2015 bestaat 31% van de lasten uit personeelslasten bij de VSCD-podia.

Figuur 3-39. Ontwikkeling aandeel personeelslasten, programmalasten en huisvestingslasten in totale lasten VNPf-podia (bron: VNPf; bewerking: Dialogic/APE)

In Figuur 3-39 zien we de ontwikkeling van het aandeel van de personeelslasten, programmalasten en huisvestingslasten in de totale lasten. Tussen 2009 en 2015 is het aandeel van de personeelslasten licht gedaald van 34% naar 32%. Dalende personeelslasten worden waarschijnlijk veroorzaakt door minder activiteiten en grotere inzet van vrijwilligers ten koste van betaalde banen om bezuinigingen en dalende consumentenuitgaven in crisistijd te compenseren. Het aandeel van de directe programmalasten is gelijk gebleven op 34% en het aandeel van de huisvestingslasten is gestegen van 12% naar 15%. De stijging van de huisvestingslasten komt doordat veel podia hun pand huren van gemeenten en deze de laatste jaren steeds meer een marktconforme prijs vragen. Omdat de podia ook subsidie krijgen van de gemeente voor huisvestingslasten neemt deze ook toe (zie ook Figuur 3-35).

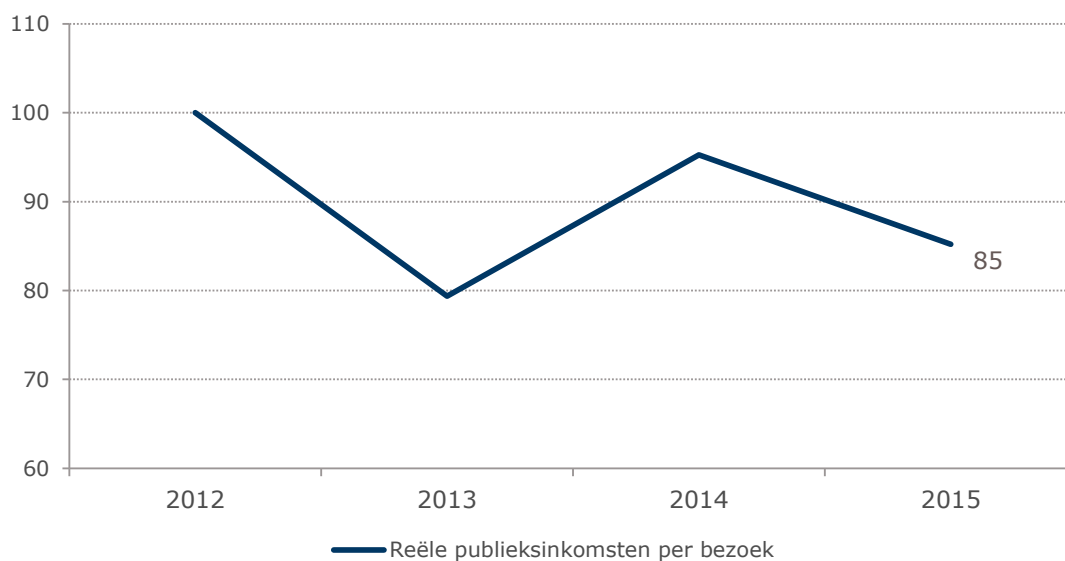
3.4.4 Benaderde prijs per bezoek

Figuur 3-40. Ontwikkeling van de reële publieksinkomsten per bezoek van door het rijk gesubsidieerde instellingen voor podiumkunsten (index 2009=100; bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE)

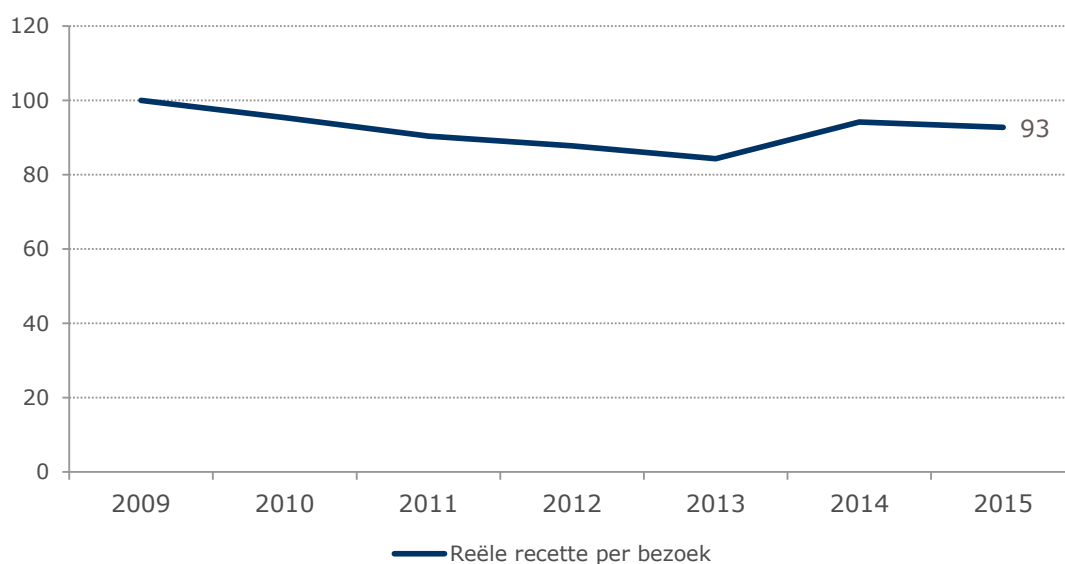
Voor BIS- en FPK-gesubsidieerde instellingen voor podiumkunsten benaderen we de publieksinkomsten per bezoek door de totale publieksinkomsten van alle instellingen te delen door het totaal aantal bezoeken van alle instellingen. Deze berekende publieksinkomsten zijn inclusief inkomsten vanuit bezoeken aan schoolvoorstellingen en bezoeken aan uitvoeringen in het buitenland. Deze berekende gemiddelde publieksinkomsten zijn bij de rijksgesubsidieerde instellingen voor de podiumkunsten primair geschikt om prijsveranderingen en de effecten daarvan in de tijd te analyseren. De publieksinkomsten per bezoek zijn qua niveau niet gelijk aan de prijs die een bezoeker voor een toegangskaartje aan de kassa betaalt. De prijzen worden gecorrigeerd voor inflatie en daarom spreken we van reële publieksinkomsten per bezoek.

De ontwikkeling van de reële publieksinkomsten per bezoek tussen 2009 en 2012 (de oude subsidieperiode) is vergelijkbaar voor de BIS-instellingen en de FPK-instellingen. De FPK-instellingen laten een iets snellere daling zien dan de BIS-instellingen. In de nieuwe subsidieperiode zien we bij de FPK-instellingen eerst twee jaar een toename van de reële publieksinkomsten per bezoek, gevolgd door een afname in 2015. Bij de BIS-instellingen zien we een tegenovergestelde beweging, eerst twee jaar een afname en dan in 2015 een toename van de reële publieksinkomsten per bezoek. Zowel bij de BIS-instellingen als de FPK-instellingen zien we deze beweging bij meer dan de helft van de instellingen terug. In 2015 zijn de reële publieksinkomsten per bezoek voor de FPK-instellingen 3% lager dan in 2009 en voor de BIS-instellingen 13% lager. In dezelfde periode is de prijs van concurrerende vrijetijdsbestedingen gestegen met 5%.

Figuur 3-41. Ontwikkeling van de reële publieksinkomsten per bezoek van de vrije theaterproducenten gecorrigeerd voor inflatie (index 2012=100; bron: VVTP/CBS; bewerking: Dialogic/APE)

De prijs van een bezoek aan een uitvoering van de vrije theaterproducenten benaderen we door de netto recette te delen door het aantal bezoeken. Na correctie voor inflatie levert dit de reële publieksinkomsten per bezoek op. De uitkomsten hiervan staan in Figuur 3-41. De reële publieksinkomsten per bezoek laten tussen 2012 en 2015 een dalende beweging zien. In 2015 zijn de reële publieksinkomsten per bezoek 15% lager dan in 2012. Er zijn echter wel grote verschillen van jaar tot jaar. Het grillige patroon is geen marktbrede beweging maar wordt veroorzaakt door individuele producenten.

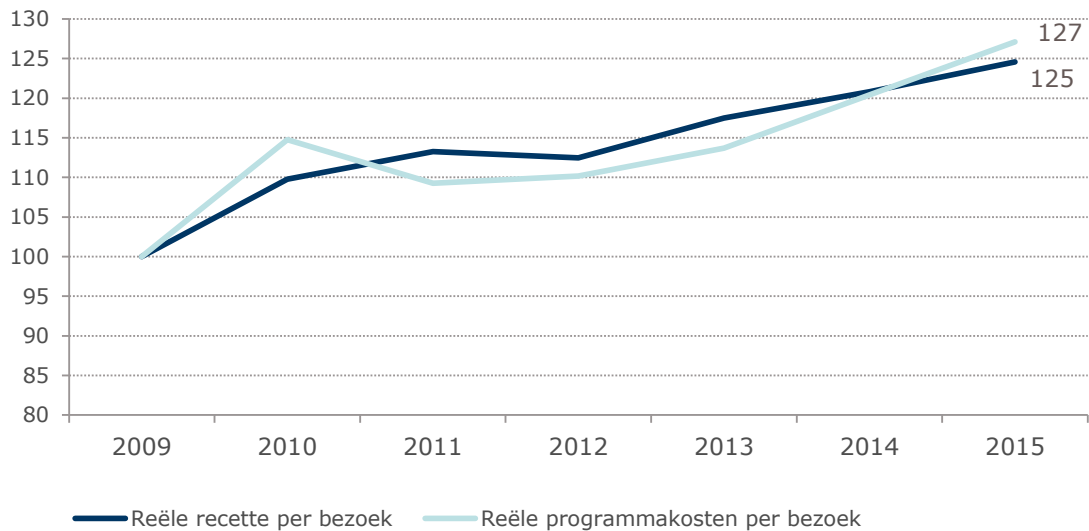

Figuur 3-42. Ontwikkeling van de reële recette per bezoek van de VSCD-podia gecorrigeerd voor inflatie (index 2009=100; bron: VSCD/CBS; bewerking: Dialogic/APE)

De reële recette per bezoek aan de VSCD-podia benaderen we door de optelsom van de bruto recette en de inkomsten uit theatrale verhuur te delen door het totaal aantal betalende bezoeken. We corrigeren de recette per bezoek voor inflatie en spreken daarom van de reële

recette per bezoek. Deze benadering is alleen geschikt om veranderingen in de tijd te analyseren; het daadwerkelijke niveau van de recette per bezoek kan sterk verschillen van de prijs die de bezoeker aan de kassa betaalt.⁴⁷ In de berekende reële recette per bezoek komen impliciet ook veranderingen in de samenstelling van het aanbod en het bezoek tot uiting.

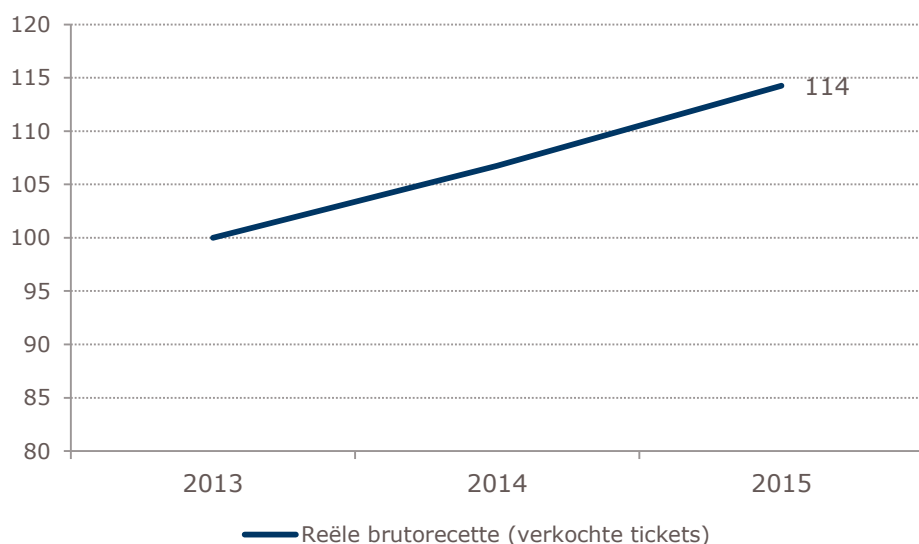
Figuur 3-42 toont de ontwikkeling van de reële recette per bezoek van de VSCD-podia in de periode 2009-2015. De reële recette per bezoek is gedaald in de periode 2009-2013. Tussen 2013 en 2014 is de reële recette per bezoek toegenomen, maar in 2015 is deze weer iets gedaald ten opzichte van 2014. De bruto recette per bezoek bedroeg €17,13 in 2015.

Figuur 3-43. Ontwikkeling van de reële recette en de reële programmakosten per bezoek aan de VNPFPodia (index 2009=100; bron: VNPFCBS; bewerking: Dialogic/APE)

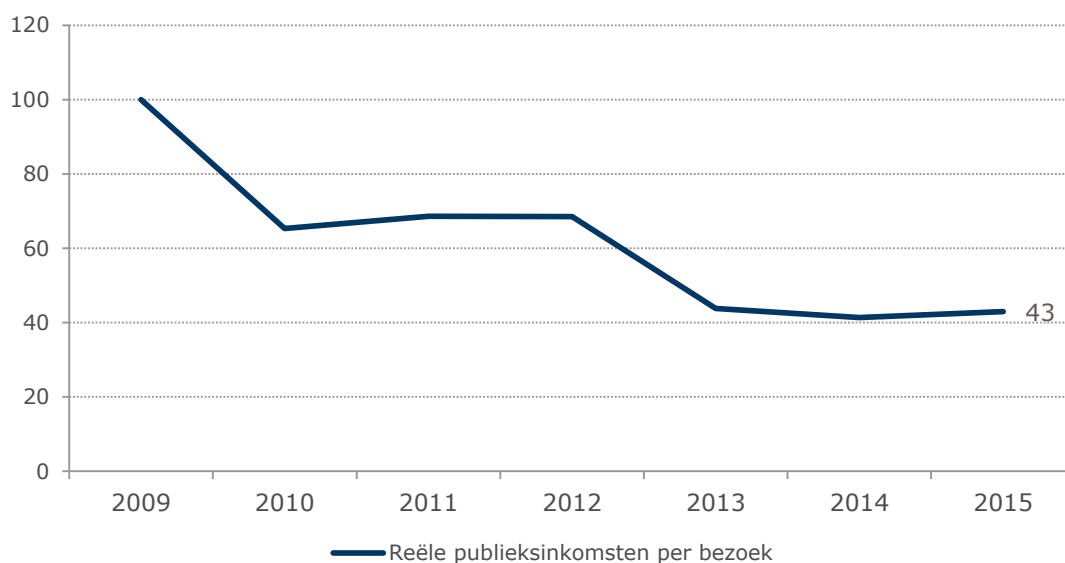
Figuur 3-43 toont de ontwikkeling van de reële recette en de programmakosten per bezoek van de poppodia. Het bezoek betreft het totale betaalde bezoek, dus zowel aan de muziekactiviteiten als aan de niet-muziekactiviteiten. In 2015 is de reële recette per bezoek gestegen met 25% ten opzichte van 2009. De reële recette per bezoek hangt sterk samen met de reële programmalasten per bezoek. Deze zijn in dezelfde periode gestegen met 27%.

⁴⁷ Dit komt doordat de inkomsten voor het podium soms tot stand komen via een partage-afpraak. Een andere mogelijkheid is dat bij verhuur van de zaal aan een producent de kaartopbrengst volledig wordt uitgekeerd aan de producent. In dat geval wordt de huuropbrengst als recette gerekend. Daarnaast wordt bij het betaalde bezoek ook het bezoek meegerekend dat wordt bezocht met CKVbonnen, Theater & Concertbonnen, de PODIUMCadeaukaart of andere bonnen die een geldwaarde vertegenwoordigen.

Figuur 3-44. Ontwikkeling reële publieksinkomsten podiumkunsthfestivals, excl. overige bestedingen bezoekers (index 2013=100; bron: VVEM/Respons; bewerking: Dialogic/APE)

Figuur 3-44 toont de ontwikkeling van de reële publieksinkomsten bij podiumkunsthfestivals, exclusief de overige bestedingen van bezoekers. De bruto recette is gecorrigeerd voor inflatie om te komen tot de reële bruto recette. Te zien is dat de reële bruto recette is toegenomen tussen 2013 en 2015.

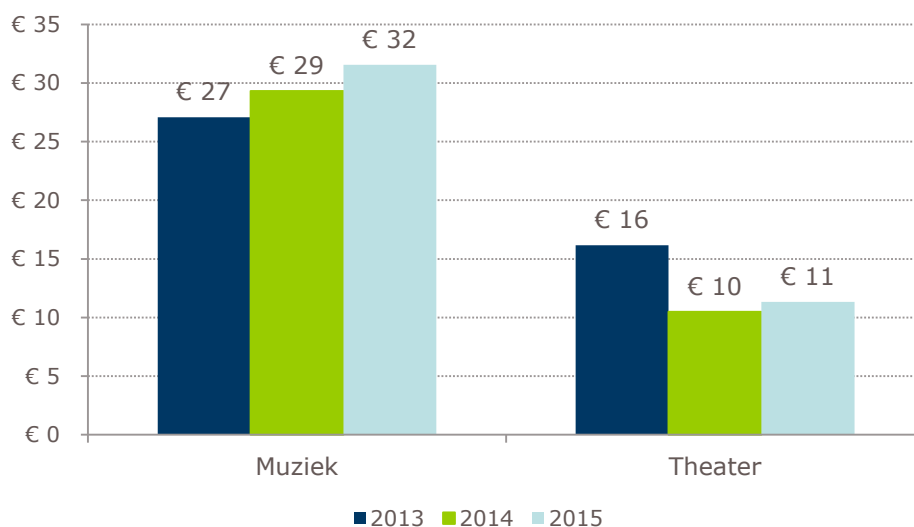
Figuur 3-45. Ontwikkeling reële publieksinkomsten per bezoek rijksgesubsidieerde podiumkunsthfestivals (index 2009=100; bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE)

In Figuur 3-45 is de ontwikkeling van de reële publieksinkomsten per bezoek bij de rijksgesubsidieerde podiumkunsthfestivals te zien. Met name tussen 2009 en 2010 en tussen 2012 en 2013 is sprake van een sterke daling van de reële publieksinkomsten per bezoek. In 2015 zijn de reële publieksinkomsten per bezoek bij de rijksgesubsidieerde podiumkunsthfestivals veel lager dan in 2009. Dit komt doordat de bezoeken veel sterker zijn toegenomen dan de opbrengsten (zie Figuur 3-26 en Figuur 3-37). De minder sterke toename van de opbrengsten heeft mogelijk te maken met een toename van de gratis bezoeken.

Tabel 3-14. Ontwikkeling van de reële publieksinkomsten per bezoek van de door het Rijk gesubsidieerde instellingen voor podiumkunsten per genre (2009-2015; bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE)

Genre	Mutatie 2009-2012 (in % per jaar)	Mutatie 2012-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2014-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2009-2015 (in % per jaar)
Totaal	-1,5	-1,8	1,2	-1,7
Dans	-0,3	1,6	17,6	0,7
Muziek	-4,6	1,7	7,6	-1,5
Opera en muziektheater	1,9	-2,9	-5,2	-0,6
Theater	4,8	-8,9	-12,6	-2,3

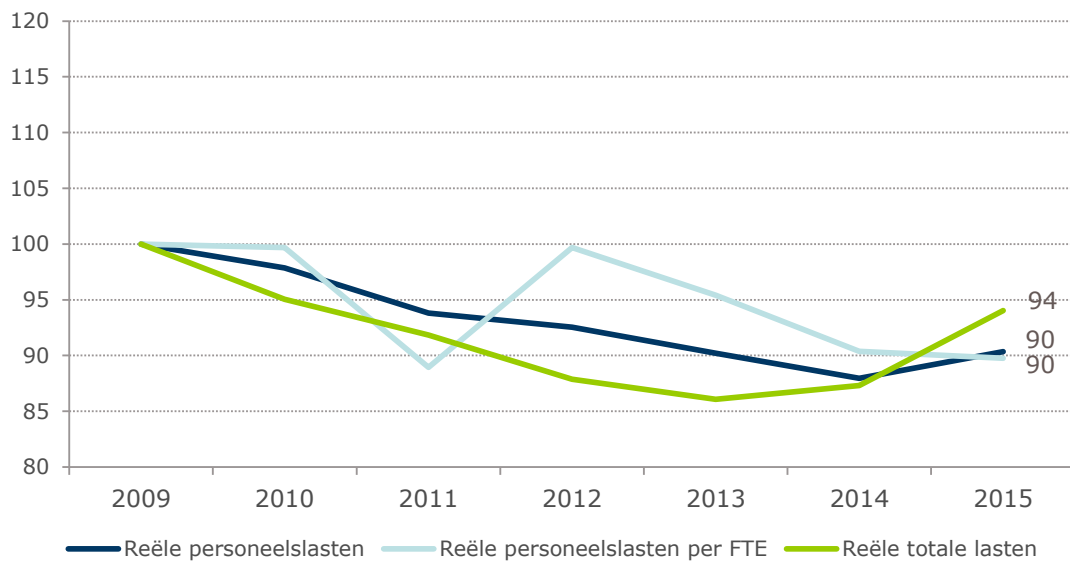
In Tabel 3-14 zien we de mutaties per jaar en naar genre van de ontwikkeling van de reële publieksinkomsten per bezoek. Voor alle genres geldt dat de ontwikkeling in de nieuwe subsidieperiode tegengesteld is aan de ontwikkeling in de vorige subsidieperiode. In de genres dans en muziek stijgen de reële publieksinkomsten per bezoek in de nieuwe subsidieperiode licht met 1,6% en 1,7% per jaar. Bij opera en muziektheater is er een daling van -2,9% per jaar in de nieuwe subsidieperiode en bij theater een daling van -8,9%. De toename van de reële publieksinkomsten per bezoek in het genre dans wordt voornamelijk veroorzaakt door twee instellingen. De daling in 2015 in het genre theater zien we bij veel instellingen terug, van de 33 in het panel hebben er 19 een negatieve mutatie.

Figuur 3-46. Gemiddelde recette per bezoek aan entreeheffende festivals, podiumkunst (bron: VVEM/Respons; bewerking: Dialogic/APE)

In Figuur 3-46 is de gemiddelde recette per bezoek aan entreeheffende podiumkunsthfestivals te zien. Bij alle typen podiumkunsthfestivals is sprake van een hogere recette per bezoek in 2015 ten opzichte van 2014. De gemiddelde recette per bezoek was het hoogst bij de muziekfestivals, met €32 in 2015.

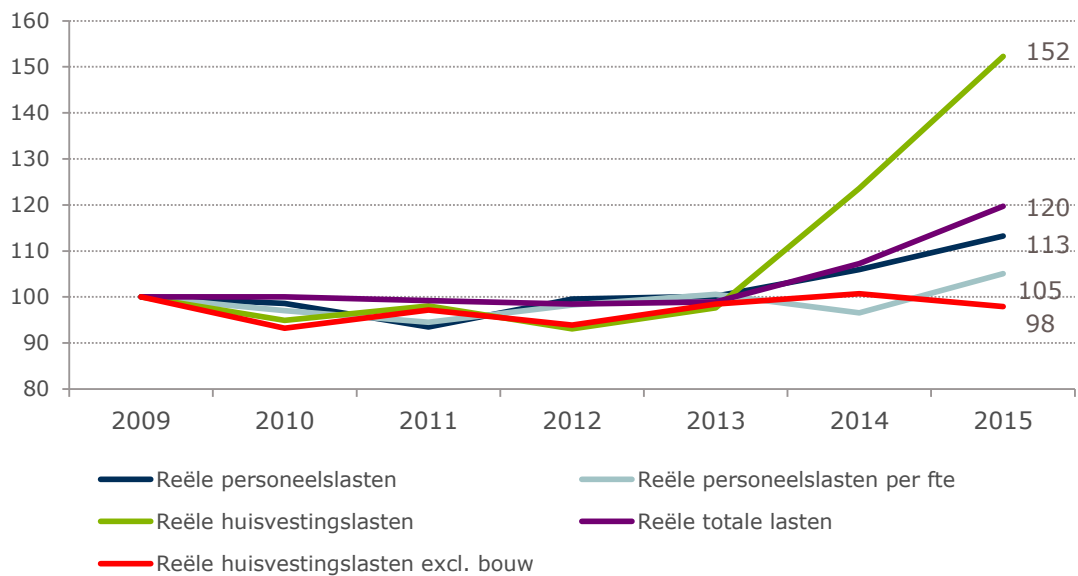
3.4.5 Lasten (personeel) en FTE

Figuur 3-47. Ontwikkeling reële personeelslasten (per FTE) en reële totale lasten VSCD-podia (index 2009=100; bron: VSCD; bewerking: Dialogic/APE)

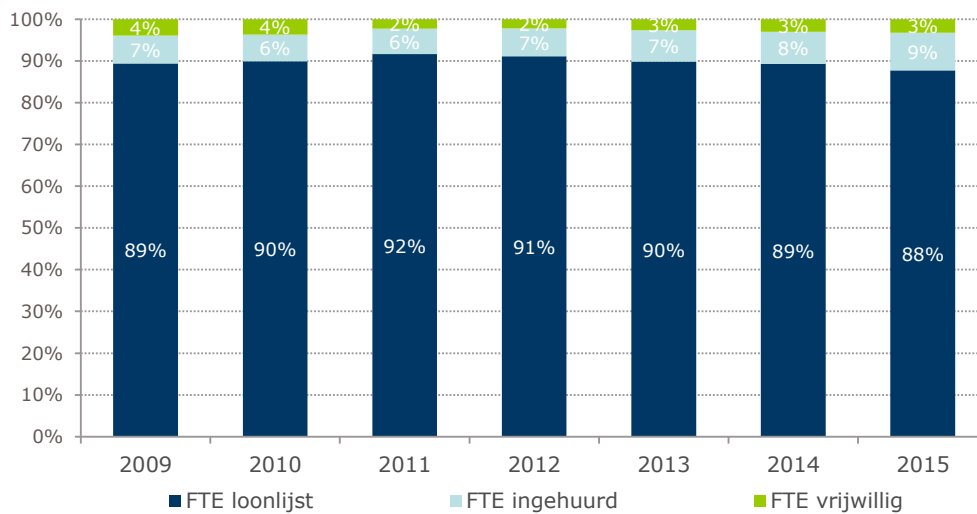
De ontwikkeling van de reële personeelslasten (per FTE) en de reële totale lasten bij VSCD-podia in de periode 2009-2015 is weergegeven in Figuur 3-47. De reële personeelslasten zijn afgenomen tussen 2009 en 2014 en zijn alleen het laatste jaar weer iets toegenomen. Eenzelfde soort trend is zichtbaar bij de reële totale lasten: deze zijn afgenomen tussen 2009 en 2013 en vervolgens toegenomen in de periode 2013-2015. De reële personeelslasten per FTE tonen een wisselender beeld. Deze zijn gedaald tussen 2009 en 2011 en tussen 2012 en 2015, maar zijn sterk gestegen in 2012 ten opzichte van 2011. Ten opzichte van 2009 zijn de reële personeelslasten, totale lasten en personeelslasten per FTE lager in 2015.

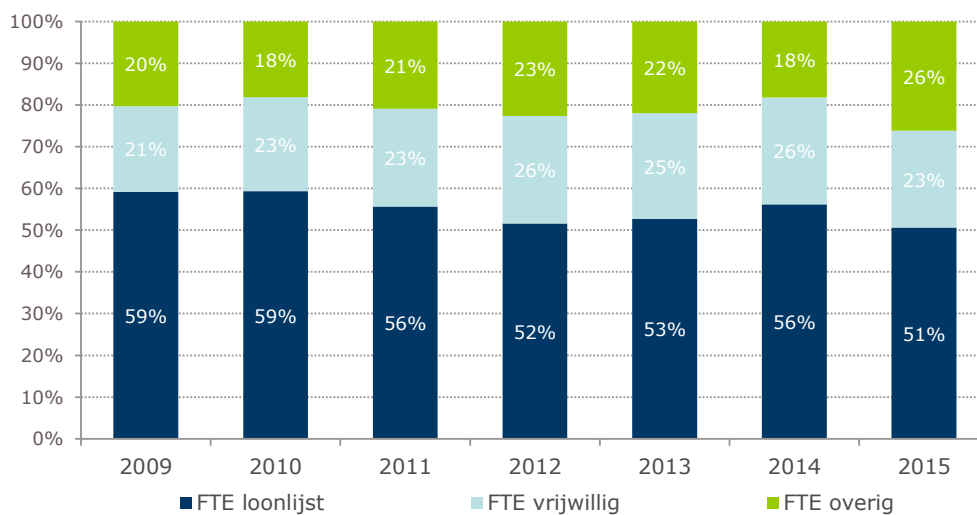
Figuur 3-48. Ontwikkeling reële personeelslasten (per FTE), reële huisvestingslasten en reële totale lasten VNPf-podia (index 2009=100; bron: VNPf; bewerking: Dialogic/APE)

In Figuur 3-48 zien we dat de reële totale lasten in 2015 gestegen zijn met 20% ten opzichte van 2009. De lasten zijn gecorrigeerd voor inflatie om te komen tot de reële lasten. De toename van de reële personeelslasten is met 13% in dezelfde periode een stuk lager. Als we dit corrigeren voor de toename in FTE dan zien we dat de reële personeelslasten per FTE in 2015 nog maar 5% hoger zijn dan in 2009. De grootste procentuele toename zien we bij de reële huisvestingslasten. Deze zijn vooral in 2014 en 2015 flink toegenomen. De stijging wordt voornamelijk veroorzaakt door hogere lasten bij vijf podia die in de laatste twee jaar zijn verbouwd of naar een nieuwbouwlocatie zijn verhuisd. Zonder deze vijf podia zien we een daling van de reële huisvestingslasten met 2%.

Figuur 3-49. Ontwikkeling aandeel betaald, ingehuurd en vrijwillig personeel in FTE VSCD-podia (bron: VSCD; bewerking: Dialogic/APE)

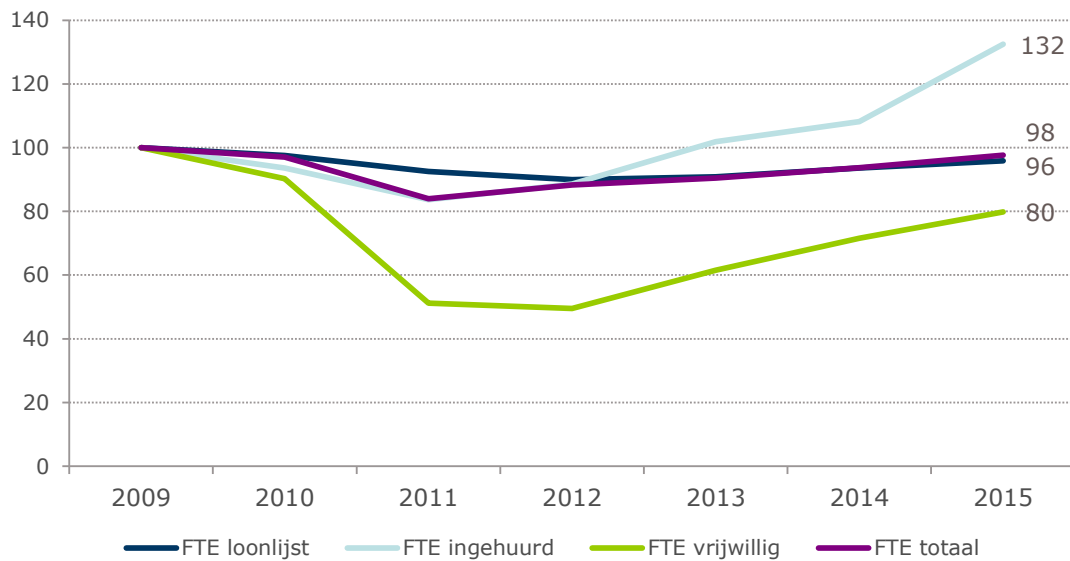
In Figuur 3-49 is de ontwikkeling van het aandeel betaald, ingehuurd en vrijwillig personeel in FTE bij de VSCD-podia te zien voor de jaren 2009 t/m 2015. Verreweg het grootste deel van het personeel bestaat bij de VSCD-podia uit personeel die op de loonlijst staat. Daarnaast is er nog een klein deel ingehuurd en vrijwillig personeel, over de jaren heen is dit 8% tot 12% van het totale personeel. Het aandeel betaald personeel nam iets toe tussen 2009 en 2011, maar is daarna weer langzaam gedaald in de periode 2011-2015.

Figuur 3-50. Ontwikkeling aandeel betaald, vrijwillig en overig personeel in FTE VNPF-podia (bron: VNPF; bewerking: Dialogic/APE)

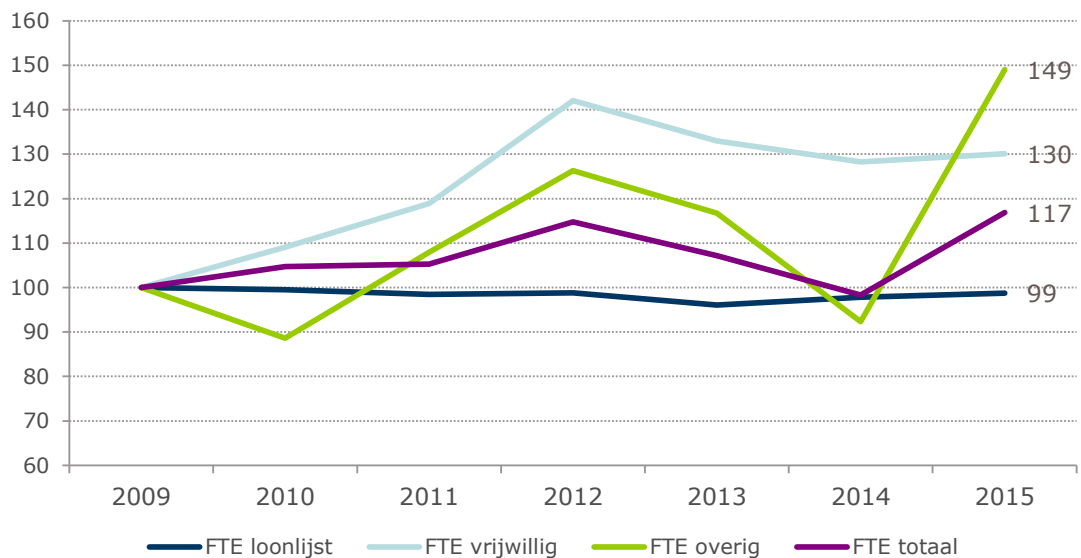
In Figuur 3-50 zien we de ontwikkeling van de aandelen betaald, vrijwillig en overig personeel in FTE. Het aandeel van personeel op de loonlijst is in de periode 2009-2015 afgenomen

van 59% naar 51%. Dit is voor een klein deel opgevangen door vrijwilligers maar voornamelijk door de overige FTE's. Deze groep bevat mensen die zijn ingehuurd, personeel via payroll, ZZP'ers en stagiaires.

Figuur 3-51. Ontwikkeling betaald, ingehuurd en vrijwillig personeel in FTE VSCD-podia (index 2009=100; bron: VSCD; bewerking: Dialogic/APE)

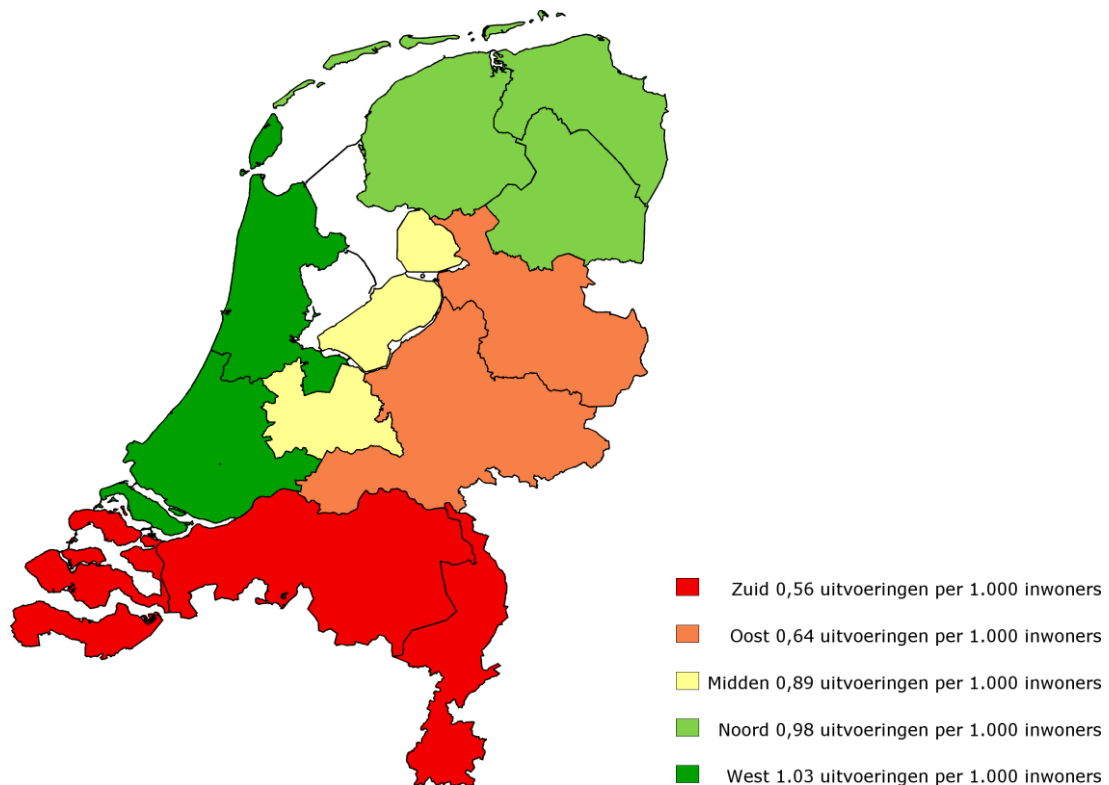
In Figuur 3-51 zien we de ontwikkeling van betaald, ingehuurd en vrijwillig personeel bij de VSCD-podia in indexcijfers. De ontwikkeling van het aantal FTE personeel op de loonlijst komt sterk overeen met de trend van de totale FTE's in de periode 2009-2015; de ontwikkeling van ingehuurd en vrijwillig personeel wijkt sterker af. Het aantal FTE vrijwilligers nam af tussen 2009 en 2012, maar is sindsdien weer gestegen. Wel ligt het aantal FTE vrijwilligers in 2015 een stuk lager dan in 2009. Het aantal FTE aan ingehuurd personeel is eveneens afgenomen tussen 2009 en 2011, maar is daarna ook weer gestegen. Bij de VSCD-podia ligt het aantal FTE ingehuurd personeel in 2015 32% hoger dan in 2009.

Figuur 3-52. Ontwikkeling betaald, vrijwillig, overig en totaal personeel in FTE VNPf-podia (index 2009=100; bron: VNPf; bewerking: Dialogic/APE)

In Figuur 3-52 zien we de ontwikkeling van betaald, vrijwillig, overig en totaal FTE. De stijging van het totaal aantal FTE tussen 2009 en 2015 wordt volledig veroorzaakt door de toename van FTE vrijwilligers en FTE overig personeel. Er wordt dus meer flexibel personeel aangenomen. Het aantal FTE personeel dat op de loonlijst staat is in deze periode constant gebleven. Deze trends van de laatste jaren komen redelijk overeen met de ontwikkelingen in aantal FTE bij de VSCD-podia.

3.4.6 Regionale spreiding aanbod

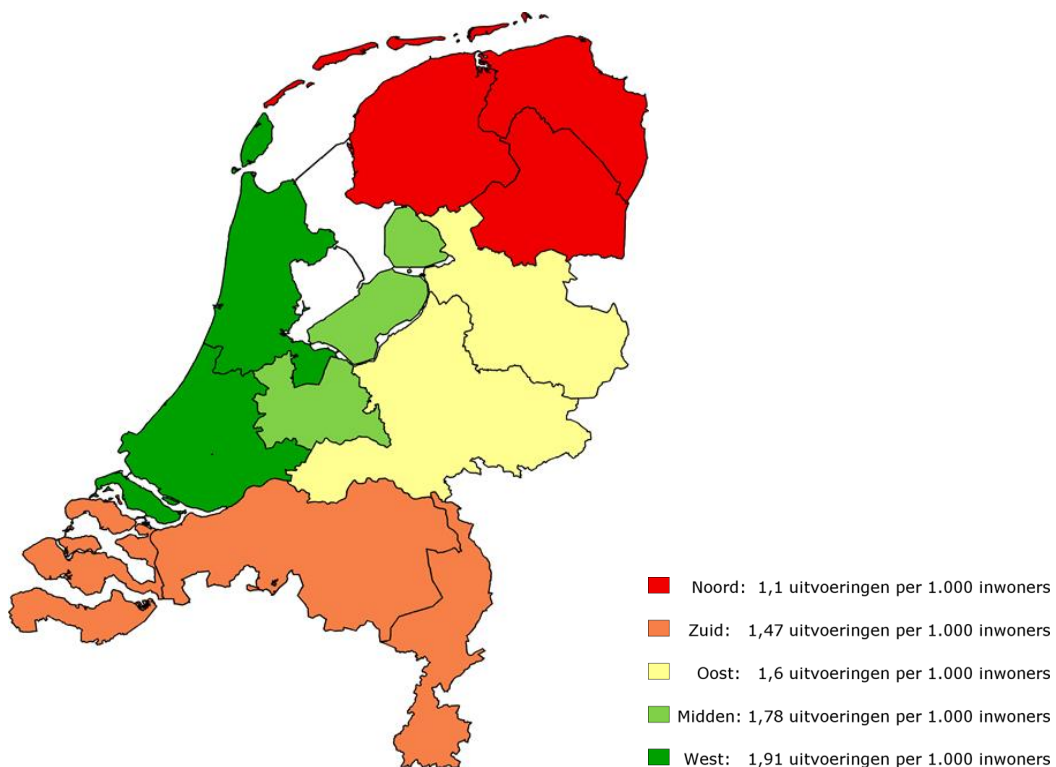

Figuur 3-53. Regionale spreiding aantal uitvoeringen per 1.000 inwoners rijksgesubsidieerde podiumkunstgezelschappen (2015; bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE)

In Figuur 3-53 tonen we het aantal uitvoeringen per 1.000 inwoners per regio. De meeste uitvoeringen per inwoner vinden plaats in het westen met 1,03 uitvoeringen per 1.000 inwoners. Het aantal uitvoeringen in het noorden is bijna even hoog met 0,98 uitvoeringen per 1.000 inwoners. In het zuiden vinden de minste uitvoeringen plaats met 0,56 per 1.000 inwoners. Het aantal uitvoeringen per inwoner in de vijf landsdelen wordt sterk bepaald door de G9-gemeenten⁴⁸. In het westen liggen drie van de G9-gemeenten. Amsterdam heeft met 3,28 uitvoeringen per 1.000 inwoners het hoogste aantal, Rotterdam heeft er 2,07 en Den Haag heeft 1,69 uitvoeringen. Dit zorgt ervoor dat het aantal uitvoeringen per inwoner in het westen zo hoog ligt. In het noorden ligt van de G9-gemeenten alleen Groningen, waar per 1.000 inwoners 1,7 uitvoeringen plaatsvinden. In het landsdeel midden ligt de G9-gemeente Utrecht met 1,98 uitvoeringen per inwoner. In het oosten zien we Arnhem met 2,32 uitvoeringen en Enschede met 1,41. In het zuiden tenslotte heeft Maastricht 2,12 uitvoeringen per 1.000 inwoners en Eindhoven heeft met 1,02 uitvoeringen het laagste aantal per

⁴⁸ Dat zijn Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht, Eindhoven, Maastricht, Arnhem, Enschede en Groningen. Dit betreffen stedelijke conglomerationen die vanwege hun landelijke betekenis door het rijk zijn aangewezen als nationale stedelijke netwerken. Deze stedelijke netwerken hebben een landelijke betekenis, omdat zij gunstig liggen in het infrastructuurnetwerk, kansrijke bedrijfssectoren huisvesten en al beschikken over een (redelijk) hoog voorzieningenniveau met bijbehorend draagvlak, ook op het gebied van kunst en cultuur (Kamerstuk 32820, Nieuwe visie cultuurbeleid, 8 maart 2016). Deze steden subsidiëren in totaal meer dan 500 culturele instellingen.

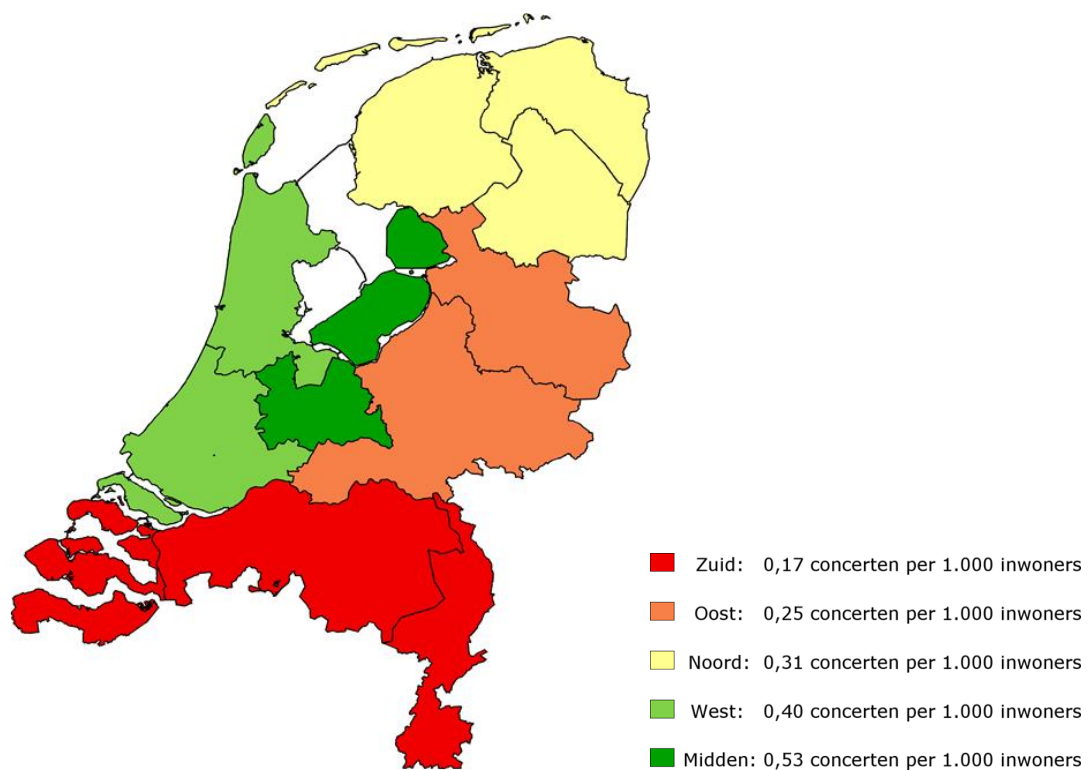
1.000 inwoners. Als we de landsdelen bekijken exclusief de G9 gemeenten dan blijkt dat er in het westen de minste uitvoeringen plaatsvinden (0,4) en in het noorden de meeste (0,9).

Figuur 3-54. Regionale spreiding aantal uitvoeringen per 1.000 inwoners per landsdeel (2015; bron: VSCD; bewerking: Dialogic/APE)

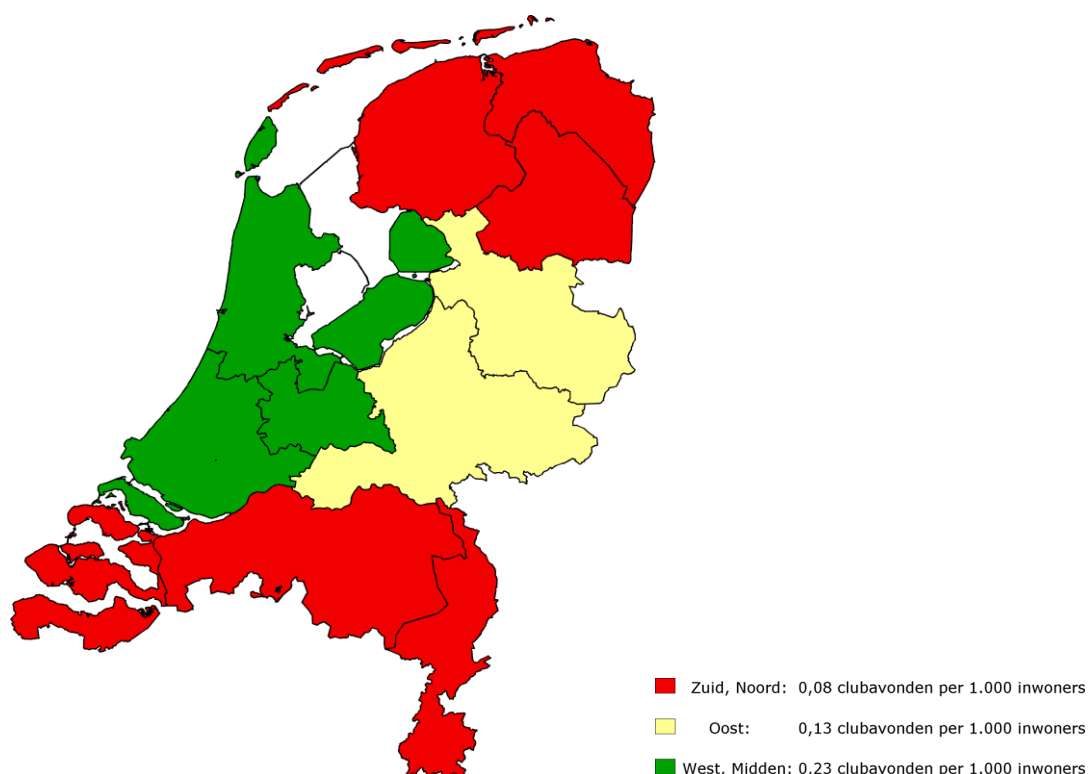
In Figuur 3-54 zijn het aantal uitvoeringen per 1.000 inwoners op de VSCD-podia te zien. De meeste uitvoeringen per inwoner vinden plaats in het westen met 1,91 uitvoeringen per 1.000 inwoners. Bijna evenveel uitvoeringen per inwoner vinden plaats in het midden van het land: 1,78 uitvoeringen per 1.000 inwoners. In het noorden vinden met 1,1 uitvoeringen per 1.000 inwoners de minste uitvoeringen per inwoner plaats.

Van de G9 kunnen we geen cijfers presenteren, omdat het aantal VSCD-podia dat in de G9-gemeenten gevestigd is te klein is waardoor de anonimiteit van de cijfers van deze podia niet gewaarborgd kan worden. Wel kunnen we kijken naar de uitvoeringen per inwoner in de G4-gemeenten. In Rotterdam vinden van de G4 de minste uitvoeringen per inwoner plaats: 2,78 per 1.000 inwoners. Daarna volgen Den Haag met 3,33 uitvoeringen per 1.000 inwoners en Amsterdam met 3,35 uitvoeringen per 1.000 inwoners. Van de G4 vinden de meeste uitvoeringen per inwoner plaats in Utrecht, namelijk 3,63 uitvoeringen per 1.000 inwoners.

Figuur 3-55. Regionale spreiding aantal concerten met entreeprijs per 1.000 inwoners per landsdeel (2015; bron: VNPF; bewerking: Dialogic/APE)

Figuur 3-55 laat zien dat de regionale spreiding in het aantal concerten met entreeprijs per 1.000 inwoners groot is. In het midden van Nederland zijn deze het grootst, namelijk 0,53 concerten, gevolgd door het westen met 0,40 concerten. Het aantal concerten per 1.000 inwoners is het laagst in het zuiden, met 0,17 concerten per 1.000 inwoners. Het panel is te klein om iets te zeggen over het aantal concerten per 1.000 inwoners in de G9.

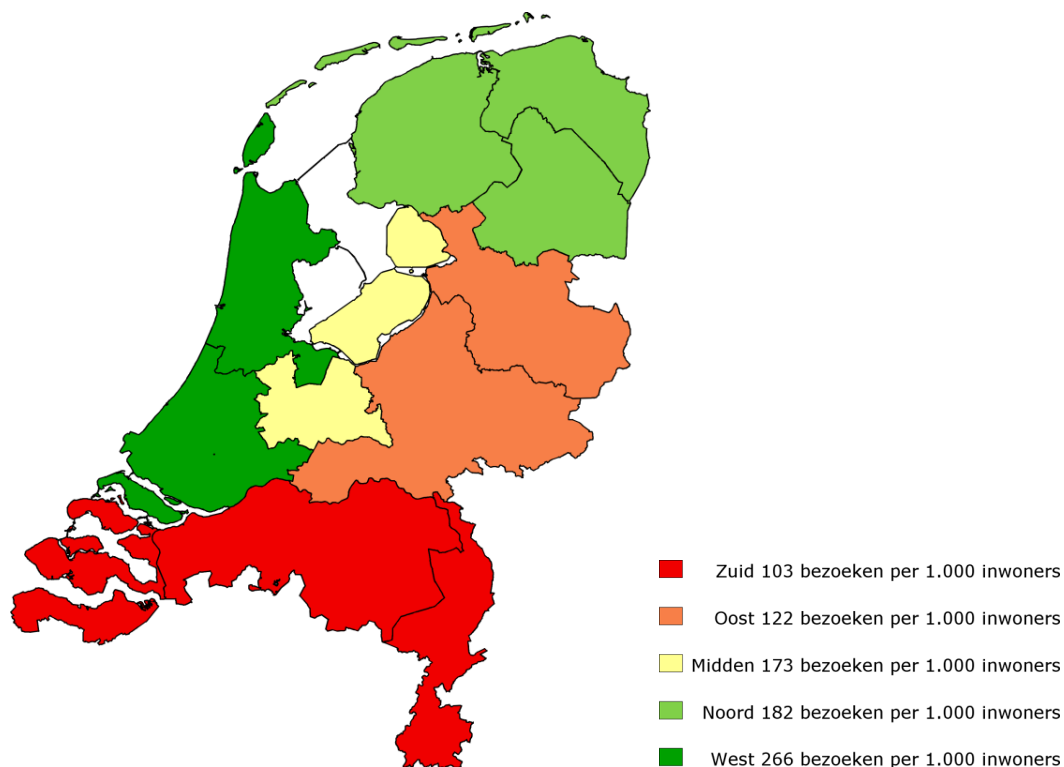

Figuur 3-56. Regionale spreiding aantal clubavonden met entreprijs per 1.000 inwoners per landsdeel (2015; bron: VNPF; bewerking: Dialogic/APE)

Het aantal clubavonden met entreprijs per 1.000 inwoners is in Noord en Zuid even hoog net als in West en Midden. In Figuur 3-56 zien we dat in de regio's west en midden het aantal het hoogst is, met 0,23 clubavonden per 1.000 inwoners. In de regio's zuid en noord zijn deze het laagst met 0,08 clubavonden.

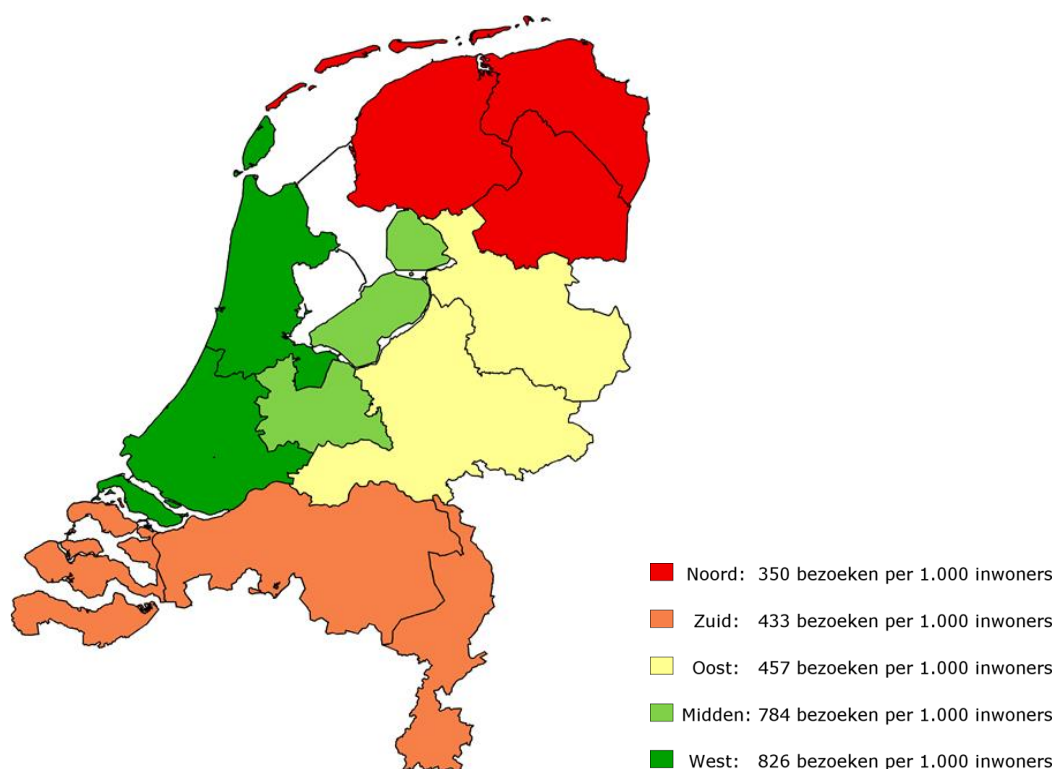

3.4.7 Regionale spreiding bezoek

Figuur 3-57. Regionale spreiding aantal bezoeken per 1.000 inwoners rijksgesubsidieerde podiumkunstgezelschappen (2015; bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE)

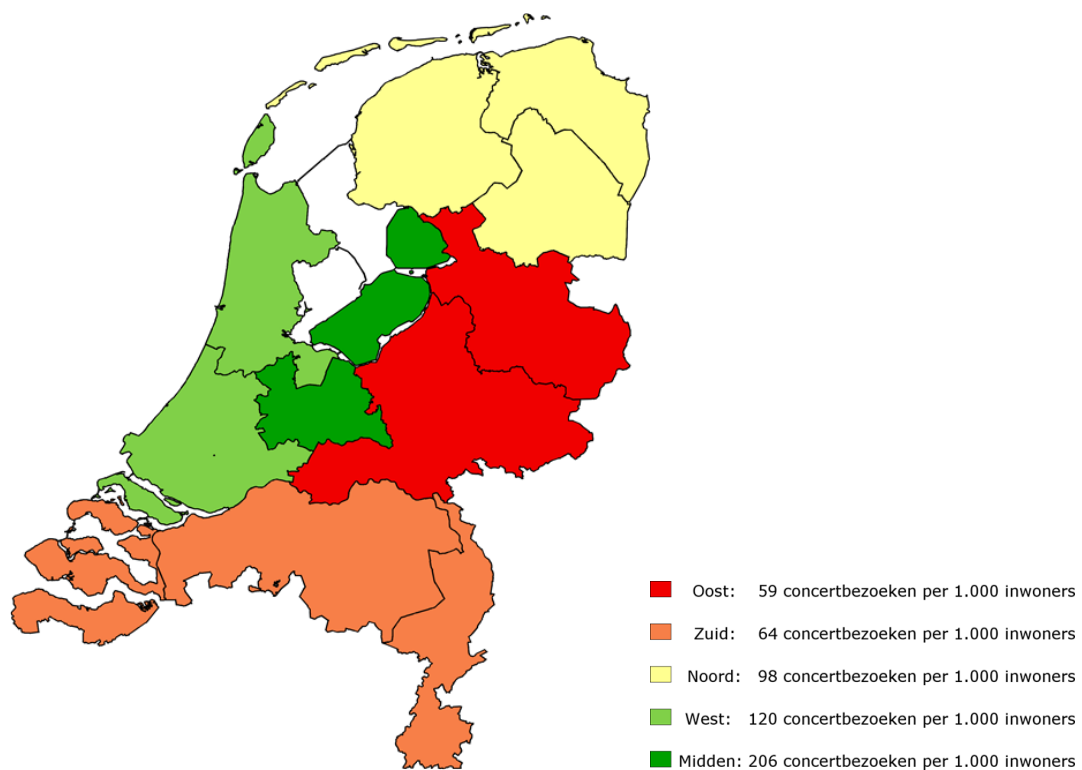
In Figuur 3-57 laten we de regionale spreiding zien van het aantal bezoeken per 1.000 inwoners. We zien net als bij het aantal uitvoeringen de meeste bezoeken in het westen, met 266 bezoeken per 1.000 inwoners en de minste in het zuiden, met 103 bezoeken per 1.000 inwoners. Ook het aantal bezoeken per landsdeel is sterk afhankelijk van de G9-gemeenten binnen de landsdelen. We zien de meeste bezoeken in Amsterdam met 1.121 per 1.000 inwoners. Daarna zien we de meeste bezoeken bij Arnhem (617) en Enschede (511). Beide liggen in het oosten, maar dit zien we niet terug in het aantal bezoeken voor het landsdeel oost totaal. In Utrecht vinden 480 bezoeken plaats per 1.000 inwoners, en in Groningen 446. Hierna volgende de andere twee gemeenten in het westen, Den Haag met 431 bezoeken en Rotterdam met 429 bezoeken per 1.000 inwoners. De minste bezoeken zien we bij de twee G9-gemeenten in het zuiden. In Maastricht zijn er 415 bezoeken per 1.000 inwoners en in Eindhoven 301. Als we de bezoeken per landsdeel bekijken exclusief de G9-gemeenten dan zien we dat in het westen de minste bezoeken per 1.000 inwoners zijn (68) en in het noorden de meeste (150).

Figuur 3-58. Regionale spreiding aantal bezoeken per 1.000 inwoners per landsdeel (2015; bron: VSCD; bewerking: Dialogic/APE)

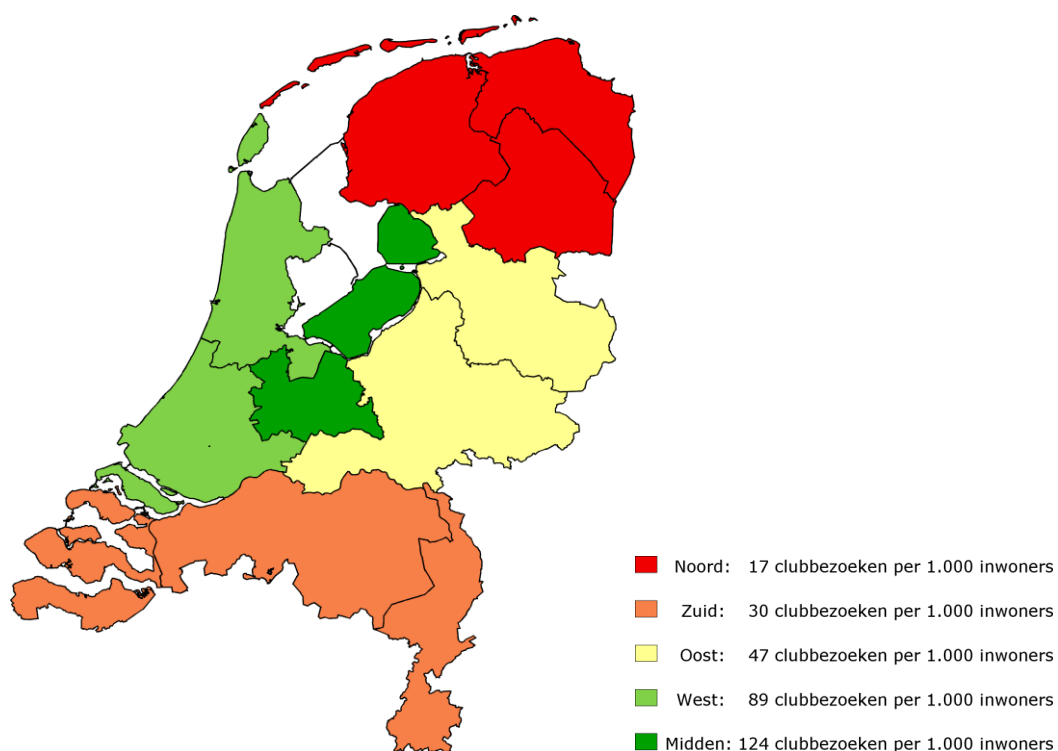
Figuur 3-58 toont de regionale spreiding van het aantal bezoeken per 1.000 inwoners aan de VSCD-podia. In het westen worden de meeste bezoeken aan VSCD-podia gebracht: 826 per 1.000 inwoners. Daarna vinden de meeste bezoeken per inwoner plaats in het midden van het land, namelijk 784 per 1.000 inwoners. De minste bezoeken aan VSCD-podia worden gebracht in het noorden: 350 bezoeken per 1.000 inwoners. Als we dit vergelijken met de rijksgesubsidieerde podiumkunstgezelschappen (Figuur 3-57) dan zien we dat daar juist relatief veel bezoeken per inwoner plaatsvinden in het noorden van het land.

Cijfers over de bezoeken in de G9-gemeenten kunnen we niet presenteren, omdat er te weinig VSCD-podia gevestigd zijn in deze gemeenten waardoor de anonimiteit van de cijfers van deze podia niet gewaarborgd kan worden. Wel kunnen we de bezoeken per inwoner voor de G4-gemeenten bespreken. In Rotterdam worden van de G4 de minste bezoeken gebracht aan de VSCD-podia: 1.345 per 1.000 inwoners. Daarna volgen Den Haag en Amsterdam (met respectievelijk 1.559 en 1.907 bezoeken per 1.000 inwoners), net zoals bij de uitvoeringen per inwoner. De meeste bezoeken per inwoner aan de VSCD-podia vinden (van de G4) plaats in Utrecht, met 2.673 bezoeken per 1.000 inwoners.

Figuur 3-59. Regionale spreiding aantal betaalde bezoeken aan concerten per 1.000 inwoners per landsdeel (2015; bron: VNPF; bewerking: Dialogic/APE)

De betaalde bezoeken aan concerten laten eenzelfde beeld zien als het aantal concerten. In Figuur 3-59 zien we dat in de regio midden het aantal bezoeken per 1.000 inwoners aan concerten het hoogst is, met 206. In het westen is dit 120 bezoeken en in het noorden 98. In het zuiden waren de minste concerten per 1.000 inwoners, maar het aantal bezoeken per 1.000 inwoners is het laagst in het oosten met 59 bezoeken per 1.000 inwoners.

Figuur 3-60. Regionale spreiding aantal betaalde bezoeken aan clubavonden per 1.000 inwoners per landsdeel (2015; bron: VNPF; bewerking: Dialogic/APE)

Bij het aantal betaalde clubbezoeken per 1.000 inwoners zien we meer variatie dan bij het aantal clubactiviteiten per regio. In Figuur 3-60 zien we dat de regio midden de meeste bezoeken heeft (124), gevolgd door het westen (89), oosten (47), zuiden (30) en tenslotte het noorden (17).

3.5 Conclusies

In dit hoofdstuk hebben we een overzicht gegeven van de sector podiumkunsten in 2015. Vervolgens hebben we de trends besproken in het aanbod, het aantal bezoeken, de prijzen, de financieringsmix en de lasten in de periode 2009 tot en met 2015. Tenslotte hebben we de regionale verschillen geanalyseerd. Tabel 3-15 vat de belangrijkste trends in de sector samen.

Tabel 3-15 Samenvatting van de ontwikkelingen in de sector podiumkunsten

Kenmerk - Productie en creatie in 2015	Vershil t.o.v. 2014	Vershil t.o.v. 2009
Producties van VVTP-leden	-4,9%	Niet bekend
Reële subsidies rijks gesubsidieerde podiumkunsten	+2,2%	-19,7%
Reële opbrengsten rijks gesubsidieerde podiumkunsten	+5,0%	+12,8%
Reële totale lasten rijks gesubsidieerde podiumkunsten	+0,7%	-4,7%
Reële totale lasten VVTP-leden	-10,3%	Niet bekend
Kenmerk - Distributie en vertoning/presentatie in 2015	Vershil t.o.v. 2014	Vershil t.o.v. 2009
Aantal uitvoeringen rijks gesubsidieerde podiumkunsten	+6,2%	+ 19,8%
Aantal uitvoeringen VVTP-leden	+5,4%	Niet bekend
Aantal uitvoeringen VSCD-podia	+4,7%	-2,2%
Aantal betaalde muziekactiviteiten VNPF-poppodia	-5,3%	-4,7%
Aantal bezoeken rijks gesubsidieerde podiumkunsten	+1,7%	+13,5%
Aantal bezoeken VVTP-leden	+2,9%	Niet bekend
Aantal bezoeken VSCD-podia	+7,4%	-10,0%
Aantal betaalde bezoeken VNPF-poppodia	+4,5%	+4,1%
Reële publieksinkomsten per bezoek rijks gesubsidieerde podiumkunsten	+1,2%	-9,6%
Reële publieksinkomsten per bezoek VVTP-leden	-10,0%	Niet bekend
Reële publieksinkomsten per bezoek VSCD-podia	-1,6%	-7,3%
Reële publieksinkomsten per bezoek VNPF-poppodia	+3,1%	+24,6%
Reële totale lasten VSCD-podia	+7,7%	-6,0%
Reële totale lasten VNPF-poppodia	+11,6%	+19,7%

De belangrijkste conclusies van het hoofdstuk ten aanzien van de productie en creatie luiden:

- Sinds 2009 zijn de subsidies van de rijks gesubsidieerde podiumkunsten gedaald met 20%. Dit wordt deels gecompenseerd doordat de opbrengsten in dezelfde periode

zijn gestegen met 13%. Het aandeel van de subsidies in de inkomsten is daardoor teruggelopen van 75% naar 65%

- De lasten van de rijksge subsidieerde podiumkunsten zijn tussen 2009 en 2015 gedaald met 5%. De personeelslasten zijn in dezelfde periode gedaald met 8%. Het aandeel van de personeelslasten in de totale lasten is daardoor licht gedaald van 52% naar 50%
- Het eigen vermogen van de rijksge subsidieerde instellingen is tussen 2013 en 2015 gestegen met 4%. Jaarlijks zijn er ongeveer 12 van de 76 instellingen met een negatief eigen vermogen
- Het aantal producties van VVTP-leden is tussen 2012 en 2015 toegenomen met 35%. De toename van het aantal producties zien we voornamelijk in de genres populaire muziek en cabaret. In 2015 zien we een afname in het aantal producties bij de genres dans en overig.
- Bij de vrije theaterproducenten bestaat de financiering voor het grootste deel uit de recette. Het aandeel van de recette is gedaald van 89% in 2012 naar 79% in 2015.

Ten aanzien van de distributie en vertoning trekken wij de volgende conclusies:

- Het totaal aantal uitvoeringen van rijksge subsidieerde instellingen is in 2015 gestegen met 20% ten opzichte van 2009. Het aantal bezoeken is in dezelfde periode minder hard toegenomen met 14%. Een mogelijke oorzaak hiervan is dat door de bezuinigingen er een verschuiving is van minder uitvoeringen in grote zalen naar meer uitvoeringen in kleine zalen. De stijging in het aantal uitvoeringen en bezoeken zien we in alle genres terug, behalve opera en muziektheater.
- Bij de VSCD-podia is het aantal producties licht gestegen met 3% in 2015 ten opzichte van 2009 en het aantal uitvoeringen licht gedaald met 2%. In alle genres behalve pop en overig is het aantal uitvoeringen gedaald.
- Bij de VNPF-poppodia is het aantal betaalde muziekactiviteiten tussen 2009 en 2015 gedaald met 5%. Bij de concerten was er in deze periode een lichte stijging te zien van 3%, bij de clubavonden een daling van 17%.
- Het aantal podiumkunsthfestivals is gestegen tussen 2013 en 2015 met 6%. Bij de theaterfestivals was de stijging in deze periode gelijk aan 11%, bij de muziekfestivals was dit 5%. In 2015 was 58% van de muziekfestivals entreeheffend, terwijl bij de theaterfestivals 61% gratis toegankelijk was.
- Bij de VSCD-podia zijn de bezoeken tussen 2009 en 2015 gedaald met 10%. Het bezoek per uitvoering daalde met 8%. De daling van de bezoeken is zichtbaar in alle genres behalve pop, klassiek en overig.
- Het aantal bezoeken aan muziekactiviteiten op de VNPF-poppodia is tussen 2009 en 2015 gestegen met 4%. De stijging zien we alleen bij concerten, bij clubavonden is juist sprake van een daling. Omdat het aantal muziekactiviteiten in deze periode gedaald is stijgt het aantal bezoeken per activiteit met 9%. Mogelijke oorzaken zijn schaalvergroting van de zalen, en dat de podia door de crisis meer geneigd zijn bekende namen te laten spelen waar meer publiek op afkomt, in plaats van onbekend talent.
- Bij de podiumkunsthfestivals is het aantal bezoeken tussen 2013 en 2015 nagenoeg gelijk gebleven, waardoor het aantal bezoeken per festival in deze periode daalt met 6%.
- De financieringsmix van de VSCD-podia is over de gehele periode 2009-2015 redelijk stabiel. De gemeentelijke subsidies zijn de belangrijkste inkomstenbron, gevolgd door de inkomsten uit recette.
- De financieringsmix voor de VNPF-poppodia is ook redelijk stabiel. De laatste jaren neemt het aandeel van de gemeentelijke subsidies toe, omdat de huisvestingslasten

toenemen. Als de nieuwbouw en verbouw podia buiten beschouwing worden gelaten dan dalen de subsidies.

- De inkomsten van de podiumkunsthfestivals bestaan voor 71% uit opbrengsten en 17% uit subsidies. Bij de rijksgesubsidieerde podiumkunsthfestivals is dit in 2015 40% opbrengsten en 45% subsidies. Het aandeel van de bijdragen uit private middelen ligt bij beide soorten festivals in alle jaren tussen de 9% en 16%.
- Zowel bij de VSCD-podia als de VNPF-poppodia bedraagt het aandeel van de personeelslasten in de totale lasten ruim 30%.
- De benaderde prijs per bezoek is bij de rijksgesubsidieerde instellingen gedaald met 10%. Deze daling is te zien in alle genres behalve dans. In dezelfde periode steeg de prijs van concurrerende vrijetijdsbestedingen met 5%.
- De reële recette per bezoek is bij de VSCD-podia afgenomen met 7% tussen 2009 en 2015.
- Bij de VNPF-poppodia is de reële recette per bezoek tussen 2009 en 2015 toegenomen met 25%. Dit hangt sterk samen met de reële programmalasten per bezoek die in dezelfde periode gestegen zijn met 27%.
- De reële recette bij de podiumkunsthfestivals is toegenomen met 14% tussen 2013 en 2015. Bij de rijksgesubsidieerde podiumkunsthfestivals is er een daling te zien van 57%. Dit komt omdat de bezoeken veel sterker zijn toegenomen dan de opbrengsten. Dit heeft mogelijk te maken met een toename van de gratis bezoeken.
- Bij de VSCD-podia zijn de reële totale lasten tussen 2009 en 2015 afgenomen met 6%. De personeelslasten daalden in die periode met 10%, net als de personeelslasten per FTE.
- De lasten bij de VNPF-poppodia zijn tussen 2009 en 2015 gestegen met 20%. De grootste toename was bij de huisvestingslasten. Als we de vijf nieuwbouw- en herbouwpodia buiten beschouwing laten dan dalen de huisvestingslasten met 2%. De personeelslasten nemen toe met 13%, de personeelslasten per FTE met 5%.
- Ongeveer 90% van de FTE die werkzaam is bij de VSCD-podia staat op de loonlijst. Bijna 10% is ingehuurd en de rest betreft vrijwilligers. Deze percentages zijn vrij constant in de periode 2009-2015.
- Bij de VNPF-poppodia daalt het aandeel FTE op de loonlijst van 59% naar 51%. Het aandeel vrijwilligers neemt licht toe van 21% naar 23% en het aandeel ingehuurd van 20% naar 26%. Er wordt hier dus meer flexibel personeel aangenomen.
- In het westen van het land vinden de meeste activiteiten plaats van de rijksgesubsidieerde podiumkunstgezelschappen, met 1,03 uitvoeringen per 1.000 inwoners. De minste vinden plaats in het zuiden met 0,56 uitvoeringen. Dit komt voornamelijk omdat drie van de G9 gemeenten in het westen liggen. Als we de landsdelen bekijken exclusief de G9 gemeenten dan vinden er in het westen de minste uitvoeringen plaats (0,4) en in het noorden de meeste (0,9). Binnen de G9 zijn de meeste uitvoeringen in Amsterdam (3,28). De bezoeken laten hetzelfde beeld zien.
- In het westen van het land zijn ook de meeste uitvoeringen van VSCD-podia, met 1,91 uitvoeringen per 1.000 inwoners. De minste vinden plaats in het noorden met 1,1 uitvoeringen. Binnen de G4 vinden de meeste uitvoeringen plaats in Utrecht (3,63). De bezoeken laten hetzelfde beeld zien.
- Het aantal concerten en clubavonden op VNPF-podia zijn het grootst in het midden van het land. Hier vinden per 1.000 inwoners 0,53 concerten en 0,23 clubavonden plaats. De minste activiteiten zijn in het zuiden met 0,17 concerten en 0,08 clubavonden. De bezoeken laten hetzelfde beeld zien.

4 Trends musea

4.1 Aanpak

In dit hoofdstuk geven we de ontwikkeling in de museale sector tussen 2009 en 2015 weer. Wij zullen hier niet het ketenperspectief hanteren, maar alleen kijken naar de laatste schakel in deze keten: tentoonstellingen in musea.⁴⁹ Hoewel musea ook een aandeel hebben in de andere schakels – productie en distributie – blijven deze activiteiten hier buiten beeld. We gaan in dit hoofdstuk in op aanbod, bezoeken, inkomsten, lasten en regionale spreiding van musea. Dit doen we voor zowel rijksgesubsidieerde, als niet-rijks-gesubsidieerde musea. Hiervan zullen wij aparte analyses presenteren. De niet-rijksgesubsidieerde musea vallen uiteen in twee categorieën, de musea die zijn aangesloten bij Stichting Museumregister Nederland (overig geregistreerde musea) en de niet geregistreerde musea. Deze musea zijn niet opgenomen in het Museumregister en ontvangen ook geen rijkssubsidie in het kader van de culturele basisinfrastructuur (BIS).

Voor dit hoofdstuk maken we gebruik van de Museumstatistieken van het CBS. De gegevens in de Museumstatistieken worden gegenereerd op basis van een vragenlijst die wordt uitgezet onder de Nederlandse musea. In 2015 zijn CBS, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) en de Museumvereniging (MV) nauwer gaan samenwerken. Hierdoor zijn onder andere de criteria om te bepalen of een instelling een museum is of niet aangescherpt op basis van internationale richtlijnen (ICOM-definitie).⁵⁰ Dit heeft er toe geleid dat het aantal instellingen dat in Nederland als museum wordt geïdentificeerd is teruggelopen van 799 naar 685. Daarnaast is de CBS-vragenlijst geïntegreerd met de vragenlijst van de MV. De vragenlijst is hierdoor langer geworden ten opzichte van de 'oude' vragenlijst van het CBS. Dit alles betekent dat er tussen 2013 en 2015 sprake is van een trendbreuk.

Voor de trendanalyses die wij in dit hoofdstuk maken (vanaf paragraaf 4.3), maken wij gebruik van een panel van 456 musea. Het panel bestaat uit musea die de gehele observatieperiode opgenomen zijn in de Museumstatistieken van het CBS. Eventuele missende waarden zijn bijgeschat door het CBS door het gemiddelde te nemen voor die waarde van de musea in dezelfde grootteklasse en van het zelfde type. De panelaanpak voorkomt dat de trendanalyses beïnvloed worden door het aantal musea waarvan gegevens beschikbaar zijn. Wanneer we niet een dergelijke aanpak zouden hanteren, zouden ontwikkelingen in bijvoorbeeld bezoeken aan musea, verklaard kunnen worden door een fluctuerend aantal musea dat bezocht wordt. Door deze panelaanpak heeft de benoemde trendbreuk in de gegevensverzameling geen effect op de gepresenteerde trends in deze monitor.

---

⁴⁹ Nederlandse musea stellen hun collectie ook tentoon in het buitenland. In deze monitor kijken wij echter alleen naar de tentoonstellingen in eigen land (aanbod) en de bezoeken die deze tentoonstellingen trekken. De inkomsten en lasten hebben betrekking op alle activiteiten van musea. Ook hun buitenlandse activiteiten.

⁵⁰ De internationale museumdefinitie, opgesteld door het International Council of Museums (ICOM): 'Een museum is een permanente instelling, niet gericht op het behalen van winst, toegankelijk voor publiek, die ten dienste staat aan de samenleving en haar ontwikkeling. Een museum verwerft, behoudt, onderzoekt, presenteert, documenteert en geeft bekendheid aan de materiële en immateriële getuigenissen van de mens en zijn omgeving, voor doeleinden van studie, educatie en genoegten' (ICOM 2006).

Van de 456 musea in het panel ontvingen 26 musea tussen 2009 en 2015 rijkssubsidie vanuit de BIS. Dit zijn rijksgesubsidieerde musea. Daarnaast omvat het panel 430 niet-rijksgesubsidieerde musea. Zoals gezegd vallen deze niet-rijksgesubsidieerde musea uiteen in overig geregistreerde en niet geregistreerde musea. In de trendanalyses zullen wij de niet-rijksgesubsidieerde musea uitgesplitst opnemen. De niet-rijksgesubsidieerde musea vallen uiteen in een panel bestaande uit 236 overig geregistreerde en 107 niet geregistreerde musea. Dit panel is kleiner dan het totaal aantal niet-rijksgesubsidieerde musea (430). Dit komt doordat in het grotere panel musea zijn opgenomen die gedurende de observatieperiode geregistreerd zijn. Deze musea zijn dus niet opgenomen in het panel waarvoor de uitsplitsing naar overig en niet geregistreerd is gemaakt. Dit panel bestaat daardoor uit totaal 343 musea. Wij hebben beide panels niet-rijksgesubsidieerde musea (343 musea waarvoor de uitsplitsing is gemaakt en de 430 niet-rijksgesubsidieerde musea die zijn opgenomen in het totaal) met elkaar vergeleken. Qua ontwikkeling in het aanbod, bezoeken, inkomsten en lasten (de indicatoren waar we in deze monitor naar kijken) wijken de musea in beide panels nauwelijks van elkaar af.

In deze monitor wordt geen rekening gehouden met de grootte van musea. De Museumstatistieken van het CBS zijn geaggregeerd aangeleverd. Hierdoor is het voor ons niet mogelijk om onderscheid te maken naar de grootte van musea. Het is waarschijnlijk dat de gerapporteerde gemiddelden en trends beïnvloed worden door enkele grote musea. Bij de interpretatie van de cijfers dient hier dus rekening mee gehouden te worden.

In paragraaf 4.2 wordt de markt op hoofdlijnen geschetst. Paragraaf 4.3 toont de ontwikkelingen in de museumsector. We sluiten af met de conclusie.

4.2 De markt op hoofdlijnen 2015

Hieronder volgt een aantal kerngetallen van de Nederlandse museumsector. De cijfers in de tabellen hebben betrekking op de situatie anno 2015. De trends in de sector (tussen 2009 en 2015) worden in de rest van dit hoofdstuk besproken. Onderstaande tabellen geven een startpunt voor de trendanalyses die wij in de volgende paragrafen presenteren.

Tabel 4-1. Omvang van de markt: overzicht van enkele kenmerken van musea (2015; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Indicator	Totaal (alle musea 2015)	Panel (alleen musea waarvan voor de gehele observatieperiode gegevens bekend zijn)
Aantal musea	685	456
Aantal tijdelijke tentoonstellingen (in eigen museum)	1.630	1.136
Aantal bezoeken	33.109.968	22.148.275
Waarvan betaald	27.588.580	18.319.822
Publieksinkomsten ⁵¹	€ 193.275.224	€ 146.272.072
Publieksinkomsten per betaald bezoek	€ 7,01	€ 7,98

In 2015 waren er in Nederland in totaal 685 musea. Bovenop de vaste opstelling waren er in 2015 ruim zestienhonderd tijdelijke tentoonstellingen (in eigen museum). De musea trokken ruim 33 miljoen bezoeken⁵², waarvan ruim 27,5 miljoen betaalde bezoeken⁵³. Dit leverde de musea € 193 miljoen inkomsten uit kaartverkoop op (inclusief vergoedingen voor Museumkaartbezoeken). De gemiddelde opbrengsten per betaald bezoek waren € 7,01.

Representativiteit panel totaal musea

Van de 685 musea zijn 456 musea in het panel opgenomen. Dit betekent dat 2 op de 3 musea in het panel zit. Deze 456 musea hadden in 2015 ook ruim twee derde van de tijdelijke tentoonstellingen en bezoeken. De publieksinkomsten en de publieksinkomsten per betaald bezoek zijn bij de musea in het panel gemiddeld iets hoger dan bij de musea die niet in het panel zitten. CBS doet nader onderzoek naar de representativiteit van het panel. De verwachting is dat de representativiteit per indicator zal verschillen. De kleinere musea (tot 2.500 bezoeken) in het panel zijn enigszins ondervertegenwoordigd.

Rijksgesubsidieerde musea

Van de 685 musea ontvingen er in 2015 29 rijkssubsidie. Van deze 29 rijksgesubsidieerde musea zijn er 26 opgenomen in het panel. Deze 26 musea zijn de gehele observatieperiode (2009-2015) opgenomen in de Museumstatistieken van het CBS. In de tabel hieronder zijn verschillende kerngetallen weergegeven van deze rijksgesubsidieerde musea.

⁵¹ Publieksinkomsten zijn de inkomsten uit entree en de vergoedingen voor de museumkaart.

⁵² Bezoeken zijn het totaal aantal museumbezoeken in een jaar, inclusief museumbezoeken van buitenlandse bezoekers.

⁵³ Betaalde bezoeken zijn alle museumbezoeken in een jaar tegen voltarief, reductietarief en bezoeken met een Museumkaart. Voor Museumkaartbezoeken ontvangen musea een vergoeding.

Tabel 4-2. Omvang van de markt: overzicht van enkele kenmerken van rijksgesubsidieerde musea (BIS) (2015; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Indicator	Totaal (alle rijksge- subsidieerde musea 2015)	Panel (alleen rijksge- subsidieerde musea waarvan voor de ge- hele observatieperiode ge- gevens bekend zijn)
Aantal rijksgesubsidieerde musea	29	26
Aantal tijdelijke tentoonstellingen (in eigen museum)	190	157
Aantal bezoeken	9.118.939	8.663.809
Waarvan betaald	7.749.069	7.345.760
Publieksinkomsten	€ 85.414.524	€ 82.137.643
Publieksinkomsten per betaald bezoek	€ 11,02	€ 11,18

Van de 685 musea ontvingen in 2015 29 musea subsidie uit de BIS. De rijksgesubsidieerde musea hebben in 2015 gemiddeld meer tijdelijke tentoonstellingen dan het landelijke gemiddelde aantal tijdelijke tentoonstellingen in eigen museum. De 29 BIS-musea hadden – naast de vaste opstelling – samen 190 tijdelijke tentoonstellingen in 2015. De rijksgesubsidieerde musea hadden gemiddeld meer bezoeken dan de niet-rijksgesubsidieerde musea. De 29 BIS-musea hadden in 2015 ruim 9 miljoen bezoeken. Dit is gemiddeld 314 duizend bezoeken per rijksgesubsidieerd museum. Het gemiddelde aantal bezoeken was in 2015 48 duizend bezoeken per museum. Van de ruim 9 miljoen bezoeken aan rijksgesubsidieerde musea waren er 7,7 miljoen betaald. Dit leverde de rijksgesubsidieerde musea ruim € 85 miljoen aan inkomsten uit kaartverkoop op. De gemiddelde opbrengsten per betaald bezoek waren € 11,02. De gemiddelde opbrengsten per betaald bezoek zijn voor rijksgesubsidieerde musea dus hoger dan voor niet-rijksgesubsidieerde musea.

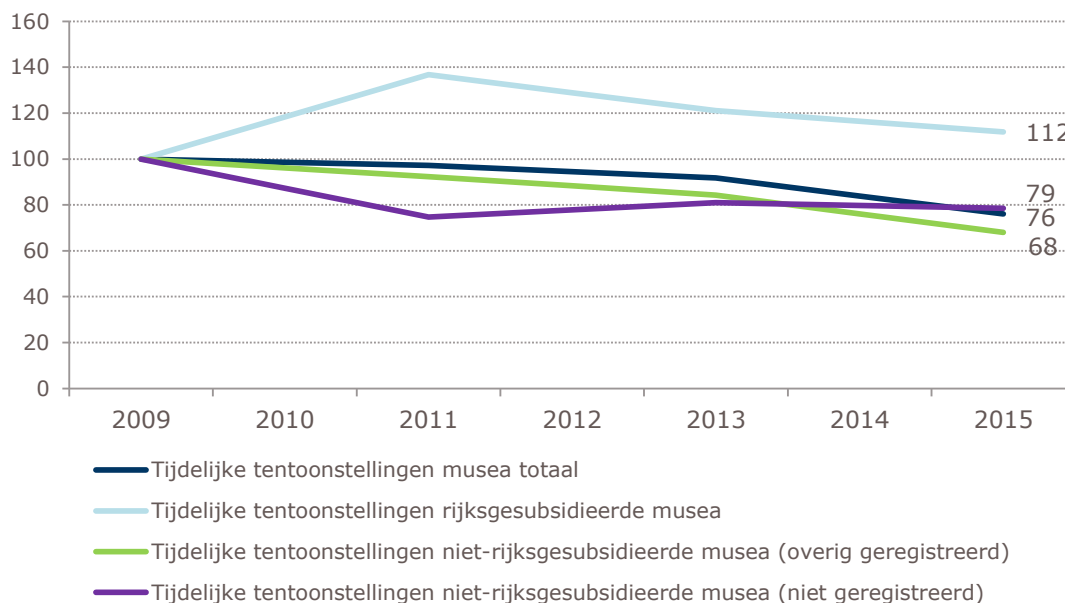
Representativiteit panel rijksgesubsidieerde musea

Het panel omvat 26 van de 29 rijksgesubsidieerde musea. Dit is 90%. De 26 rijksgesubsidieerde musea hebben een aandeel van ongeveer 90% in het totaal aantal tijdelijke tentoonstellingen, het totaal aantal bezoeken (en betaalde bezoeken) en de totale publieksinkomsten van rijksgesubsidieerde musea. Daarmee lijkt het panel representatief voor de totale populatie aan rijksgesubsidieerde musea.

4.3 Musea 2009-2015

4.3.1 Aanbod

Omdat wij de trends bespreken van stabiele panels –de omvang van de panels is elk jaar hetzelfde – is het aantal musea per jaar geen bruikbare indicator voor de ontwikkeling van het aanbod in de museumsector. Hiervoor kijken wij naar de ontwikkeling van het aantal tijdelijke tentoonstellingen (in eigen museum). Dit is een indicator van het aanbod van musea. Onderstaande figuur toont de ontwikkeling van het aantal tijdelijke tentoonstelling (in eigen museum) tussen 2009 en 2015.

Figuur 4-1. Ontwikkeling van het aantal tijdelijke tentoonstellingen (in eigen museum) (index 2009=100; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

We zien dat het aantal tijdelijke tentoonstellingen (in eigen museum) tussen 2009 en 2015 met 24% is afgenomen, van 1.493 tentoonstellingen in 2009 naar 1.136 tentoonstellingen in 2015. Gemiddeld nam het aantal tijdelijke tentoonstellingen (in eigen museum) met 4,5% per jaar af (zie Tabel 4-3). Dit is een mogelijke indicatie dat het aanbod in de museumsector is afgenomen in de periode 2009-2015.

Het aantal tijdelijke tentoonstellingen (in eigen museum) nam toe bij de rijks gesubsidieerde musea met gemiddeld 1,9% per jaar. In 2009 waren er 140 tijdelijke tentoonstellingen (in eigen museum) bij rijks gesubsidieerde musea. In 2015 waren dit er 157. Dit is een toename van 12% tussen 2009 en 2015. We zien vooral een sterke stijging tussen 2009 en 2011, gevolgd door een afname van het aantal tijdelijke tentoonstellingen na 2011, en stabilisatie vanaf 2013.

Bij de overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea nam het aantal tijdelijke tentoonstellingen (in eigen museum) af met 32% tussen 2009 en 2015. Dit is een afname van 884 tentoonstellingen in 2009 naar 601 in 2015.

Het aantal tijdelijke tentoonstellingen (in eigen museum) van niet-rijks gesubsidieerde musea die ook niet geregistreerd zijn, nam met 21% af. Van 197 tijdelijke tentoonstellingen in 2009 naar 155 tijdelijke tentoonstellingen in 2015. Tussen 2009 en 2011 nam het aantal tijdelijke

tentoonstellingen (in eigen museum) af. Na 2011 nam het aantal tijdelijke tentoonstellingen (in eigen museum) van niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea weer toe.

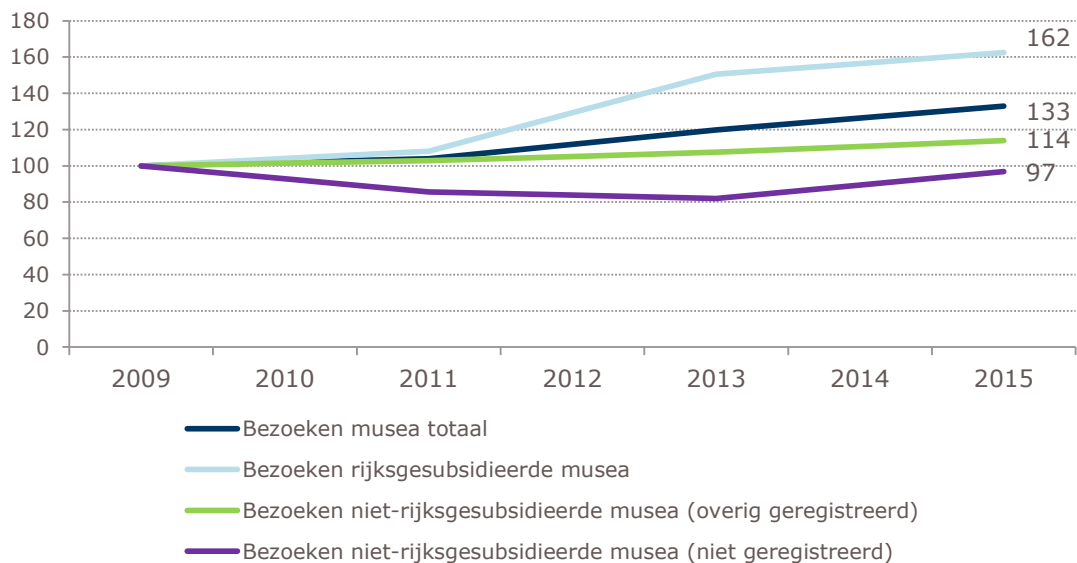
Tabel 4-3. Gemiddelde jaarlijkse mutatie van het aantal tijdelijke tentoonstellingen (in eigen museum) (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Tijdelijke tentoonstellingen (in eigen museum)	Mutatie 2009-2012 (in % per jaar)	Mutatie 2012-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2014-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2009-2015 (in % per jaar)
Musea totaal	-1,9	-7,0	-9,3	-4,5
Waarvan rijks gesubsidieerde musea	8,8	-4,6	-4,0	1,9
Waarvan niet-rijks gesubsidieerde musea (overig geregistreerd)	-4,1	-8,4	-10,7	-6,2
Waarvan niet-rijks gesubsidieerde musea (niet geregistreerd)	-8,0	0,3	-1,6	-4,0

Bovenstaande trend is een mogelijke indicatie dat het aanbod in de museale sector is afgenomen gedurende de observatieperiode. Een mogelijke verklaring hiervoor kan zijn dat er bij de musea minder capaciteit was om tijdelijke tentoonstellingen te organiseren. Echter is een terugloop in het aantal tijdelijke tentoonstelling dat musea organiseren ook anders uit te leggen. Musea kunnen bijvoorbeeld de bewuste afweging hebben gemaakt om minder tijdelijke tentoonstellingen te organiseren, maar de tentoonstellingen die zij organiseren groter te maken en/of langer open te stellen voor publiek. Het kan dus ook een mogelijke indicatie zijn dat de aard van het aanbod is veranderd. Om de terugloop van het aantal tijdelijke tentoonstellingen te duiden bekijken we ook de ontwikkeling van het aantal bezoeken tussen 2009 en 2015.

4.3.2 Bezoek

In deze paragraaf bespreken we de ontwikkelingen in de bezoeken aan musea. Onderstaande figuur geeft de ontwikkeling van het totaal aantal bezoeken aan musea weer tussen 2009 en 2015.

Figuur 4-2. Ontwikkeling bezoeken (index 2009=100; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

In de vorige paragraaf constateerden we dat we een mogelijke indicatie hebben dat het aanbod in de museumsector is afgenomen. Op basis van Figuur 4-2 constateren we dat het aantal bezoeken aan musea tussen 2009 en 2015 is toegenomen met 33%, van 16,6 miljoen bezoeken naar 22,1 miljoen bezoeken. Dit is een gemiddelde jaarlijkse toename van 4,9% per jaar. Deze toename was sterker in de periode 2012-2015 dan in de jaren daarvoor (zie ook Tabel 4-4). Bij de interpretatie van deze figuur moet rekening gehouden worden met de heropening van het Rijksmuseum Amsterdam in 2013. Daarbij merken wij ook op dat de heropening van een dergelijk 'boegbeeld' de algehele belangstelling van het publiek voor musea vergroot en kan uitstralen op de hele sector.

Het aantal bezoeken nam sterker toe bij de rijks gesubsidieerde musea dan sectorbreed. Het aantal bezoeken aan rijks gesubsidieerde musea is met 62% toegenomen in de periode 2009-2015. In 2009 trokken de rijks gesubsidieerde musea 5,3 miljoen bezoeken. In 2015 trokken zij 8,7 miljoen bezoeken. Het aantal bezoeken aan rijks gesubsidieerde musea nam met gemiddeld 8,4% per jaar toe.

Het aantal bezoeken aan niet-rijks gesubsidieerde musea die zijn opgenomen in het Museumregister, nam tussen 2009 en 2015 met 14% toe, van 7,2 miljoen bezoeken naar 8,2 miljoen bezoeken.

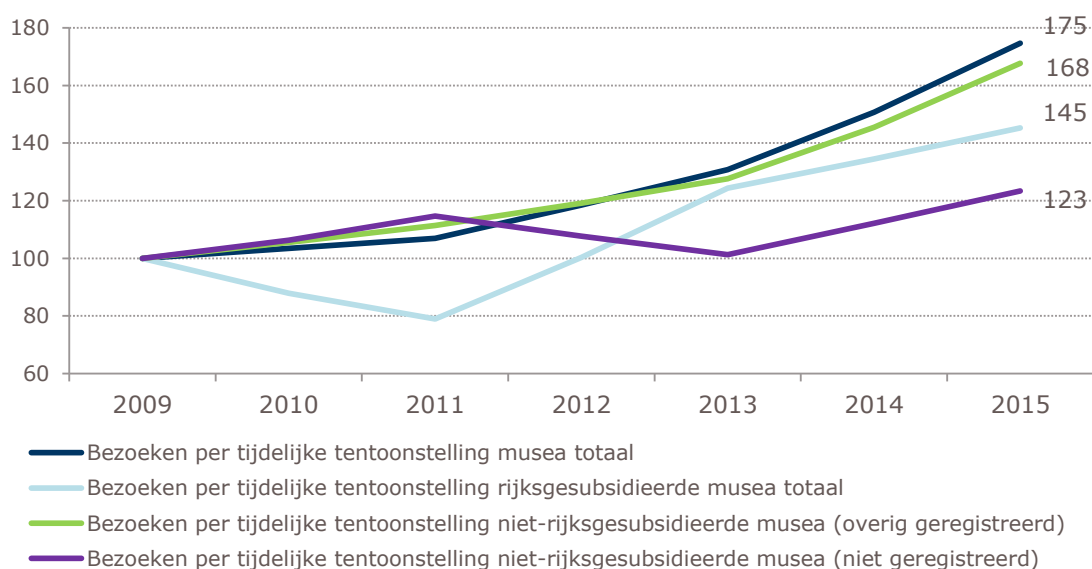
Het aantal bezoeken aan musea die niet zijn opgenomen in het Museumregister nam tussen 2009 en 2015 met 3% af, van 1,9 miljoen bezoeken naar 1,8 miljoen bezoeken. Tot 2013 nam het aantal bezoeken aan niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea af, met gemiddeld 5,7% per jaar. Na 2013 nam het aantal bezoeken weer toe. In het laatste jaar nam het aantal bezoek met 8,3% toe.

Tabel 4-4. Gemiddelde jaarlijkse mutatie bezoeken (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Bezoeken	Mutatie 2009-2012 (in % per jaar)	Mutatie 2012-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2014-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2009-2015 (in % per jaar)
Musea totaal	3,8	5,9	5,2	4,9
Waarvan rijks gesubsidi- eerde musea	8,9	7,9	3,8	8,4
Waarvan niet-rijks gesubsidi- eerde musea (overig geregistreerd)	1,7	2,7	2,9	2,2
Waarvan niet-rijks gesubsidi- eerde musea (niet geregistreerd)	-5,7	4,9	8,3	-0,5

Sectorbreed is het aantal bezoeken aan musea tussen 2009 en 2015 toegenomen. Deze toename geldt niet in dezelfde mate voor alle type musea. Bezoeken aan rijks gesubsidieerde musea zijn sterker toegenomen dan het gemiddelde in de hele museumsector. Het aantal bezoeken aan niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea is tussen 2009 en 2015 zelfs afgenomen.

De figuur hieronder laat de ontwikkeling van het aantal bezoeken aan musea per tijdelijke tentoonstelling (in eigen museum) zien. Hiermee geven we een beeld van de ontwikkeling van het aantal bezoeken gestandaardiseerd naar het aantal tijdelijke tentoonstellingen (in eigen museum) dat musea in een jaar hadden. Bezoeken zijn namelijk afhankelijk van het aanbod.

Figuur 4-3. Ontwikkeling bezoeken per tijdelijke tentoonstelling (in eigen museum) (index 2009=100; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Tussen 2009 en 2015 nam het aantal bezoeken aan musea per tijdelijke tentoonstelling (in eigen museum) met 75% toe. Deze toename moet gezien worden in het licht van een afgenomen aantal tijdelijke tentoonstellingen (-24%) en een toegenomen aantal bezoeken

(+33%) tussen 2009 en 2015. Hierdoor is het aantal bezoeken per tentoonstelling sterker toegenomen dan het aantal bezoeken. Gemiddeld nam het aantal bezoeken per tentoonstelling met 9,7% toe (zie Tabel 4-5). De toename was sterker in de periode 2012-2015 dan in de drie jaar daarvoor.

Het aantal bezoeken per tentoonstelling bij de rijksgesubsidieerde musea is tussen 2009 en 2015 met 45% toegenomen. Deze toename is minder sterk dan de toename sectorbreed. Dit komt doordat het aantal tijdelijke tentoonstellingen bij de rijksgesubsidieerde musea tussen 2009 en 2015 toenam (+12%), terwijl het aantal tijdelijke tentoonstellingen bij de niet-rijksge­subsidieerde musea afnam (zie Figuur 4-1). Gemiddeld nam het aantal bezoeken per tentoonstelling aan rijksgesubsidieerde musea met 6,4% per jaar toe. Deze toename was sterker in de periode 2012-2015 dan in de jaren daarvoor. In de periode 2009-2011 kende het aantal bezoeken per tentoonstelling aan rijksgesubsidieerde musea zelfs een daling.

Het aantal bezoeken per tentoonstelling aan overig geregistreerde niet-rijksge­subsidieerde musea nam tussen 2009 en 2015 met 68% toe. Ook deze toename moet gezien worden in het licht van een afgenomen aantal tijdelijke tentoonstellingen (-32%) en een toegenomen aantal bezoeken (+14%). Het aantal bezoeken per tentoonstelling aan deze musea nam met gemiddeld 9% per jaar toe. Deze toename was sterker tussen 2012 en 2015 dan in de drie jaar daarvoor. De toename was nog sterker tussen 2014 en 2015. Toen nam het aantal bezoeken per tentoonstelling met 15,2% toe (zie Tabel 4-5).

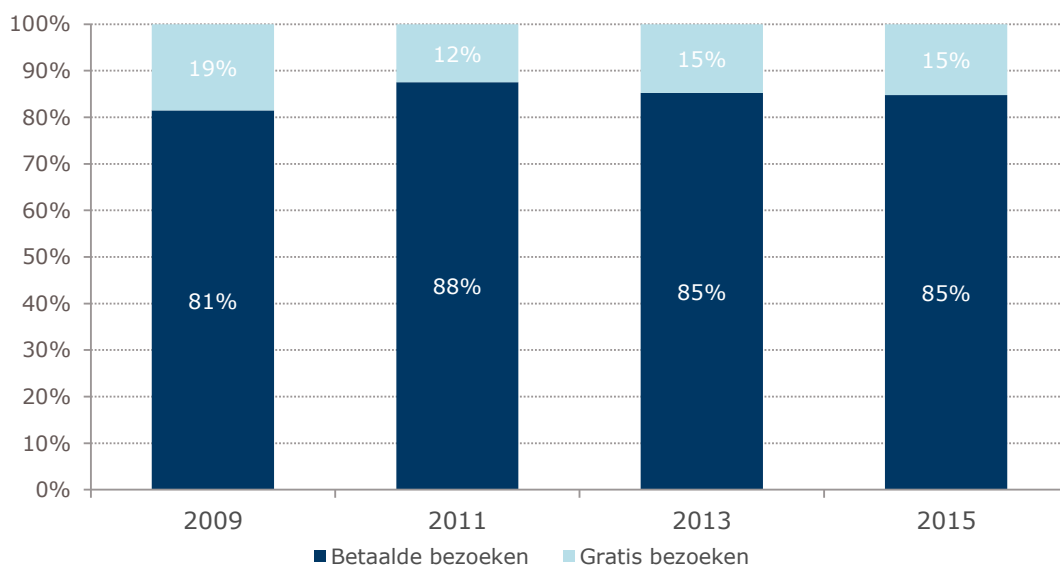
Het aantal bezoeken per tentoonstelling aan niet geregistreerde niet-rijksge­subsidieerde musea nam tussen 2009 en 2015 met 23% toe. Voor deze musea geldt dat het aantal tijdelijke tentoonstellingen sterker is afgenomen dan de bezoeken, waardoor het aantal bezoeken per tentoonstelling toenam.

Tabel 4-5. Gemiddelde jaarlijkse mutatie bezoeken per tijdelijke tentoonstelling (in eigen museum) (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Bezoeken per tentoonstelling (in eigen museum)	Mutatie 2009-2012 (in % per jaar)	Mutatie 2012-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2014-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2009-2015 (in % per jaar)
Musea totaal	5,8	13,8	15,9	9,7
Waarvan rijksgesubsidieerde musea	0,1	13,1	8,1	6,4
Waarvan niet-rijksge­subsidieerde musea (overig geregistreerd)	6,0	12,1	15,2	9,0
Waarvan niet-rijksge­subsidieerde musea (niet geregistreerd)	2,5	4,6	10,0	3,6

De bezoeken aan musea bestaan uit betaalde en gratis bezoeken.⁵⁴ De figuur hieronder laat de ontwikkeling van het aandeel betaalde en gratis bezoeken in het totaal aantal bezoeken aan rijksgesubsidieerde musea zien tussen 2009 en 2015.

⁵⁴ Betaalde bezoeken zijn alle museumbezoeken in een jaar tegen voltarief, reductietarief en bezoeken met een Museumkaart. Gratis bezoeken zijn bijvoorbeeld bezoeken van kinderen die gratis het museum mogen bezoeken of gratis bezoeken tijdens promotionele activiteiten. Bezoekers die een

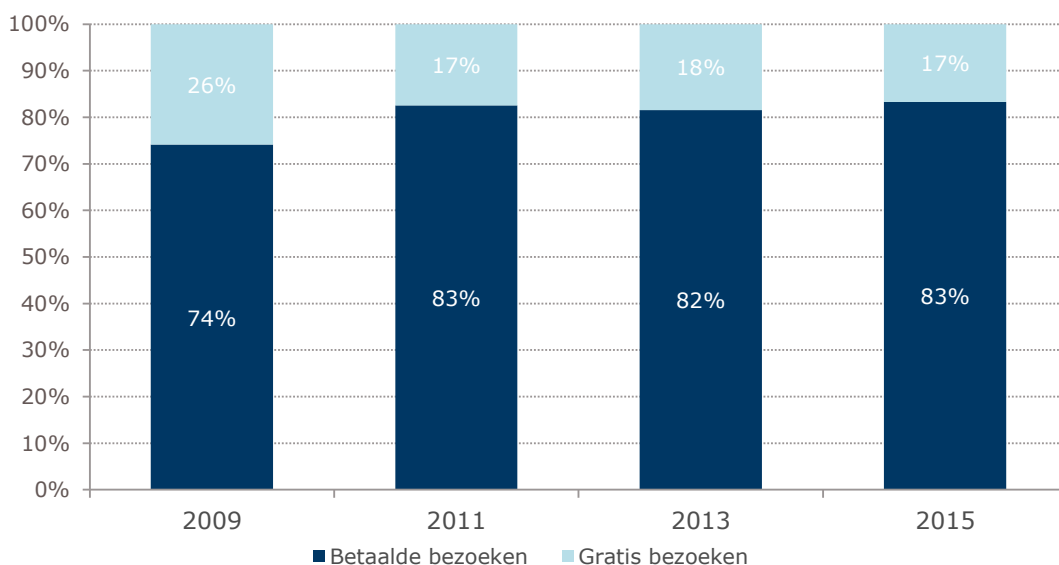
Figuur 4-4. Ontwikkeling van het aandeel betaalde (incl. bezoeken tegen reductietarief en museumkaartbezoeken) en gratis bezoeken, rijks gesubsidieerde musea (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Het overgrote deel van de bezoeken aan rijks gesubsidieerde musea zijn betaalde bezoeken. In 2011 is het aandeel betaalde bezoeken toegenomen ten opzichte van 2009. Na 2011 is de verhouding tussen betaalde en gratis bezoeken stabiel. In 2009 hadden de rijks gesubsidieerde musea 4,3 miljoen betaalde bezoeken en 1 miljoen gratis bezoeken. In 2015 hadden zij 7,3 miljoen betaalde bezoeken en 1,3 miljoen gratis bezoeken.

Figuur 4-5 laat de ontwikkeling van het aandeel betaalde en gratis bezoeken in het totaal aantal bezoeken aan niet-rijks gesubsidieerde musea die zijn opgenomen in het Museumregister zien tussen 2009 en 2015.

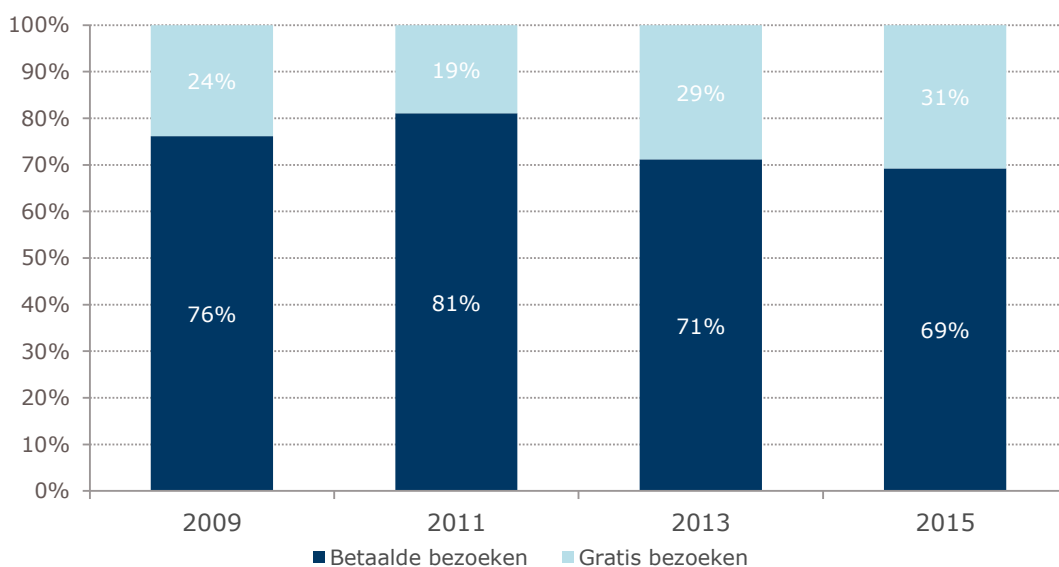
---

museum bezoeken met een vriendenpas of iets soortgelijks, vallen onder bezoeken tegen gereduceerd tarief.

Figuur 4-5. Ontwikkeling van het aandeel betaalde (incl. bezoeken tegen reductietarief en museumkaartbezoeken) en gratis bezoeken, niet-rijksgesubsidieerde musea (overig geregistreerd) (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

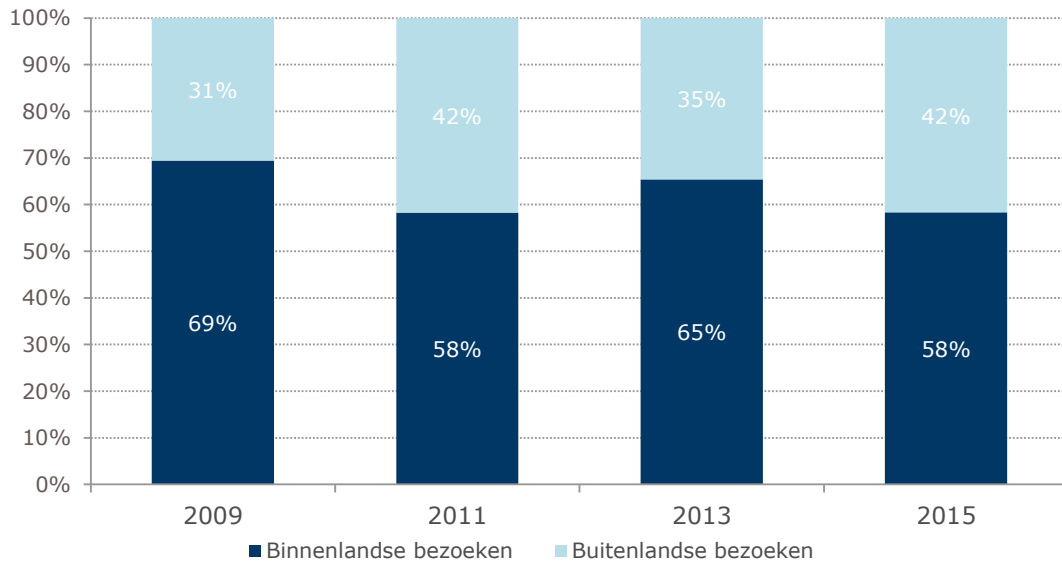
De overig geregistreerde niet-rijksgesubsidieerde musea hadden ten opzichte van de rijksgesubsidieerde musea minder betaalde bezoeken. In 2009 waren 74% van de bezoeken aan overig geregistreerde niet-rijksgesubsidieerde musea betaald, ten opzichte van 81% van de bezoeken aan rijksgesubsidieerde musea. In 2011 neemt het aandeel betaalde bezoeken aan overig geregistreerde niet-rijksgesubsidieerde musea toe tot 83%. In de jaren daarna is dit aandeel vrijwel stabiel. In 2009 hadden de overig geregistreerde niet-rijksgesubsidieerde musea 5,3 miljoen betaalde bezoeken en 1,9 miljoen gratis bezoeken. In 2015 hadden deze musea 6,8 miljoen betaalde bezoeken en 1,4 miljoen gratis bezoeken.

Figuur 4-6. Ontwikkeling van het aandeel betaalde (incl. bezoeken tegen reductietarief en museumkaartbezoeken) en gratis bezoeken, niet-rijksgesubsidieerde musea (niet geregistreerd) (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Het aandeel betaalde bezoeken in het totaal aantal bezoeken aan niet-rijks gesubsidieerde musea die niet zijn opgenomen in het Museumregister nam toe van 2009 op 2011 en nam daarna af tot 69% in 2015. In 2009 hadden deze musea 1,4 miljoen betaalde bezoeken (76% van het totaal aantal bezoeken van deze musea). In 2015 hadden deze musea nog 1,3 miljoen bezoeken (69% van het totaal). Het aandeel gratis bezoeken nam navenant toe, van 450 duizend gratis bezoeken in 2009 naar 560 duizend gratis bezoeken in 2015.

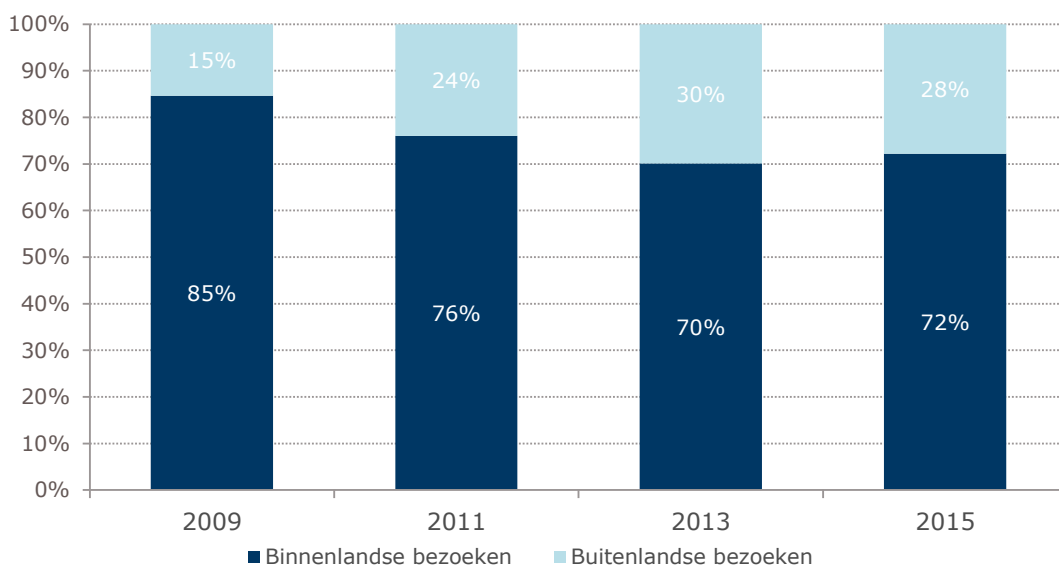
Musea trekken zowel bezoekers uit eigen land als uit het buitenland. In de figuur hieronder is de ontwikkeling van bezoeken aan rijks gesubsidieerde musea weergegeven, opgesplitst naar bezoeken vanuit eigen land en het buitenland.

Figuur 4-7. Ontwikkeling bezoeken vanuit binnen- en buitenland, rijks gesubsidieerde musea (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Meer dan de helft van de bezoeken aan rijks gesubsidieerde musea zijn bezoeken vanuit eigen land. Wel is het aandeel bezoeken vanuit het buitenland gestegen tussen 2009 en 2015. In 2015 is dit aandeel 42%. In 2009 hadden rijks gesubsidieerde musea 3,7 miljoen bezoeken vanuit eigen land en 1,6 miljoen bezoeken vanuit het buitenland. In 2015 hadden deze musea 5,1 miljoen bezoeken uit eigen land en 3,6 miljoen bezoeken uit het buitenland.

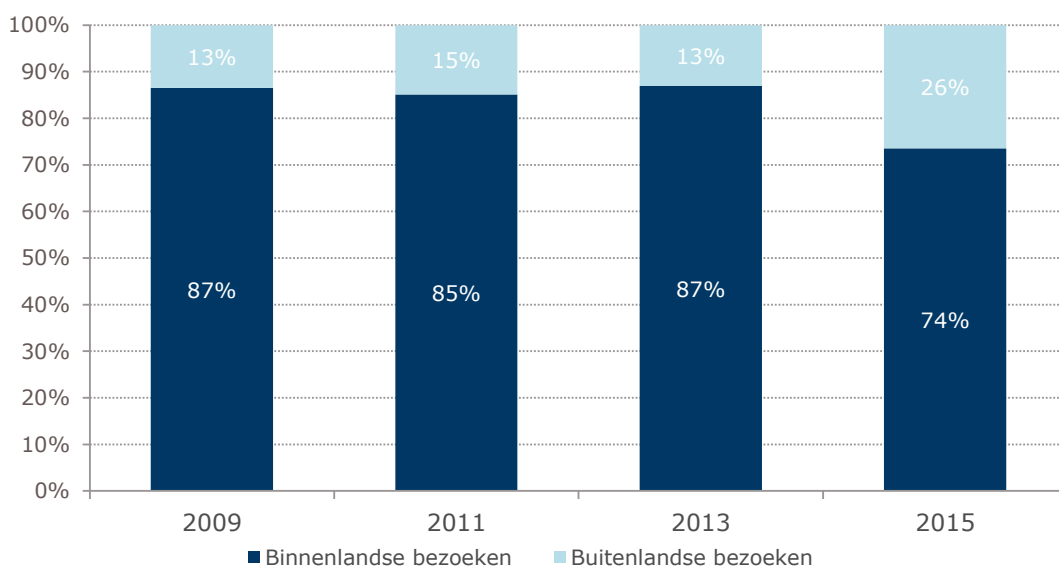
Figuur 4-8 laat de ontwikkeling van bezoeken uitgesplitst naar binnen- en buitenlandse bezoeken zien voor niet-rijks gesubsidieerde musea die zijn opgenomen in het Museumregister.

Figuur 4-8. Ontwikkeling bezoeken vanuit binnen- en buitenland, niet-rijks gesubsidieerde musea (overig geregistreerd) (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Het overgrote deel van de bezoeken aan overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea zijn van bezoekers uit eigen land. Wel zien we een stijgend aandeel bezoeken uit het buitenland tussen 2009 en 2015. In 2009 waren 15% van de bezoeken aan overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea bezoeken vanuit het buitenland. In 2015 is dit aandeel gegroeid tot 28% van het totaal aantal bezoeken. In 2009 hadden deze musea 6,1 miljoen bezoeken uit eigen land en 1,1 miljoen bezoeken uit het buitenland. In 2015 hadden zij 5,9 miljoen bezoeken uit eigen land en 2,3 miljoen bezoeken uit het buitenland.

Figuur 4-9 laat de ontwikkeling van bezoeken uitgesplitst naar binnen- en buitenlandse bezoeken zien voor niet-rijks gesubsidieerde musea die ook niet zijn opgenomen in het Museumregister.

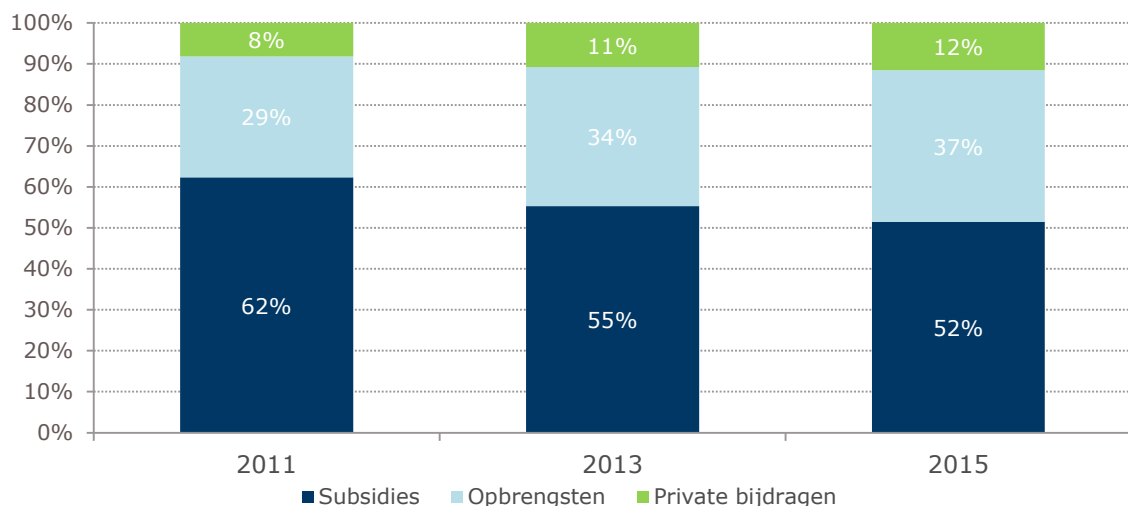
Figuur 4-9. Ontwikkeling bezoeken vanuit binnen- en buitenland, niet-rijks gesubsidieerde musea (niet geregistreerd) (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea trekken overwegend bezoeken uit eigen land. Dit beeld verandert echter na 2013. In 2015 waren voor deze musea 26% van het totaal aantal bezoeken, bezoeken uit het buitenland, waar dit aandeel in 2009 13% was. In 2009 hadden deze musea 1,6 miljoen bezoeken uit eigen land en 250 duizend bezoeken uit het buitenland. In 2015 hadden zij 1,3 miljoen bezoeken uit eigen land en 480 duizend bezoeken uit het buitenland.

Voor zowel de rijks gesubsidieerde als de niet-rijks gesubsidieerde musea geldt dat tussen 2009 en 2015 het aandeel bezoeken van bezoekers uit het buitenland in het totaal aantal bezoeken is gegroeid. Dit aandeel is tussen 2009 en 2015 met ongeveer 10% tot 13% toegenomen.

4.3.3 Financieringsmix

In deze paragraaf presenteren we de ontwikkeling van de verschillende inkomsten van musea. De inkomsten splitsen wij op naar subsidies, opbrengsten en private bijdragen. Subsidies omvatten subsidies van het Rijk, provincies, gemeenten, loonsubsidies en overige inkomsten uit publieke middelen.^{55,56} Opbrengsten zijn de publieksinkomsten, sponsorinkomsten en overige eigen inkomsten.⁵⁷ De private bijdragen bestaan uit bijdragen en giften van vriendenverenigingen, bedrijven (geen sponsoring) en private fondsen.⁵⁸ Hieronder is de ontwikkeling van de inkomsten van musea weergegeven van 2011 tot en met 2015.

Figuur 4-10. Financieringsmix musea totaal (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)⁵⁹

⁵⁵Onder overig inkomsten uit publieke middelen vallen onder andere inkomsten uit overige overheidsfondsen en Europese projecten.

⁵⁶ In deze definitie worden structurele en incidentele subsidies samengenomen. Een opsplitsing is op basis van de voorhanden zijnde gegevens niet mogelijk.

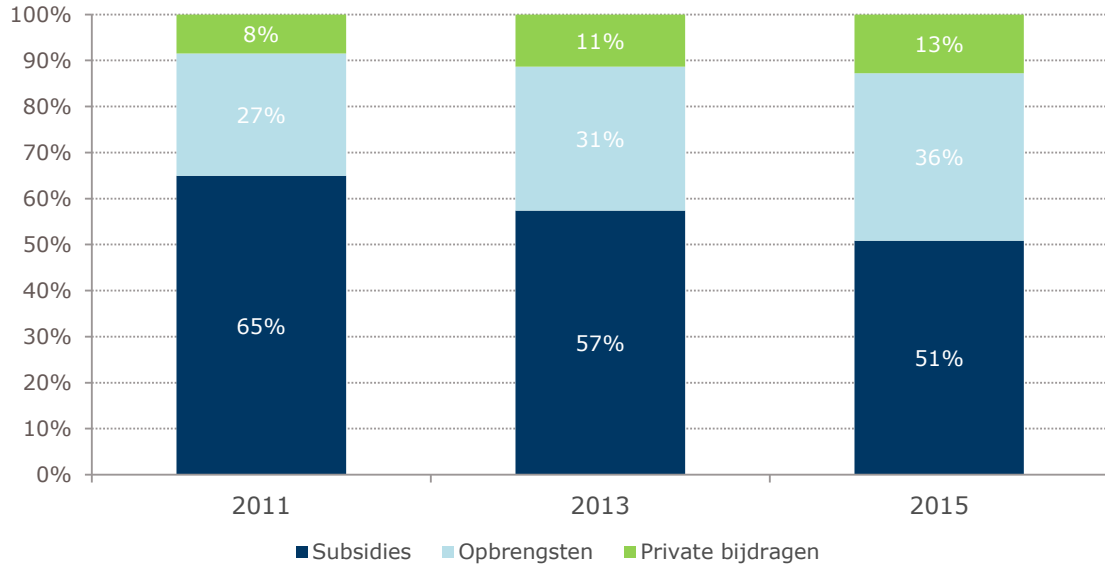
⁵⁷ Hieronder vallen opbrengsten van lezingen, rondleidingen, kinderactiviteiten, cursussen, speciale evenementen, verhuur van roerende of onroerende goederen, verpachting, opbrengsten uit bruikleenverkeer en verkoop van museumstukken.

⁵⁸ Bijvoorbeeld VSB, Prins Bernard Cultuurfonds, fondsen op naam, goede doelen loterijen.

⁵⁹ 2009 is hier buiten beschouwing gelaten omdat het voor dit jaar niet mogelijk is om de juiste uitsplitsing van een deel van de inkomsten van musea te maken naar Opbrengsten of Private bijdragen.

Subsidies maken het grootste deel uit van de inkomsten van musea. Het aandeel subsidies is wel afgenomen in 2015 ten opzichte van 2011. In deze periode is het aandeel opbrengsten en het aandeel private bijdragen in de totale inkomsten van musea toegenomen.

Hieronder is de ontwikkeling van de inkomsten van rijksgesubsidieerde musea weergegeven van 2011 tot en met 2015.

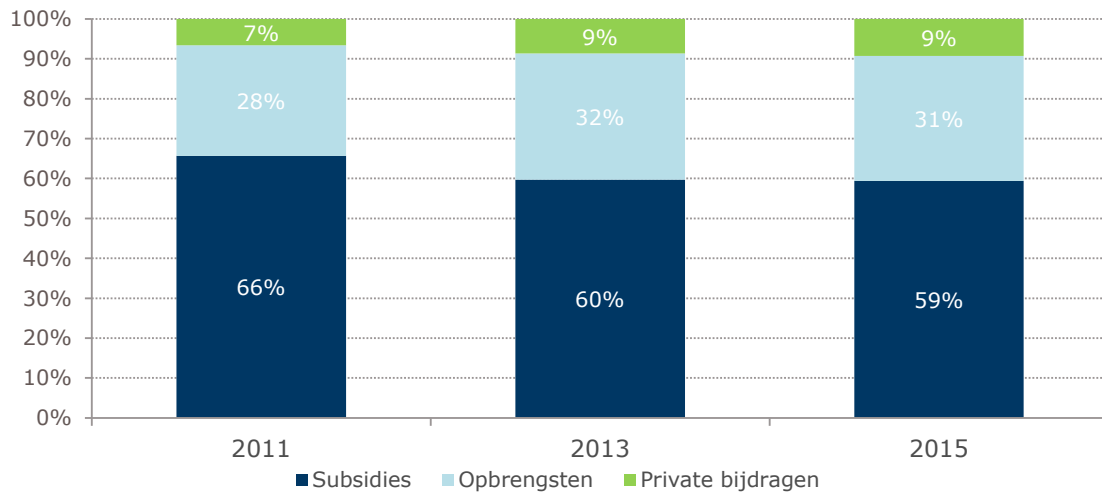

Figuur 4-11. Financieringsmix rijksgesubsidieerde musea (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)⁶⁰

Subsidies maken het grootste deel uit van de inkomsten van rijksgesubsidieerde musea. Het aandeel subsidies in de totale inkomsten nam tussen 2011 en 2015 wel af, van 65% naar 51%. Het aandeel opbrengsten in de totale inkomsten van rijksgesubsidieerde musea is in deze periode gestegen van 27% naar 36%. Ook het aandeel private bijdragen is toegenomen. Van 8% van de totale inkomsten in 2011 naar een aandeel van 13% in 2015.

Figuur 4-12 laat de ontwikkeling van de inkomstenbronnen van in het Museumregister opgenomen niet-rijksgesubsidieerde musea zien tussen 2011 en 2015.

⁶⁰ 2009 is hier buiten beschouwing gelaten omdat het voor dit jaar niet mogelijk is om de juiste uitsplitsing van een deel van de inkomsten van musea te maken naar Opbrengsten of Private bijdragen.

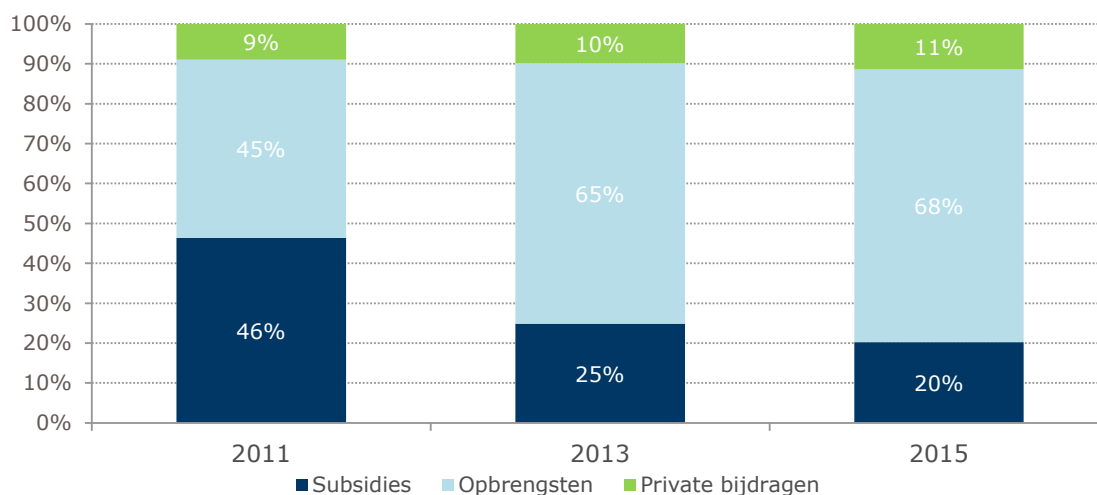
Figuur 4-12. Financieringsmix niet-rijks gesubsidieerde musea (overig geregistreerd) (bron: CBS, bewerking: Dialogic/APE)⁶¹

Rijks gesubsidieerde en overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea zijn vergelijkbaar qua verdeling van de inkomsten naar subsidies, opbrengsten en private bijdragen. Subsidies maken ook het grootste deel uit van de inkomsten van overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea. Dit aandeel neemt in de periode 2011-2015 af, van 66% naar 59%. Het aandeel opbrengsten in de totale inkomsten van overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea neemt toe in deze periode, van 28% naar 31%. Het aandeel inkomsten uit private bijdragen in de totale inkomsten blijft tussen 2011 en 2015 redelijk stabiel. We zien een lichte stijging van dit aandeel van 7% in 2011 naar een aandeel van 9% in 2013 en 2015.

Hieronder is de ontwikkeling van de inkomstenbronnen van niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea tussen 2011 en 2015 weergegeven.

⁶¹ 2009 is hier buiten beschouwing gelaten omdat het voor dit jaar niet mogelijk is om de juiste uitsplitsing van een deel van de inkomsten van musea te maken naar Opbrengsten of Private bijdragen.

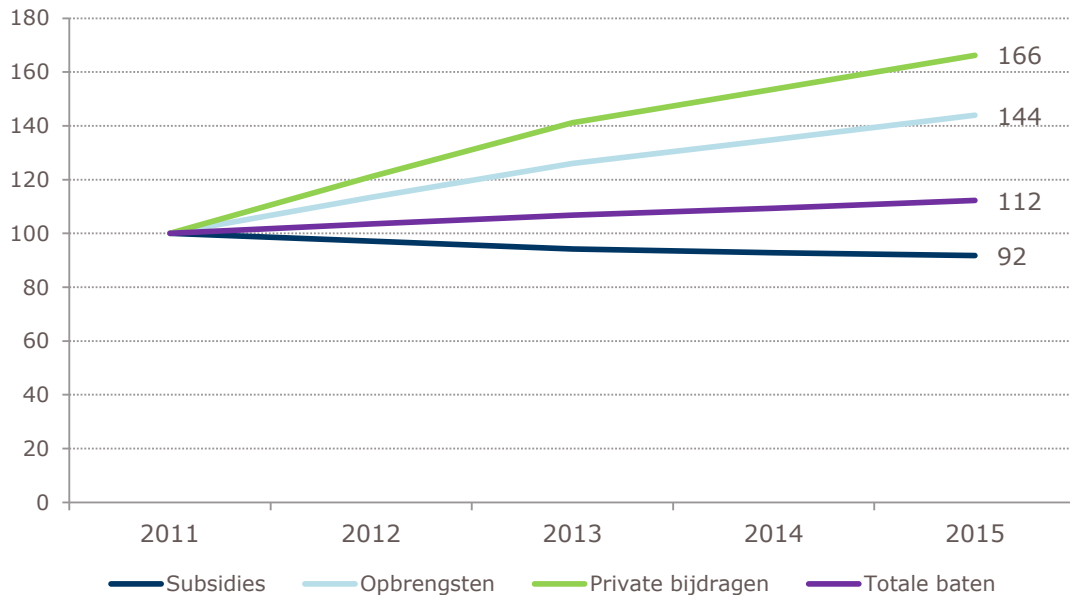
Figuur 4-13. Financieringsmix niet-rijks gesubsidieerde musea (niet geregistreerd) (bron: CBS, bewerking: Dialogic/APE)⁶²

De niet-geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea laten wat betreft de inkomstenverdeling een ander beeld zien dan de overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde en de rijks gesubsidieerde musea. Het aandeel subsidie-inkomsten in het totaal inkomen van niet-geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea is minder groot vergeleken met de andere musea. Dit aandeel is tevens afgenomen tussen 2011 en 2015, van 46% naar 20%. Het aandeel opbrengsten is relatief gezien groot vergeleken met andere musea. Dit aandeel is tevens toegenomen tussen 2011 en 2015, van 45% naar 68%. Het aandeel inkomsten uit private bijdragen is ongeveer vergelijkbaar met het aandeel inkomsten uit private bijdragen van andere musea.

De ontwikkeling van de financieringsmix van musea – zowel rijks gesubsidieerde als niet-rijks gesubsidieerde musea – wordt gekenmerkt door een slinkend aandeel subsidie-inkomsten en een groeiend aandeel opbrengsten in de totale inkomsten. De omvang en de mate waarin deze aandelen veranderen verschilt per type museum. De rijks gesubsidieerde musea en de overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea zijn qua financieringsmix redelijk vergelijkbaar.

⁶² 2009 is hier buiten beschouwing gelaten omdat het voor dit jaar niet mogelijk is om de juiste uitsplitsing van een deel van de inkomsten van musea te maken naar Opbrengsten of Private bijdragen.

Hieronder wordt de ontwikkeling van de inkomsten van musea weergegeven, uitgesplitst naar subsidies, opbrengsten en private bijdragen. De inkomsten zijn gecorrigeerd voor de inflatie. We kunnen daardoor spreken van de reële ontwikkeling van inkomsten musea. We zullen bij de bespreking van de trendontwikkelingen per inkomstensoort de absolute bedragen opnemen voor 2015. Dit geeft de lezer een indicatie van de omvang van deze inkomstensoort en kan de ontwikkeling in perspectief zetten.

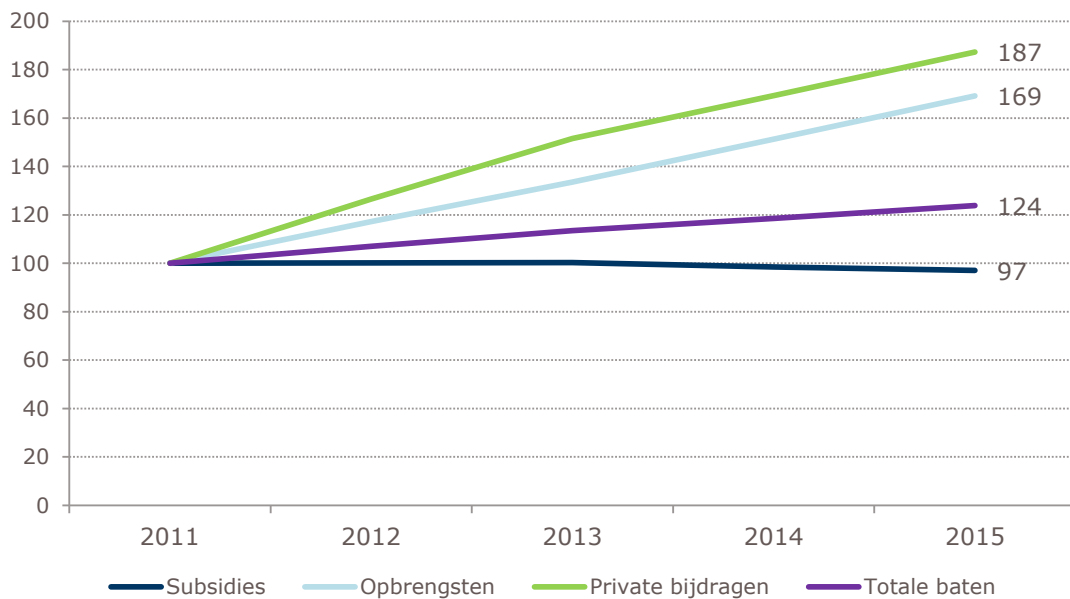
Figuur 4-14. Ontwikkeling reële inkomstenbronnen, musea totaal (index 2011=100; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)⁶³

De reële totale baten van musea zijn tussen 2011 en 2015 met 12% toegenomen. Dit is een gemiddelde jaarlijkse toename van 2,9%. In 2015 bedroegen de totale baten van musea € 723 miljoen. Tussen 2011 en 2015 zijn de reële subsidie-inkomsten van musea met 8% afgenomen. In 2015 bedroegen de inkomsten uit subsidies van musea € 373 miljoen. In deze periode zijn de reële opbrengsten met 44% toegenomen. In 2015 bedroegen de totale opbrengsten van musea € 267 miljoen. De private bijdragen van musea zijn het sterkst toegenomen tussen 2011 en 2015, met 66%. Private bijdragen maken echter maar een klein deel van de totale inkomsten van musea uit (12% in 2015). In 2015 bedroegen de private bijdragen € 83 miljoen.

Tabel 4-6. Gemiddelde jaarlijkse mutatie reële inkomstenbronnen, musea totaal (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Inkomstenbronnen	Mutatie 2012-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2014-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2011-2015 (in % per jaar)
Subsidies	-1,9	-1,1	-2,1
Opbrengsten	8,3	6,7	9,5
Private bijdragen	11,1	8,3	13,6
Totale baten	2,7	2,6	2,9

Hieronder is de ontwikkeling van de reële inkomsten van rijks gesubsidieerde musea tussen 2011 en 2015 weergegeven.

Figuur 4-15. Ontwikkeling reële inkomstenbronnen, rijks gesubsidieerde musea (index 2011=100; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)⁶⁴

De reële totale baten van rijks gesubsidieerde musea zijn tussen 2011 en 2015 met 24% toegenomen. De totale baten namen met gemiddeld 5,5% per jaar toe (zie Tabel 4-7). In 2015 bedroegen de totale baten € 391 miljoen. De reële inkomsten uit subsidies namen in deze periode af met 3% (gemiddeld 0,8% per jaar). In 2015 bedroegen de inkomsten uit subsidies voor rijks gesubsidieerde musea € 199 miljoen. De reële opbrengsten van rijks gesubsidieerde musea namen tussen 2011 en 2015 met 69% toe (gemiddeld met 14% per jaar). In 2015 bedroegen de opbrengsten € 142 miljoen. De reële private bijdragen zijn met 87% gestegen tussen 2011 en 2015. De inkomsten uit private bijdragen van rijks gesubsidieerde musea namen met gemiddeld 17% per jaar toe. In 2015 bedroegen de inkomsten uit private bijdragen € 50 miljoen.

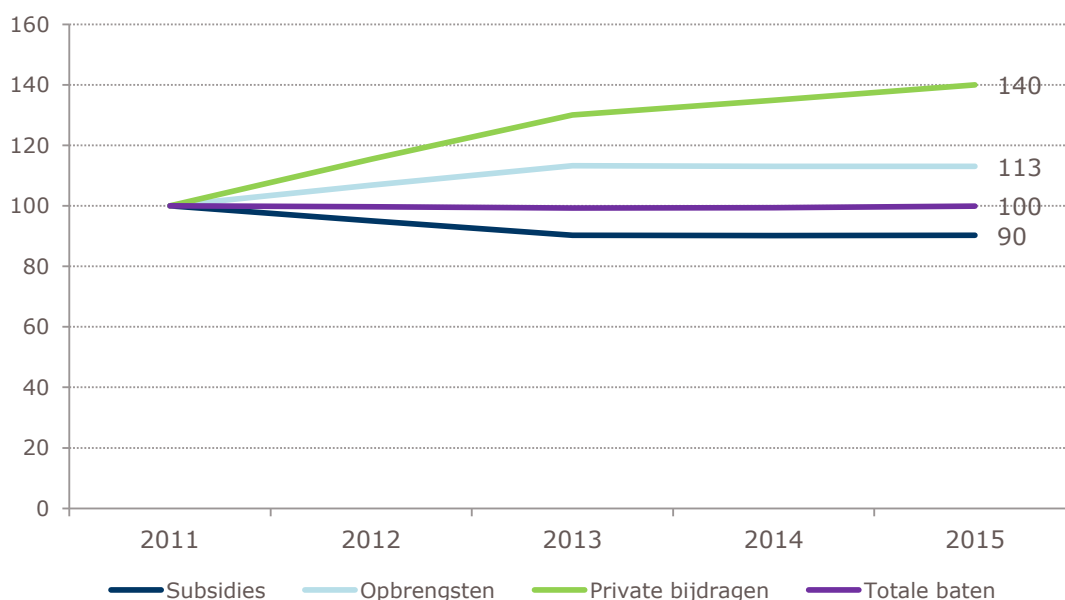
⁶³ 2009 en 20110 zijn hier buiten beschouwing gelaten omdat het voor deze jaren niet mogelijk is om de juiste uitsplitsing van een deel van de inkomsten van musea te maken naar Opbrengsten of Private bijdragen.

⁶⁴ 2009 en 20110 zijn hier buiten beschouwing gelaten omdat het voor deze jaren niet mogelijk is om de juiste uitsplitsing van een deel van de inkomsten van musea te maken naar Opbrengsten of Private bijdragen.

Tabel 4-7. Gemiddelde jaarlijkse mutatie reële inkomstenbronnen, rijks gesubsidieerde musea (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Inkomstenbronnen	Mutatie 2012-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2014-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2011-2015 (in % per jaar)
Subsidies	-1,1	-1,5	-0,8
Opbrengsten	13,0	11,8	14,0
Private bijdragen	14,0	10,6	17,0
Totale baten	5,0	4,5	5,5

Figuur 4-16 laat de ontwikkeling van de inkomsten (subsidies, opbrengsten en private bijdragen) van niet-rijks gesubsidieerde musea die zijn opgenomen in het Museumregister zien tussen 2011 en 2015.

Figuur 4-16. Ontwikkeling reële inkomstenbronnen, niet-rijks gesubsidieerde musea (overig geregistreerd) (index 2011=100; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)⁶⁵

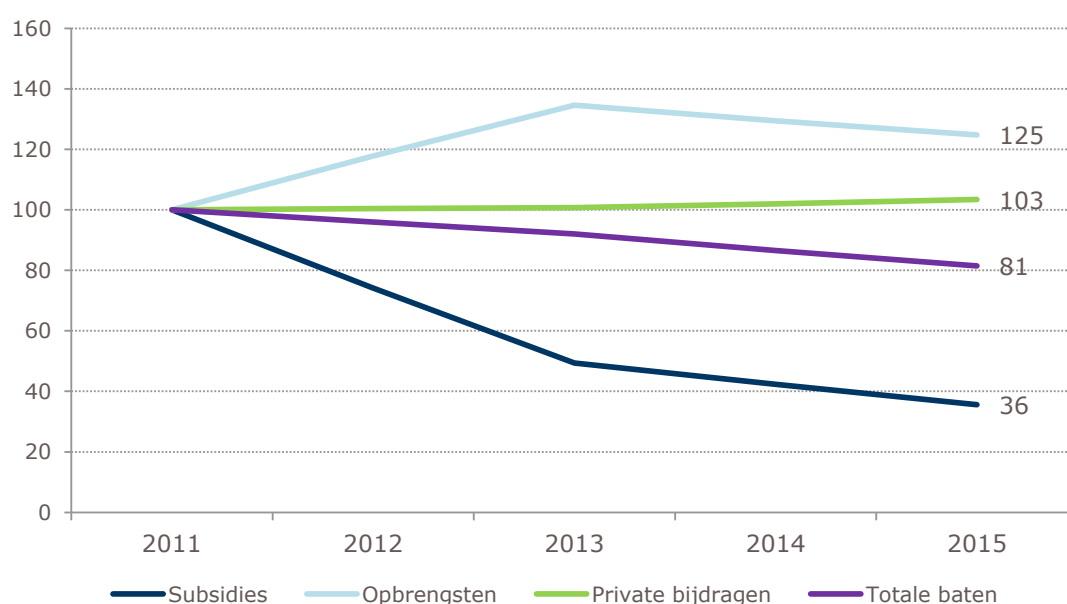
De reële totale baten van overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea zijn tussen 2011 en 2015 nagenoeg gelijk gebleven. In 2015 bedroegen de totale inkomsten van deze musea € 214 miljoen. De reële inkomsten uit subsidies zijn in deze periode met 10% afgenomen. Gemiddeld namen de reële subsidie-inkomsten met 2,5% per jaar af (zie Tabel 4-8). In 2015 bedroegen de inkomsten uit subsidies van deze musea € 127 miljoen. De reële opbrengsten namen tussen 2011 en 2015 met 13% toe (gemiddeld 3,1% per jaar). In 2015 hadden deze musea € 67 miljoen inkomsten uit opbrengsten. De reële private bijdragen namen met 40% toe tussen 2011 en 2015 (gemiddeld 8,8% per jaar). In 2015 bedroegen de private bijdragen € 20 miljoen.

⁶⁵ 2009 en 20110 zijn hier buiten beschouwing gelaten omdat het voor deze jaren niet mogelijk is om de juiste uitsplitsing van een deel van de inkomsten van musea te maken naar Opbrengsten of Private bijdragen.

Tabel 4-8. Gemiddelde jaarlijkse mutatie reële inkomstenbronnen, niet-rijks gesubsidieerde musea (overig geregistreerd) (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Inkomstenbronnen	Mutatie 2012-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2014-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2011-2015 (in % per jaar)
Subsidies	-1,7	0,2	-2,5
Opbrengsten	1,9	0,1	3,1
Private bijdragen	6,6	3,8	8,8
Totale baten	0,1	0,5	0,0

Hieronder wordt de ontwikkeling van de reële inkomstenbronnen van niet-rijks gesubsidieerde musea die ook niet zijn opgenomen in het Museumregister weergegeven.

Figuur 4-17. Ontwikkeling reële inkomstenbronnen, niet-rijks gesubsidieerde musea (niet geregistreerd) (index 2011=100; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)⁶⁶

De reële totale baten van niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea zijn tussen 2011 en 2015 met 19% afgenomen. In 2015 bedroegen de totale inkomsten van deze musea € 27 miljoen. De inkomsten uit subsidies zijn het sterkst afgenomen. Tussen 2011 en 2015 namen deze met 64% af. In 2015 bedroegen de subsidie-inkomsten € 5,5 miljoen. De opbrengsten van niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea zijn tussen 2011 en 2015 met 25% toegenomen. In 2015 bedroegen de opbrengsten van niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea € 18,5 miljoen. De inkomsten uit private bijdragen van niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea zijn tussen 2011 en 2015 met 3% toegenomen. In 2015 bedroegen de private bijdragen van deze musea € 3,1 miljoen.

⁶⁶ 2009 en 20110 zijn hier buiten beschouwing gelaten omdat het voor deze jaren niet mogelijk is om de juiste uitsplitsing van een deel van de inkomsten van musea te maken naar Opbrengsten of Private bijdragen.

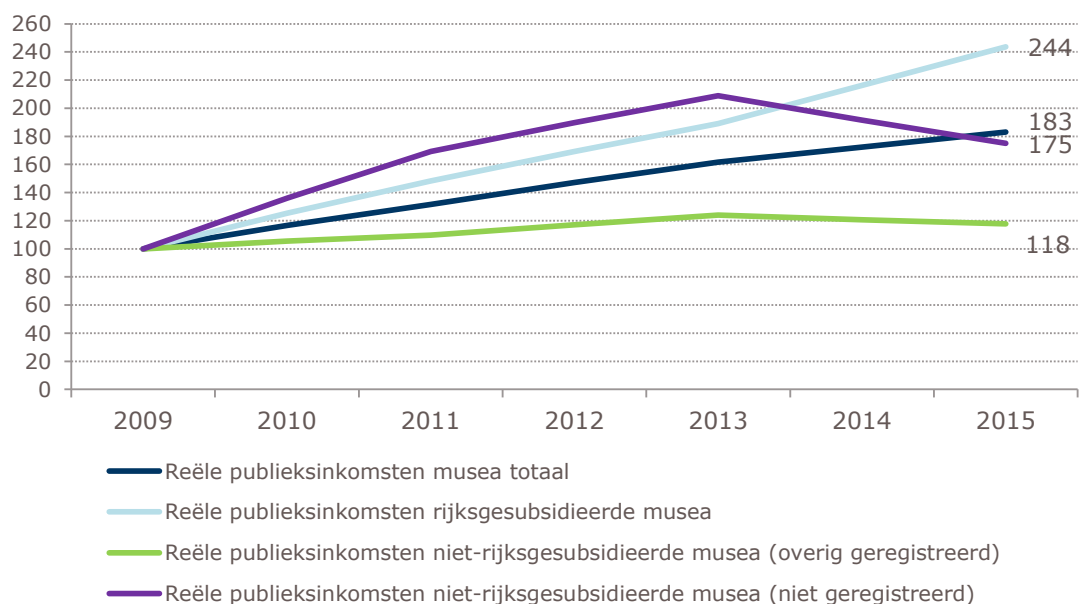
Tabel 4-9. Gemiddelde jaarlijkse mutatie reële inkomstenbronnen, niet-rijks gesubsidieerde musea (niet geregistreerd) (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Inkomstenbronnen	Mutatie 2012-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2014-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2011-2015 (in % per jaar)
Subsidies	-21,7	-16,1	-22,8
Opbrengsten	1,9	-3,6	5,7
Private bijdragen	1,0	1,5	0,9
Totale baten	-5,3	-5,9	-5,0

De totale inkomsten van rijks gesubsidieerde musea zijn tussen 2011 en 2015 toegenomen. De inkomsten van niet-rijks gesubsidieerde musea zijn in deze periode gelijk gebleven of afgenomen. Hier is dus een duidelijk verschil waar te nemen tussen de verschillende typen musea. Tevens zien we een samenhang tussen de ontwikkeling van de bezoeken en de baten. Zowel de bezoeken als de baten namen het sterkst toe bij rijks gesubsidieerde musea. Toenemende bezoeken hebben een direct positief effect op de opbrengsten. Deze nemen toe omdat de publieksinkomsten toenemen. Echter, we zien dat het aandeel opbrengsten in de totale financieringsmix beperkt toeneemt. Het is mogelijk dat een toenemend aantal bezoeken ook een positieve invloed heeft op de subsidiabiliteit van musea en de mate waarin musea er in slagen private bijdragen te verkrijgen. Daarbij merken wij op dat bezoeken slechts één van de factoren is die van invloed is op de inkomsten van musea.

Onderdeel van de opbrengsten van musea zijn dus de publieksinkomsten.⁶⁷ De figuur hieronder geeft de ontwikkeling van de reële publieksinkomsten van musea weer tussen 2009 en 2015 (ook uitgesplitst naar rijks- en overig en niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea).

⁶⁷ Publieksinkomsten zijn de totale inkomsten uit entree (vol- en reductietarief) en vergoedingen voor de Museumkaart.

Figuur 4-18. Ontwikkeling reële publieksinkomsten (index 2009=100; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

De reële publieksinkomsten van musea zijn tussen 2009 en 2015 met 83% toegenomen. De reële publieksinkomsten stegen sneller dan de reële totale opbrengsten van musea. Gemiddeld namen de reële publieksinkomsten van musea met 10,6% per jaar toe (zie Tabel 4-10). In 2015 bedroegen de publieksinkomsten van musea € 146,3 miljoen.

De reële publieksinkomsten namen het sterkst toe bij de rijks gesubsidieerde musea. Tussen 2009 en 2015 namen de reële publieksinkomsten van rijks gesubsidieerde musea met 144% toe. Dit is een gemiddelde jaarlijkse stijging van 16%. In 2015 bedroegen de publieksinkomsten van rijks gesubsidieerde musea € 82,1 miljoen.

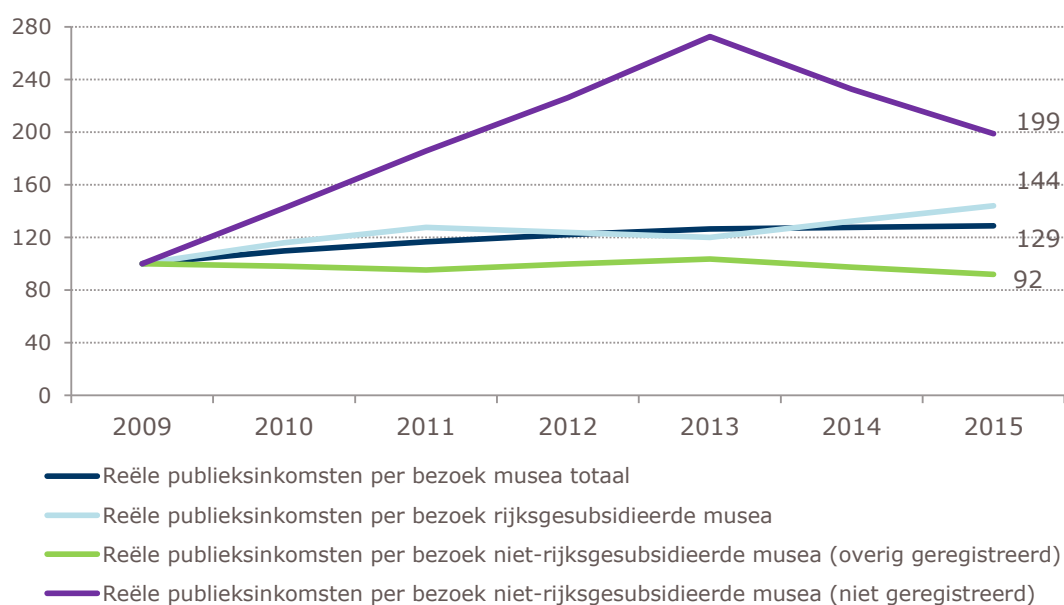
De reële publieksinkomsten van overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea namen tussen 2009 en 2015 met 18% toe. Dit is een gemiddelde jaarlijkse stijging van 2,7%. In 2015 hadden overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea € 34,2 miljoen publieksinkomsten.

De reële publieksinkomsten van niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea namen tot 2013 toe. Na 2013 namen deze weer af. Tussen 2009 en 2015 namen de reële publieksinkomsten met 75% toe. In 2015 bedroegen de publieksinkomsten voor deze musea € 8,6 miljoen.

Tabel 4-10. Gemiddelde jaarlijkse mutatie reële publieksinkomsten (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Reële publieksinkomsten	Mutatie 2009-2012 (in % per jaar)	Mutatie 2012-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2014-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2009-2015 (in % per jaar)
Musea totaal	13,7	7,6	6,3	10,6
Waarvan rijks gesubsidieerde musea	19,2	12,9	12,7	16,0
Waarvan niet-rijks gesubsidieerde musea (overig geregistreerd)	5,4	0,1	-2,4	2,7
Waarvan niet-rijks gesubsidieerde musea (niet geregistreerd)	23,8	-2,6	-8,6	9,8

De publieksinkomsten van musea zijn afhankelijk van het betalende publiek, c.q. het aantal betaalde bezoeken dat zij trekken. Hieronder is de ontwikkeling van de reële publieksinkomsten per betaald bezoek weergegeven.

Figuur 4-19. Ontwikkeling reële publieksinkomsten per betaald bezoek (index 2009=100; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Gestandaardiseerd naar het aantal bezoeken, groeiden de reële publieksinkomsten van musea met 29%. De reële publieksinkomsten per betaald bezoek namen tussen 2009 en 2012 sterker toe dan in de drie jaar daarna (zie Tabel 4-11). Gemiddeld namen de reële publieksinkomsten per betaald bezoek sectorbreed met 4,3% per jaar toe. De publieksinkomsten per betaald bezoek kunnen gezien worden als een benadering van de gemiddelde entreeprijs van musea. Gemiddeld was de entreeprijs voor musea € 7,98 in 2015.

De reële publieksinkomsten per bezoek namen bij de rijks gesubsidieerde musea tussen 2009 en 2015 met 44% toe. Gemiddeld stegen de reële inkomsten per bezoek bij de rijks gesubsidieerde musea met 6,3% per jaar. De gemiddelde entreprijs voor rijks gesubsidieerde musea was € 11,18 in 2015.

De reële publieksinkomsten per bezoek namen bij de overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea af met 8%. De gemiddelde entreprijs voor deze musea was € 5,03 in 2015.

De reële publieksinkomsten per bezoek van niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea namen tussen 2009 en 2011 met 99% toe. De inkomsten per bezoek stegen tot 2013 en namen daarna af. De gemiddelde entreprijs voor deze musea was € 6,85 in 2015. De gemiddeld entreprijs bij niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea nam het sterkst toe tussen 2009 en 2015 vergeleken met andere musea.

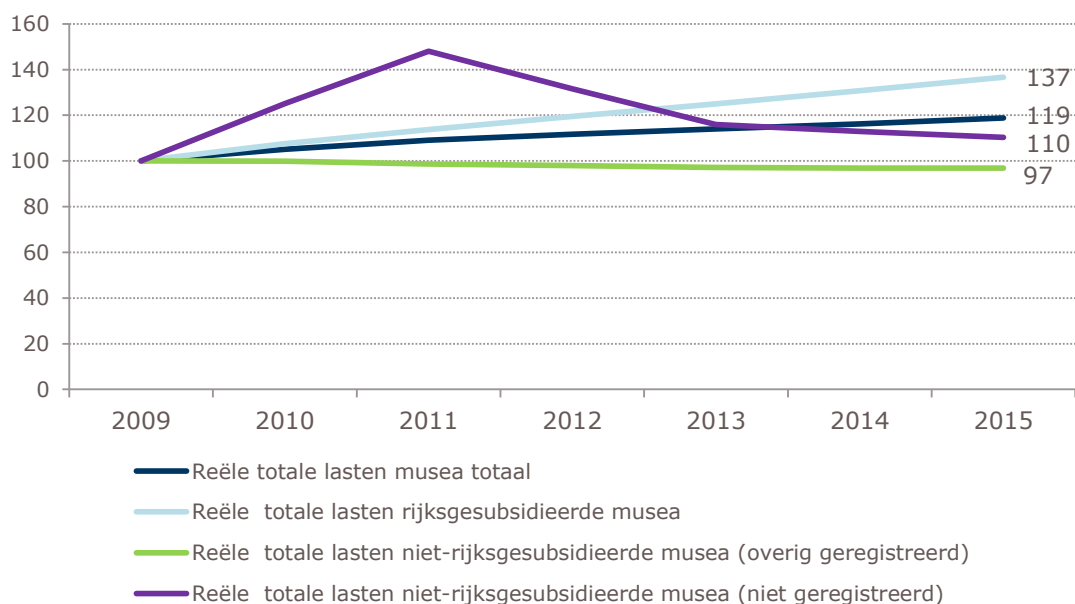
Tabel 4-11. Gemiddelde jaarlijkse mutatie reële publieksinkomsten per bezoek (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Reële publieksinkomsten per bezoek	Mutatie 2009-2012 (in % per jaar)	Mutatie 2012-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2014-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2009-2015 (in % per jaar)
Musea totaal	6,9	1,8	0,9	4,3
Waarvan rijks gesubsidieerde musea	7,3	5,2	8,8	6,3
Waarvan niet-rijks gesubsidieerde musea (overig geregistreerd)	-0,1	-2,7	-5,6	-1,4
Waarvan niet-rijks gesubsidieerde musea (niet geregistreerd)	31,2	-4,2	-14,5	12,1

4.3.4 Lasten en Personeel

In deze paragraaf bespreken we de ontwikkeling van de financiële lasten en de personele bezetting van musea. We kunnen de ontwikkeling van de personeelslasten niet in beeld brengen omdat deze gegevens niet beschikbaar zijn.

De figuur hieronder laat de ontwikkeling van de reële totale lasten van musea (en rijks gesubsidieerde en niet-rijks gesubsidieerde musea afzonderlijk (waarbij ook overig en niet geregistreerde musea zijn uitgesplitst)) zien tussen 2009 en 2015.

Figuur 4-20. Ontwikkeling reële totale lasten (index 2009=100; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

De reële totale lasten van musea namen tussen 2009 en 2015 met 19% toe. Tussen 2011 en 2015 namen de reële lasten met 10% toe. De reële totale baten namen in deze periode met 19% toe. Sectorbreed zijn de lasten van musea dus minder sterk toegenomen dan de baten. Het resultaat van de baten en lasten is over het totaal bezien positief. De minder sterke stijging van de lasten ten opzichte van de baten heeft het gevolg gehad dat het resultaat groter is geworden. In 2015 bedroegen de totale lasten van musea € 714,7 miljoen, tegenover € 723,0 miljoen totale baten in 2015.

De reële totale lasten van rijks gesubsidieerde musea namen tussen 2009 en 2015 met 37% toe, gemiddeld met 5,3% per jaar (zie Tabel 4-12). Tussen 2011 en 2015 namen de reële lasten met 23% toe. De reële totale baten namen tussen 2011 en 2015 met 24% toe (zie Figuur 4-15). Voor de rijks gesubsidieerde musea geldt dus ook dat de lasten over het totaal bezien minder sterk zijn gestegen dan de baten. In 2015 bedroegen de totale lasten van rijks gesubsidieerde musea 375,7 miljoen, tegenover 390,6 miljoen totale baten. Het totale resultaat is dus positief en dit is groter geworden als gevolg van minder sterke stijging van de lasten ten opzichte van de baten tussen 2011 en 2015.

Bij de overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea zijn tussen 2009 en 2015 de reële totale lasten met 3% afgenomen. Tussen 2011 en 2015 namen de reële lasten met 1,9% af. De reële baten van overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea zijn tussen 2011 en 2015 nagenoeg gelijk gebleven (zie Figuur 4-16). Voor niet-rijks gesubsidieerde musea geldt dus dat over het geheel bezien de lasten sterker zijn afgenomen dan de baten. In 2015 waren de lasten € 217,7 miljoen en de baten € 214,1 miljoen. Het totale resultaat is dus negatief, maar door de relatief sterkere afname van de lasten ten opzichte van de baten, is het resultaat minder negatief geworden in de afgelopen jaren.

De reële totale lasten van niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea namen tussen 2009 en 2015 met 10% toe. Tussen 2011 en 2015 namen de reële lasten met 38% af. Tussen 2009 en 2011 namen de reële lasten met 48% toe. Na 2011 namen de lasten af. Tussen 2011 en 2015 namen de reële baten van niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea met 9% af. In 2015 bedroegen de totale lasten € 30,9 miljoen. De baten bedroegen

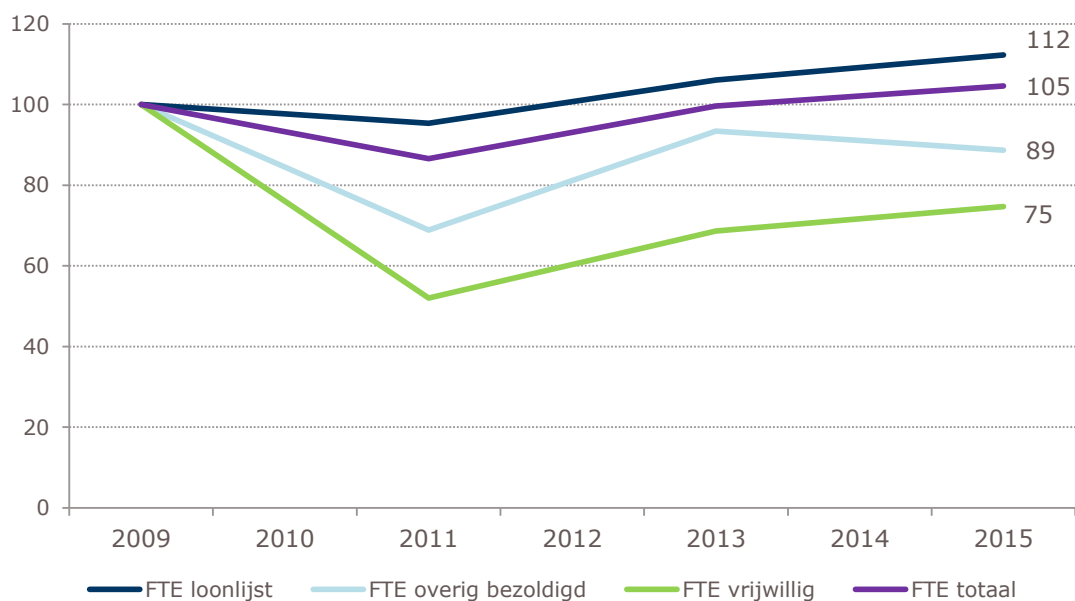
€ 27,0 miljoen. Over het totaal bezien is het resultaat tussen de baten en de lasten dus negatief voor deze musea, maar tussen 2011 en 2015 minder negatief geworden.

Tabel 4-12. Gemiddelde jaarlijkse mutatie reële totale lasten (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Totale lasten	Mutatie 2009-2012 (in % per jaar)	Mutatie 2012-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2014-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2009-2015 (in % per jaar)
Musea totaal	3,7	2,1	2,2	2,9
Waarvan rijks gesubsidi- eerde musea	6,1	4,6	4,6	5,3
Waarvan niet-rijks gesubsidi- eerde musea (overig geregistreerd)	-0,7	-0,4	0,0	-0,5
Waarvan niet-rijks gesubsidi- eerde musea (niet geregistreerd)	9,6	-5,7	-2,3	1,7

Gemiddeld zijn de lasten van musea toegenomen. De baten zijn echter ook toegenomen, sterker dan de lasten. Hierdoor is het resultaat tussen baten en lasten groter geworden tussen 2011 en 2015. Dit geldt niet in gelijke mate voor alle typen musea, en natuurlijk ook niet voor alle individuele musea. Wel is de richting van de ontwikkeling van het resultaat tussen de baten en de lasten over het totaal bezien voor alle type musea positief. Met andere woorden: over het totaal bezien is het resultaat groter of minder negatief geworden.

Personeelslasten zijn onderdeel van de totale lasten van musea. We kunnen de ontwikkeling van de personeelslasten niet afzonderlijk weergeven omdat deze gegevens niet beschikbaar zijn. Wel kunnen we de ontwikkeling van de personele bezetting bij musea laten zien. Figuur 4-21 laat de ontwikkeling van de werkzame personen (in FTE) bij rijks gesubsidiëerde musea zien.

Figuur 4-21. Ontwikkeling werkzame personen (in FTE), rijks gesubsidieerde musea (index 2009=100; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

De totale personele bezetting bij rijks gesubsidieerde musea is tussen 2009 en 2015 toegenomen met 5%. Tussen 2009 en 2011 nam het aantal FTE bij de rijks gesubsidieerde musea af. Vanaf 2011 nam het totaal aantal FTE weer toe. In 2009 bedroeg de totale personele bezetting bij rijks gesubsidieerde musea 2.459 FTE. In 2015 was dit 2.572 FTE.

Het aantal medewerkers (in FTE) in loondienst is tussen 2009 en 2015 met 12% toegenomen.⁶⁸ In 2009 hadden rijks gesubsidieerde musea 1.850 loondienst-FTE. In 2015 waren dit 2.077 FTE. Het aantal overig bezoldigden (in FTE) is met 11% afgenomen in deze periode, van 283 FTE naar 251 FTE.⁶⁹ Het aantal vrijwilligers (in FTE) laat ook een daling zien. Tussen 2009 en 2015 is het aantal vrijwilligers dat werkzaam is bij rijks gesubsidieerde musea met 25% afgenomen, van 327 FTE naar 244 FTE. Het aantal FTE vrijwilligers neemt af tussen 2009 en 2011. Na 2011 neemt dit aantal weer toe. Gemiddeld nam het aantal FTE vrijwilligers werkzaam bij rijks gesubsidieerde musea met 4,7% per jaar af.

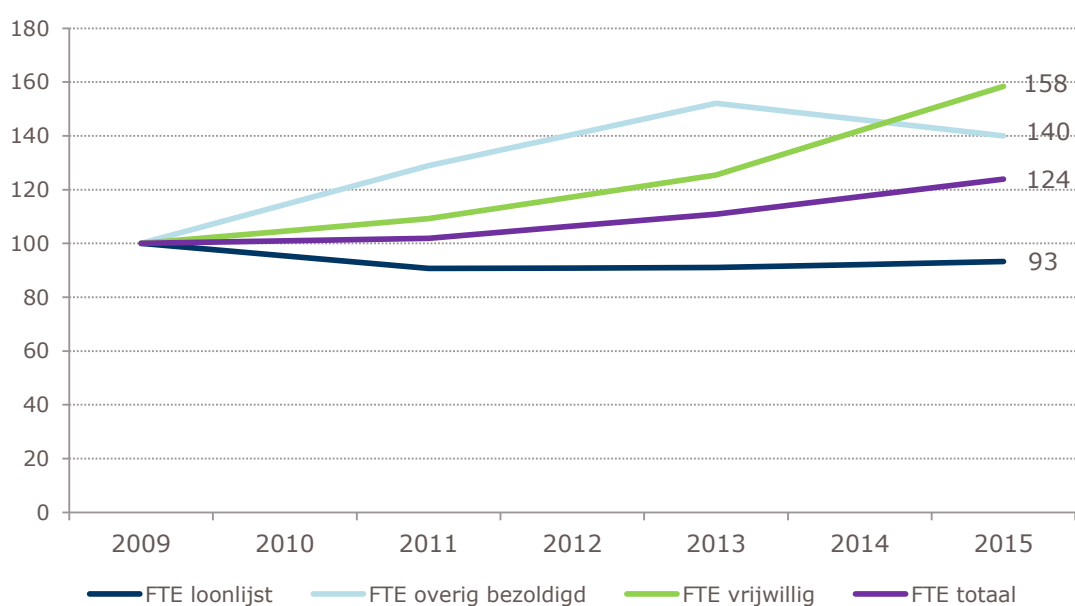
⁶⁸ Medewerkers in loondienst zijn werknemers op de loonlijst, in vaste dienst of voor bepaalde tijd in dienst.

⁶⁹ Overige bezoldigden zijn o.a. uitzendkrachten, stagiaires, freelancer met VAR verklaring en gedetacheerden. Ook worden directeur/eigenaar en meewerkende familieleden (voor zover niet op de loonlijst) tot de overig bezoldigden gerekend.

Tabel 4-13. Gemiddelde jaarlijkse mutatie werkzame personen (in FTE), rijks gesubsidieerde musea (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Werkzame personen	Mutatie 2009-2012 (in % per jaar)	Mutatie 2012-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2014-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2009-2015 (in % per jaar)
FTE loonlijst	0,2	3,7	2,9	2,0
FTE overig bezoldigd	-6,7	3,0	-2,6	-2,0
FTE vrijwillig	-15,5	7,4	4,2	-4,7
FTE totaal	-2,4	4,0	2,4	0,8

De figuur hieronder laat de ontwikkeling van de personele bezetting bij niet-rijks gesubsidieerde musea die zijn opgenomen in het Museumregister zien tussen 2009 en 2015.

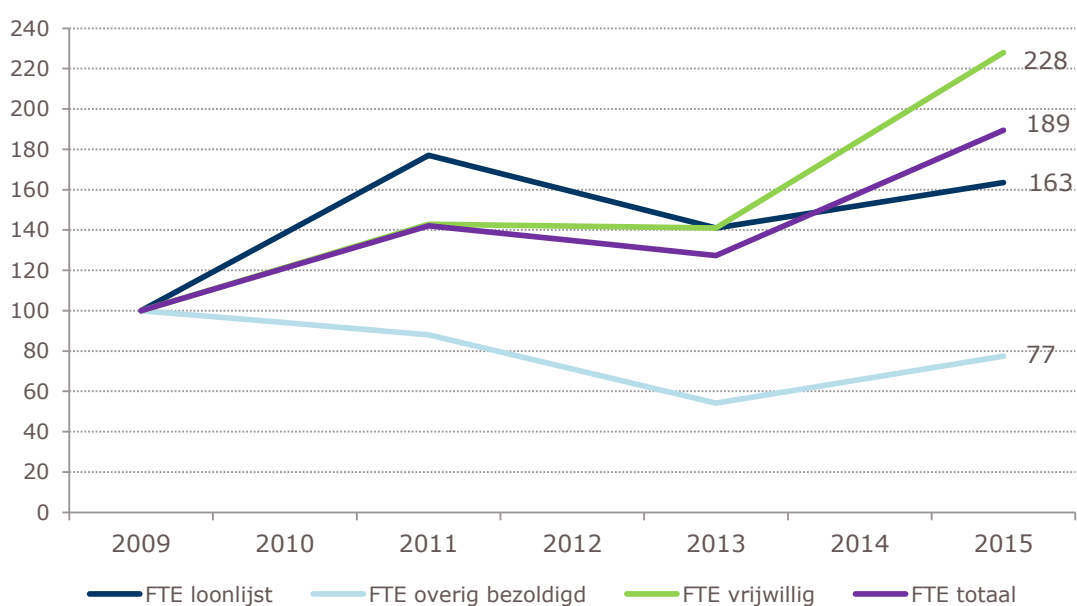
Figuur 4-22. Ontwikkeling werkzame personen (in FTE), niet-rijks gesubsidieerde musea (overig geregistreerd) (index 2009=100; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Tussen 2009 en 2015 is het aantal FTE bij overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea met 24% toegenomen. In 2009 was de totale personele bezetting bij deze musea 3.359 FTE. In 2015 was dit 4.165 FTE. Het aantal FTE in loondienst is tussen 2009 en 2015 met 7% afgenomen, van 1.680 FTE naar 1.567 FT. Het aantal FTE overig bezoldigd is in deze periode juist toegenomen, van 339 FTE naar 475 FTE. Dit is een toename van 40%. Ook het aantal FTE vrijwilligers is toegenomen, met 58% tussen 2009 en 2015. In 2009 waren er 1.340 vrijwilligers-FTE bij overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea en in 2015 was dit 2.123 FTE. Deze toename was sterker na 2013 dan in de jaren daarvoor.

Tabel 4-14. Gemiddelde jaarlijkse mutatie werkzame personen (in FTE), niet-rijksgesubsidieerde musea (overig geregistreerd) (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Werkzame personen	Mutatie 2009-2012 (in % per jaar)	Mutatie 2012-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2014-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2009-2015 (in % per jaar)
FTE loonlijst	-3,1	0,9	1,2	-1,2
FTE overig bezoldigd	12,0	-0,1	-4,2	5,8
FTE vrijwillig	5,5	10,5	11,6	8,0
FTE totaal	2,1	5,2	5,6	3,6

Hieronder is de ontwikkeling van de personele bezetting bij niet geregistreerde niet-rijksge-subsidieerde musea weergegeven.

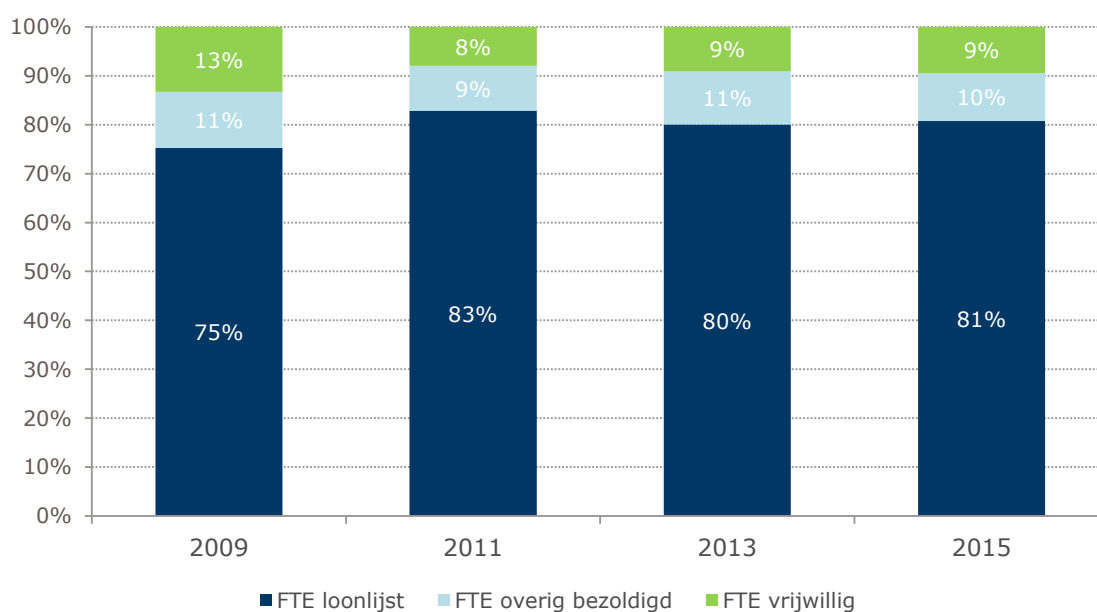
Figuur 4-23. Ontwikkeling werkzame personen (in FTE), niet-rijksgesubsidieerde musea (niet geregistreerd) (index 2009=100; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Tussen 2009 en 2015 is de personele bezetting bij niet geregistreerde niet-rijksgesubsidieerde musea met 89% toegenomen. Tussen 2009 en 2011 groeide de personele bezetting bij deze musea. Na 2011 nam deze af, om vanaf 2013 weer toe te nemen. In 2009 bedroeg de personele bezetting 618 FTE, in 2015 1.171 FTE. Het aantal FTE in loondienst laat een soortgelijke ontwikkeling zien tussen 2009 en 2015. In deze periode nam het aantal loondienst-FTE met 63% toe, van 142 FTE naar 233 FTE. Het aantal FTE overig bezoldigd nam tussen 2009 en 2015 af met 23%. In 2009 was 97 FTE, in 2015 was dit afgenomen tot 75 FTE. Het aantal FTE vrijwilligers nam tussen 2009 en 2015 met 128% toe. Van 379 FTE in 2009 naar 863 FTE in 2015. De stijging was het sterkst vanaf 2013.

Tabel 4-15. Gemiddelde jaarlijkse mutatie werkzame personen (in FTE), niet-rijks gesubsidieerde musea (niet geregistreerd) (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Werkzame personen	Mutatie 2009-2012 (in % per jaar)	Mutatie 2012-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2014-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2009-2015 (in % per jaar)
FTE loonlijst	-1,3	-22,3	-28,1	-12,4
FTE overig bezoldigd	9,1	-15,3	-11,7	-3,9
FTE vrijwillig	6,8	3,9	6,8	5,4
FTE totaal	3,5	-6,1	-4,4	-1,4
FTE totaal	4,1	7,6	9,3	5,8

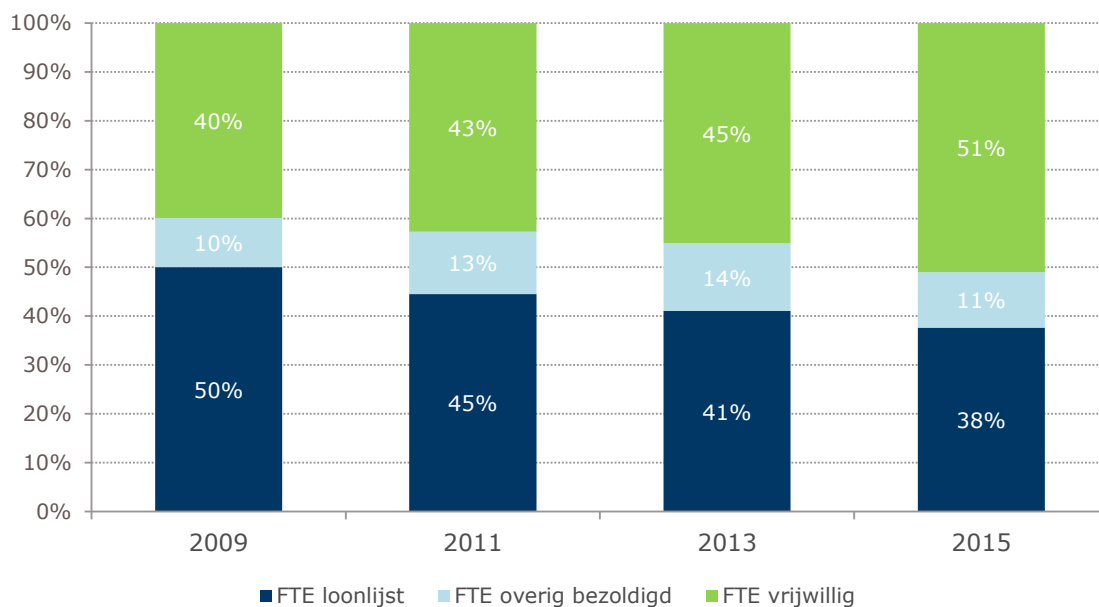
Bij alle typen musea nam de personele bezetting toe tussen 2009 en 2015. Figuur 4-24 hieronder geeft de samenstelling van het personeelsbestand en veranderingen daarin weer voor rijks gesubsidieerde musea.

Figuur 4-24. Ontwikkeling aandeel loondienst, overig bezoldigd en vrijwillig personeel (in FTE), rijks gesubsidieerde musea (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Het overgrote aandeel medewerkers (gemeten in FTE) van rijks gesubsidieerde musea is in loondienst. Dit aandeel nam tussen 2009 en 2015 toe. De groei van het aandeel FTE in loondienst gaat 'ten koste' van het aandeel FTE vrijwilligers. Dit aandeel nam tussen 2009 en 2015 af. Het aandeel FTE overig bezoldigd is redelijk stabiel in deze periode.

De figuur hieronder geeft de personele bezetting en veranderingen hierin weer voor overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea.

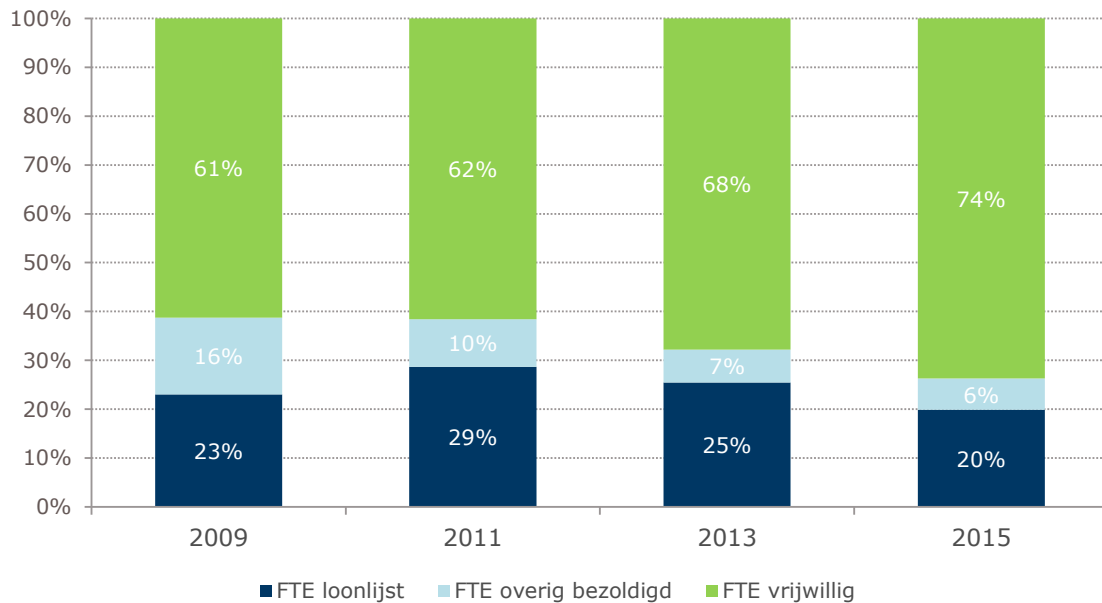

Figuur 4-25. Ontwikkeling aandeel loondienst, overig bezoldigd en vrijwillig personeel (in FTE), niet-rijks gesubsidieerde musea (overig geregistreerd) (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

De samenstelling van het personeelsbestand van overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea laat een ander beeld zien dan deze samenstelling bij rijks gesubsidieerde musea. Bij overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea is het grootste deel van de FTE niet in loondienst. Het aandeel loondienst-FTE neemt tussen 2009 en 2011 tevens af. Deze afname gaat gepaard met een toename van het aandeel FTE vrijwilligers. In 2015 bestaat meer dan de helft van de personele bezetting van deze musea uit vrijwilligers (gemeten in FTE). Het aandeel FTE overig bezoldigd is relatief stabiel tussen 2009 en 2015.

In de figuur hieronder is de personele bezetting en veranderingen hierin weer gegeven voor niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea.

Figuur 4-26. Ontwikkeling aandeel loondienst, overig bezoldigd en vrijwillig personeel (in FTE), niet-rijks gesubsidieerde musea (niet geregistreerd) (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

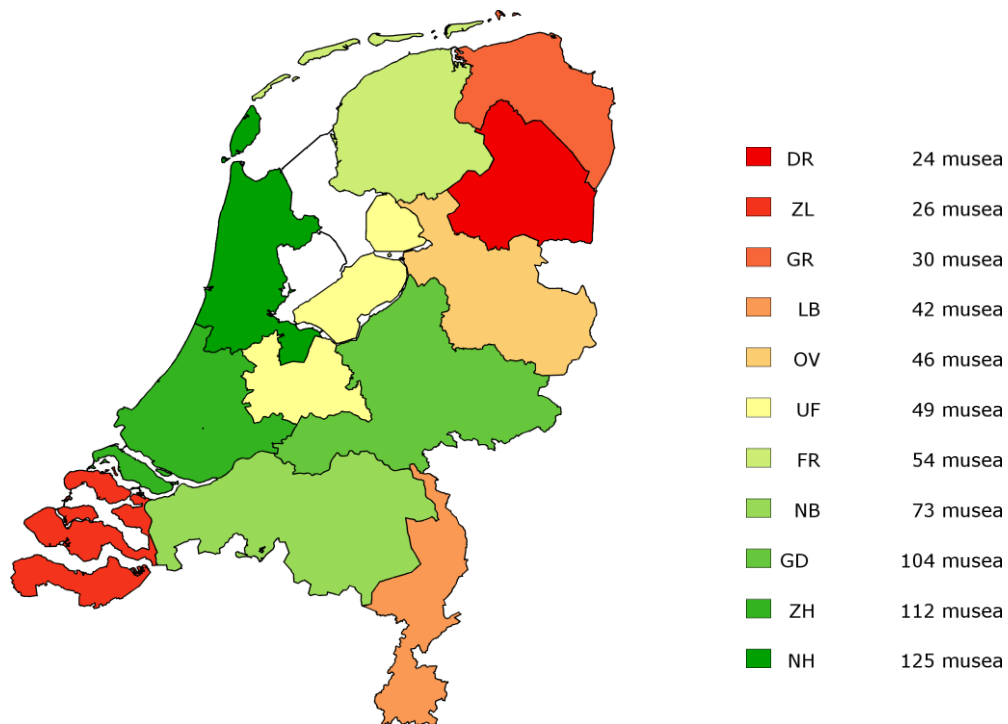
Bij niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea bestaat het overgrote deel van de personele bezetting uit vrijwilligers (gemeten in FTE). Dit aandeel neemt tevens toe tussen 2009 en 2015. Deze toename gaat 'ten koste' van het aandeel loondienst-FTE en FTE overig bezoldigd. Beide aandelen nemen tussen 2009 en 2015 af. Het aandeel loondienst-FTE laat in 2011 en 2013 een toename zien ten opzichte van dit aandeel in 2009. In 2015 was dit aandeel echter kleiner dan het in 2009 was.

De drie typen musea verschillen relatief sterk van elkaar wat betreft de samenstelling van het personeelsbestand. Bij rijks gesubsidieerde musea is het overgrote deel van de medewerkers in loondienst (gemeten in FTE). Dit gaat niet op voor de niet-rijks- gesubsidieerde musea. Bij niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea is dit beeld zelfs omgekeerd.

4.3.5 Regionale spreiding aanbod

We onderzoeken in deze laatste twee paragrafen de regionale spreiding van het aanbod en bezoeken aan musea. We kijken hier niet naar de ontwikkeling van de regionale spreiding, maar we bespreken de situatie anno 2015. Voor de regionale analyses wordt dus, in tegenstelling tot bij de trendanalyses, de hele populatie meegenomen. Voor de regionale spreiding van het aanbod kijken we naar het aantal musea per provincie. Voor de regionale spreiding van het aantal bezoeken kijken we naar het aantal museumbezoeken per provincie. Omdat in Flevoland weinig musea zijn, is Flevoland samengevoegd met Utrecht. Als dit niet was gedaan zouden de gepresenteerde aantallen herleidbaar zijn tot individuele musea.

De figuur hieronder laat de regionale spreiding van het aantal musea per provincie zien.

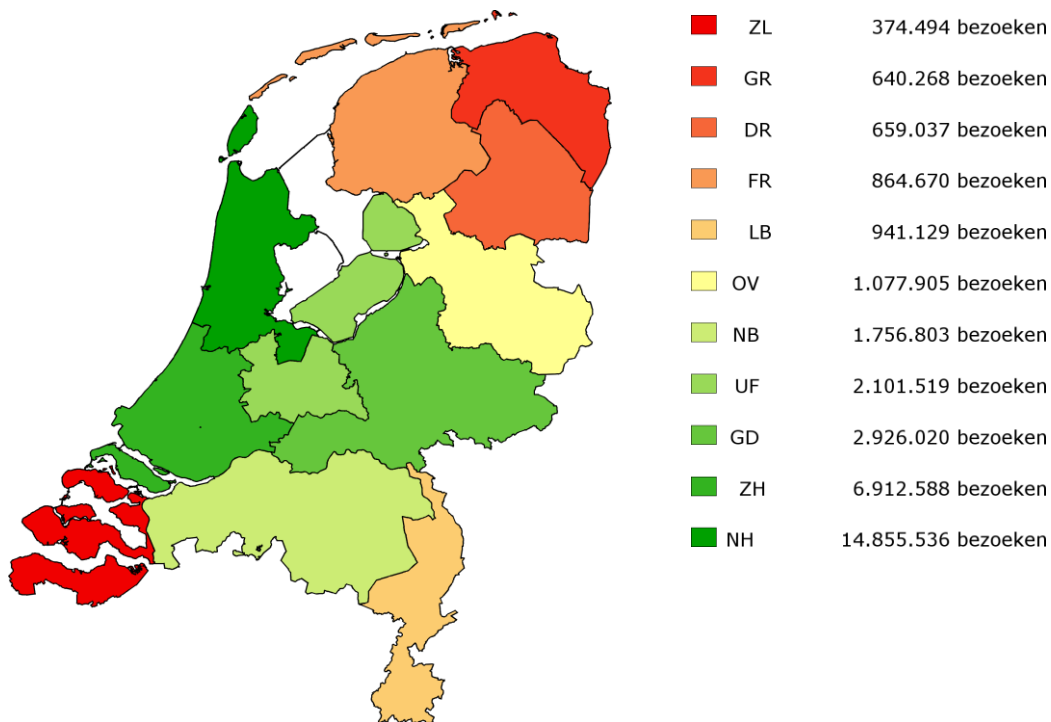

Figuur 4-27. Regionale spreiding aantal musea, per provincie (2015; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Noord-Holland heeft de meeste musea (125) gevolgd door Zuid-Holland (112) en Gelderland (104). Groningen, Zeeland en Drenthe hebben het minst aantal musea, respectievelijk 30, 26 en 24 musea.

4.3.6 Regionale spreiding bezoek

Naast het aanbod bekijken wij ook de bezoeken op regionaal niveau, c.q. waar de meeste bezoeken aan musea worden afgelegd. De figuur hieronder geeft de regionale spreiding van het aantal museumbezoeken weer voor 2015.

Figuur 4-28. Regionale spreiding aantal museumbezoeken per provincie (2015; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

De musea in Noord-Holland werden het meest bezocht. In 2015 hadden de musea in Noord-Holland tezamen 14.855.536 bezoeken. Dit beeld wordt ongetwijfeld beïnvloed door de grote musea in Amsterdam die zowel uit binnen als buitenland veel bezoekers trekken. De musea in Groningen en Zeeland hadden de minste bezoeken in 2015. Deze musea trokken 640.268 bezoeken en 374.494 bezoeken respectievelijk.

Het aantal bezoeken per provincie kan gerelateerd worden aan het aantal musea in de provincie. Wanneer we dit doen verschuift het bovenstaande beeld minimaal. De musea in Noord-Holland en Zeeland hebben dan nog steeds de meeste en respectievelijk de minste bezoeken in 2015.

4.4 Conclusie

In dit hoofdstuk hebben we de ontwikkelingen in de museumsector tussen 2009 en 2015 uitgelicht en toegelicht. Dit hoofdstuk wijkt af van de andere hoofdstukken in deze monitor in de zin dat in dit hoofdstuk slechts gekeken wordt naar de laatste schakel in de keten: de opstelling van de collectie in musea. Na onze aanpak te hebben geschetst en de markt op hoofdlijnen weergegeven te hebben, hebben we verschillende trendanalyses gemaakt van ontwikkelingen in de sector. Daarbij bespraken we de ontwikkelingen in het aanbod, bezoeken, inkomsten, lasten, personele bezetting en regionale spreiding van aanbod en bezoeken. De tabel hieronder vat de belangrijkste trends in de museumsector samen.

Tabel 4-16. Samenvatting van de ontwikkelingen in de museumsector (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Kenmerk	Mutatie 2014-2015 (in %)	Mutatie 2009-2015 (in %)
Aantal tijdelijke tentoonstellingen (in eigen museum)	-9,3	-23,9
Bezoeken aan musea	5,2	32,9
Bezoeken per tijdelijke tentoonstelling (in eigen museum)	15,9	74,7
Reële totale baten rijks gesubsidieerde musea	4,5	23,9*
Reële totale baten overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea	0,2	-0,1*
Reële totale baten niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea	-5,9	-18,5*
Reële publieksinkomsten per bezoek	0,9	28,7
Reële totale lasten rijks gesubsidieerde musea	4,6	23,0*
Reële totale lasten overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea	0,0	-1,9*
Reële totale lasten niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea	-2,3	-37,6*
FTE totaal rijks gesubsidieerde musea	2,4	4,6
FTE totaal overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea	5,6	24,0
FTE totaal niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea	9,3	89,4

*Deze cijfers hebben betrekking op de periode 2011-2015.

De belangrijkste conclusies van het hoofdstuk luiden:

- Het aantal tijdelijke tentoonstellingen (in eigen museum) is in de periode 2009-2015 met 24% afgenomen, van 1.493 tijdelijk tentoonstellingen naar 1.136. Gedurende de gehele observatieperiode nemen we een dalende trend waar. Dit is een mogelijke indicatie van

afgenomen aanbod in de museumsector. De daling gaat niet op voor de rijksgesubsidieerde musea. Daar nemen we een toename waar van het aantal tijdelijke tentoonstellingen (in eigen museum). Dit aantal neemt tussen 2009 en 2015 met 12% toe. Van 140 tijdelijke tentoonstelling in 2009 naar 157 tijdelijke tentoonstellingen in 2015.

De afname van het aantal tijdelijke tentoonstellingen (in eigen museum) kan gezien worden als een indicatie voor afgenomen aanbod. Dit hoeft echter niet het geval te zijn. Musea kunnen bijvoorbeeld een bewuste afweging hebben gemaakt om minder tijdelijke tentoonstellingen te organiseren, maar de tentoonstellingen die zij organiseren groter te maken en/of langer open te stellen voor publiek. Dit zou betekenen dat het aanbod van aard is veranderd.

- Hoewel het aantal tijdelijke tentoonstellingen (in eigen museum) afnam, namen de bezoeken aan musea tussen 2009 en 2015 met 33% toe, van 16,7 miljoen bezoeken naar 22,1 miljoen bezoeken. Het aantal bezoeken aan rijksgesubsidieerde musea nam tevens sterker toe (+62%) dan het aantal bezoeken sectorbreed en bezoeken aan niet-rijksgesubsidieerde musea (+14% bij overig geregistreerde niet-rijksgesubsidieerde musea en -3% bij niet geregistreerde niet-rijksgesubsidieerde musea).
- Omdat het aantal tijdelijke tentoonstellingen (in eigen museum) afnam tussen 2009 en 2015 en het aantal bezoeken toenam, nam het aantal bezoeken per tentoonstelling sterker toe dan het aantal bezoeken. Het aantal bezoeken per tijdelijke tentoonstelling nam tussen 2009 en 2015 met 75% toe. Alle type musea in het panel laten een toename van het aantal bezoeken per tijdelijke tentoonstelling zien.
- De reële totale baten van rijksgesubsidieerde musea namen tussen 2011 en 2015 met 24% toe. De totalen baten van musea kunnen uitgesplitst worden in subsidie-inkomsten, opbrengsten en private bijdragen. De reële subsidie-inkomsten zijn tussen 2011 en 2015 met 3% afgenomen. De reële opbrengsten zijn in deze periode met 69% toegenomen en de reële private bijdragen zijn met 87% toegenomen. De financieringsmix van rijksgesubsidieerde musea is tussen 2011 en 2015 veranderd in de richting van een kleiner aandeel subsidie-inkomsten en een groter aandeel opbrengsten en private bijdragen.
- De reële totale baten van overig geregistreerde niet-rijksgesubsidieerde musea bleven tussen 2011 en 2015 nagenoeg gelijk. De reële subsidie-inkomsten namen in deze periode met 10% af. De reële opbrengsten namen tussen 2011 en 2015 met 13% toe en de reële private bijdragen namen in deze periode met 40% toe. De financieringsmix van overig geregistreerde niet-rijksgesubsidieerde musea heeft zich tussen 2011 en 2015 ontwikkeld in de richting van een kleiner aandeel subsidie-inkomsten, een groter aandeel opbrengsten en iets groter aandeel private bijdragen.
- De reële totale baten van niet geregistreerde niet-rijksgesubsidieerde musea zijn tussen 2011 en 2015 met 19% afgenomen. De subsidie-inkomsten namen in deze periode met 64% af. De opbrengsten namen tussen 2011 en 2015 met 25% toe en de private bijdragen namen met 3% toe. De financieringsmix van niet geregistreerde niet-rijksgesubsidieerde musea heeft zich tussen 2011 en 2015 ontwikkeld in de richting van een kleiner aandeel subsidie-inkomsten, een groter aandeel opbrengsten en iets groter aandeel private bijdragen.
- Voor alle type musea in het panel geldt dus dat de financieringsmix gekenmerkt wordt door een ontwikkeling in de richting van een kleiner aandeel subsidie-inkomsten, een groter aandeel opbrengsten en (iets) groter aandeel private bijdragen.
- De reële publieksinkomsten per bezoek namen tussen 2009 en 2015 sectorbreed met 29% toe. Deze toename was sterker voor de rijksgesubsidieerde musea. In deze periode namen de reële publieksinkomsten per bezoek bij deze musea met 44% toe. De reële publieksinkomsten per bezoek van overig geregistreerde niet-rijksgesubsidieerde musea namen tussen 2011 en 2015 met 8% af. Bij de niet geregistreerde niet-rijksgesubsidieerde musea namen deze inkomsten met 99% toe. De benaderde entreprijs van musea

was gemiddeld € 7,98 in 2015. Voor rijks gesubsidieerde musea was deze € 11,18, voor overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea was deze € 5,03 en voor niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea was deze € 6,85.

- De reële totale lasten van rijks gesubsidieerde musea zijn tussen 2011 en 2015 met 23% toegenomen. In deze periode namen de reële totale baten met 24% toe. De baten namen dus sterker toe dan de lasten. Daarbij is het resultaat positief en door de sterkere toename van de baten ten opzichte van de lasten toegenomen in 2015 ten opzichte van 2011.
- De reële totale lasten van overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea zijn tussen 2011 en 2015 met 2% afgenomen. In deze periode bleven de reële totale baten nagenoeg gelijk. Het resultaat is negatief. Doordat de lasten zijn afgenomen en de baten gelijk zijn gebleven is het negatieve resultaat kleiner geworden in de periode 2011-2015.
- Bij de niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea zijn de reële totale lasten tussen 2011 en 2015 met 38% afgenomen. De reële totale baten zijn in deze periode met 19% afgenomen. Het resultaat van de baten en lasten is negatief. Door de sterkere afname van de lasten ten opzichte van de baten is dit negatieve resultaat kleiner geworden in de periode 2011-2015.
- Voor alle type musea in het panel geldt dus dat de ontwikkeling van het resultaat tussen de baten en de lasten positief is geweest tussen 2011 en 2015. Het resultaat is of toegenomen of minder negatief geworden in deze periode.
- De personele bezetting (gemeten in FTE) nam bij rijks gesubsidieerde musea tussen 2009 en 2015 met 5% toe. Van 2.459 FTE in 2009 naar 2.572 FTE in 2015. Het aantal FTE in loondienst nam in deze periode met 12% toe. Het aantal FTE overig bezoldigd nam met 11% af en het aantal FTE vrijwilligers nam af met 25% tussen 2009 en 2015. De samenstelling van het personeelsbestand van rijks gesubsidieerde musea wordt gekenmerkt door een ontwikkeling in de richting van een groter wordend aandeel loondienst-FTE, een nagenoeg gelijkblijvend aandeel FTE overig bezoldigd en een kleiner worden aandeel FTE vrijwilligers.
- Bij overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea is de totale personele bezetting (gemeten in FTE) tussen 2009 en 2015 met 24% toegenomen. Van 3.359 FTE in 2009 naar 4.165 FTE in 2015. Het aantal loondienst-FTE is in deze periode met 7% afgenomen. Het aantal FTE overig bezoldigd is in deze periode met 40% toegenomen en het aantal FTE vrijwilligers is met 58% toegenomen. De ontwikkeling in de samenstelling van het personeelsbestand bij overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea wordt gekenmerkt door een kleiner worden aandeel loondienst-FTE, een gelijk blijvend aandeel FTE overig bezoldigd en groter wordend aandeel FTE vrijwilligers. De toename van de totale personele bezetting wordt hoofdzakelijk verklaard door een absolute afname van het aantal loondienst-FTE en een absolute toename van het aantal FTE vrijwilligers. Hierin verschillende de rijks gesubsidieerde en de niet-rijks gesubsidieerde musea (overig geregistreerd) dus van elkaar.
- De totale personele bezetting van niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea is tussen 2009 en 2015 met 89% toegenomen. Van 618 FTE in 2009 naar 1.171 FTE in 2015. Het aantal loondienst-FTE is in deze periode met 63% toegenomen, het aantal FTE overig bezoldigd is met 23% afgenomen en het aantal FTE vrijwilligers is met 128% toegenomen. De samenstelling van het personeelsbestand van deze musea heeft zich ontwikkeld in de richting een kleiner aandeel loondienst-FTE, een kleiner aandeel FTE overig bezoldigd en een groter aandeel vrijwilligers. Het personeelsbestand van niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea bestaan voor het overgrote deel uit vrijwilligers (gemeten in FTE). In 2015 was 74% van het totaal aantal FTE vrijwillig. Dit zijn 863 FTE.

5 Trends beeldende kunst

5.1 Aanpak

In dit hoofdstuk geven we de ontwikkeling van de sector beeldende kunst in de periode 2009 tot en met 2015 weer. Voor de presentatie-instellingen en postacademische instellingen doen we dat vanaf 2012, voor beeldend kunstenaars over de gehele periode. Zoals in de andere sectoren benaderen wij ook beeldende kunsten vanuit het ketenperspectief, waarbij de beeldend kunstenaar als de 'producent' fungeert en presentatie-instellingen en postacademische instellingen als 'distributeurs'. De beeldende kunst keten verbindt het kunstvakonderwijs met de postacademische instellingen, presentatie-instellingen, musea en collecties, al dan niet volgordeijk. Wij kiezen voor het onderscheid naar producent en distributeurs vanwege de uniforme opbouw van de hoofdstukken in deze monitor. In de beeldende kunsten is het onderscheid naar producenten en distributeurs, onder meer vanwege de overlap tussen kunstenaar, bemiddelaar en presentatie enigszins kunstmatig.

Beeldende kunst als sector is moeilijker af te bakenen dan de overige sectoren die in deze monitor worden besproken. Bovendien zijn beeldende kunsten minder eenduidig geïnstitutionaliseerd dan bijvoorbeeld podiumkunsten of film. Wij zijn ons er van bewust dat presentatie-instellingen enerzijds soms in een bredere context actief zijn dan alleen in beeldende kunsten, anderzijds zijn er andere aspecten van de beeldende kunsten zoals galerieën, veilingen, festivals, kunstbeurzen, musea of opleidingen die in deze monitor niet aan bod komen. Dit komt doordat we hiervoor niet over relevante meerjarige gegevens beschikken. Wij pretenderen daarom ook niet een volledig beeld van de ontwikkeling binnen de beeldende kunst sector te geven⁷⁰.

In dit hoofdstuk gaan we in op beeldend kunstenaars als de producenten, en de presentatie-instellingen en postacademische instellingen als distributeurs. In de analyses refereren wij met de term 'presentatie-instellingen' steeds naar zowel presentatie-instellingen als postacademische instellingen. Wij zoomen eerst kort in op de beeldend kunstenaars en het werkgebied van afgestudeerden (binnen/buiten de beeldende kunst) en daarna uitgebreider op de diverse ontwikkelingen bij presentatie-instellingen. De ontwikkeling van het aantal beeldend kunstenaars brengen we in beeld met cijfers uit de enquête beroepsbevolking (EBB) van het CBS en de cijfers of het werkgebied van afgestudeerden met cijfers van de Universiteit Maastricht. Voor de trends bij de 'distributeurs' maken wij gebruik van verschillende bronnen. Gegevens over presentatie-instellingen komen van de instellingen zelf, uitgevraagd via een enquête, uit de databases van OCW en het Mondriaan Fonds en van enkele gemeenten, als deze subsidieverstrekker voor de betreffende instelling is.

Panelaanpak presentatie-instellingen

Er zijn geen integrale, meerjarige gegevens van alle presentatie-instellingen. Op basis van verschillende bronnen is een dataset samengesteld die zoveel mogelijk de diversiteit en dynamiek van de sector representeert. Wij hebben vier verschillende panels met gegevens van 2012-2015 samengesteld om voor de analyses zo veel mogelijk instellingen mee te kunnen nemen. Waar gegevens uit één jaar ontbreken, hebben wij deze gegevens aangevuld door middel van interpolatie op basis van de ontwikkeling in andere jaren. De panels bestaan uit

---

⁷⁰ Zie ook Gerdes, E. et al (2015): *Economische ontwikkelingen in de cultuursector, 2009-2014*, blz. 144-145.

leden van de branchevereniging De Zaak Nu inclusief presentatie-instellingen en postacademische instellingen die door de BIS gesubsidieerd worden. De postacademische instellingen, organisaties die naast een internationaal toonaangevend programma een postacademisch begeleidingsprogramma op het gebied van beeldende kunst verzorgen, zijn de Ateliers, Rijksakademie, Jan van Eyck en EKWC. De postacademische instellingen worden dus niet apart onderzocht, maar worden als onderdeel van de groep presentatie-instellingen in dit onderzoek meegenomen.

Tabel 5-1 geeft een overzicht van de panelopbouw: het aantal instellingen per panel, uitgesplitst naar subsidieverstrekker, en de mate van overlap tussen de vier panels.

- Panel A bestaat uit 25 instellingen waarvan wij over meerjarige financiële gegevens beschikken. Deze zijn afkomstig van de instellingen zelf, van OCW, en van het Mondriaan Fonds. Bij twee instellingen konden wij bovendien gebruik maken van gemeentelijke data. Van de in totaal 25 instellingen in dit panel ontvangen 14 subsidie van het Mondriaan Fonds en 8 van OCW. 7 instellingen hebben in 2015 meer dan € 1 mln. baten en 7 minder dan € 300.000. Over het algemeen zijn de BIS-instellingen (gesubsidieerd door OCW) groter dan de instellingen die een subsidie van het Mondriaan Fonds ontvangen.
- Panel B bestaat uit 22 instellingen met meerjarige gegevens over het aantal bezoeken. Ook deze gegevens zijn afkomstig van de instellingen, van OCW, het Mondriaan Fonds en gemeenten. Van de in totaal 22 instellingen in dit panel ontvangen 13 een subsidie van het Mondriaan Fonds en 5 van OCW. Dit panel bevat 5 grote instellingen met meer dan 50 duizend bezoeken en 6 instellingen met minder dan 10 duizend bezoeken in 2015.
- Panel C bestaat uit 28 instellingen met meerjarige gegevens over het aantal presentaties. Deze gegevens zijn afkomstig van de instellingen zelf, uitgevraagd via een enquête, maar ook van OCW en het Mondriaan Fonds. Van de in totaal 28 instellingen in dit panel ontvangen 15 subsidie van het Mondriaan Fonds en 3 van OCW. Dit panel bevat 3 instellingen met meer dan 40 presentaties en 12 instellingen met minder dan 11 presentaties in 2015.
- Panel D bestaat uit 23 instellingen met meerjarige gegevens over het aantal FTE in loondienst. Deze gegevens zijn afkomstig van leden van De Zaak Nu. Hiervan ontvangen er 10 subsidie van het Mondriaan Fonds en de andere 13 ontvangen geen subsidie van het Mondriaan Fonds of van OCW. Panel D overlapt voor een groot deel met panel C: 18 instellingen zitten in beide panels.

Tabel 5-1. Beschrijving van de 4 panels van presentatie-instellingen

Presentatie-instellingen	Panel A	Panel B	Panel C	Panel D
Totaal	25	22	28	23
waarvan gesubsidieerd door het Mondriaan Fonds	14	13	15	10
waarvan gesubsidieerd door OCW	8	5	3	0
waarvan niet door Mondriaan Fonds of OCW gesubsidieerd	3	4	10	13
waarvan in alle vier panels	12	12	12	12
waarvan alleen in één panel	4	1	5	2

Omdat de panels slechts een deel van de presentatie-instellingen bevatten en de instellingen zeer divers zijn qua grootte en activiteiten zijn de trends niet representatief voor alle presentatie-instellingen. De trends geven wel een indicatie voor de sector.

5.2 De markt op hoofdlijnen 2015

In Tabel 5-2 geven wij een overzicht van de markt in 2015. In 2015 kent Nederland ongeveer 15.000 beeldend kunstenaars, 67 presentatie-instellingen aangesloten bij De Zaak Nu en 4 postacademische instellingen, waarvan 3 lid zijn van De Zaak Nu. Hiernaast zijn er nog veel presentatie-instellingen die niet bij De Zaak Nu zijn aangesloten, galerieën, veilinghuizen, beeldende kunstmusea, beeldende kunstfestivals, kunstenaarsinitiatieven en kunstbeurzen. Deze laatstgenoemden zijn witte vlekken in dit onderzoek omdat wij niet over de relevante gegevens hierover beschikken.

Tabel 5-2. Omvang van de beeldende kunst markt (2015; bron: OCW, Mondriaan Fonds, De Zaak Nu, VVEM, CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Indicator	Waarde
Beeldend kunstenaars	15.000
Presentatie-instellingen	
Presentatie-instellingen (De Zaak Nu-leden)	67
Postacademische instellingen	4 (3 lid van De Zaak Nu)

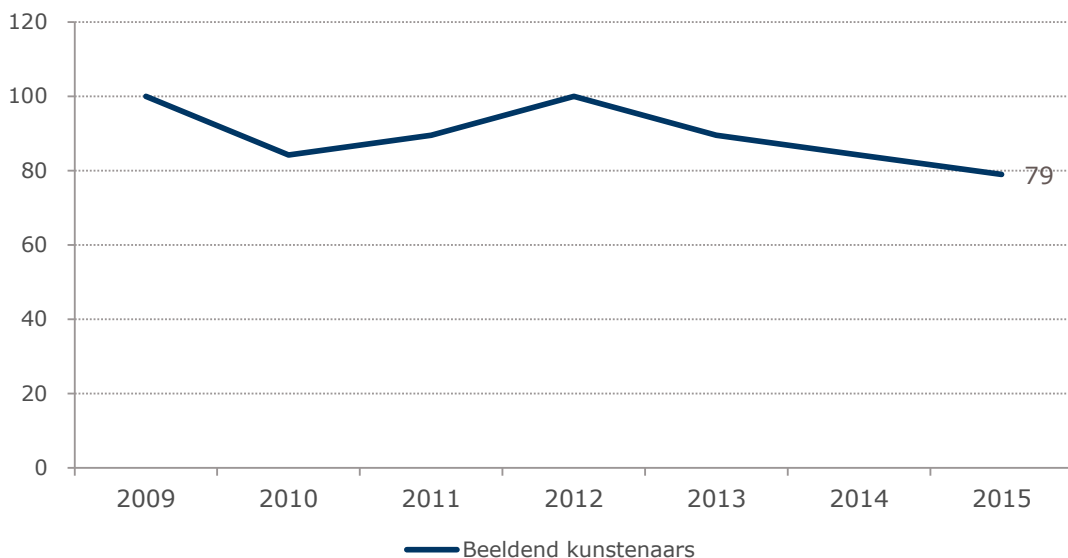
Presentatie-instellingen zijn instellingen met een presentatieruimte. Zij presenteren niet alleen actuele beeldende kunst, zij haken in op de actualiteit, behandelen maatschappelijk relevante thema's, organiseren debatten en discussies en hebben een laboratoriumfunctie. In de keten van beeldende kunst zijn de presentatie-instellingen essentieel voor de makers, de kunstenaars, die een plek nodig hebben om te kunnen experimenteren, zich te kunnen verdiepen in hun praktijk en om (nieuw) werk te produceren en te presenteren. Hiernaast hebben de instellingen een belangrijke rol als kennis- en educatiecentra en voor talentontwikkeling. De meeste presentatie-instellingen hebben een internationale horizon en netwerk.

Hierdoor zijn zij een belangrijk onderdeel van de culturele infrastructuur. De onderzoeksnotitie *Balancing Act*⁷¹ gaat hier nader op in.

Postacademische instellingen bieden, veelal via residenties, mogelijkheden voor onderzoek, productie, presentatie en distributie van werk, opdrachten, samenwerkingsverbanden, en aansluiting op een internationale netwerk, et cetera. Zij bieden de geselecteerde kunstenaars ondersteuning in talentontwikkeling en verdieping van het werk. Ofschoon de nadruk verschilt, delen presentatie-instellingen en postacademische instellingen enkele kernkwaliteiten zoals presentatie en productie, onderzoek en ontwikkeling, internationalisering. Op grond daarvan kennen ze een gezamenlijke vertegenwoordiging in De Zaak Nu.

5.3 Productie en creatie 2009-2015

In de ketenbenadering van deze monitor beschouwen wij in de sector beeldende kunst de beeldend kunstenaar als de producent. Soms kan ook een presentatie-instelling, een kunstenaarsinitiatief, of beeldend kunstmuseum zelf als producent optreden. Figuur 5-1 toont de ontwikkeling van het aantal beeldend kunstenaars. Deze beroepsgroep omvat beeldhouwers, kunstschilders, restaurateurs van schilderijen en ontwerpers van sierraden en heeft betrekking op personen van 15 tot 75 jaar die in Nederland wonen (exclusief de institutionele bevolking). Het beroep beeldend kunstenaar staat los van de gevolgde opleiding.

Figuur 5-1. Ontwikkeling aantal beeldend kunstenaars (index 2009=100; bron: CBS⁷²; bewerking: Dialogic/APE)

In Nederland is volgens de Enquête Beroepsbevolking het aantal beeldend kunstenaars tussen 2012 en 2015 gestaag gedaald van 19.000 tot 15.000. Dit is een daling van 21% (zie

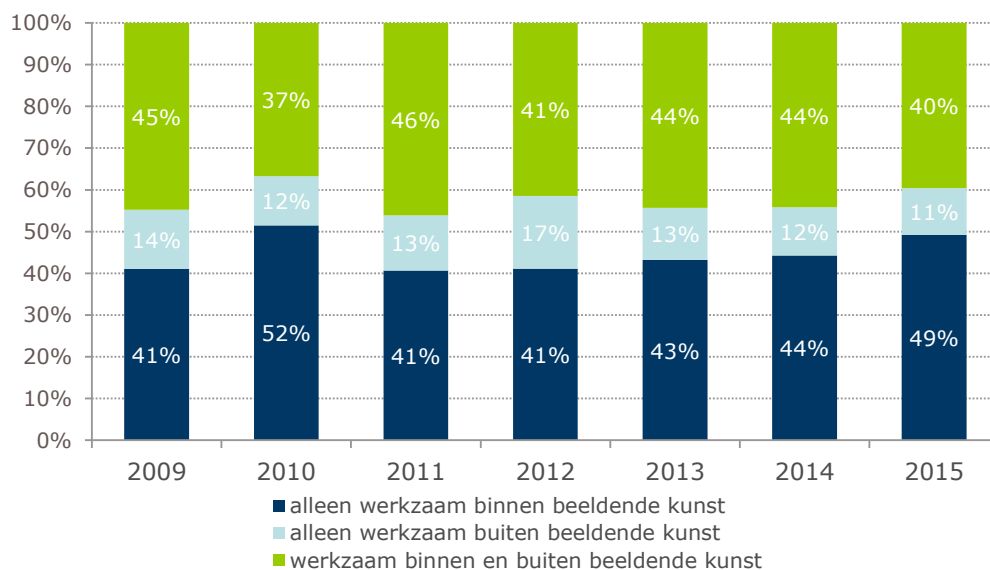
⁷¹ Rebel/Aemuse/APE (2014): *Balancing Act*, onderzoeksnotitie. Zie <http://www.dezaaknu.nl/onderzoek>

⁷² Het CBS kiest voor driejaarsperioden om effecten van jaarfluctuaties in de steekproven van het EBB te onderdrukken. Anders gezegd, worden de driejaarsgemiddelde gebruikt omdat het aantal kunstenaars in de steekproef van één jaar te klein is om een goede analyse te maken.

Figuur 5-1). In 2010 heeft ook al een daling plaatsgevonden tot 16.000 beeldend kunstenaars. In 2012 was dit weer 19.000. In 2015 is het aantal beeldend kunstenaars met 6% gedaald ten opzichte van 2014.

Begin dit jaar verscheen een rapport van de Raad voor Cultuur (RvC) en de Sociaal-Economische Raad (SER)⁷³ en een rapport van Beeldende Kunst Nederland (BKNL)⁷⁴ waarin wordt beschreven dat (ook succesvolle) beeldend kunstenaars een zwakke inkomenspositie hebben en moeite hebben om rond te komen. Het overgrote deel beeldend kunstenaars is ZZP'er. Uit de rapporten blijkt dat er bij de kunstenaars meer behoefte is aan meer duidelijkheid op het gebied van honorering van ZZP'ers; en dat het honorarium van kunstenaars voor opdrachten van musea en presentatie-instellingen in relatie tot de tijdsbesteding over het algemeen ver onder het wettelijk minimumloon ligt, en dat vaak geen sprake is van een honorarium. Of en zo ja, in hoeverre de inkomenspositie van invloed is op de ontwikkeling van het aantal beeldend kunstenaars is niet duidelijk.

Veel opgeleide kunstenaars werken buiten hun vakgebied. In Figuur 5-2 geven wij het aandeel afgestudeerden in de beeldende kunst die binnen en/of buiten hun vakgebied werken. Het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt aan de Universiteit Maastricht heeft het vakgebied anderhalf jaar na afstuderen van afgestudeerden aan hbo-beeldende-kunstopleidingen in kaart gebracht. Hierbij is onderscheid gemaakt in drie wederzijds uitsluitende klassen: afgestudeerden die alleen binnen het vakgebied beeldende kunst werkzaam zijn, afgestudeerden die uitsluitend buiten hun vakgebied werkzaam zijn en een groep die zowel binnen als buiten de beeldende kunst werkt.

Figuur 5-2. Ontwikkeling aandeel afgestudeerden aan hbo-beeldende-kunstopleidingen werkzaam anderhalf jaar na afstuderen (bron: ROA; bewerking: Dialogic/APE)

In Figuur 5-2 is te zien dat het aandeel afgestudeerden dat alleen binnen het vakgebied werkzaam is sinds 2011 licht is toegenomen. Deze toename kan echter geen trend genoemd

⁷³ RvC/SER (2016). *Verkenning arbeidsmarkt culturele sector*. Onderzoek van de Raad voor Cultuur en de Sociaal-Economische Raad uitgebracht aan de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

⁷⁴ Vinken, H. (2016) *Beeldend kunstenaars in Nederland: Cijfers over werk en inkomen*.

worden, aangezien in de jaren voor 2009 een sterke daling heeft plaatsgevonden. De andere klassen zijn navenant afgenomen.

5.4 Distributie en presentatie/vertoning 2012-2015

In deze paragraaf gaan we in op de activiteiten in de beeldende kunst in de periode van 2012 t/m 2015. Hierbij bespreken we achtereenvolgens het aanbod, het bezoek, de financieringsmix en de lasten.

De beeldende kunstmusea vormen een essentiële schakel in de presentatie en vertoning van beeldende kunst. Gegevens over beeldende kunstmusea zijn bij het CBS beschikbaar, waarbij een brede definitie van beeldende kunstmusea wordt gehanteerd. Deze omvat kunstmusea en toegepaste kunstmusea, waaronder ook musea op het gebied van film en fotografie, beeldhouwkunst en architectuur vallen. De begeleidingscommissie van dit onderzoek heeft bevonden dat deze definitie geen recht doet aan de beeldende kunstsector, waardoor in dit hoofdstuk geen analyses van beeldende kunstmusea zijn opgenomen. Voor het aanbod, het bezoek, entreprijzen en financieringsmix van musea in het algemeen verwijzen wij naar hoofdstuk 4.

De beeldende kunst festivals blijven ook buiten beeld. In eerdere edities van de 'Economische ontwikkelingen in de cultuursector' zijn deze wel binnen de hoofdstukken over festivals opgenomen. Bij nadere bestudering van de selectie van festivals is gebleken dat deze selectie naast beeldende kunst festivals veel andere festivals bevat. Daarom is in samenspraak met OCW en de begeleidingscommissie besloten om de analyses van beeldende kunst festivals niet in dit hoofdstuk op te nemen.

Tot slot blijft distributie van beeldende kunst via het verkopen van kunstwerken eveneens buiten beeld, omdat we ook op dit punt niet over relevante gegevens beschikken.

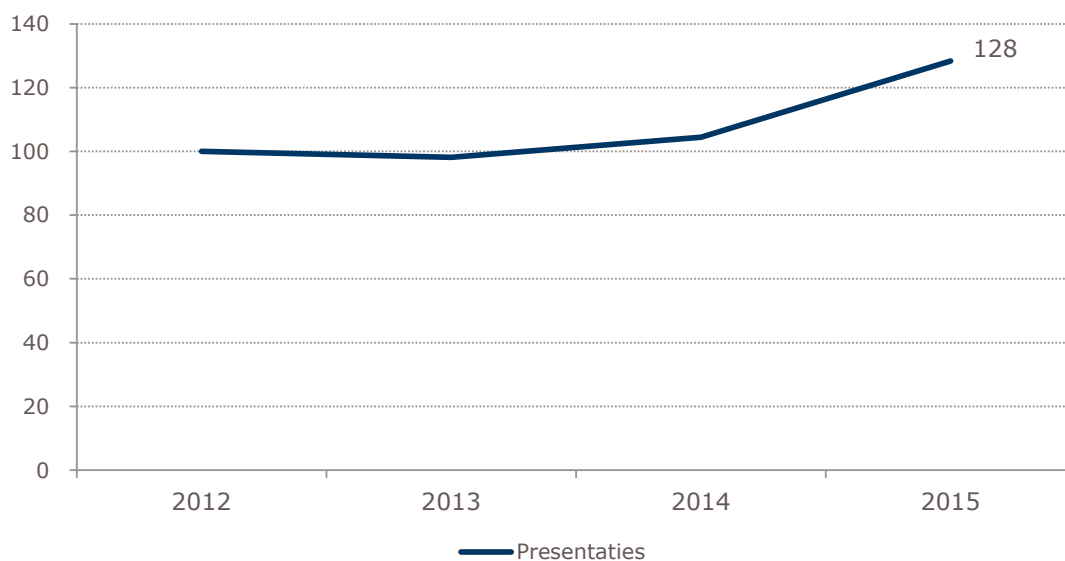
5.4.1 Aanbod

De presentatie-instellingen in Panel C hebben in 2015 gemiddeld 17,6 presentaties gehad. Dit zijn naast tentoonstellingen, performances, lezingen, workshops, debatten en/of symposia, (samenwerkings-)projecten in de openbare ruimte.⁷⁵ Figuur 5-3 toont de ontwikkeling van het aantal presentaties.

Figuur 5-3 en Tabel 5-3 laten een stijgende trend zien. In de periode 2012-2015 is het aantal presentaties met in totaal 28% toegenomen. Deze trend wordt bevestigd door een stijgende ontwikkeling van het aantal overige en educatieve activiteiten. Hiervan geven enquêtegegevens van 14 instellingen een indicatie: het aantal overige activiteiten is in de periode 2012-2015 met 30% en het aantal educatieve activiteiten met 108% toegenomen (geen figuur). Soortgelijke stijgende ontwikkelingen zien we ook bij het aantal kunstenaars aan wie residentie is aangeboden en het aantal samenwerkingsprojecten. Als we alleen kijken naar de instellingen die ook in Panel D voorkomen, dan zien we zelfs een stijging van 77% in 2015 ten opzichte van 2012. Panel D is het panel met gegevens van het aantal FTE's van medewerkers op de loonlijst dat een vrij constante trend laat zien (zie paragraaf 5.4.4). Deze instellingen hebben met steeds minder personeel steeds meer presentaties gehad.

---

⁷⁵ Bij de BIS-instellingen en de instellingen die subsidie ontvingen van het Mondriaan Fonds is gevraagd naar het aantal uitvoeringen/tentoonstellingen. In de enquête onder leden van De Zaak Nu is gevraagd naar presentaties.

Figuur 5-3. Ontwikkeling aantal presentaties van presentatie-instellingen, Panel C (index 2012=100; bron: instellingen, OCW, Mondriaan Fonds; bewerking: Dialogic/APE)

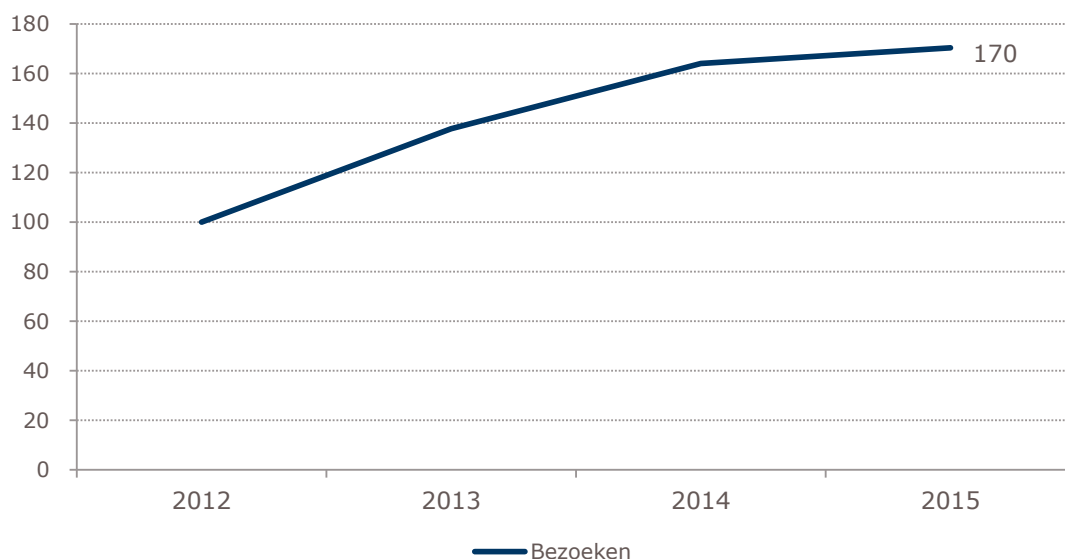
Tabel 5-3. Gemiddelde jaarlijkse mutatie van het aantal presentaties van presentatie-instellingen, Panel C (bron: instellingen, OCW, Mondriaan Fonds; bewerking: Dialogic/APE)

Presentaties	Mutatie 2012-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2013-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2014-2015 (in % per jaar)
Presentatie-instellingen Panel C	8,7	14,4	22,9

5.4.2 Bezoek

Over het algemeen bieden presentatie-instellingen vrij toegankelijke activiteiten aan. Naast tentoonstellingen zijn dit bijvoorbeeld performances, lezingen, workshops, debatten en/of symposia, (samenwerkings-)projecten in de openbare ruimte. De activiteiten die in de openbare ruimte plaatsvinden, zijn per definitie gratis. Een groot deel van de bezoeken is daarom onbetaald.

In Panel B zien wij dat het aantal bezoeken in de periode 2012-2015 met 70% gestegen is (Figuur 5-4 en Tabel 5-4). Gemiddeld werden er in 2015 34.914 bezoeken gebracht aan een presentatie-instelling in Panel B. Deze trend is gebaseerd op bezoeken zoals die door de instellingen zelf geregistreerd zijn. Doordat sommige activiteiten in de openbare ruimte plaatsvinden, zijn bezoekers moeilijk te definiëren en te tellen.

Figuur 5-4 Ontwikkeling bezoeken bij presentatie-instellingen, Panel B (index 2012=100; bron: OCW, Mondriaan Fonds, gemeenten, instellingen; bewerking: Dialogic/APE)

Tabel 5-4. Gemiddelde jaarlijkse mutatie van het aantal bezoeken bij presentatie-instellingen, Panel B (bron: instellingen; bewerking: Dialogic/APE)

Bezoeken	Mutatie 2012-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2013-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2014-2015 (in % per jaar)
Presentatie-instellingen Panel B	19,4	11,3	3,9

5.4.3 Financieringsmix

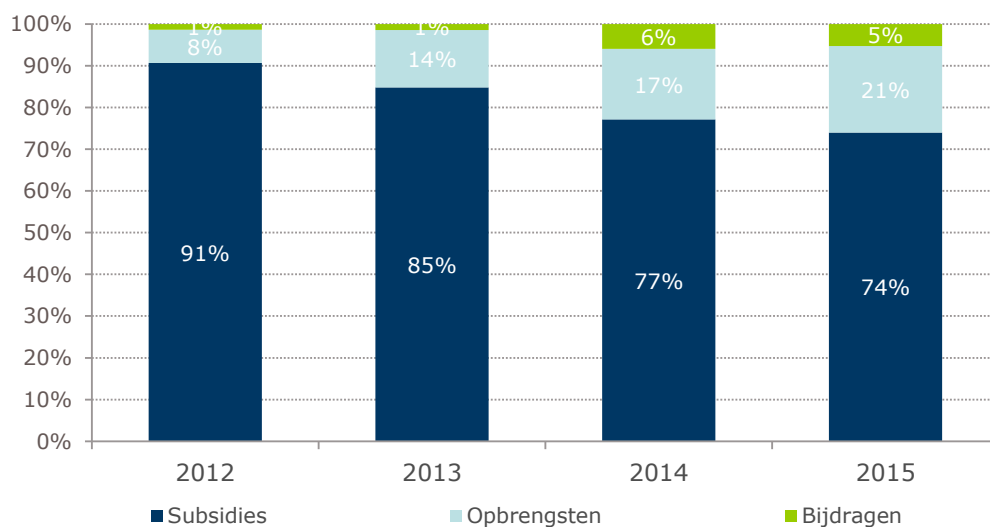
In deze paragraaf kijken wij naar de financieringsmix van de presentatie-instellingen. Figuur 5-5 geeft de samenstelling van de verschillende financieringsbronnen (Panel A). Wij maken onderscheid naar de volgende drie categorieën:

- Subsidies: dit zijn bijdragen van het ministerie van OCW of een ander ministerie, van een cultuurfonds, van een decentrale overheid of van de Europese Unie. Hieronder vallen zowel exploitatie- als huursubsidies, en zowel structurele als incidentele subsidies.
- Opbrengsten: dit zijn bijdragen van private partijen waar een tegenprestatie tegenover staat. Voorbeelden zijn publieksinkomsten (tegenprestatie: toegang tot culturele activiteiten), sponsorinkomsten (tegenprestatie: zichtbaarheid van een merk) en inkomsten uit horeca en merchandising.
- Bijdragen: dit zijn bijdragen van private partijen (personen of bedrijven) waar geen (directe) tegenprestatie tegenover staat. Voorbeelden hiervoor zijn bijdragen van private fondsen en giften van bedrijven of vriendenverenigingen.

Veel presentatie-instellingen krijgen incidentele bijdragen, ontwikkelbijdragen of structurele exploitatiebijdragen als subsidie. Soms zijn de subsidies niet voor een vooraf afgesproken vaste periode. Instellingen die door het Mondriaan Fonds worden ondersteund, ontvangen een bijdrage van maximaal 40% van hun begroting. De rest ontvangen zij bijvoorbeeld van

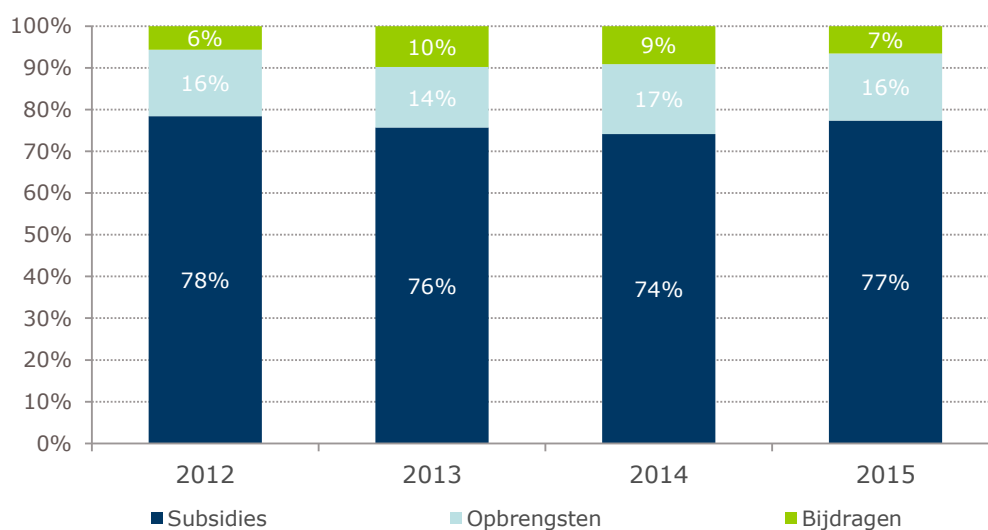
gemeenten of private fondsen. BIS-instellingen ontvangen daarentegen een meerjarig vast bedrag waarmee een groot deel van de uitgaven gedekt wordt. Vanwege het verschil in financiering geven wij de trends voor de 8 BIS-instellingen⁷⁶ en de 17 overige instellingen (waarvan 14 gesubsidieerd door het Mondriaan Fonds) in Panel A apart weer.

Figuur 5-5 en Figuur 5-6 geven de opbouw van de financieringsmix van zowel de BIS-instellingen als de overige instellingen. De grootste financieringsbron bestaat uit subsidies. Het aandeel van de subsidies is bij de 8 onderzochte BIS-instellingen sterker gedaald dan bij de instellingen die niet door OCW worden gesubsidieerd. De gemiddelde subsidie van de BIS-instellingen in Panel A is in 2015 ongeveer € 1,170 mln., de gemiddelde opbrengst € 328 duizend en de gemiddelde bijdrage € 83 duizend. Bij de overige instellingen in Panel A is de gemiddelde subsidie ongeveer € 358 duizend, de gemiddelde opbrengst € 74 duizend en de gemiddelde bijdrage € 30 duizend.

Figuur 5-5. Financieringsmix presentatie-instellingen in de BIS, Panel A (bron: OCW; bewerking: Dialogic/APE)

⁷⁶ Dit zijn 5 Presentatie-instellingen/expositieruimtes en 3 postacademische instellingen (in het datawarehouse van OCW aangemerkt als ondersteunende instelling/kennisinstituut).

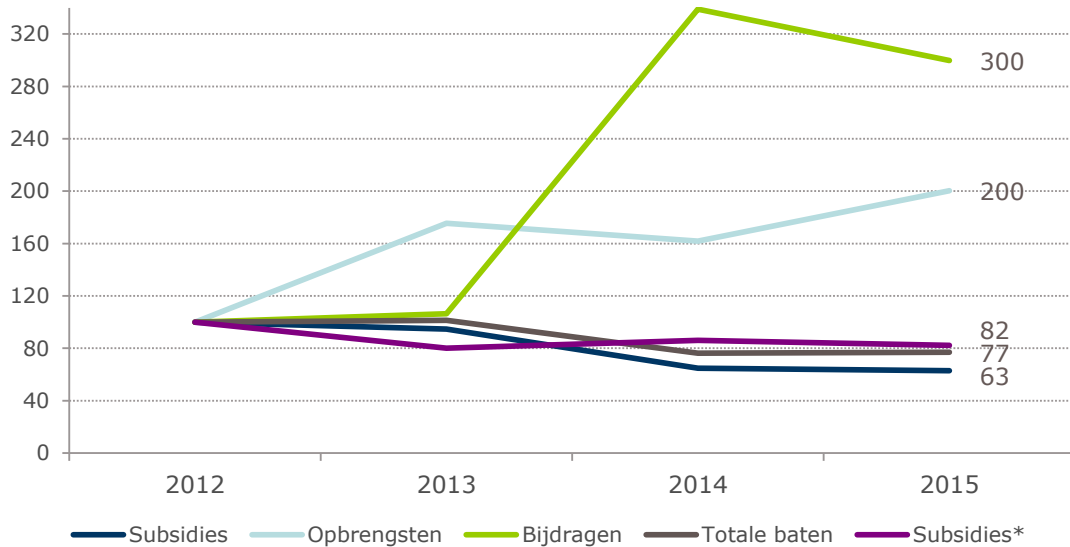

Figuur 5-6. Financieringsmix overige presentatie-instellingen (niet in de BIS), Panel A (bron: Mondriaan Fonds, gemeenten, instellingen; bewerking: Dialogic/APE)

Figuur 5-7 laat zien dat in de periode 2012-2015 de opbrengsten met 100% en de bijdragen met 200% zijn gestegen bij de presentatie-instellingen die onderdeel uitmaken van de BIS. De bijdragen uit private middelen hebben echter een relatief klein aandeel in de inkomsten. De subsidies zijn met 37% afgenomen in 2015 ten opzichte van 2012. In deze trend zorgt één grote instellingen voor een vertekend beeld. Bij deze instelling is het subsidiebedrag in 2013 t.o.v. van 2012 met ongeveer een vijfde toegenomen terwijl bij de meeste andere BIS-instellingen de subsidies gedaald zijn. Dit heeft met een incidentele publieke subsidie te maken. In 2014 t.o.v. 2013 is bij de betreffende instelling een afname van het subsidiebedrag van meer dan een derde te zien, terwijl de subsidies bij de overige instellingen relatief constant blijven.

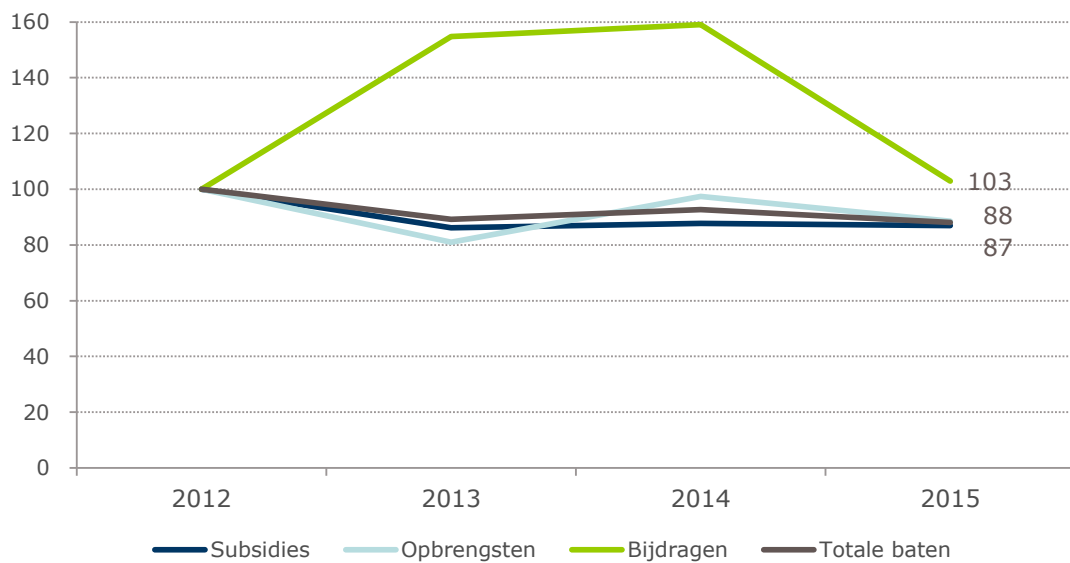
Figuur 5-8 laat zien dat bij de presentatie-instellingen die geen onderdeel uitmaken van de BIS de totale baten tussen 2012 en 2015 met 12% zijn afgenomen. Dit komt door een afname van de subsidies met 13% en een afname van de opbrengsten met 12%. De stijging van de bijdragen uit private middelen van 3% kan dit niet compenseren. Tabel 5-5 geeft een samenvatting van deze trends.

*Deze trendlijn is exclusief één uitschieter met een hoge incidentele publieke subsidie in 2013.

Figuur 5-7. Ontwikkeling bedragen per financieringsbron presentatie-instellingen in de BIS, Panel A (index 2012=100; bron: OCW, instellingen; bewerking: Dialogic/APE)

Figuur 5-8. Ontwikkeling bedragen per financieringsbron overige presentatie-instellingen (niet in de BIS), Panel A (index 2012=100; bron: Mondriaan Fonds, gemeenten, instellingen; bewerking: Dialogic/APE)

Tabel 5-5. Gemiddelde jaarlijkse mutatie van de reële subsidies, opbrengsten en bijdragen bij presentatie-instellingen, Panel A (2012-2015; bron: OCW, Mondriaan Fonds, gemeenten, instellingen; bewerking: Dialogic/APE)

Financieringsbronnen	Mutatie 2012-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2013-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2014-2015 (in % per jaar)
Presentatie-instellingen in de BIS, Panel A			
Subsidies	-13,2	-18,0	-2,5
Subsidies*	-5,0	2,2	-3,7
Opbrengsten	27,8	7,7	24,7
Bijdragen	46,2	69,3	-11,0
Totale Baten	-7,1	-12,2	1,6
Overige presentatie-instellingen (niet in de BIS), Panel A			
Subsidies	-3,2	1,3	-0,2
Opbrengsten	-2,7	5,4	-8,5
Bijdragen	2,3	-17,8	-30,8
Totale Baten	-2,8	0,2	-4,4

*Deze percentages zijn exclusief één uitschieter met een hoge incidentele publieke subsidie in 2013.

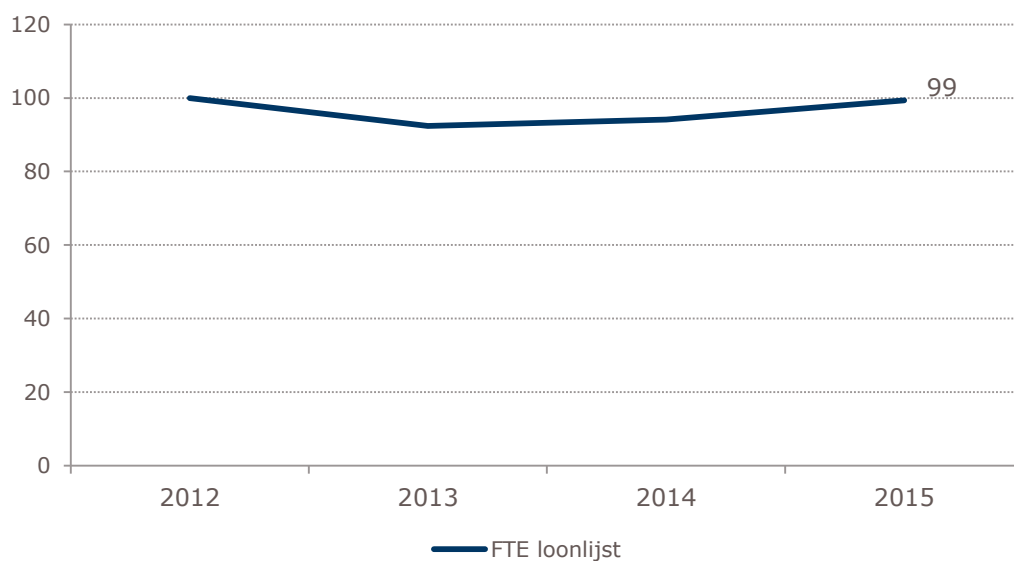
5.4.4 Lasten (personeel) en FTE

De presentatie-instellingen zetten vrijwilligers en ZZP'ers in. De Zaak Nu heeft bij haar leden het aantal FTE uitgevraagd. Van 23 leden (Panel D) weten we het aantal FTE van betaald personeel in de periode 2012-2015 (zie Figuur 5-9).

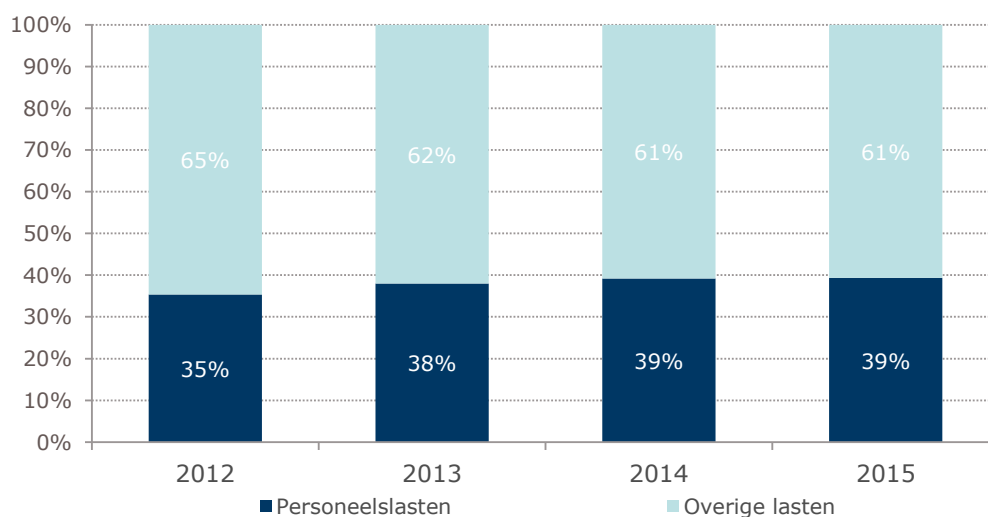
Zowel in 2012 als in 2015 hadden de presentatie-instellingen gemiddeld 3,9 FTE op de loonlijst staan. Het aantal FTE in loondienst is dus ongeveer gelijk gebleven. Dat geldt ook als we alleen naar de instellingen kijken die zowel in Panel D als in Panel C voorkomen: hier neemt het aantal FTE in loondienst in de periode 2012 t/m 2015 met 1,9% toe en het aantal presentaties met 77%.

De presentatie-instellingen hebben niet allemaal hun vrijwilligers en ZZP'ers gekwantificeerd. Eén van de presentatie-instellingen geeft bijvoorbeeld aan in de periode 2012-2015 veel vrijwilligers te hebben ingezet. 8 instellingen hebben het aantal vrijwilligers wel gekwantificeerd. Bij 2 van deze instellingen is de inzet van vrijwilligers toegenomen in 2015 ten opzichte van 2012, bij 1 instelling is het afgenomen en bij de rest is het ongeveer gelijk gebleven. 10 presentatie-instellingen hebben de inzet van ZZP'ers gekwantificeerd. Bij de helft van deze instellingen is de inzet van ZZP'ers toegenomen in 2015 ten opzichte van 2012 en bij de andere helft is het ongeveer gelijk gebleven.

Van Panel A zijn de ontwikkelingen van de (personeels-)lasten in beeld gebracht. Let op: dit gaat over een ander panel dan het panel waarvan we gegevens hebben over het aantal FTE. Beide analyses kunnen dus niet met elkaar worden vergeleken.

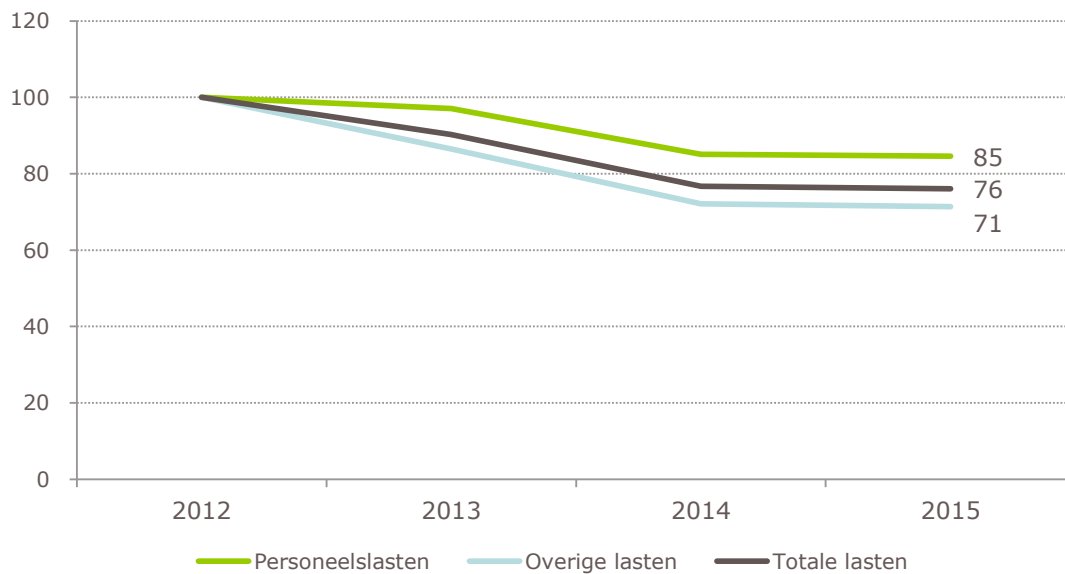

Figuur 5-9. Ontwikkeling betaald personeel in FTE, Panel D (index 2012=100; bron: De Zaak Nu; bewerking: Dialogic/APE)

Figuur 5-10. Ontwikkeling aandeel personeelslasten en overige lasten bij presentatie-instellingen, Panel A (bron: OCW, Mondriaan Fonds, gemeenten, instellingen; bewerking: Dialogic/APE)

Meer dan een derde van de lasten bij presentatie-instellingen (Panel A) zijn personeelslasten. Dat aandeel is tussen 2012 en 2015 licht gestegen (zie Figuur 5-10). De totale lasten zijn tussen 2012 en 2015 met in totaal 24% gedaald (zie Figuur 5-11). Dit correspondeert met de daling die wij bij de totale inkomsten zien (zie Figuur 5-7 en Figuur 5-8).

Figuur 5-11. Ontwikkeling reële personeelslasten, overige lasten en totale lasten bij presentatie-instellingen, Panel A (index 2012=100; bron: OCW, Mondriaan Fonds, gemeenten, instellingen; bewerking: Dialogic/APE)

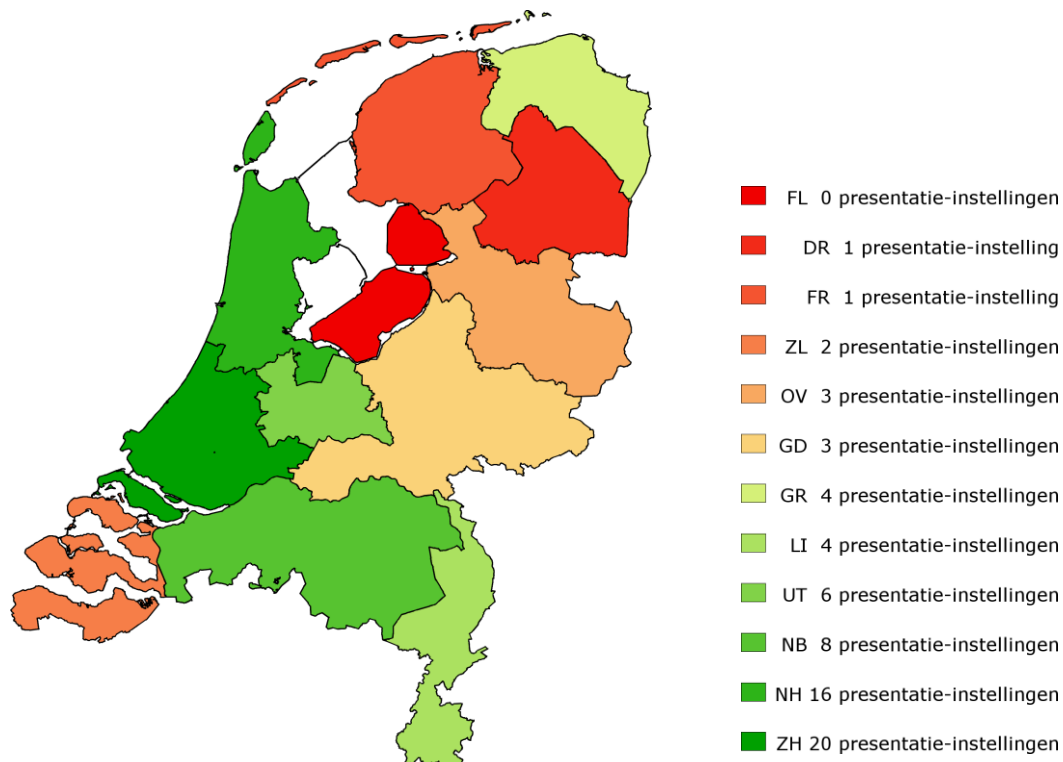
Tabel 5-6. Gemiddelde jaarlijkse mutatie van de reële personeelslasten, overige lasten en totale lasten bij presentatie-instellingen, Panel A (bron: OCW, Mondriaan Fonds, gemeenten, instellingen; bewerking: Dialogic/APE)

Lasten	Mutatie 2012-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2013-2015 (in % per jaar)	Mutatie 2014-2015 (in % per jaar)
Personeelslasten	-4,1	-5,9	0,0
Overige lasten	-9,4	-8,4	-0,4
Totale lasten	-7,5	-7,5	-0,2

Bij de presentatie-instellingen hebben we van slechts bij enkele instellingen een goed beeld van de ontwikkeling van de entreprijs per bezoek, wat een trendanalyse niet toestaat.

5.4.5 Regionale spreiding aanbod

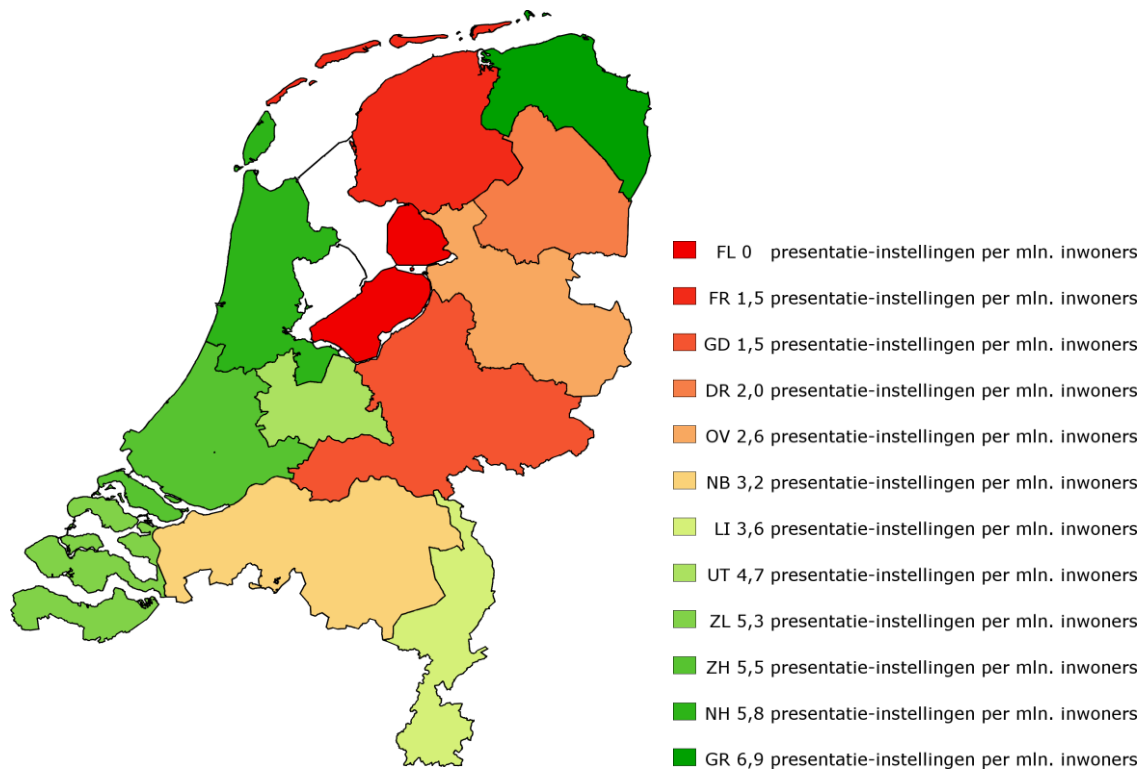
Figuur 5-12 geeft de regionale spreiding van de leden van De Zaak Nu en de presentatie-instellingen en postacademische instellingen die door de BIS worden gesubsidieerd⁷⁷ weer voor 2015. Verreweg de meeste instellingen zijn gevestigd in Zuid-Holland. Dit komt doordat 9 presentatie-instellingen in Rotterdam en 6 in Den Haag gevestigd zijn. Noord-Holland heeft de op-een-na meeste presentatie-instellingen, waarvan er 12 gevestigd zijn in Amsterdam. De meeste presentatie-instellingen die aangesloten zijn bij De Zaak Nu zijn gevestigd in een G9-gemeente (45 van de 68).

Figuur 5-12. Regionale spreiding leden van De Zaak Nu en de presentatie-instellingen en postacademische instellingen die door de BIS worden gesubsidieerd, per provincie (2015; bron: De Zaak Nu; bewerking: Dialogic/APE)

⁷⁷ De Zaak Nu heeft 67 leden. Daarnaast zijn 4 postacademische instellingen in deze figuur opgenomen, waarvan één instelling geen lid is van De Zaak Nu. In totaal gaat het in deze figuur dus om 68 instellingen.

Als we het aantal presentatie-instellingen relateren aan het aantal inwoners dan wordt dit beeld iets anders. Onderstaande figuur geeft de regionale spreiding van de leden van De Zaak Nu per miljoen inwoners weer voor 2015. In Groningen zijn er relatief veel presentatie-instellingen ten opzichte van het aantal inwoners.

Figuur 5-13. Regionale spreiding leden van De Zaak Nu per mln. inwoners en postacademische instellingen die door de BIS worden gesubsidieerd, per provincie (2015; bron: De Zaak Nu; bewerking: Dialogic/APE)

5.5 Conclusies

In dit hoofdstuk hebben we de trends in het aantal beeldend kunstenaar in de periode 2009 tot en met 2015 en de ontwikkeling van het aantal presentaties van presentatie-instellingen en het aantal bezoeken aan presentatie-instellingen in de periode 2009 tot en met 2015 geschetst. Ook zijn ontwikkelingen in de financieringsmix van presentatie-instellingen in kaart gebracht en is de ontwikkeling van het aantal FTE in loondienst in beeld gebracht. Tot slot is de regionale verdeling van de presentatie-instellingen die aangesloten zijn bij De Zaak Nu gepresenteerd. De analyses hebben betrekking op vier panels met een verschillende opbouw van instellingen. Hierdoor kunnen de gepresenteerde trends onderling niet in verband worden gebracht. Omdat de panels slechts een deel van de presentatie-instellingen omvatten zijn de trends bovendien slechts indicatief. De volgende tabel vat de belangrijkste indicatieve trends samen.

Tabel 5-7 Samenvatting van de ontwikkelingen in de Nederlandse beeldende kunstsector

Kenmerk - Productie en creatie in 2015	Vershil t.o.v. 2014	Vershil t.o.v. 2009
Aantal beeldend kunstenaars	-6%	-21%

Kenmerk - Distributie en vertoning/presentatie in 2015	Vershil t.o.v. 2014	Vershil t.o.v. 2012
Aantal presentaties	+23%	+28%
Bezoeken aan presentatie-instellingen	+4%	+70%

De belangrijkste bevindingen van het hoofdstuk ten aanzien van de productie en creatie luiden:

- Het aantal beeldend kunstenaars nam in 2010 ten opzichte van 2009 af; in 2011 en 2012 nam het weer toe. Vanaf 2013 is het aantal beeldend kunstenaars weer afgenomen. In 2015 is het aantal beeldend kunstenaars met 21% gedaald ten opzichte van 2009.
- In 2015 is minder dan de helft van het aantal afgestudeerden aan hbo-beeldende kunstopleidingen anderhalf jaar na afstuderen alleen binnen het eigen vakgebied werkzaam.

Gegevens over distributie en vertoning in kunstmusea, festivals en galerieën ontbreken vooralsnog. Gegevens over de distributie via verkoop van beeldende kunst ontbreken eveneens. Ten aanzien van de distributie en vertoning in presentatie-instellingen trekken wij de volgende conclusies:

- Het aantal presentaties is in 2015 ten opzichte van 2012 met 28% toegenomen. Dit komt vooral door een sterke toename in 2015 ten opzichte van 2014. Als we alleen kijken naar de ontwikkeling van het aantal presentaties bij de instellingen die ook in Panel D voorkomen, dan zien we zelfs een stijging van 77% in 2015 ten opzichte van 2012.
- Het aantal FTE in loondienst is in de hele periode 2012 t/m 2015 stabiel gebleven. Een analyse op basis van een groep instellingen waarvan zowel FTE als aantal presentaties beschikbaar zijn, laat zien dat het aantal FTE in loondienst in 2015 t.o.v. 2012 met 1,9% toegenomen en het aantal presentaties met 77%.
- Het aantal bezoeken aan presentatie-instellingen is in de periode 2012-2015 met 70% toegenomen. Dit komt vooral door een stijging in 2013 en 2014.
- Bij de 5 presentatie-instellingen en 3 postacademische instellingen die onderdeel uitmaken van de BIS is in de periode 2012-2015 de subsidie met 37% afgenomen en zijn de opbrengsten verdubbeld. Het aandeel van de subsidies in de totale inkomsten is daardoor afgenomen van 91% in 2012 naar 74% in 2015. De totale baten zijn met 23% afgenomen.
- De presentatie-instellingen die geen onderdeel uitmaken van de BIS worden in 2015 voor 77% gefinancierd met subsidie en voor 16% met opbrengsten. De overige 7% komt van bijdragen uit private middelen. Zowel de subsidies (-13%) als de opbrengsten (-12%) zijn in 2015 ten opzichte van 2012 afgenomen. De financieringsmix is in 2015 ongeveer gelijk aan de financieringsmix in 2012. De totale baten zijn met 12% afgenomen.
- Ten aanzien van de regionale spreiding van de presentatie-instellingen aangesloten bij De Zaak Nu, kunnen we concluderen dat de meeste instellingen zijn gevestigd in

Zuid-Holland (Rotterdam en Den Haag) en Noord-Holland (Amsterdam). De meeste presentatie-instellingen die aangesloten zijn bij De Zaak Nu zijn gevestigd in een G9-gemeente (45 van de 68).

Contact:

Dialogic
Hooghiemstraplein 33-36
3514 AX Utrecht
Tel. +31 (0)30 215 05 80
Fax +31 (0)30 215 05 95
www.dialogic.nl

